

T.C.
ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA ANABİLİM DALI

TÜRKİYE TOPONİMİSİ: TOPOGRAFYA
HARİTALARI ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME

Sevil TOP YILMAZ

DOKTORA TEZİ

Danışman
Prof. Dr. Osman GÜMÜŞÇÜ

Çankırı – 2023

T.C.
ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA ANABİLİM DALI

TÜRKİYE TOPONİMİSİ: TOPOGRAFYA
HARİTALARI ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME

Sevil TOP YILMAZ

DOKTORA TEZİ

Danışman
Prof. Dr. Osman GÜMÜŞÇÜ

ankırı – 2023

İÇİNDEKİLER

Sayfa

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ.....	iii
TEZ KABUL VE ONAY	iv
ÖNSÖZ	v
ÖZET.....	vii
ABSTRACT.....	viii
KISALTMALAR	ix
TABLO LİSTESİ.....	x
ŞEKİL LİSTESİ.....	xii
HARİTA LİSTESİ	xiii
1. GİRİŞ.....	1
1.1. ÇALIŞMANIN AMACI VE YÖNTEMİ.....	2
1.2. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE.....	7
1.3. LİTERATÜR TARAMASI.....	11
1.3.1. Yurtdışında Yapılmış Toponimi Çalışmaları	11
1.3.2. Türkiye’de Yapılmış Toponimi Çalışmaları	22
2. TOPONİMİ VE İLGİLİ ALANLAR	32
2.1. ONOMASTİK (ADBİLİM)	32
2.2. TOPONİMİ (YER-YERLEŞME ADI)	36
2.3. TOPONİMİ VE DİLBİLİM	43
2.4. TOPONİMİ VE TARİH.....	46
2.5. TOPONİMİ VE COĞRAFYA	52
2.6. TOPONİMİ VE KÜLTÜREL MİRAS	57
2.7. TOPONİMİ, KİMLİK VE AİDİYET	63
3. YER VE YERLEŞMELERE AD VERİLMESİ.....	71
3.1. AD VERME ÜZERİNE	72
3.2. TÜRKİYE’DE YER-YERLEŞME ADI VERME GELENEĞİ.....	78
3.3. TOPONİMLERİN ANLAMLARINA GÖRE SINIFLANDIRILMASI	82
4. TOPONİMLERİN SEMANTİK TASNİFİ.....	116
4.1. TÜRKİYE TOPONİMİSİ İÇİN SEMANTİK TASNİF MODELİ.....	116
4.1.1. Kişisel ve Toplumsal Toponimler	121
4.1.1.1. Kişi Adı, Lakap ve Unvanlarla İlgili Toponimler	129
4.1.1.2. Topluluk Adlarıyla İlgili Toponimler.....	131
4.1.1.3. Etnik Gruplara İlişkin Toponimler	135
4.1.1.4. Vücut Kısımları ile İlgili Toponimler	138
4.1.1.5. Hastalık Adlı Toponimler.....	139
4.1.2. Fonksiyonel Toponimler	140
4.1.2.1. Yapı, Mekân ve Bunlarla İlgili Unsurları Belirten Toponimler	146

4.1.2.2.	Yerleşme Türlerine İşaret Eden Toponimler.....	148
4.1.2.3.	Meslek Adlarıyla İlgili Toponimler	150
4.1.2.4.	Dini Adlardan Hareketle Verilen Toponimler.....	152
4.1.2.5.	Eski Yerleşme İzleriyle İlgili Toponimler.....	154
4.1.2.6.	Mülkiyet ve Ulaşım İlgili Toponimler	156
4.1.2.7.	Göçle İlgili Toponimler.....	158
4.1.2.8.	İdari ve Ekonomik Fonksiyon Belirten Toponimler	161
4.1.2.9.	Tarihi Adlarla İlgili Toponimler.....	163
4.1.3.	Betimleyici Toponimler	166
4.1.3.1.	Morfolojiyle İlgili Toponimler.....	173
4.1.3.2.	Bitki ve Ağaç Türleriyle İlgili Toponimler	175
4.1.3.3.	Su Kaynaklarıyla İlgili Toponimler	178
4.1.3.4.	Hayvanlarla İlgili Toponimler.....	181
4.1.3.5.	Yer – Yön Belirten Toponimler	184
4.1.3.6.	Renk Belirten Toponimler.....	186
4.1.3.7.	Eski-Yeni Adlı Toponimler.....	189
4.1.3.8.	Ölçü-Boyut Belirten Toponimler	191
4.1.3.9.	Sayılarla İlgili Toponimler	192
4.1.3.10.	İklimle İlgili Toponimler.....	195
4.1.3.11.	Madenlerle İlgili Toponimler	196
4.1.3.12.	Araç-Gereçlerle İlgili Toponimler.....	199
4.1.3.13.	Şekil-Durum Belirten Toponimler	200
4.1.3.14.	Duygu Belirten Toponimler	202
4.1.3.15.	Olay Anlatan Toponimler.....	204
4.1.3.16.	Yoksunluk bildiren Toponimler	206
4.1.3.17.	Yiyecek-İçecek İlgili Toponimler	208
4.1.4.	Diğer Toponimler	209
5.	SONUÇ	213
	KAYNAKÇA	225
	ÖZGEÇMİŞ.....	1

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Doktora tezi olarak hazırladığım *Türkiye Toponimisi: Topografya Haritaları Üzerinden Bir Değerlendirme* adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

25 / 07 / 2023

İmza

Sevil Top Yılmaz

TEZ KABUL VE ONAY

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Sevil Top Yılmaz tarafından hazırlanan *Türkiye Toponimisi: Topografya Haritaları Üzerinden Bir Değerlendirme* başlıklı bu çalışma, 25.07.2023 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda *oybirliğiyle* başarılı bulunarak jürimiz tarafından *Coğrafya Anabilim Dalı*'nda Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ (Unvanı, Adı ve Soyadı)

Danışman	: Prof. Dr. Osman GÜMÜŞÇÜ	İmza:
Üye	: Prof. Dr. Turgut YİĞİT	İmza:
Üye	: Doç. Dr. Mustafa Murat KALE	İmza:
Üye	: Dr. Öğrt. Ü. Bekir GÖKMEN	İmza:
Üye	: Dr. Öğrt. Ü. Abdüllatif ARMAĞAN	İmza:

ONAY

Bu Tez, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun/....../ 2023 tarih ve sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Coşkun POLAT

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

İlk çağlardan bu yana pek çok medeniyete sahne olmuş Türkiye toprakları, tarihi, kültürel ve sosyal anlamda zengin bir mirasa sahiptir. Bu miraslardan biriside yer ve yerleşmelere verilen adlardır. Bir toprak parçasını vatan haline getirmesi bakımından değerli olan toponimler, kültürel mirasın önemli bir unsurudur.

İnsanlar, eski zamanlardan bu yana yaşadıkları arazileri adlandırmışlardır. Yaşadıkları mekânların yanı sıra etraflarında bulunan dağlara, yaylara, ırmaklara, göllere, tepelere, geçitlere, mevkilere de isim vermişlerdir. Ve insanlar isimlendirmeyi yaparken bazen çevrelerinde bulunan doğal oluşumlardan, bazen içinde yaşadıkları kültürel, dini unsurlardan bazen de önemli şahsiyetlerden ya da gruplardan etkilenmişlerdir. Bu sebeptendir ki, toponimler bir yerin ya da yerleşmenin coğrafi, tarihi, sosyal ve doğal yapısının tanınmasına katkı sağlar.

“Türkiye Toponimisi: Topografya Haritaları Üzerinden Bir Değerlendirme” isimli bu çalışma 1/100.000 ve 1/200.000 ölçekli Türkiye topografya haritalarından örneklem alanı içinde kalan sahalardaki yer ve yerleşme adları tespit edilmiştir. Söz konusu toponimler semantik açıdan tasnif edilerek Türkiye’de yer ve yerleşme adı verme geleneği değerlendirilmiş olup Türkiye’nin toponimik örüntüsü ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Uzun bir çalışmanın ve emeğin ürünü olan bu teze katkı sağlayan birçok kişi olmuştur. Tezin her aşamasında yardım ve desteğini hiç esirgemeyen, her soruma sabırla cevap veren, titiz ve dikkatli incelemeleriyle çalışmanın olabilecek en iyi haline gelmesinde en büyük katkıyı sunan danışman hocam sayın Prof. Dr. Osman Gümüşçü’ye teşekkürü borç bilirim.

Doktora tez savunma jürimde yer alan Prof. Dr. Turgut Yiğit’e, Doç. Dr. Mustafa Murat Kale’ye, Dr. Öğrt. Ü. Bekir Gökmen’e, Dr. Öğrt. Ü. Abdüllatif Armağan’a, Doç. Dr. Murat Tanrıkulu’na ve Doç. Dr. Bilal Çakıcı’ya katkılarından dolayı teşekkürlerimi sunarım. Hem bilimsel manada hem de motivasyonumu yüksek tutmam bağlamında hiçbir zaman desteklerini esirgemeyen arkadaşlarım Doç. Dr. İlker Yiğit’e, Arş. Gör. Emel Akay Bozdoğan, Arş. Gör. Emre Doğandor’a ve Arş. Gör. Anıl Levent Tuncay’a ayrıca teşekkür ederim. Ayrıca, topografya haritalarını temin etmemde yardımlarını esirgemeyen Prof. Dr. Mehmet Bayartan’a, Prof. Dr.

Cemalettin Şahin'e, Doç. Dr. Erkan Konyar'a, Doç. Dr. Erkan Yılmaz'a, Doç. Dr. Ayşe Çağlıyan'a, Arş. Gör. Dr. Dündar Dağlı'ya ve Arş. Gör. Dr. Armağan Tan'a teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak fedakârlıkları ve destekleri için aileme ve eşim Fırat İbrahim Yılmaz'a teşekkür ederim. Onlardan almış olduğum güç ve heyecan çalışma sürecindeki en büyük motivasyon kaynağımdı.

25/07/ 2023

Sevil TOP YILMAZ

ÖZET

Tezin Başlığı : TÜRKİYE TOPONİMİSİ: TOPOGRAFYA HARİTALARI
ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME
Tezin Yazarı : SEVİL TOP YILMAZ
Danışman : PROF. DR. OSMAN GÜMÜŞÇÜ
Anabilim Dalı : COĞRAFYA
Tezin Türü : DOKTORA
Kabul Tarihi : 25.07.2023

Toponimi, yerleşim birimleri ile yeryüzünde bulunan bir fiziki unsura verilen isimleri köken, oluşum, anlam ve dağılış bağlamında inceleyen bilim dalıdır. Yer ve yerleşme isimleri yalnızca belirli mekânları gösteren birer isim olmaktan ziyade; o yerin coğrafyasına, tarihine, arkeolojisine, jeolojisine, botaniğine, folklorüne sosyolojine ilişkin bilgiler de içermektedir. Toponimi temelde araştırma konusu bir ad olduğu için dilbilimin, taşıdığı tarihi birikim nedeniyle tarihin, beşeri ve fiziki ortama dair izler barındırması nedeniyle de coğrafyanın inceleme alanına dâhil olmaktadır. Toponimi araştırmaları ilk olarak dünyada 19. yüzyılda ortaya çıkmış olup Türkiye’de ise Cumhuriyet’in ilk yıllarında bilim insanlarının dikkatini çekmeye başlamıştır. O tarihten bu yana gerek yurtdışında gerekse Türkiye’de yapılan toponimi çalışmaları incelendiğinde toponimlerin tasnif edilmesi noktasında standart bir modelin olmadığı görülmektedir. Ayrıca Türkiye’de yapılan toponimi çalışmalarının münferit araştırmalar olduğu ve yer ve yerleşme adlarıyla ilgili Türkiye genelini yansıtan bir çalışmanın olmayışı dikkat çekmektedir.

Buradan hareketle, bu çalışmada ilk olarak hem yurt dışında hem de Türkiye’de yapılan toponimi araştırmaları özenli bir şekilde muhakeme edilerek değerlendirilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın temel amacı seçilen mekânlardaki toponimik örüntüler ile yer ve yerleşme adı verme eğilimlerini ortaya koymak olduğundan Türkiye’nin tamamını yansıttığı/yansıtabileceği düşünülen üç örneklem alanı seçilmiştir. Coğrafya çalışmalarında konu veya alan sınırlandırması yapılırken zaman ya da kaynak sınırlandırmasına gidilir. Söz konusu çalışmada ise örneklem alanı seçerken temel veri kaynağının topografya haritaları olması sebebiyle mekân seçiminde pafta sınırları temel alınmıştır. Türkiye’nin genelini yansıtacağı düşünülen Batı Anadolu, Orta Anadolu ve Doğu Anadolu’dan seçilen mekânlarda toponimik analiz yaparak ülkemizdeki genel toponimik örüntünün ve ad verme eğilimlerinin nasıl olduğu ortaya konulmuş olup Türkiye toponimisi için bir tasnif modeli denemesi yapılmıştır. Örneklem alanından elde edilen toplam 77.632 yer ve yerleşme adlarının hepsi, belirlenen ad verme eğilimlerine göre tasnif edildiğinde toponimlerin %49,47’si betimleyici toponimler; %19,92’si kişisel ve toplumsal toponimler; %17,94’ü fonksiyonel toponimler olarak tasnif edilmiştir. Geri kalan %12’si ise herhangi bir kategoriye dâhil edilememiş olup diğer toponimler başlığı altında değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Toponimi, semantik tasnif, coğrafya, tarihi coğrafya, kültürel miras.

ABSTRACT

Thesis Title : TURKEY TOPONYMY: AN EVALUATION ON TOPOGRAPHY MAPS
Author : SEVİL TOP YILMAZ
Supervisor : PROF. DR.OSMAN GÜMÜŞÇÜ
Department : GEOGRAPHY
Thesis Type : PHD
Date : 25.07.2023

Toponymy is the science that examines the names given to settlements or any physical feature on the earth in the context of origin, formation, meaning and distribution. Place and settlement names are more than just names pointing to certain places; It also includes information about the geography, history, archeology, geology, botany, folklore and sociology of that place. Toponymy is the research subject of linguistics, mainly because it is a noun; it is the research area of history due to its historical accumulation; Due to the traces of the human and physical environment, it is included in the study area of geography. Toponymy studies, which emerged in the 19th century in the world, started to attract the attention of scientists in the first years of the Republic in Turkey. When the toponymy studies done both abroad and in Turkey since that date are examined, it is seen that there is no standard model for the classification of toponyms. In addition, it is noteworthy that the toponymy studies conducted in Turkey are individual studies and that there is no study that reflects the whole of Turkey on the names of places and settlements.

From this point of view, in this study, firstly, toponymy researches carried out both abroad and in Turkey were tried to be evaluated carefully. Since the main purpose of the study is to reveal the toponymic patterns in the selected spaces and the tendencies to name places and settlements, three sample areas that are thought to reflect/reflect the whole of Turkey were selected. While subject or area limitation is made in geography studies, time or resource limitation is applied. In this study, since the main data source is topography maps while drilling, the site selection is based on the layout boundaries. By making toponymic analysis in selected places from Western Anatolia, Central Anatolia and Eastern Anatolia, which are thought to reflect the general of Turkey, the general toponymic pattern and naming tendencies in our country have been revealed and a classification attempt for Turkey's toponymy has been put forward. All of the 77,632 place and settlement names obtained from the sample area were classified according to the determined naming tendencies. 49.47% of toponyms are descriptive toponyms; 19.92% are personal and social toponyms; 17.94% were classified as functional toponyms. The remaining 12% could not be included in any category and were evaluated under the title of other toponyms.

Keywords: Toponymy, semantic classification, geography, historical geography, cultural heritage.

KISALTMALAR

a.g.e	Adı geçen eser
BM	Birleşmiş Milletler
CBS	Coğrafi Bilgi Sistemi
DTCF	Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (İng: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization)
UNGEGN	BM Coğrafi İsimler Uzmanları Grubu (İng: United Nations Group of Experts on Geographical Names)
TC	Türkiye Cumhuriyeti
TDK	Türk Dil Kurumu
vb.	Ve benzeri

TABLO LİSTESİ

<u>Tablo No:</u>	<u>Sayfa</u>
Tablo 3-1: Özcan Başkan'ın toponimi tasnifi.....	88
Tablo 3-2: Peder Gammeltoft'un tasnifi.....	97
Tablo 3-3: Elvira Assenza'ya göre toponimlerin tasnifi.....	106
Tablo 3-4: Foucauldian dispoşitif yaklaşımına göre tasnif modeli	110
Tablo 4-1: Türkiye toponimisi tasnif modeli	119
Tablo 4-2: Kişisel ve toplumsal yer adlarının bölgesel dağılışı.....	122
Tablo 4-3: Kişisel ve toplumsal yerleşme adlarının bölgesel dağılışı.....	124
Tablo 4-4: Kişisel ve toplumsal toponimlerin tasnifi.....	125
Tablo 4-5: Kişisel ve toplumsal toponimlere örnek tablo.....	126
Tablo 4-6: Kişi adı, lakap ve unvanlarla ilgili toponimler	131
Tablo 4-7: Topluluk adlarıyla ilgili toponimler	134
Tablo 4-8: Etnik kökenle ilgili toponimler	137
Tablo 4-9: Vücut kısımlarından oluşan toponimler	139
Tablo 4-10: Hastalık adlarıyla ilgili toponimler.....	139
Tablo 4-11: Hastalık adlarından oluşan yer adları	139
Tablo 4-12 Fonksiyonel toponimlerin tasnifi.....	143
Tablo 4-13: Fonksiyonel toponimlere örnek tablo.....	145
Tablo 4-14: Yapı-mekânla ilgili toponimler	148
Tablo 4-15: Yerleşme türüne işaret eden toponimler.....	150
Tablo 4-16: Meslek adlarıyla ilgili toponimler	151
Tablo 4-17: Dinle ilgili toponimler	154
Tablo 4-18: Eski yerleşme izine işaret eden toponimler.....	156
Tablo 4-19: Mülkiyet ve ulaşım ile ilgili toponimler	158
Tablo 4-20: Göçle ilgili yer adları (1/100.000).....	159
Tablo 4-21: Göçle ilgili yer adları (1/200.000).....	160
Tablo 4-22: Göçle ilgili toponimler	160
Tablo 4-23: İdari ekonomik fonksiyonla ilgili yer adları.....	162
Tablo 4-24: İdari ve ekonomik fonksiyonla ilgili toponimler.....	163
Tablo 4-25: Tarihi adlarla ilgili toponimler	165
Tablo 4-26: Betimleyici toponimler.....	169

Tablo 4-27: Betimleyici toponimlere örnek tablo	171
Tablo 4-28: Morfolojiyle ilgili toponimler	174
Tablo 4-29: Bitki ve ağaç türleriyle ilgili toponimler	178
Tablo 4-30: Su kaynaklarıyla ilgili toponimler	181
Tablo 4-31: Hayvanlarla ilgili toponimler	184
Tablo 4-32: Yer-yön belirten toponimler	185
Tablo 4-33: Yer-yön belirten yer adları	185
Tablo 4-34: Renk belirten toponimler	188
Tablo 4-35: Eski- yeni adlı yer adları	190
Tablo 4-36: Eski-yeni adlı toponimler	191
Tablo 4-37: Ölçü-boyut belirten toponimler	192
Tablo 4-38: Sayılarla ilgili yer adları	194
Tablo 4-39: Sayılarla ilgili toponimler	195
Tablo 4-40: İklimle ilgili toponimler	196
Tablo 4-41: Madenlerle ilgili toponimler	198
Tablo 4-42: Araç-gereçlerle ilgili toponimler	200
Tablo 4-43: Şekil-durum belirten toponimler	202
Tablo 4-44: Duygu belirten yer adları	203
Tablo 4-45: Duygu belirten toponimler	204
Tablo 4-46: Olay anlatan toponimler	206
Tablo 4-47: Yoksunluk belirten toponimler	207
Tablo 4-48: Yiyecek-içeceklerle ilgili toponimler	209
Tablo 4-49: Diğer toponimler	211
Tablo 5-1: Toponimlerin tasnifi	224

ŞEKİL LİSTESİ

<u>Şekil No:</u>	<u>Sayfa</u>
Şekil 4.1: Topluluk adlarından oluşan yer adlarının bölgesel dağılımı (1/100.000)	132
Şekil 4.2: Topluluk adlarından oluşan yerleşme adlarının bölgesel dağılımı (1/100.000).....	134
Şekil 4.3: Etnik kökenle ilgili yer adlarının bölgesel dağılımı.....	137
Şekil 4.4: Etnik kökenle ilgili yerleşme adlarının bölgesel dağılımı	138
Şekil 4.5: Batı Anadolu fonksiyonel yerleşme adları.....	144
Şekil 4.6: Orta Anadolu fonksiyonel yerleşme adları	144
Şekil 4.7: Doğu Anadolu fonksiyonel yerleşme adları	144
Şekil 4.8: Yerleşme türüne işaret eden yer adlarının dağılımı	149
Şekil 4.9: Meslek adlarından oluşan yer adlarının bölgesel dağılımı	151
Şekil 4.10: Batı Anadolu betimleyici yerleşme adları	170
Şekil 4.11: Orta Anadolu betimleyici yerleşme adları	170
Şekil 4.12: Doğu Anadolu betimleyici yerleşme adları	171
Şekil 4.13: Orta Anadolu olay anlatan yerleşme adları.....	206
Şekil 5.1: Yer adlarının bölgesel dağılışı	214
Şekil 5.2: Yer adlarının tasnifi	215
Şekil 5.3: Betimleyici yer adlarının bölgesel dağılımı.....	215
Şekil 5.4: Fonksiyonel yer adları bölgesel dağılımı.....	216
Şekil 5.5: Kişisel ve toplumsal yer adlarının bölgesel dağılışı	217
Şekil 5.6: İkinci grup yer adlarının tasnifi	218
Şekil 5.7: İkinci grup fonksiyonel yer adlarının bölgesel dağılışı	219
Şekil 5.8: Birinci grup yerleşme adlarının tasnifi	220
Şekil 5.9: Kişisel ve toplumsal yerleşme adlarının bölgesel dağılışı	221
Şekil 5.10: Yerleşme adlarının tasnifi	222

HARİTA LİSTESİ

<u>Harita No:</u>	<u>Sayfa</u>
Harita 4.1: Batı Anadolu kişisel ve toplumsal yer adları	123
Harita 4.2: Orta Anadolu kişisel ve toplumsal yer adları.....	123
Harita 4.3: Doğu Anadolu kişisel ve toplumsal yer adları	123
Harita 4.4: Batı Anadolu kişisel ve toplumsal yerleşme adları.....	125
Harita 4.5: Orta Anadolu kişisel ve toplumsal yerleşme adları	125
Harita 4.6: Doğu Anadolu kişisel ve toplumsal yerleşme adları.....	126
Harita 4.7: Batı Anadolu kişi adı, lakap, unvanla ilgili yerleşme adları	131
Harita 4.8: Orta Anadolu topluluk adlı yer adları	133
Harita 4.9: Batı Anadolu topluluk adlı yerleşme adları	135
Harita 4.10: Batı Anadolu fonksiyonel yer adları	142
Harita 4.11: Orta Anadolu fonksiyonel yer adları.....	142
Harita 4.12: Doğu Anadolu fonksiyonel yer adları.....	142
Harita 4.13: Batı Anadolu yapı-mekân adlı yer adları	147
Harita 4.14: Doğu Anadolu yapı-mekânla ilgili yerleşme adları	148
Harita 4.15: Doğu Anadolu dinle ilgili yer adları	153
Harita 4.16: Orta Anadolu eski yerleşme izleriyle ilgili yer adları	155
Harita 4.17: Batı Anadolu göçle ilgili yerleşme adları	160
Harita 4.18: Batı Anadolu tarihi yerleşme adları	166
Harita 4.19: Batı Anadolu betimleyici yer adları	168
Harita 4.20: Orta Anadolu betimleyici yer adları.....	168
Harita 4.21: Doğu Anadolu betimleyici yer adları.....	168
Harita 4.22: Orta Anadolu morfolojiyle ilgili yer adları	174
Harita 4.23: Batı Anadolu morfolojiyle ilgili yerleşme adları	175
Harita 4.24: Batı Anadolu bitki-ağaç türleriyle ilgili yerleşme adları	178
Harita 4.25: Batı Anadolu su kaynaklarıyla ilgili yer adları	180
Harita 4.26: Batı Anadolu su kaynaklarıyla ilgili yerleşme adları.....	181
Harita 4.27: Orta Anadolu hayvanlarla ilgili yer adları	183
Harita 4.28: Doğu Anadolu yer-yön belirten yerleşme adları.....	185
Harita 4.29: Orta Anadolu renk belirten yerleşme adları	188
Harita 4.30: Batı Anadolu renk belirten yerleşme adları	189

Harita 4.31: Doğu Anadolu renk belirten yerleşme adları	189
Harita 4.32: Orta Anadolu ölçü-boyut belirten yerleşme adları.....	192
Harita 4.33: Orta Anadolu iklimle ilgili yerleşme adları	196
Harita 4.34: Batı Anadolu madenlerle ilgili yerleşme adları	198
Harita 4.35: Doğu Anadolu araç-gereçle ilgili yerleşme adları	200
Harita 4.36: Batı Anadolu şekil-durum belirten yer adları	201
Harita 4.37: Orta Anadolu şekil-durum belirten yerleşme adları.....	202
Harita 4.38: Batı Anadolu diğer yer adları.....	210
Harita 4.39: Orta Anadolu diğer yer adları	210
Harita 4.40: Doğu Anadolu diğer yer adları	211
Harita 4.41: Batı Anadolu diğer yerleşme adları	211
Harita 4.42: Orta Anadolu diğer yerleşme adları	212
Harita 4.43: Doğu Anadolu diğer yerleşme adları	212

1. GİRİŞ

Milli kültürün önemli unsurlarından birisi de ad vermektir. Bütün dünyada önemli araştırmaların yapıldığı bir alan olan adbilimin bir kolu olan toponimi, yer ve yerleşme adlarını araştıran bilim dalıdır. Toponimler, bir toprak parçasını vatan haline getiren unsurlar olarak dilbilim, tarih, coğrafya ve birçok bilim dalı için önemli araştırma konusudur.¹

Coğrafya, tarih ve dilbilim olmak üzere üç disiplinin kesişim noktasında bulunan toponimi, bütünleştirici bir bilim dalıdır. Günümüzde birkaç bilim dalının kesiştiği bilimsel araştırmalar daha dinamik ve verimli bir şekilde gelişme göstermektedir. Çağdaş ya da tarihi yer ve yerleşme adlarını ele alan toponimide de durum tam olarak böyledir. Bir bilim dalı olarak toponimi uzun süredir aktif olarak araştırma yapılan bir alan olmasına rağmen gerek bilim insanlarının gerekse sıradan insanların toponimiye olan ilgisi gün geçtikçe artmaktadır.²

Ad verme geleneğinin net olarak başladığı zaman bilinmese de insanların yaşadığı yeri ve civarını adlandırmasıyla başladığı kabul edilir. Yaşadığı yeri ayırt etmek, tanımlamak için ve tabiki iletişim ihtiyacından dolayı insanlar yer ve yerleşmelere ad vermişlerdir.³ Yer ve yerleşme adları, dilsel, tarihi, coğrafi, kültürel zenginliği yansıtmassından dolayı önemli unsurlardır. Türkiye toponimisi için yapılacak çalışmalar, günümüzde kullanılmayan kelimelerin, kültürel ve sosyolojik değişimlerin, tarihi gerçeklerin, yaşanan coğrafi değişimlerin gün yüzüne çıkmasına katkı sağlayacaktır.

¹ Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1984, s. 7.

² Abdirova Gulzada Sarsenbaveyna, "Toponymy at the Intersection of the Three Sciences", *International Scientific Research Journal*, cilt:3, sayı:1, 2022, s. 228.

³ Naftali Kadmon, *Toponymy*, Vantage Press, Newyork, 2000, s.4.

1.1. ÇALIŞMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

Bir nesneyi başka nesneden ayırt etmek amacıyla başlayan ad verme işi çok eskidir. Özel ad niteliği gösteren kişi veya yer ve yerleşme adlarının köken ve gelişimini inceleyen bilim dalına onomastik-adbilim denmektedir. Onomastik biliminin yer ve yerleşme adlarını inceleyen dalına toponimi denir. Ad biliminin bir dalı niteliğindeki toponimi köken olarak Grekçe “topos” (yer) ve “onomia (ad) kelimelerinden türetilmiştir. Toponimi, yerleşim birimlerine veya tabiatta bulunan bir unsura verilen isimleri anlam, oluşum, köken ve dağılışı bağlamında inceleyen bilim dalıdır.⁴

Toponimler, sadece belirli mevki ya da alanları ifade eden isimler belirtmekten ziyade tarih, dilbilim, coğrafya, arkeoloji, jeoloji, antropoloji, sosyoloji gibi pek çok bilim dalının ilgi alanına giren, bu disiplinlerin çalışmalarına katkı ve farklı bir perspektif sağlayan unsurlardır. İnsanlar çevresindeki yer ve yerleşmelere isimlendirirken kendi geçmişlerini, gelenek ve göreneklerini, kültürlerini hatta özlemlerini yansıtan isimler seçerler.⁵ Yer ve yerleşme merkezlerine verilen adlar hususunda etkili olan faktörler incelendiğinde her ne kadar ülkeden ülkeye farklılık gözlemlense de bütün dünyada bir takım ortak eğilimler olduğu görülmektedir. Bu eğilimler genel olarak yerin ya da yerleşmenin konumu, durumu, orada bulunmuş ve hüküm sürmüş tarihi kişilerle veya meşhur bir kimseyle, yaygın meslekler, çevredeki doğal özellikler vb. ilişkilidir.⁶

Geçmiş dönemlerde verilmiş olan toponimler, o mekânla ilgili olarak çeşitli bilgiler vermesinin yanında mekânın kökeni ve yaşadığı dönüşümü de ortaya koyması açısından önemlidir. Yer/yerleşme adları, hem doğal unsurlar hem de beşeri unsurlarla ilişkilidir. Coğrafi özelliklerin yanı sıra tarihte var olan kişi ya da topluluklara atıfta bulunabileceğinden dolayı toponimi; tarih, coğrafya ve tarihi coğrafya ile yakından bağlantılıdır. İsimler, bir yerleşmenin sahip olduğu tarihi, coğrafi, kültürel ve dini unsurları gibi çeşitli yönlerini gün yüzüne çıkarır. Aynı

⁴ Osman Gümüşçü, *Tarihi Coğrafya*, Yeditepe Yayınevi, 2010, s. 252-253.

⁵ Osman Gümüşçü, “XVI. Yüzyıl Anadolu’sunda Oğuz Boy Adlı Yerleşmeler”, *Türkler*, sayı: 6, s. 358-364.

⁶ Sevil Top Yılmaz, “Türkiye Toponimi Çalışmalarında Semantik Tasnif Sorunu Üzerine Bir Değerlendirme”, *DTCF Dergisi*, cilt: 61, sayı: 2, 2021, s. 1156.

zamanda yerleşmelerin nasıl ortaya çıktığına dair bilgileri ve insanları yerleşmeye sevk eden diğer doğal faktörleri de aydınlatır.⁷ Yer ve yerleşme adları üzerine yapılan araştırmalar, sahanın tarihi ile geçmişin dini, sosyal ve ekonomik faaliyetleri hakkında türlü malumatların ortaya çıkarılmasına katkıda bulunur. Toponimi, tarihin yeniden inşasına bir katkı sunarken, yerleşmelerin niteliklerinin yanı sıra yerleşmelerin kuruluşu, gelişimi ve sürekliliğinde payı olan tarihi kişiler ile bu yerleşmelerde yaşayan çeşitli grupların dağılımı hakkında bilgi vererek önemli tarihi alanların da daha iyi bir şekilde anlaşılmasını kolaylaştırır.⁸ Yer ve yerleşme adlarından hareketle ilgili topluma ait adetler, alışkanlıklar, inançlar, gelenekler, estetik bakışları, dünyayı algılama şekilleri vb. kültürel özellikleri hakkında çeşitli bilgilere ulaşmak mümkündür. Toponimler, kültür ve değer dünyasının yansımalarını içeren unsurlar barındırırlar. Bu unsurlar toplumların tarih boyunca değişen fikir ve değer yargıları hakkında bilgiler verir. Yer ve yerleşme adları ait oldukları mekânlara hangi kültürlerin, hangi zaman diliminde egemen olduğunu belirleyerek kültürel kronolojiyi de ortaya çıkarır. Toplumlar mekânı adlandırırken inançları, etnik kimlikleri ve geliştirdikleri ekonomik faaliyetleri gibi faktörlerden etkilenmişlerdir. Bu bağlamda yer ve yerleşme adları, toplumların mekânı algılama, kullanma ve örgütlenme şekillerindeki çeşitlilikleri de yansıtmaktadırlar.⁹

Yer ve yerleşme adları ilişkili olduğu bilim dallarına önemli veriler sunar. Birçok kez değişime uğrasalar bile erken dönemlerden bugüne kadar gelen toponimlerin doğru bir şekilde lokalize edilmesi coğrafyacılara açısından dağılışı için önemli bir husustur. Bu çalışmanın temel hedefi seçmiş olduğumuz mekânlardaki toponimik örüntüleri ve yer ve yerleşme adı verme eğilimlerini ortaya çıkarmaktır. Söz konusu çalışmada Türkiye'nin tamamını yansıttığı/yansıtabileceği düşünülen üç örneklem alanı belirlenmiştir. Coğrafya çalışmalarında konu veya alan sınırlandırması yapılırken zaman ya da kaynak sınırlandırmasına gidilir. Bu çalışmada ise örneklem yaparken temel veri kaynağımızın topografya haritaları olması sebebiyle mekân seçiminde pafta sınırları esas alınmıştır.

⁷ Kirtadze Daredjan, "Author's Interpretation of Toponyms of Historical Sources and Hagiographic Literary Works", *Earth Sciences*, cilt: 4, sayı: 5-1, 201, s. 20.

⁸ Jonathan Olu Aleru-Raphael Ajayi Alabi, "Towards A Reconstruction Of Yoruba Culture History: A Toponymic Perspective", *African Study Monographs*, cilt: 31, sayı: 4, 2010, s. 152-153.

⁹ W. Gordon Handcock, "An Introduction to Geographical Names and the Newfoundland and Labrador Geographical Names Board", *NLGBN Reports*, 2011, s. 1.

Buna göre seçmiş olduğumuz mekânlarda;

- 1- Bölgesel farklılıklar ya da benzerlikler var mı varsa neler?
- 2- Kullanılacak olan farklı ölçeklerdeki topografya haritaları arasında yer ve yerleşme adları bakımından benzerlikler ya da farklılıklar var mı eğer varsa bunlar nelerdir?
- 3- Yer ve yerleşme adları arasında benzerlikler ya da farklılıklar nelerdir?

vb. sorular da değerlendirilmeye çalışılmıştır. Daha önce toponimi ile ilgili farklı disiplinlerde yerel ya da bölgesel ölçekte çalışmalar yapılmış ancak topografya haritalarını veri kaynağı olarak kullanmış geniş çaplı bir çalışma olmaması araştırmamızın önemini arttırmaktadır. Türkiye'nin genel toponimik örüntüsünü yansıtaacağı düşünülen Batı Anadolu'dan, Orta Anadolu'dan ve Doğu Anadolu'dan seçilen mekânlarda toponimik analiz yaparak ülkemizdeki genel toponimik örüntünün ve ad verme eğilimlerinin nasıl olduğunun ortaya konulması amaçlanmıştır.

Türkiye toponimisindeki başlıca ad verme eğilimlerine ilişkin varsayımlarımız: 1- yerleşme yeri ve çevresine ilişkin özelliklerin belirtildiği adlar; yerin konumuna, yapısına, çevresindeki renk özelliklerine, bitki örtüsüne, yetiştirilen ürünlere, çevredeki yapılara ve doğal oluşumlara göre adlar verme; 2- yerleşme merkezlerine kişiyle ilgili adlar; yerleşim yerine o yerle bağı bulunan birinin ismini verme, dini unsurlarla, meslekle ilgili isimler verme şeklindedir.

Bu çalışmanın bir doktora tezi olması ve süre kısıtlaması bulunması sebebiyle Türkiye'nin tamamını inceleyemeyecek olmamız araştırmamızın önemli bir kısıttır. Bundan dolayı Türkiye'nin bütününe incelemek hem uzun süre isteyeceğinden hem de imkân ve maddi kısıtlardan dolayı, tamamını temsil ettiğini/edeceğini düşündüğümüz üç bölge belirlenmiştir. Araştırmamızda Batı Anadolu, Orta Anadolu ve Doğu Anadolu'dan seçtiğimiz mekânlarda toponimik analiz yapılmıştır. Çalışmamızdaki temel araştırma sorusu seçtiğimiz mekânlardaki “toponimik örüntüler nelerdir?” ve “yer ve yerleşme adı verme eğilimleri nelerdir?” şeklindedir. Bu iki temel sorunun yanında araştırmada “yer ve yerleşme adlarının verilisinde etkili olan faktörler nelerdir?”, “yer ve yerleşmelere ad verilirken doğal ve beşeri faktörler etkili olmuş mudur?” gibi sorulara da yanıt verilmeye çalışılmıştır. Pafta

sınırlandırması yapılarak belirlenen mekânlarda “yer ve yerleşme adları bölgesel farklılıklar ya da benzerlikler gösteriyor mu?”; “kullanılacak olan farklı ölçeklerdeki topografya haritaları arasında yer ve yerleşme adları bakımından benzerlikler ya da farklılıklar var mı eğer varsa bunlar nelerdir?”; “Yer ve yerleşme adları arasında benzerlikler ya da farklılıklar nelerdir?” vb. konularda araştırma soruları arasında yer almaktadır.

Bir araştırma planında olması gereken en önemli faktörlerden birisi yöntemdir. Araştırmada yöntem, çalışmanın nasıl gerçekleşeceğini anlatır. Araştırma yöntemlerinin içeriği, araştırma konusuna, amacına ve araştırma sorularının tiplerine göre farklılık göstermektedir.¹⁰ Araştırma yöntemi, yapılan araştırmanın amacına uygun bir şekilde verilerin toplanmasını, belirli kurallar doğrultusunda düzenli bir şekilde bilgi edinmeyi ifade eder. Bilimsel araştırmalar amacına, hitap ettiği kesime, zaman boyutuna, veri toplama ve değerlendirme tekniklerine göre tasnif edilmektedir.¹¹ Söz konusu tasniflere göre eldeki çalışma bir takım hipotezler kurularak kullanılan kaynak ve yöntemlerle bu hipotezlerin test edilmesine dayanan deneysel bir çalışmadır. Bu çalışma veri toplama ve analiz yöntemi açısından değerlendirildiğinde karma bir çalışmadır.

Türkiye toponimisi hususunda düzgün ve detaylı veri bulabileceğimiz en önemli kaynaklar topografya haritalarıdır. Harita çok sayıda istatistikten veya yazılı belgeden üstün bir coğrafi betimleme şeklidir. Türkiye’de modern haritaların üretilip basılması 1/200.000 ölçekli topografya haritaları ile 1911 yılında başlamaktadır. Dönemin Osmanlı toprakları, özellikle Anadolu ve Balkanlar için hazırlanan bu haritalardan bugünkü sınırlarımız dâhilinde toplam 125 adet pafta bulunmaktadır. Sonraki yıllarda hazırlanacak olan tüm haritalara temel olmuş bu haritalardan başka 71 paftadan oluşan 1/250.000’lik haritalar, 396 paftadan oluşan 1/100.000, 5.884 paftadan oluşan 1/25.000 ve henüz basımı devam eden 1/50.000 ölçekli Türkiye haritaları bu kaynaklar arasında yer almaktadır.¹²

¹⁰ Ali Demirci, “Araştırma Konusunun Belirlenmesi ve Planlanması”, Yılmaz Arı-İlhan Kaya(Ed.), *Coğrafya Araştırma Yöntemleri*, Coğrafyacılar Derneği, Balıkesir 2014, s. 63.

¹¹ İlhan Kaya, “ Nitel Araştırma Yöntemleri”, Yılmaz Arı- İlhan Kaya (Ed.), *Coğrafya Araştırma Yöntemleri*, Coğrafyacılar Derneği, Balıkesir 2014, s. 267.

¹² Gümüüşçü, a.g.e., 2018, s. 106.

Çalışmamızda temel veri kaynağımız 1/100.000¹³ ve 1/200.000¹⁴ ölçekli Türkiye topografya haritalarıdır. Araştırmada 1/200.000 ölçekli topografya haritalarından Batı Anadolu'da Edremit, Balıkesir, Orhaneli, Ayvalık, Akhisar, Simav, İzmir, Manisa, Alaşehir, Orta Anadolu'da Çankırı, Çorum, Amasya, Keskin, Yozgat, Akdağmaden, Kırşehir, Avanos, Kayseri, Doğu Anadolu'da ise Rize, Artvin, Çıldır, İspir, Oltu, Kars, Erzurum, Hasankale, Karaköse paftaları kullanılmıştır. Toplam 125 paftadan oluşan 1/200.000 ölçekli Türkiye topoğrafya haritalarından 27 paftada bulunan yer ve yerleşme adları incelenmiştir. Bunun yanı sıra 1/100.000 ölçekli topografya haritalarından da Batı Anadolu'da İ16, İ17, İ18, İ19, İ20, İ21, İ22; J16, J17, J18, J19, J20, J21, J22; K17, K18, K19, K20, K21, K22; L16, L17, L18, L19, L20, L21, L22; Orta Anadolu'da G30, G31, G32, G33, G34, G35, G36; H30, H31, H32, H33, H34, H35, H36; İ30, İ31, İ32, İ33, İ34, İ35, İ36; J30, J31, J32, J33, J34, J35, J36; Doğu Anadolu'da ise E49, F45, F46, F47, F48, F49, F50; G45, G46, G47, G48, G49, G50; H45, H46, H47, H48, H49, H50; İ45, İ46, İ47, İ48, İ49, İ50; J45, J46, J47, J48, J49, J50 numaralı paftalarda yer alan toponimler analiz edilmiştir. 1/100.000 ölçekli 396 paftadan oluşan Türkiye topoğrafya haritalarından 85 adedi tez çalışması kapsamında kullanılmıştır. Birinci ve ikinci grup topografya haritalarından toplam 112 adet paftada bulunan yer ve yerleşme adları incelenmiştir. Öncelikle belirlenen sahaya ait topografya haritalarında coğrafi bilgi sistemleri aracılığıyla veri girişleri yapılmıştır. Toplamda 77.632 adet yer ve yerleşme adı haritalar üzerinde işaretlenmiş olup daha sonra bu adların tasnifi yapılmıştır. Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS), verilerin toplanması, saklanması ve analiz edilerek kullanıcıya sunulması gibi aşamaları biraraya getirip bütünleştiren bir bilgi sistemidir. Temelleri coğrafya bilimine dayanan CBS, birden fazla veri türünün birleşiminden meydana gelmektedir. CBS'nin bileşenleri temel olarak donanım (bilgisayar vb.), yazılım (bilgisayar programları), coğrafi veriler, veri yönetim ve çözümleme yöntemleri ile kullanıcıdan oluşmaktadır. CBS, yıllardır aralıksız süre gelen coğrafi araştırmaların temelini oluşturan fikir, teori, kavram ve felsefi yaklaşımların otomatikleşmiş hali olup cevabı aranan problemlere harita temelli cevaplandırmak maksadıyla

¹³ Çalışmanın devamında 1/100.000 ölçekli harita yerine birinci grup haritalar şeklinde bahsedilecektir.

¹⁴ Çalışmanın devamında 1/200.000 ölçekli harita yerine ikinci grup haritalar şeklinde bahsedilecektir.

düzenlenmiş bir sistem olarak tanımlanır.¹⁵ Bu çalışmada da coğrafi bilgi sistemleri dâhilinde ARC-GIS programı kullanılarak birinci ve ikinci grup haritalardan 112 pafta üzerinden veri üretme ve analiz işlemleri yapılmıştır. 77.632 yer ve yerleşme adları haritalar üzerinde işlendikten sonra Excel tablosuna aktararak düzenlenmiştir. Microsoft Excel temel tablolama işlemlerine sahip olup numaralandırılmış sıralardan ve harflerle isimlendirilmiş hücrelerden oluşan bir ızgara kullanarak aritmetik işlemler gibi veri manipülasyonlarını düzenler. Çalışmalar için gerekli olan verileri farklı açılardan çeşitli bağımlılıklarına göre bölümlere ayırmaya olanak sağlar.¹⁶ Bu çalışmada da yer ve yerleşme adları excel üzerinden sınıflandırılmış ve analiz edilmiştir. 77.632 verinin tamamını tez metninde vermek teknik açıdan mümkün olmadığı için metin içinde örnek tablolara yer verilmiştir. Her bir toponim, belirlenen tasnif modeline göre incelenip sınıflandırılarak sentez tablolar oluşturulmuştur. Verilerin toplanıp, işlenmesi ve analiz edilmesinin yanı sıra toponimi alanında daha önce yapılmış olan yerli ve yabancı çalışmalar taranmıştır. Literatür taraması yapıldıktan sonra elde edilen kaynaklardan gerek verilerin analizi gerekse değerlendirilmesi aşamasında faydalanılmıştır.

1.2. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

Her araştırma konusunun, disiplinin kendine özgü belli başlı terimleri ve kavramları vardır. Spesifik bir konuda çalışma hazırlanırken bazı temel kavramların eserin başında tanımlanması konunun daha net anlaşılması açısından önem arz etmektedir. Dolayısıyla ilgili çalışmada önemli olduğu düşünülen bazı kavramlar bu bölümde izah edilmeye çalışılacaktır.

Dil bir vadiden, toplum başka bir vadiden yürüyen ve birbirleriyle ilgisi olmayan iki ayrı olgu değildir. Dil toplum tarafından üretilen, kendisini kullanan toplumların varlığıyla var olup yok olmasıyla ortadan kalkan bir unsurdur. Bu anlamda dil gerçek manada toplumsal bir varlık olarak kabul edilmektedir.¹⁷ Tüm dillerde ve kültürlerde

¹⁵ Murat Karabulut, “Coğrafi Bilgi Teknolojilerinin Coğrafi Araştırmalarda Kullanımı”, Yılmaz Arı-İlhan Kaya (Ed.), *Coğrafya Araştırma Yöntemleri*, Coğrafyacılar Derneği, Balıkesir 2014, s. 449.

¹⁶ <https://www.microsoft.com/tr-tr/microsoft-365/excel> (Son Erişim: 25.06.2023).

¹⁷ Kerim Demirci, *Toplumsal Dilbilim Referans Kitabı*, Paradigma Akademi, 2020, s.13.

kullanılan adlar; yerler, kişiler, nesneler hakkında çok fazla kelime kullanmadan konuşmayı kolaylaştıran unsurlardır. Ad olmadan iletişim zor hatta imkânsız olabilirdi. Kullanılan isimlerin olmadığını düşünelim; öyle bir durumda bir sohbetle tüm katılımcıların aynı kişiyi işaret edip etmediğinden nasıl emin olunurdu? Ad, bir göndergeyi sınıfındaki diğer göndergelerden ayırır ve tanımlar. Adlar, etkili dil kullanımı için önemli öğelerdir.¹⁸

Güncel Türkçe sözlüğe göre ad/isim, bir kimseyi, bir şeyi anlatmaya, tanımlamaya, açıklamaya ve bildirmeye yarayan kelimedir.¹⁹ Bir adın ne olduğu, ne anlama geldiği sorusu yüzlerce hatta binlerce yıldır dilbilimcilerin ve filozofların dikkatini çeken bir durum olmuştur. Felsefi ve teorik açıdan adlardan konuşulduğunda, hem insan zihnindeki hem de dış gerçeklikteki anlamlarından bahsedilir. Her iki anlamda da adlar, bir dilin kelimeleri olup tanımlayıcı ifadelerdir. Adlar belirli bir amaç için oluşturulur ve kullanılır; ad vermenin temeli kültürle alakalıdır. Kültürün bir parçası olarak adlar, her zaman insanlar ile bir dil topluluğu ve çevreleri arasındaki etkileşimde ortaya çıkar. Kişi, adlandırmaya değer olduğunu düşündüğü unsurlara bir ad verir böylece adlandırma yaparak çevreyi ele geçirir, bir nevi etiketler ve kendi kültürünün bir parçası haline getirir.²⁰

Etimolojik olarak Grekçe'ye dayanan onomastic terimi Türkçe'de onomastik ya da adbilim olarak kullanılmaktadır. Onomastik ya da adbilim, özel adları köken bilgisi, tarihsel gelişme ve dil-kültür ilişkisi bakımından ele alan bilim dalıdır. Özel adlar bilimi anlamına gelen onomastiğin kişi adlarını konu alan bölümüne antroponimi, yer ve yerleşme adlarını ele alan bölümüne ise toponimi adı verilmektedir.²¹ Başlangıçta sadece kişi adları ile yer ve yerleşme adlarını inceleyen bir bilim dalı olarak ortaya çıksa da günümüzde fazlasıyla geniş bir perspektiften tanımlanarak her türlü özel ad, adbilim başlığı altında incelenmektedir. Yani adbilim, (onomastik de denilen) her türlü özel adın ortaya çıkışını, zaman içindeki gelişimi ile yapısı gibi konuları

¹⁸ Terhi Ainiala, Minna Saarelma, Paula SJöblom, *Names in Focus- An Introduction to Finnish Onomastics*, (çev. Leonard Pearl), Finnish Literature Society, Helsinki, 2012, s.8.

¹⁹ <https://sozluk.gov.tr/>

²⁰ Terhi Ainiala, Minna Saarelma, Paula SJöblom, *a.g.e.*, s.17.

²¹ Yılmaz Kurt, *Anadolu'da Kişi ve Yer Adları*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2020, s. 37.

araştıran ve devamında özel isimlerin ortaya çıkış geleneğini belirlemeyi amaç edinmiş bir bilim dalıdır.²²

Rusça toponimika, Almanca toponymie, toponomastik, ortsnamenkunde; İngilizce toponymy, place-name study, toponomastics; Fransızca toponomastique, topoymie; İspanyolca toponimia, toponomástica şeklinde karşılıkları olan toponimi kavramı yer ve yerleşme adlarını ifade eder.²³ Toponimi terimi için Türkiye’de yapılan çalışmalarda yer adı, coğrafi yer adları, coğrafi isimler, yer yurt isimleri, mekân adları gibi birbirinden farklı karşılıklar kullanılmaktadır. Bu bağlamda öncelikle yer ve yerleşme kavramlarını açıklamak konuyu daha anlaşılır kılacaktır. TDK güncel Türkçe sözlüğe bakıldığında yer, “bir şeyin, bir kimsenin kapladığı veya kaplayabileceği boşluk, mahal, mekân”, “üzerine yapı kurulmaya elverişli arazi, arsa”, “ekime elverişli toprak parçası, arazi”, “yerküre” anlamlarına geldiği görülmektedir. Aynı şekilde, yerleşme için TDK güncel Türkçe sözlüğe bakıldığında, “yerleşim alanı veya merkezi”; kent bilim terimleri sözlüğüne bakıldığında “*bir toplumsal kümenin ya da kalabalık bir nüfus topluluğunun, yaşamak ve ekonomik etkinliklerini sürdürebilmek için belli bir yeri seçmeleri eylemi; bu amaçlarla seçilip yerleşilen kent, kasaba, köy ya da daha küçük bir yer*”; coğrafya terimleri sözlüğünde ise, “insanın, az çok ya da bütünüyle boş bir bölgeyi ele geçirerek işlemesi, canlandırıp şeneltmesi” şeklinde tanımlamalar mevcuttur.²⁴ Ferruh Sanır’ın (2000) coğrafya terimler sözlüğünde yer kavramının karşılığı olarak dünya, yer yuvarlağı olarak verilirken yerleşme için, insanların yerleşip yaşadığı yer şeklinde bir tanımlama mevcuttur.²⁵ Reşat İzbirak ise yeri, mahal, mevki, yeryüzünde bir alan olarak; yerleşmeyi ise insanın çalıştığı ve barındığı yeri içine alan yöre, insanların oturduğu, faydalandığı bölge şeklinde tanımlamıştır.²⁶ Doğal olarak tabiatta bulunan tepeler, dağlar, yamaçlar, sırtlar, ovalar, vadiler, mevkiler, geçitler gibi morfolojik birimler yer kavramı içine girerken, insanlar tarafından vücuda getirilmiş köy, kasaba, şehir, mezraa, ağıl, kom, kışla, yayla gibi unsurlar da yerleşme kavramı

²² İbrahim Şahin, *Adbilim (Çerçeve, Terim, Yöntem ve Sınıflandırmalarıyla)*, Pegem Akademi, 2015a, s. 17.

²³ İbrahim Şahin, a.g.e., 2015a, s. 74.

²⁴ <https://sozluk.gov.tr/>

²⁵ Ferruh Sanır, *Coğrafya Terimler Sözlüğü*, Gazi Kitabevi, 2000, s. 288, 290.

²⁶ Reşat İzbirak, *Coğrafya Terimleri Sözlüğü*, Mektupla Öğretim Merkezi Yayınları, 1975, s. 347,351-352.

altında değerlendirilmektedir.²⁷ Yer ve yerleşme kavramları için yapılan farklı tanımlardan yola çıkarak yer adı ve yerleşme adının birbirinden farklı anlamlar içerdiği de aşikârdır. Bu bağlamda toponimi teriminin karşılığı da ne yalnızca yer adı ne de yerleşme adıdır. 2002 yılında Osman Gümüşçü yapmış olduğu çalışmada, doğal olarak tabiatta bulunan dağ, tepe, ova, vadi, yamaç, sırt, mevki, geçit gibi morfolojik unsurlara verilen isimlere yer adı; morfolojik birimlerden ayrı insanlar tarafından meydana getirilen köy, kasaba, şehir, mezraa, ağıl, kom, kışla, yayla ve benzeri tüm yerleşme merkezlerine konulan isimlerin yerleşme adı şeklinde tanımlanabileceğini ifade etmiştir.²⁸ İsviçreli halk bilimci ve dil bilimci Paul Zinsli, 1975 yılında yayımlanan çalışmasında orman, tarla, dağ, akarsu adlarını yer adları (Flurnamen); şehir, kasaba, köy ya da daha küçük yerleşim birimlerine verilen adları da yerleşme adları (Siedlungsnamen) olarak tanımlamıştır.²⁹ Bir başka çalışmada da toponim, yeryüzündeki topografik özelliklere ve yerleşim yerlerine verilen özel adlar olarak tanımlanmıştır. Çalışmanın devamında da toponimler, ada, dağ, tepe, göl, nehir gibi doğal özelliklere ve şehir, kasaba, köy gibi kültürel özelliklere verilen adların tamamı şeklinde ifade edilmiştir.³⁰ 2008 yılında yapılan bir diğer çalışmada konuyla ilgili olarak yer adı, topografik bir unsurun adını belirtir; yerleşme adı ise, tek bir ev, köy, kasaba ve şehir gibi yerleşim biriminin adını belirtir denmektedir. Aynı çalışmada toponimi sözcüğünün ise, tüm yer ve yerleşme adlarını, yani kalelerin, çiftliklerin, köylerin, şehirlerin ve ülkelerin, aynı zamanda da dağların, ormanların, çayırınların, tarlaların adlarını kapsadığı söylenmektedir.³¹

Yer ve yerleşme adlarını inceleyen toponimi, onomastiğin bir dalı olmasının yanında birçok bilim insanı tarafından sentez bir bilim dalı olarak kabul görmektedir. Birçok farklı açıdan incelenebilen bilgi çokluğunun ve çeşitliliğinin olduğu bir disiplindir.³²

²⁷ Osman Gümüşçü, *Kaynaklarıyla Tarihi Coğrafya*, Yeditepe Yayınevi, 2018, s. 92.

²⁸ Osman Gümüşçü, “XVI. Yüzyıl Anadolu’sunda Oğuz Boy Adlı Yerleşmeler”, *Türkler, Yeni Türkiye Yayınları*, Cilt: 1, s. 358.

²⁹ Paul Zinsli, *Ortsnamen: Strukturen und Schichten in den Siedlungs- und Flurnamen der Deutschen Schweiz*, Frauenfeld: Huber, 1975, s. 5.

³⁰ W. Gordon Handcock, “An Introduction to Geographical Names and the Newfoundland and Labrador Geographical Names Board”, *NLGBN Reports*, 2011, s. 1.

³¹ O. Zavoral, *Geographische Namen und Ihre Stelle In Der Deutschen Grammatik. Einwohnernamen, Geographische Adjektive*, Diplomarbeit, 2008, s. 8.

³² Joan Tort Donada, -Alexis Sancho Reinoso, “Toponyms as ‘landscape indicators’”, *Proceedings of the XXIV ICOS International Congress of Onomastic Sciences*, 2014, s.1987.

Topos (yer) ve onomia (ad) sözcüklerinden türetilen toponimi, yerlere ve yerleşmelere verilen isimlerin tarihi, coğrafi ve etimolojik verilere bakarak sınıflandırma yapıp değerlendirilmesi şeklinde açıklanabilir. Toponimideki bu isimler, yerleşme birimlerine verilen adlar ile özelliklere verilen adlar şeklinde iki farklı sınıfa ayrılmaktadır. İnsanların geçmişte yaşamış oldukları ya da yaşadıkları mahalle, köy, kasaba, kent gibi birimlere verilen isimler yerleşme adlarıdır. Bir yerin fiziki veya doğal özelliklerini ifade eden su kaynaklarını, yeryüzü yükseltilerini ve doğal bitki örtüsü gibi çeşitli özelliklerine ilişkin adlar ise özellik yani yer adlarıdır.³³ Toponimi, yer ve yerleşme adlarının oluşumu, yapıları, anlamları, gelişimleri ile ortaya çıkışlarında ki gelenek ve prensipleri araştıran adbilim alanıdır.

1.3. LİTERATÜR TARAMASI

Toponimi çalışmaları çok eski dönemlerde başlamış olmakla birlikte Türkiye ve dünyada ortaya çıkışı ve gelişimi birbirinden farklı olmuştur. Bilimsel gelişmelere bağlı olarak müstakil bir bilim dalı şeklinde ele alınmasından sonra adbilim bazı dallara ayrılmıştır. Toponimi, yapısı gereği sadece dilbilime değil tarihe, coğrafyaya, siyasi bilim dallarına da hizmet etmesi sebebiyle üzerinde durulan ve çeşitli çalışmalar yapılan bir alan olmuştur. Bu anlamda alan literatürü çeşitlilik açısından zengindir. Sadece dilbilim uzmanlarının değil coğrafya ve tarih başta olmak üzere arkeoloji, halkbilim, siyaset bilimi vb. alanlardaki uzmanların çalışmaları da mevcuttur. Bu bölümde literatürün zenginliği ve çeşitliliğinden dolayı Türkiye’ de ve dünyada yapılmış toponimi çalışmaları ayrı başlıklar altında değerlendirilmeye çalışılacaktır.

1.3.1. Yurtdışında Yapılmış Toponimi Çalışmaları

Bilimsel gelişmelere paralel olarak bağımsız bir disiplin olarak ele alınmasıyla adbilim, araştırma alanının genişliği itibariyle alt bölümlere ayrılmıştır. Ve söz konusu alanların her biri ayrı bir araştırma, çalışma alanı olarak kabul görmüştür.

³³ Osman Gümüşçü, *Tarihi Coğrafya*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2010, s. 252-253.

Toponimi, yapısı itibariyle sadece tek bir noktaya değinmeyip tarihi, coğrafi, siyasi, kültürel pek çok farklı alana hizmet etmesinden dolayı dünyada önemli bir araştırma sahası olarak görülmektedir. Özellikle Avrupa’da yapılan toponimi çalışmaları, bağımsız bir disiplin oluşturacak kadar çoktur.

Toponiminin kurucusu olarak Johann Jakob Egli (1825-1896) kabul edilmektedir. İsviçreli coğrafyacı olan Egli, 1872 yılında yayınladığı “*Nomina Geographica, Sprach und Sacherklærung von 42.000 (Kırk iki bin) Geographischen Namen aller Erdræume*” isimli çalışmasında 42bin coğrafi adı dilsel ve kavramsal olarak açıklamıştır. Genel bir coğrafi adlar çalışması girişimi olan eser, etimolojik coğrafi sözlük ve coğrafi adların tarihi olmak üzere iki bölüme ayrılmıştır.³⁴ Coğrafi adların etimolojisi ve tarihi üzerine 1872 yılında yapılmış bu çalışma toponimi alanı için önemli bir başlangıç olmuştur.

C. Blackie ve John Stuart Blackie 1887 yılında “*A Dictionary of Place-Names, Giving Their Derivations*” başlıklı sözlük Avrupa’da yapılmış ilk toponimi çalışmaları arasındadır. Toponimi sözlüğü niteliğinde olan bu çalışma, topografik etimoloji araştırmaları için takip edilmesi gereken yolları gösterir özelliktedir.³⁵

1910’da Edmund McClure tarafından “*British Place-Names in Their Historical Setting*” isimli çalışma yayımlanmıştır. Söz konusu çalışmada tarihi süreçte İngiliz toponimisi ele alınmıştır. Toponimlerin, kökenleri ve gelişimleri incelenerek dilin gelişmesi ve kelimelerin zaman içinde tabi olduğu değişimlere de yer verilmiştir. Eserin giriş bölümünde İngiltere’nin yazılı tarihi olmasaydı, yine de her şey olduğu gibi kullanılarak bir tane inşa edilebilirdi denmektedir. Şimdiki zamanın, tüm çağların mirasçısı olduğu ve tüm geçmişin, bugünün durumunda özetlendiği dile getirilmektedir. Çalışmaya göre konuşulan dil, bir ırkın çağlar boyunca içinden geçtiği iniş çıkışların kaydını içermektedir. Bu kayıtlarda bir uygarlığın ilerleyişi, şimdi kullanılan kelimelerde izlenebilir, geçmiş çağlardaki ataların iç içe geçmiş tarihi, bugünkü kelime dağarcığında ve bir ulus olarak ayırt edici fiziksel özelliklerde

³⁴ Johann Jakob Egli, *Nomina Geographica- Sprach und Sacherklærung von 42000 Geographischen Namen aller Erdræume*, Friedrich Brandstetter, Leipzig, 1872.

³⁵ Christina Blackie-John Stuart Blackie, *Dictionary of Place-Names, Giving Their Derivations*, John Murray, United Kingdom, 1887.

bulunabilir denilerek geçmişi, toponimler aracılığıyla da inşa etmenin mümkün olduğuna vurgu yapılmaktadır.³⁶

Toponimi alanında Avrupa’da çalışmalar hızla devam ederken yapılan pek çok araştırma neticesinde toponimlerin, kelimelerden farksız olduğu ve her birinin bir anlamı olduğu ileri sürülmüştür. 1913 yılında Alman dilbilim ve adbilim uzmanı Hermann Grhler, “ber Ursprung und Bedeutung der Franzsischen Ortsnamen” isimli çalışmasını yayınlamıştır. Avrupa’daki Fransızca konuşulan tüm bölgelerin önemli toponimlerinin ele alındığı bu çalışmada adların fonetik yönlerinden ziyade geçmişten kitabın yayınladığı döneme kadar olan adlar arasındaki bağlantılar dikkate alınarak toponimlerin bir dizilimi yapılmıştır.³⁷

Almanya’da toponimi çalışmaları için bir diğer önemli alışma “Zeitschrift für Ortsnamenforschung” isimli Münih’te 1925 yılında çıkarılmaya başlayan dergidir. Dergi 1939 yılından itibaren “Zeitschrift für Namen Forschungen” adıyla yayın hayatına devam etmiştir.³⁸ İlk başta sadece toponimi araştırmaları özelinde bir dergiyken daha sonra bütün özel ad çalışmalarını kapsayan bir yayın organı haline gelmiştir.

Avusturyalı tarihçi Paul Wittek’in 1935 yılında yayınladığı “Von Der Byzantinischen Zur Türkischen Toponymie” isimli çalışması hem toponimi alanı için hem de Türkiye toponimisi için önemli bir yer tutmaktadır. İlgili alışmada Türk yer adlarının fetih esnasında bulunan yer adlarıyla nasıl ve ne ölçüde bağlantılı olduğu ele alınmıştır. Paul Wittek araştırmasında, böyle bir bağlantının var olduğunu ve hatta şimdiye kadar sanılandan çok daha fazla olduğuna değinmiştir.³⁹

³⁶ Edmund McClure, *British Place-Names in Their Historical Setting*, Society for Promoting Christian Knowledge, London, 1910.

³⁷ Hermann Grhler, *ber Ursprung und Bedeutung der Franzsischen Ortsnamen*, Carl Winter’s Universittsbuchhandlung, Heidelberg, 1913.

³⁸ http://opac.regestaimperii.de/lang_de/anzeige.php?zeitschrift=Zeitschrift+f%C3%BCr+Ortsnamenforschung (Son erişim:12.12.2022).

³⁹ Paul Wittek, “Von Der Byzantinischen Zur Türkischen Toponymie”, *Byzantion*, cilt: 10, sayı: 1, 1935, s.11.

Avrupa’da toponimi alanı için ilk eserlerden biri de Belçikalı Auguste Vincent tarafından 1937 yılında “Toponymie de la France” ismiyle yayınlanan çalışma olmuştur. Fransa’nın toponimisini konu edinen çalışmada yer adlarının oluşumu, evrimi ve bir ismin başka bir isimle değiştirilmesi gibi konular ele alınmıştır. Metodik bir yaklaşımla toponimlerin oluşum türleri üzerinde durulmuştur. Vincent’in bu çalışması 1990’lı yıllara kadar Fransa’nın toponimleri üzerine en eksiksiz genel çalışma olarak kabul edilmiştir.⁴⁰

Toponimi alanında gerçekleştirilen önemli bilimsel organizasyonlar da bulunmaktadır. 1938 yılında Paris’te uluslararası birinci toponimi ve antroponimi kongresi düzenlenmiştir. Söz konusu kongreye 20 farklı ülkeden katılım sağlanmış olup kongre sonunda Fransa’da toponimi ve antroponimi komisyonu oluşturulmuştur. 1947 yılında yine Paris’te gerçekleşen kongre sonraki yıllarda da farklı yerlerde devam etmiştir.⁴¹

Toponimi çalışmalarında yer ve yerleşme adlarının tasnif edilmesi önemli konulardan biridir. Çalışmalarda genellikle tanımlayıcı adlar, olayla ilgili adlar, kişi adları gibi çeşitli ad kategorilerinin olduğu varsayılır. Toponimlerin belli bir sistematik içinde sınıflandırıldığı çalışmalar örnek ve yol gösterici olması açısından değerlidir. Bu anlamda 1954 yılında George Stewart, “A Classification of Place Names” adında bir makale yayınlamıştır. İlgili çalışmada toponimler tanımlayıcı isimler, iyelik isimleri, olay isimleri, hatıra isimleri, örtülü isimler, üretilmiş isimler, geçiş isimleri, halk etimolojileri, yanlış isimler şeklinde dokuz sınıfa ayrılmıştır.⁴²

Yer ve yerleşme adları, hem doğal hem de beşeri peyzaja dair geçmiş şartlar ile alakalı bilgi unsurları olarak kabul edilir. Zaman zaman yazılı kaynakların yetersiz kaldığı durumlarda toponimler önemli kaynaklar olarak değerlendirilebilir. 1964 yılında Valentin Binggeli tarafından yayınlanan “Beiträge der Toponomastik zur Landschaftsgeschichte (Waldentwicklung) un Lagenthal” isimli çalışmada toponimi araştırmalarının peyzaj ve ormanların gelişim tarihi ile ilgili bilgiler sunduğuna

⁴⁰ Jules Vannerus, “Vincent (Auguste), Toponymie de la France”, *Revue belge de philologie et d’histoire*, cilt: 19, 1940, s.222-225.

⁴¹ Hasan Eren, “Yer Adlarımızın Dili”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, cilt:13, 1965, s. 156.

⁴² George Stewart, “A Classification of Place Names”, *Names*, cilt:2, sayı:1, 1954, s. 2.

değirmiştir. Bir bölgenin ağaç türleri, polen analizlerinin yanı sıra ilgili yer ve yerleşmelere verilen adlarla da tespit edilmektedir.⁴³

Yer ve yerleşmeler adlandırılırken etkili olan bir başka unsur da dindir. Dini öğeler içeren adlar Türkiye’de ve yurtdışında karşılaşılan bir durumdur. Bu anlamda 1972 yılında Thomas Field, “Religious Place-Names in Kentucky” ismiyle bir çalışma yapmıştır. İlgili çalışmada Kentucky’deki dini kaynaklardan alınan isimlerin tipik on dokuzuncu yüzyıl karakterini yansıttığından söz edilmektedir. Yer ve yerleşme adlarında dini isimlerin bulunması dinin insanların yaşamlarındaki öneminin açık bir ifadesi şeklinde yorumlanmaktadır.⁴⁴

1975 yılında Klaus Kreiser tarafından yayınlanan “Die Ortsnamen der Europäischen Türkei nach Amtlichen Verzeichnissen und Kartenwerken” isimli çalışmada Türkiye’nin bugünkü sınırları içinde kalan Avrupa kısmının (İstanbul ve çevresi hariç) yer adları ele alınmıştır. Söz konusu çalışmadaki yer adları, resmi liste, kayıt ve haritalardan toplanılmış olup meskûn yerler, arazi ve akarsu adlarını içermektedir.⁴⁵

1979 yılında Hartwig Sheinhardt’ın “ Typen Türkischer Ortsnamen: Einführung, Phologie, Morphologie, Bibliographie” isimli çalışma hem genel manada toponimi çalışmaları hem de Türkiye toponimisi açısından burada zikredilmesi gereken bir eserdir. Türkçe yer adları türleri üzerine yapılmış olan bu araştırmada ses ve şekil bilgisine değinilmiştir. İlk olarak toponimiye, metodolojiye, terminolojiye ve Türkçeye özgü problemlere genel bir giriş yapılmıştır. Daha sonra toponimlerin fonolojik ve morfolojik açıdan incelenmesine yer verilmiştir.⁴⁶

⁴³ Valentin Binggeli, “Beiträge der Toponomastik zur Landschaftsgeschichte (Waldentwicklung) un Lagenthal”, *Geographica Helvetica*, cilt: 19, 1964, s.1-11.

⁴⁴ Thomas Field, “Religious Place-Names in Kentucky”, *Robert M. Rennick Manuscript Collection*, 1972, s. 26-46.

⁴⁵ Klaus Kreiser, *Die Ortsnamen der Europäischen Türkei nach Amtlichen Verzeichnissen und Kartenwerke*, Klaus Schwarz Verlag, Freiburg, 1975.

⁴⁶ Hartwig Scheinhardt, *Typen Türkischer Ortsnames: Einführung, Phologie, Morphologie, Bibliographie*, Carl Winter Universitaetsverlag, Heidelberg, 1979.

1985 yılında Randolph Freeman, “Geographical Naming in Western British North America: 1780-1820” isimli kitabı tarihi toponimi çalışmasıdır. Eser, 1780’den 1820’ye kadar kürk ticaret belgelerinde kaydedilen toponimlerin incelenmesine dayanmaktadır. Çalışmanın amacı, o dönemde kullanılan toponimlerin kaynaklarını, günümüze kaç tanesinin ulaştığını, isimlendirilen coğrafi özelliklerin türlerini belirlemektir. Ayrıca müellif, toponiminin doğasına, gelişimine, toponimlerin yapısına, sınıflandırılmasına, toponimlerin arkasındaki coğrafi ve tarihi yapıya da değinmiştir.⁴⁷

Adlandırma, bir şeyi var etmeye, görünmeyeni görünür kılmaya yönelik bir eylemdir. Bir yer veya yerleşme adlandırılarak, orası tanımlanmış ve varlığı kanıtlanmış olur. 1991 yılında Yi-Fu Tuan, “Language and the Making of Place: A Narrative-Descriptive Approach” isimli çalışmasında da beşeri coğrafyanın merkezinde yer alan mekân ve dil arasındaki ilişkiye değinerek, dil aracılığıyla bir yeri görünür kılmaktan, ona karakter kazandırmaktan söz etmektedir. Dilin ve toponimlerin, mekânın yaratılmasındaki rolleri açısından kültürel, sosyopolitik ve dilbilimsel açıdan ele alınmasına değinerek, adların hatta toponimlerin yaşamsal bir güç olduğuna ve bu güce insan-kültür coğrafyasında yer açılması gerektiğine vurgu yapmaktadır.⁴⁸

Toponimler, isimleri veren bireyler ve toplumlar ile yer arasındaki bağları güçlendirmeye ve ad verenlerin ideolojik ihtiyaçlarına hizmet ederler. Hükümetler değiştiğinde, eski rejimin kalıntıları olarak gördükleri toponimler de zaman zaman değişebilmektedir. Bunun sebebi olarak da siyasi kaygılar, ideolojik amaçlar, kültürel değişim etkili olabilmektedir. Bununla ilgili olarak Yossi Katz, 1995’te “Identity, Nationalism, and Placenames: Zionist Efforts to Preserve the Original Local Hebrew Names in Official Publications of the Mandate Government of Palestine” isimli bir çalışma kaleme almıştır. Toponimlerin, kimlik ve milliyetçilik bağlamında ele alındığı eserde, Filistin'deki İngiliz mandası sırasında, Manda hükümetinin belgelerinde, yazışmalarında ve resmi işaretlerinde Filistin'deki yer adları olarak

⁴⁷ Randolph Freeman, *Geographical Naming in Western British North America: 1780-1820*, Alberta Culture, 1985.

⁴⁸ Yi-Fi Tuan, “Language and the Making of Place: A Narrative- Descriptive Approach”, *Annals of Association of American Geographers*, cilt: 81, sayı: 4, 1991,s. 684-696.

İncil'de ve diğer eski kaynaklarda bulunan orijinal İbranice isimleri korumak için yapılan Siyonist çabalar incelenmiştir.⁴⁹

Toponimi alanında önemli çalışmalardan biri de Naftali Kadmon tarafından yayınlanan “Toponymy- the Lore, Laws and Language of Geographical Names”⁵⁰ isimli kitaptır. Toponiminin esasları üzerinde duran çalışmada, alanla ilgili teorik bilgi, terminolojisi, toponimlerin tarihi, kaynakları, kültürel yanları ele alınmaktadır. Teorik bağlamda konuya yaklaşan bir başka araştırmacı Robert Rennick olmuştur. “How to Study of Placenames”⁵¹ isimli çalışmasında toponimlerin nasıl incelenmesi gerektiğine, kaynaklarına, sınıflandırılmasına yer vermiştir.

Bir yeri ya da yerleşmeyi adlandırmak, kültürel anlamda önemlidir. Geçmiş ile günümüz arasında yeni bağlar kuran toponimler, insanların zihnindeki anıları canlı tutmaya yarayan sembolik unsurlar olarak değerlendirilir. Toponimleri, kültürel mekânın yorumu olarak ifade eden Derek Alderman 2008 yılında “Place, Naming and the Interpretation of Cultural Landscapes” isimli çalışmasını yayınlamıştır. Adlandırmanın, genellikle ulusal, bölgesel ve ırksal kimlik hatları üzerinden ilgili mekânın kimliğini sabitlemek için kullanıldığı ifade edilmektedir. Söz konusu kimlik sabit hale getirilirken de geçmişe dair genel konuları çağrıştırmak ya da belli başlı tarihsel figürleri onurlandırmak için adlandırmaların yapıldığından bahsedilmektedir.⁵²

Yer ve yerleşme adları, geçmişten günümüze kullanılan çevreye iliştilirilmiş etiketlerdir. Toponimler, doğal, kültürel çevre özelliklerini ve adlandırma sürecini etkileyen koşulları betimleyen unsurlar olarak geçmişle ilgili bilgiler sunması bakımından oldukça önemlidirler. Aynı zamanda adlar, kişisel ve kültürel kimlik unsurlarıdır. Toponimi çalışmalarında konuların çeşitlenmesiyle ele alınan bir başka

⁴⁹ Yossi Katz, “Identity, Nationalism, and Placenames: Zionist Efforts to Preserve the Original Local Hebrew Names in Official Publications of the Mandate Government of Palestine”, *Names- A Journal of Onomastics*, cilt:43, sayı:2, 1995, s. 103-118.

⁵⁰ Naftali Kadmon, *Toponymy- The Lore, Laws and Language of Geographical Names*, Vantage Press, Newyork, 2001.

⁵¹ Robert Rennick, “How to Study of Placenames”, *Names*, cilt: 53, sayı:4, 2005, s. 291-308.

⁵² Derek Alderman, “Place, Naming and the Interpretation of Cultural Landscapes”, *The Ashgate Research Companion to Heritage and Identity*, 2008, ss. 195-213

bahis de kimlik olmuştur. Botolv Helleland 2009 yılında “Place Names as Identity Markers”⁵³ başlığıyla yayınladığı çalışmasında tam olarak kişisel ve kültürel kimlik bağlamında toponimleri ele almaktadır. Yer ve yerleşme adlarının kimlik göstergeleri olarak rolünü hem bireysel hem de toplumsal açıdan tartışmaktadır. Mekân, yer ve kimlik bağlamında adları incelemesi açısından toponimi çalışmaları için önemlidir.

Yer ve yerleşmelere ad verilirken arkada yatan motivasyonun ne olduğu da toponimi araştırmalarında merak edilen konulardan birisi olmuştur. Jan Tent ve David Blair birlikte kaleme aldıkları “Motivations for Naming: The Development of a Toponymic Typology for Australian Placenames” adlı makalelerinde ad verme motivasyonları üzerinde durmuşlardır. Adlandırma süreci, toponimlerin tasnif edilmesi konularını ele alan çalışmada pek çok farklı araştırmacının yapmış olduğu tasnif modeli sunulduktan sonra kendileri de Avustralya için bir sınıflandırma yapmışlardır.⁵⁴

Toponimi alanında yapılan çalışmalar gittikçe çeşitlenmiş olup 2011 yılında Jonas Löfström ve Valeria Pansini “Toponyms and Cartography: Historical perspective and Linguistic Challenges” isimli çalışmada tarihi perspektifte toponimi ve kartografya arasındaki ilişkiye değinmişlerdir. Çalışmada çok dilli bir veri tabanından elde edilen toponimlerin haritaya aktararak bunun sonuçları analiz edilmeye çalışılmıştır. Çalışmada analiz sonucunda isimlerin yerelleştirilmesinin, adlandırma süreçlerinin ve bunların kaydedilme süreçlerinin tarihsel perspektif ve dilbilimsel kriterler aracılığıyla ele alındığı belirtilmektedir.⁵⁵

Toponimler, tarihi kaynaklar olarak da kullanılan unsurlardır. Toponimi çalışmalarında bu konulara da yer verilmiş olup 2014 yılında Eva Kovacs “On the Historical Source Value of Toponyms” isimli bir çalışma yayınlamıştır. Çalışmada toponimlerin, tarihi kaynak olarak değeri üzerinde durmuş ve özellikle etnik yapının

⁵³ Botolv Helleland, “Place Names as Identity Markers”, *Proceedings of the 23rd International Congress of Onomastic Sciences, York University Publishing*, 2009, s. 501-510.

⁵⁴ Jan Tent, David Blair, “Motivations for Naming: The Development of a Toponymic Typology for Australian Placenames”, *Names, cilt:59, sayı:2*, 2011, s. 67-89.

⁵⁵ Jonas Löfström, Valeria Pansini, “Toponyms and Cartography: Historical Perspective and Linguistic Challenges”, *Toponyms in Cartography: Proceedings of the toponymic Sessions at the 25th International Cartographic Conference*, Paris, 2011, s. 3-8.

yeniden inşasında yer ve yerleşme adlarının önemine değinmiştir. Tarihi kaynaklarda bulunan toponimik verilerin, tarih yazımı, tarihi coğrafya, etnografi vb. alanlarda kıymetli bilgiler sunduğuna vurgu yapmıştır.⁵⁶ 2014 yılında yapılan bir başka çalışma ise tarih öğretiminde toponimlerin rolü üzerine olmuştur. Nakhanova Lyazzat Ayanovna tarafında hazırlanan “The Role of Old Turkic Place Names in Teaching History” adlı çalışma eski Türk dönemindeki toponimlerin işlevselliğini analiz edip Türk halkının zihinsel özellikleri hakkındaki bilgileri geliştirerek tarihsel gelişimi ortaya koymaya çalışmıştır. Toponimlerden hareketle eski Türklerin zihniyetinin, dünya görüşünün ve önem verdikleri unsurların anlaşılabilceği aynı zamanda adlarla ilişkilendirerek tarihi olayların bir resminin çizilebileceği dile getirilmektedir.⁵⁷

Toponimi araştırmalarında kullanılan yaklaşımlar da toponimi çalışmaları için önemli teorik konular arasındadır. Yer ve yerleşme adları üzerine araştırma yapılırken nasıl bir yol izlenir, hangi yöntemler kullanılır gibi sorulardan hareketle 2015 yılında Jan Tent bir çalışma yapmıştır. “Approaches to Research in Toponymy” adıyla yayımlanan çalışmada, müellif toponimlerle ilgili araştırma yapmanın iki temel yolu olduğunu dile getirmektedir. Birincisi toponimlerin etimolojisi, anlamı ve kökenine odaklanmak, diğeri ise bir bölgenin yer ve yerleşme adlarına odaklanmak ve bu adların kalıplarını incelemektir. Yani birincisi intansif (yoğun) yaklaşım, ikincisi ekstansif (kapsamlı) yaklaşımdır.⁵⁸

Yer ve yerleşme adlarını, adlandırma süreçleri üzerinden ele alan “Place Naming as Dispositif: Toward a Theoretical Framework” başlıklı çalışma, adları yorumlamak için teorik bir çerçeve sunmaktadır. 2016 yılında Frederic Giraut ve Myriam Houssay-Holzschuch tarafından yayınlanan çalışmada yer adlandırma süreçlerinin temelindeki dört farklı jeopolitik bağlama, yaygın olarak kullanılan teknolojiye ve aktörlere değinilmektedir. Adlandırma sürecinin daha genel ve geniş bir sosyal,

⁵⁶ Eva Kovacs, “On The Historical Source Value of Toponyms-Toponyms as a Source for the Reconstruction of Ethnic Relations”, *Namenkundliche Informationen*, cilt:103/104, 2014, s. 479-489.

⁵⁷ Nakhanova Lyazzat Ayanovna, “The Role of Old Turkic Place Names in Teaching History”, *Procedia Social and Behavioral Sciences*, cilt: 141, 2014, s. 1054-1061.

⁵⁸ Jan Tent, “Approaches to Research in Toponymy”, *Names*, cilt: 63, sayı: 2, 2015, s. 65-74.

politik ve mekânsal düzenle ilişkili olarak yorumlanmasının salt analitik bir görüşün ötesine geçilmesini sağladığı belirtilmektedir.⁵⁹

Toponimi araştırmalarını çağdaş ve tarihi toponimi çalışmaları olarak ikiye ayırmak mümkündür. Çağdaş toponimi araştırmaları günümüzde kullanılan yer ve yerleşme isimlerinin analiz edilmesi olup tarihi toponimi ise tarihi kaynaklardan elde edilen toponimlerin incelenmesi olarak tanımlanabilir. Bu anlamda 2017 yılında Macaristan’da Eva Kovacs editörlüğünde yayınlanan “A Survey of Historical Toponomastics” isimli çalışma burada zikredilmelidir. 1990 ve 2000’lerden itibaren Macaristan’da tarihi toponimi çalışmalarının, toponimi araştırmalarının odak noktası haline geldiği ifade edilmektedir.⁶⁰

Disiplinler arası bir araştırma olan toponiminin bu yönüyle ilgili yapılmış çalışmalar da mevcuttur. 2018 yılında “Toponymy and Cultural Geography: Weaving Threads of Investigation Within the Scope of Interdisciplinarity” başlığıyla yayınlanan makalede toponimi ve kültürel coğrafya arasındaki ilişki birbirine bağlı iç içe geçmiş unsurlardan hareketle ele alınmaktadır. Bir dilin sözcüklerine, adlarına odaklanan araştırmacılar aynı zamanda o dili kullanan toplumun kültürü, tarihi, yaşam biçimleri ve dünya görüşü hakkında da bilgi sahibi olur. Bu anlamda yer ve yerleşme adlarının incelenmesi çok yönlü bir girişim olarak değerlendirilmektedir.⁶¹ 2019 yılında ise, United Nations Group of Experts on Geographical Names (Birleşmiş Milletler Coğrafi İsimler Uzmanları Grubu) ev sahipliğinde düzenlenen sempozyumun “Toponymy and Cartography Between History and Geography”⁶² isimli bildiri kitabı da disiplinler arası bir çalışma örneğidir. Andrea Cantile ve Helen Kerfoot editörlüğünde yayınlanan çalışmada tarih ve coğrafya bağlamında toponimi ve kartografya ele alınmıştır. Bölgesel kimlik ve toponimi, hava yolu dergilerinde yer

⁵⁹ Frederic Giraut, Myriam Houssay-Holzschuch, “Place Naming as Dispositif: Toward a Theoretical Framework”, *Geopolitics*, cilt:21, sayı:1, 2016, s.1-21

⁶⁰ Eva Kovacs, *A Survey of Historical Toponomastics*, Debrecen University Press, Debrecen, 2017, s.11-12.

⁶¹ Rodrigo Vieira do Nascimento, Karylleila dos Santos Andrade, Carolina Machado Rocha Busch Pereira, “Toponymy and Cultural Geography: Weaving Threads of Investigation Within the Scope of Interdisciplinarity”, *Revista de Estudos da Linguagem*, cilt: 26, sayı: 3, 2018, s. 1003-1029.

⁶² Andrea Cantile, Helen Kerfoot, *Toponymy and Cartography Between History and Geography*, Italian Military Geographic Institute (IGMI), Firenze, 2019.

alan rotalardaki toponimler, toponimi, tarih ve coğrafi bilgi sistemleri gibi farklı disiplinlerin bir araya getirildiği bir çalışmadır.

Toponimlerin işlevsel ve sistematik bir tipolojisi, bir bölge veya dönemin adlandırma uygulamalarını ve kalıplarını araştırmak isteyen toponimi uzmanları için temel bir araçtır. Bu düşünceden hareketle 2021 yılında David Blair ve Jan Tent, Avustralya için 2011’de ürettikleri modeli gözden geçirdikleri ve yenisini ürettikleri “Revised Typology of Place-Naming” isimli bir çalışma yayınladılar. Bu çalışmada daha önceden yapılan toponimi tipolojisini değerlendirip bazılarını değiştirerek bir model üretmişlerdir.⁶³

2022 yılında United Nations Group of Experts on Geographical Names (UNGEGN) bir bülten yayınlamıştır. “Geographical Names as Indicators of the Environment” başlığıyla yayınlanan bültende toponimler ve çevre arasındaki ilişki ele alınmıştır. Avustralya, Ermenistan, Kıbrıs, Yeni Zelanda, İspanya ve Bulgaristan örnekleri üzerinden toponimler ve doğal çevre arasındaki ilişki, etkileşim kısa kısa değerlendirilmiştir. Yine 2022’de yapılan bir çalışma da Joan Tort Donado tarafından “Toponymy as Tool for the Geographical Interpretation of the Region: Some Methodological Foundations” ismiyle yayınlamıştır. Herhangi bir yerin, bölgenin coğrafi açıdan yorumlanmasında araç olarak toponimlerin kullanımıyla ilgili olan bu çalışmada toponimler, haritalar aracılığıyla yürütülen coğrafi iletişimin temel taşı mıdır, yoksa haritacılıkta yalnızca bilgilendirici bir işleve mi sahiptir sorularına yanıt aranmıştır.⁶⁴

Toponimi alanında pek çok çalışma geçmişten günümüze yapılmış ve yapılmaya devam etmektedir. Burada hepsine yer vermek mümkün olmadığından, alan için önemli olduğu düşünülen çalışmalara değinilmiştir.

⁶³ David Blair, Jan Tent,” A Revised Typology of Place-Naming”, *Names-A Journal of Onomastics*, cilt: 69, sayı:4, 2021, s. 31-47.

⁶⁴ Joan Tort Donado, “Toponymy as Tool for the Geographical Interpretation of the Region: Some Methodological Foundations”, *European Cartographic Conference*, Viyana, 19-21 Eylül 2022.

1.3.2. Türkiye’de Yapılmış Toponimi Çalışmaları

Toponimi ile ilgili çalışmalar 1920’lerden itibaren başlamış olup 1960’lı yıllardan sonra yapılan çalışmaların sayısında artış yaşandığı görülmektedir. Literatür taraması neticesinde Türkiye’de yapılmış ilk toponimi çalışmasının 1928 yılında olduğu görülmüştür. N. Hüseyin ve Ahmet Naci tarafından kaleme alınan “Anadolu’da Türklere Ait Yer İsimleri” isimli çalışma 1928 yılında Türkiyat Mecmuasında yayınlanmıştır.

1934’de Türk tarihçisi Hüseyin Namık tarafından “Coğrafi İsimlerin Ehemmiyeti” başlığıyla Haritacılar Mecmuasında basılmış olan makale toponimi alanında yayınlanmış ilk eserler arasındadır.⁶⁵ Söz konusu çalışmada toponimlerin tetkikinin önemine vurgu yapılarak tarihin coğrafyaya coğrafyanın da tarihe bağlılığından söz edilmektedir. Aynı zamanda Türklerde yer adı verme usullerinin araştırılmasının ehemmiyetine de değinilmiş olup Anadolu’daki coğrafi isimlerin umumi bir şekilde incelenmesi gerektiği belirtilmektedir. Çalışmanın o yıllarda toponimi ile ilgili önemli noktalara değindiği ve alanda yapılacak çalışmalar için yol gösterici olduğu belirtilmelidir. Toponimi alanında ilk sayılabilecek çalışmalardan olmasına rağmen alandaki eksikliklerin ve önemli noktaların vurgulanmış olması dikkate değerdir.

Türk Dil Kurumu kurucuları arasında yer alan tarihçi ve güneş dil teorisinin en önemli teorisyeni Hasan Reşit Tankut 1936 yılında “Güneş Dil Teorisine Göre Toponimik Tetkikler” adlı bir eser yayınlamıştır. Toponimi ve dilbilim arasında ilişkiler kurarak toponimi, coğrafya ve tarih ilişkisini bilimsel verilerle açıklamaya çalışmıştır. Kitabında birçok yer adının Türkçe ve farklı dillerde bulduğu anlamlara atıflarda bulunarak söz konusu kelimelerin temelde Türkçe olduğunu ve Türkçe ’den diğer dillere geçtiğini belirtmiştir. Sümerce ve Türkçe arasındaki toponimlerin nitelik ve anlam yakınlıkları üzerinde yaptığı incelemelerle Sümercenin Türkçe kaynaklı bir dil olduğunu kanıtlamaya çalışmıştır.⁶⁶ Tankut, toponimi ile ilgili bir diğer çalışması “Diyarbakır Adı Üzerine Toponomik Bir Tetkik” adlı eserini 1937 yılında

⁶⁵ Hüseyin Namık, “Coğrafi İsimlerin Ehemmiyeti”, *Haritacılar Mecmuası*, sayı 4, 1934, s. 104-107.

⁶⁶ Hasan Reşit Tankut, *Güneş Dil Teorisine Göre Toponimik Tetkikler*, Devlet Basımevi, İstanbul, 1936.

yayınlanmıştır. Siirt, Mardin, Elazığ ve Diyarbakır gibi yer isimlerinin toponimik ve tarih tezi ile ilişkili ayrıntılı açıklamalarına ve bu isimlerin menşelerine yer vermiştir.⁶⁷

1945 yılında İshak Refet Işıtman'ın "Köy Adları Üzerine Bir İrdeleme" adlı eserinde, Anadolu'da Türkler ve özellikle Oğuz boylarına ilişkin toponimler üzerinde durulduğu gözlemlenmiştir. Aynı yıl Abdülkadir İnan tarafından yayınlanan "Anadolu'nun Toponimisi ve Türk Boylarının Adları Meselesi" isimli çalışmasında Anadolu toponimisine dair yapılmış yayınlar özet şeklinde tanıtmakla sınırlı kalmıştır. 1945'te toponimi ile ilgili çıkan bir diğer çalışma Sırrı Üçer ile Mesud Koman, "Konya İli Köy ve Yer Adları Üzerinde Bir Deneme" isimli eserdir.

Toponimi alanında önemli bir eser de 1970 yılında Özcan Başkan tarafından kaleme alınmıştır. "Türkiye Köy Adları Üzerine Bir Deneme" başlıklı yazıda, 1960 genel nüfus sayımı ile 1963 Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü belgeleri kaynak olarak kullanılmış olup kataloglarda bulunan köy veya şehir adları tek tek fişlenmiştir. İlgili çalışmada toponimler tabiata ve fiziksel şartlara dayanan isimler ile insanlara ve topluluklara dayanan isimler olarak iki esas başlığa ayrılmıştır.⁶⁸ Özcan Başkan'ın yapmış olduğu bu tasnif kendinden sonra yapılan pek çok çalışmada da kullanılmış veya yol gösterici olmuştur.

70'li yıllarda toponimi ile ilgili yapılmış çalışmalar arasında önem arz eden bir diğer eser Doğan Aksan tarafından ortaya konmuştur. "Anadolu'da Yer Adları Üzerine En Yeni Araştırmalar" başlığı altında yayımlanan çalışmada, köy adları semantik açıdan sınıflandırılmıştır. Aksan, toponimleri çevreyle ilgili adlar ve bireyle ilgili adlar şeklinde iki temel gruba ayırmıştır. Söz konusu çalışmada, Türklerin yerleşme yerlerini adlandırmada önce çevreden sonra da birey ve insandan yararlandıkları hükmüne varılmıştır.⁶⁹ Burada belirtilmesi gereken nokta, Özcan Başkan'ın ve

⁶⁷ Erhan Alpaslan-Tülay Aydın, "Bir Cumhuriyet Aydını Olarak Dil ve Kültür Politikaları Işığında Hasan Reşit Tankut", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, sayı 60, 2017, s. 37.

⁶⁸ Özcan Başkan, "Türkiye Köy Adları Üzerine Bir Deneme", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 1970.

⁶⁹ Doğan Aksan, "Anadolu Yer Adları Üzerine En Yeni Araştırmalar", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 1974.

Doğan Aksan'ın makalelerinin Türkiye toponimi çalışmalarında semantik tasnif meselesine değinen ve bir tasnif modeli sunan ilk çalışmalar olmasıdır. Bu anlamda yapıldığı dönem için önemli ve yol gösterici çalışmalar olduğu ifade edilmelidir.

Çok eski zamanlardan itibaren pek çok farklı uygarlığa ev sahipliği yapmış olan Anadolu topraklarının toponimik zenginliği fark edilerek 1984 yılında “Türk Yer Adları Sempozyumu” yapılmıştır. Toponimi, Türkiye’de ilk defa bir sempozyuma konu edilerek alan uzmanlarının ve bilim insanlarının bu konudaki araştırmalarının ve düşüncelerinin ortaya konulması sağlanmıştır. Sempozyumda farklı disiplinlerdeki bilim insanları tarafından 22 bildiri sunulmuştur. Yer-yerleşme adı verme usulleri, yer-yerleşme adlarında yaşanan değişimler, coğrafi adların standardizasyonu, Türk boy ve oymak adlarından kalma toponimler, seçilmiş örneklem alandaki toponimlerin incelenmesi, toponimlerin sosyolojik açıdan değerlendirilmesi sempozyumda ele alınan başlıca konulardır. Kültür ve Turizm Bakanlığının destekleriyle düzenlenmiş olan bu sempozyum toponimi alanı için önemli bir adım olmuştur.

Pek çok medeniyete sahne olmuş olan Anadolu, toponimler anlamında da zengin bir yapıya sahiptir. Bu sebeple zaman zaman müstakil bazen de genel olarak Anadolu’nun bütününe ele alan çalışmaların mevcut olduğu görülmektedir.1996’da Hülya Pilancı tarafından hazırlanan “Anadolu Yer Adları” başlıklı doktora tezi burada zikredilmesi gereken bir diğer çalışmadır. Söz konusu tezin başlığı her ne kadar yer adları olsa da incelenen öğeler yerleşme adlarıdır. 47.000 köy adının ele alındığı çalışmada toponimlerin değiştirilmesi, atasözleri ve deyimlerde geçen toponimler ve Türkçe yer adlarının ses ve yapı özellikleri ele alınmıştır.

Toponimi çalışmalarının yetersizliğine değinen Tuncer Gülensoy 1998 yılında “Anadolu Yer Adlarına Genel Bir Bakış” başlıklı yazısında kendinden önce yapılmış çalışmalara da değinmiştir. Toponimiyle ilgili araştırılması gereken sorunlar olduğunu dile getirerek, Türk yer adları için bir tasnif modeli önermiştir. “*Çevreyle İlgili Olarak Tabiat ve Fizik Koşullarına Dayanan Adlar, İnsanlara ve Toplumlara Dayanan Adlar, Orta Asya’dan Getirilen Yer Adları, Moğolca’da Türkçe’ye geçen*

Yer Adları, Arapça Yer Adları, Farsça Yer Adları, Öteki Dillerden Türkçe'ye Geçen Yer Adları” şeklinde ana başlıklara ayırdığı görülmektedir.⁷⁰

İttihat ve Terakki dönemi itibariyle Türkiye’de isim değişikliklerinin yapıldığı bilinen bir gerçektir. Bu yer ve yerleşme adlarının değiştirilmesi mevzusu araştırmacılarında dikkatini çeken bir husus olmuştur. Bu bağlamda 2000 yılında Harun Tunçel “Türkiye’de İsmi Değiştirilen Köyler”⁷¹ başlıklı bir makale yayınlamıştır. Köy adlarının değiştirilme gerekçeleri incelenerek dağılışı hakkında bilgi verilmiştir. 12.000’den (on iki binden) fazla köy adının değiştirildiği tespit edilmiş olup en çok Doğu Karadeniz, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu’da isim değişikliklerin olduğu saptanmış ve bu köylerin dağılışı haritası yapılmıştır.

2002 yılında Levent Kurgun tarafından hazırlan “Denizli İli Yer Adları”⁷² başlıklı doktora tezinde Denizli ilindeki yer adlarının yapı, işlev ve şekil bakımından özelliklerinin incelendiği görülmektedir. 1/25.000 ölçekli topografya haritalarından yararlanarak yer adlarının derlendiği çalışmada Denizli ili yer adlarından hareketle Türk insanın yer adı verme eğiliminin belirlenmeye çalışıldığı ifade edilmektedir. Aynı zamanda araştırmanın sonunda Denizli ili yer adlarında kullanılan kelimelerin açıklandığı bir sözlük de verilmiştir.

Toponimi çalışmaları 2000’li yıllarda tek bir yer, bölge ya da Anadolu geneli için yapılmaya devam etmiştir. “Çankırı’daki Köy Adları Üzerine Coğrafi Açından Bir İnceleme”, “Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre Anadolu’da Yer Adları”, “İğdır ve Ardahan İllerinin Yer Adları ve Tasnifi”, “Coğrafi Bakımdan Batman İli Yer Adları”, “Eskişehir ili Yer Adları” şeklinde çeşitli çalışmalar mevcuttur. Ancak adbilim özelde de toponimi açısından teorik anlamda ilgili alanın kavramlarını, yöntemini, teorisini kaynaklarını ele alan müstakil bir çalışma 2015 yılında İbrahim Şahin tarafından hazırlanmıştır. “Adbilim (Çerçeve, Terim, Yöntem ve

⁷⁰ Tuncer Gülensoy, “Anadolu Yer Adlarına Genel Bir Bakış”, *Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı*, Ankara 1998, s.41-48.

⁷¹ Harun Tunçel, “Türkiye’de İsmi Değiştirilen Köyler”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2000, cilt: 10, sayı: 2, s. 23-34.

⁷² Levent Kurgun, *Denizli İli Yer Adları*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Denizli 2002.

Sınıflandırmalarıyla)”⁷³ başlığıyla yayınlanan eser, adbilim, adbilimin dalları, kullandığı yöntemler, adbilimde sınıflandırma meselesi ve yer adbilimde tür, leksik-semantik sınıflandırma gibi konuları içermektedir. Adbilime dair teorik bilgilerin bir kitapta toplanması açısından alan için önemli olduğu belirtilmelidir.

Toponimi çalışmalarında semantik tasnif meselesinde belli bir sistematik olmadığı yapılan çalışmalarda da görülmektedir. Toponimlerin tasnif meselesine ilk değinenler yukarıda da belirtildiği üzere Özcan Başkan ve Doğan Aksan olmuştur. Daha sonraki çalışmalarda bu tasniflerin bazen aynısı bazen de biraz farklılaştırılmış hali kullanılmıştır. 2015 yılında İbrahim Şahin toponimlerin tasnif problemi üzerinde yazmış olduğu “Türkiye Yeradbiliminde Leksik-Semantik Sınıflandırma Meselesi”⁷⁴ başlıklı yazısı önemlidir. Yazar daha önce yapılan tasnifleri de değerlendirerek yeni bir sınıflandırma modeli öne sürmüştür. Genel anlamda Sovyetler Birliği dilciliğinden hareketle yapılan sınıflandırma, Türkiye’deki toponimler bağlamında yeniden düzenlenmiştir.

Şimdiye kadar toponimiyle ilgili verilen çalışmalar bir yer, yerleşme veya bölge özelinde ya da Anadolu genelinde yapılan çağdaş toponimi incelemeleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanı sıra bir de geçmişteki yer ve yerleşme isimlerinin çeşitli tarihi kaynaklardan derlenerek ele alındığı tarihi toponimi çalışmaları mevcuttur. Türkiye toponimi araştırmalarında Selçuklu Dönemi, Osmanlı Dönemi ve Oğuz boy adlarının yer ve yerleşme adlarına yansımaları en çok araştırılan konular arasında yer almaktadır. 1945 yılında Abdülkadir İnan, “*Anadolu’nun Toponimisi ve Türk Boylarının Adları Meselesi*” isimli çalışma örnek olarak gösterilebilir. Hemen sonrasında 1946’da Emin Bilgiç’in “*Anadolu’nun İlk Yazılı Kaynaklarındaki Yer Adları ve Yerlerinin Tayini Üzerine İncelemeler*” isimli çalışması da tarihi toponimi araştırmasıdır. İlgili çalışma, Anadolu’nun ilk yazılı kaynaklarını oluşturan ve ilim camiasında Kapadokya metinleri olarak adlandırılırken, Asurca kaynaklardan 2.500 kadar yayımlanmış, 500’den fazla yayımlanmamış Kapadokya vesikasından sistematik bir tarzda toplanmış toponimlerin incelenmesinden oluşmaktadır.

⁷³ İbrahim Şahin, *Adbilim(Çerçeve, Terim, Yöntem ve Sınıflandırmalarıyla)*, Pegem Akademi, Ankara 2015.

⁷⁴ İbrahim Şahin, “Türkiye Yeradbiliminde Leksik-Semantik Sınıflandırma Meselesi”, *Avrasya Terim Dergisi*, cilt: 3. Sayı: 1, 2015, s.10 – 21.

“XVI. yüzyılda Doğu Anadolu Şehirlerinin Mahalle Adları” isimli çalışma 1984 yılında Refet Yinanç tarafından hazırlanmıştır. Türk Yer Adları Sempozyumu bildirileri arasında bulunan çalışmada XVI. yüzyıla ait tahrir defterlerinden tespit edilen mahalle adları ele alınmıştır. 124 adet mahalle adı tespit edilmiş olup bunların çoğunlukla cami ve mescitler ile tarihe iz bırakmış önemli şahsiyetlerin adlarıyla anıldığı ifade edilmektedir. Geri kalan isimlerin ise yapı adlarından, meslek ve mevki adlarında hareketle adlandırıldığına yer verilmiştir.⁷⁵

Türkiye’de yapılan tarihi toponimi çalışmalarının çoğunluğunun veri kaynağının tahrir defterleri olduğu görülmektedir. Toponimi çalışmalarında tahrir defterlerinin kullanılması birinci el kaynaklar olması bakımından ayrıca önemlidir. Yılmaz Kurt’un 1991 yılında yayımladığı çalışması “Diyarbakir Sancağı Yer Adları (XVI. Yüzyıl)” da bunun bir örneğidir. Söz konusu eserde, kaynak olarak 155 numaralı Diyarbakir Livası Mufassal Tahrir Defteri kullanılmıştır. Çalışmada yer adlarının Türkçe ve Türkçe olmayan şeklinde ikiye ayrılarak incelendiği, köy ve mezraa adlarının 1/100.000 ölçekli topografya haritalarından karşılaştırıldığı ifade edilmektedir. Aynı zamanda toponimlerin veriliş şekillerine göre bir tasnife tabi tutulduğu da görülmektedir.⁷⁶

Yer ve yerleşme adlarının değiştirilmesi, farklı kültürlerden ya da dillerden ödünç alınan adlar, yer ya da yerleşme adlarının kayarak başka yerlere ad olması, yer/yerleşme adının herhangi bir mevki, göl, dağ, tepe vb. doğal unsur adlarından veya sosyal ve kültürel unsurlardan gelmesi gibi çeşitli durumlar toponimi alanının pek çok farklı disiplininin iç içe geçtiği bir konu haline getirmiştir. Bu anlamda toponimlerin Osmanlı’dan günümüze bile takip edilmesinin zor olduğu ifade edilmelidir. Toponimlerin değişimini, tarihi adları ele aldığı belirtilen 1993 yılında yayımlanan Bilge Umar’ın “Türkiye’deki Tarihsel Adlar”⁷⁷ isimli çalışmasında Anadolu’daki toponimlerin kökenini Luvi dili olarak gösterdiği söylenebilir.

⁷⁵ Refet Yinanç, “XVI. Yüzyılda Doğu Anadolu Şehirlerinin Mahalle Adları”, *Türk Yer Adları Sempozyumu*, 1984, Ankara, s. 225-232.

⁷⁶ Yılmaz Kurt, *Diyarbakir Sancağı Yer Adları (XVI. Yüzyıl)*, B. Yediyıldız, K. Tomenendal (Ed.), *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Diyarbakır* (405-418), Diyarbakır Valiliği ve Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 2008.

⁷⁷ Bilge Umar, *Türkiye’deki Tarihsel Adlar*, İnkılab Kitapevi, İstanbul, 1993.

2002 yılında Osman Gümüşçü tarafından yapılan “XVI. Yüzyıl Anadolu’sunda Oğuz Boy Adlı Yerleşmeler” adlı makale burada belirtilmesi gereken önemli tarihi toponimi çalışmalarındandır. İlgili eserde 24 Oğuz boy adı, yerleşme adları üzerinde taranarak belirlenmeye çalışılmıştır. Yapılan araştırma neticesinde 24 Oğuz boy adından 23 tanesine 1428 yerleşme biriminde rastlanılmıştır. Bu yerleşme adlarının sancaklara göre dağılışı da ele alınarak XVI. yüzyıldaki oğuz boy adlı yerleşmeler değerlendirilmiştir.

“1526 Tarihli Tahrir Defterlerine Göre Antakya ve Çevresindeki Türkçe Yer Adları Hakkında Bir Değerlendirme”⁷⁸ adıyla 2008’de yayımlanan çalışmasında Ahmet Gündüz, arşiv kaynaklarından toplam 780 toponim tespit etmiş olup bunların içinden 153 Türkçe kökenli ismi ele almıştır. İlgili toponimlerin semantik tasnifinin yapıldığı çalışma 1526 tapu tahrir defterlerine dayanarak Antakya ve çevresindeki Türkçe toponimlerin analizinden oluşmaktadır.

2012 yılında Mübahat S. Kütükoğlu ‘nun yayınladığı “Osmanlı’dan Günümüze Yer Adları”⁷⁹ isimli eser de tarihi toponimi çalışmasıdır. Söz konusu çalışmada, isimlerin verilmiş şekline, tarihi adlara, boy, aşiret, cemaat ve şahıs adlarına, toponimlerde zaman zaman meydana gelen imla farklılıklarına ve toponimlerin değiştirilmesi gibi konulara değinerek bu hususların tarihi toponimi çalışmalarındaki öneminden bahsetmiştir.

Tarihi toponimi çalışması olarak dikkat çeken bir diğer çalışma ise İlker Yiğit ve Musa Salan’ın 2013 yılında birlikte kaleme aldığı “XVI. Yüzyıl Çerkeş Kazası Köylerinin Lokalizasyonu ve Toponimik Analizi” adlı makalesidir. Makalede 1530 yılı Çerkeş kazası tahrir defterinde kayıtlı olan yerleşmelerin lokalizasyonu ve toponimik analizi yapılmıştır. XVI. yüzyılda kayıtlara geçirilen Çerkeş kazası köy adları semantik, morfolojik ve etimolojik açıdan değerlendirilmiş olup Çerkeş kazası

⁷⁸ Ahmet Gündüz, “1526 Tarihli Tahrir Defterlerine Göre Antakya ve Çevresindeki Türkçe Yer Adları Hakkında Bir Değerlendirme”, *Mustafa Kemal Üni. Sosyal Bilimler Enst. Dergisi*, cilt:5, sayı:9, 2008, s.141-160.

⁷⁹ Mübahat S. Kütükoğlu, “Osmanlı’dan Günümüze Yer Adları”, *Belleten*, cilt:76, sayı:275, 2012, s. 147-166.

köy adlarının verilişinde anlamsal olarak coğrafi şekiller ile yapı-mekân ve cemaat adlarının öne çıktığı ifade edilmiştir.⁸⁰

“Ahiliğe Farklı bir Bakış: XVI. Yüzyıl Türkiye’sinde Ahi Adlı Yerleşmeler ve Zaviyeler” ismiyle 2012 yılında İlker Yiğit tarafından yayınlanan çalışma, toponimik verilerin kullanılarak geçmişe ilişkin bir konuyla ilgili tespitlerin ortaya konulması açısından önemlidir. Çalışmada önce ahi adlı yerleşmeler tespit edilerek dağılışı ele alınmıştır. Buradan hareketle de ahilik teşkilatının mekânsal organizasyonuna dikkat çekilmiştir.⁸¹

Tarih, coğrafya, tarihi coğrafya üzerine çalışmalar yapan araştırmacılar için, yer ve yerleşme isimleri geçmişi anlamaya ve anlatmaya yardımcı unsurlardır. Bu anlamda Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı dönemi toponimi çalışmaları önemlidir. Bu noktada burada yer verilmesi gereken bir diğer tarihi toponimi çalışması Osman Gümüşçü ve İlker Yiğit’in birlikte kaleme aldığı “Toponimiye Mührünü Vuran Selçuklular: 1/200.000 Ölçekli Türkiye Topografya Haritalarındaki Han ve Kervansaray Adlı/Ekli Yer ve Yerleşme İsimleri Üzerinden Bir Değerlendirme”dir.⁸² Söz konusu çalışmada 1/200.000 ölçekli topografya haritalarından han ve kervansaray adlı/ekli yer ve yerleşme isimleri tespit edilerek bu isimlerin mekânsal dağılışı üzerinden kervan yolları çizilmiştir.

Siyasi ideolojiler, kültürel kimlikler, etnik yapılar toponimlere yansıyan önemli unsurlardır. Bir yer ya da yerleşmenin adlandırılması kültürel kimliğin inşası, hâkim olan sosyal ve siyasi ideolojinin görünür kılınması demektir. Bu anlamda Nurettin Özgen ve Volkan İdris “Siyasi İdeolojiler Bağlamında Mekân İsimlendirmeleri: Ankara’daki Kültür Merkezleri Örneği”⁸³ isimli bir çalışma yayınlamışlardır. Söz

⁸⁰ İlker Yiğit-Musa Salan, “XVI. Yüzyıl Çerkeş Kazası Köylerinin Lokalizasyonu Ve Toponimik Analizi”, *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, cilt: 8, sayı:6, 2013, p. 825-852.

⁸¹ İlker Yiğit, “Ahiliğe Farklı bir Bakış: XVI. Yüzyıl Türkiye’sinde Ahi Adlı Yerleşmeler ve Zaviyeler”, *Zeitschrift für die Welt der Türken*, cilt: 9, sayı: 3, 2017, s. 251.

⁸² Osman Gümüşçü-İlker Yiğit, “Toponimiye Mührünü Vuran Selçuklular: 1/200.000 Ölçekli Türkiye Topografya Haritalarındaki Han ve Kervansaray Adlı/Ekli Yer ve Yerleşme İsimleri Üzerinden Bir Değerlendirme”, *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, yıl: 5, sayı:5, 2020, s. 97-109.

⁸³ Nurettin Özgen, Volkan İdris Sarı, “Siyasal İdeolojiler Bağlamında Mekan İsimlendirmeleri: Ankara’daki Kültür Merkezleri Örneği”, *Ankara Araştırmaları Dergisi*, cilt: 9, sayı: 1, 2021, s. 35-54.

konusu çalışmada yerel yönetimleri, kültür merkezlerini adlandırmadaki tercihleri değerlendirilmiştir. Aynı zamanda ad verme eğilimleri kültürel kimlik inşası açısından ele alınmıştır.

2021 yılında Sevan Nişanyan tarafından yayınlanmış olan Türkiye Yer Adları Sözlüğü-Index Analyticus⁸⁴ isimli çalışmaya da değinilmesi zaruridir. Anadolu toprakları, geçmişten bu yana pek çok farklı medeniyete ev sahipliği yapmış olup çok çeşitli kültürel unsurları bünyesinde barındırmış ve barındırmaya devam etmektedir. Bu anlamda Türkiye toponimisine ilişkin çalışmalar oldukça önemlidir ve yerleşme adları sözlüğüne ihtiyaç duyulduğu bir gerçektir. Ancak ihtiyaç duyulan şey dilbilimsel, tarihi, coğrafi ve kültürel manada temelleri sağlam, kanıtları yeterli bir çalışmadır. Nişanyan'ın çalışmasında doğruluk payı olan bilgiler olmasının yanında sadece ses benzerliklerinden hareket ederek genellemeler yaptığı durumlar da söz konusudur. Sadece ses benzerliklerinden ya da etnik kökenden hareketle varsayımlarda bulunmak her zaman doğru sonuca çıkmayabilir. Ayrıca eserin başlığı yer adları sözlüğü olarak ifade edilmiş ancak kitabın içinde sadece yerleşme adlarına yer verildiği de gözden kaçmamalıdır. Bu hata sadece Nişanyan'ın eserinde değil Türkiye'de yapılmış pek çalışmada karşılaşılan bir durum olduğu için ayrıca dile getirilmek istenmiştir.

İktidar, ideoloji, siyaset bağlamında toponimlerin incelendiği bir başka çalışma ise 2022 yılında yayınlanmıştır. Çalışmada toponimlerin iktidar ve ideoloji ile olan ilişkisi teorik çerçevede ele alınmıştır. Selim Bozdoğan ve Sedat Benek tarafından kaleme alınan “Kamusal Alanların İdeolojik Kurgusu: Bir Eleştirel Toponimi Denemesi” isimli eser, iktidar, ideoloji, isim verme ve gösterge kavramları üzerinden coğrafi, felsefi ve sosyolojik yaklaşımların bir arada yer aldığı eleştirel bir çalışma olarak değerlendirilebilir. Müellifler, yerleşmelerin adlandırılmasının iktidarın şimdinin siyasal ideolojisine, siyasi kişiliklere ya da geçmişten seçilen ideolojiyi kendi ideolojisi ile birleştirmesine dayalı olarak yaptığını dile getirmektedirler.⁸⁵

⁸⁴ Sevan Nişanyan, *Türkiye Yer Adları Sözlüğü-Index Analyticus*, Liberus Yayınları, 2021.

⁸⁵ Selim Bozdoğan, Sedat Benek, “Kamusal Alanların İdeolojik Kurgusu: Bir Eleştirel Toponimi Denemesi”, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, cilt:20, sayı:2, 2022, s. 550-579.

Türkiye’de toponimi çalışmaları 1920’lerden itibaren başlamış olup yapılan araştırmalarda genel olarak toponimlerin kaynağına, geçirmiş olduğu değişimlere yer verilmiştir. Toponimi alanında “Türkiye Yer Adları Sempozyumu mühim bir adım olmuş olsa da devamının getirilmemesi önemli bi eksikliktir. Son yıllarda yapısı itibariyle disiplinlerarası bir çalışma sahası haline gelmesiyle toponimiye olan ilgi gittikçe artmakta ve çalışmalar da zenginleşmektedir.

2. TOPONİMİ VE İLGİLİ ALANLAR

Toponimler, coğrafya, tarih, dilbilim, kültür ve kimlik araştırmalarının önemli unsurlarıdır. Yer ve yerleşme adları, ilgili yerin yeryüzündeki konumunu bildiren ve ayrıca genellikle önemli bilimsel bilgiler de içeren insanlar ile coğrafi nesne arasında bir tür bağlantıdır. Toponimler, bir dünya görüşünün, kültürün, günlük yaşamın, gelenek ve göreneklerin yansımasıdır. Pek çok bilim dalının ilgi alanına giren yer ve yerleşme adları, özellikle dil, tarih ve coğrafya disiplinlerinin ortak konusudur. Bu anlamda “*birçok ilimle ortaklaşa çalışan toponimi dilbilimsiz lal, tarih ilimi olmadan köksüz, coğrafya ilmi olmadan ise mekânsızdır*”⁸⁶ sözü durumu özetlemektedir. Buradan hareketle bu bölümde önce adbilim ve toponimi hakkında bilgiler verilecek olup daha sonra toponimi ve tarih, toponimi ve dilbilim, toponimi ve coğrafya, toponimi ve kültürel miras, toponimi ve kimlik-aidiyet arasındaki ilişkilere yer verilecektir.

2.1. ONOMASTİK (ADBİLİM)

Ad, güncel Türkçe sözlükte “*bir kimseyi, bir şeyi anlatmaya, tanımlamaya, açıklamaya, bildirmeye yarayan söz, isim, nam*”; “*canlı ve cansız varlıkları, duygu ve düşünceleri, çeşitli durumları bildiren kelime, isim*”⁸⁷ olarak tanımlanmaktadır. Dilbilimcilere göre ad, canlı ve cansız varlıkları, düşünce, duygu, olay ve durumları belirlemeye yarayan ve bunları adlandıran ögelerdir.⁸⁸ Halkbilimciler ise adı, insanın toplumsal ve bireysel kişiliğinin yanında büyüsel ve gizemli gücünü de belirten bir simge olarak ifade etmektedirler.⁸⁹ Bir başka tanıma göre ise ad, tek bir varlığa (gerçek veya hayali) atıfta bulunmak için kullanılan bir kelime veya kelime

⁸⁶ Nadir Memmedov, *Azerbaycan'ın Yer Adları (Oronimiya)*, Bakı 1993, s. 7.

⁸⁷ <https://sozluk.gov.tr/>

⁸⁸ Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil II*, Türk Dil Kurumu, 1980, s. 87.

⁸⁹ Sedat Veyis Örnek, *Türk Halk Bilimi*, Ankara, 1977, s. 148.

grubudur. Bir ad, varlığı bir sınıfın üyesi olarak belirterek değil, doğrudan ona işaret ederek ayırt eder.⁹⁰

Ad, tanımlanmış bir kişiye, varlığa, özneye veya nesneye atıfta bulunan bir kelime veya kelimelerin birleşimi olarak tanımlanmaktadır. Onomastik ise, özel adların incelendiği bir dilbilim dalıdır. İlk olarak 19. yüzyılda dil tarihi, tarih ve arkeoloji araştırmalarına katkıda bulunan bir alt disiplin olarak ortaya çıkan onomastik yani adbilim oldukça genç bir bilim dalıdır. Dilbilimcilere göre adlar, kelimelerin tarihine ve dağılışına ışık tutar; tarihçiler ve arkeologlar için ise yerleşmelerin kurulumunda etkili olan coğrafi koşulların yanı sıra ekonomiye, geçim kaynaklarına, rotalara ve yayılmaya dair ipuçları verir.⁹¹

İsimler tüm dil ve kültürlerde kullanılan, insanı, kişileri, yerleri ve nesneleri çok fazla kelime kullanarak tanımlamak zorunda kalmadan onları anlatan öğelerdir. İsimler olmadan iletişim zor, hatta neredeyse mümkün olmayabilirdi. Herhangi bir ülkenin, farzımuhal Finlandiya'nın isminin olmadığını düşünelim, oradan nasıl bahsederdik acaba? Ya da kişilerin isimleri olmasaydı, bir sohbetteki tüm katılımcıların aynı kişiyi düşündüğünden nasıl emin olabilirdik? İsimler, bir göndergeyi (bahsedilen şeyi) aynı sınıftaki diğerlerinden ayırıp tanımlar.⁹²

Etimolojik olarak Grekçeye dayanan onomastics Türkçe' de onomastik ya da adbilim olarak kullanılmakta olup her türlü özel adın kökeni ve anlamlarını inceleyen dilbilim dalı olarak tanımlanır.⁹³ Adlar, genel olarak adbilimin konusudur. Ad bilim (onomastik), canlılar, cansız varlıklar veya soyut kavramlar adıyla ilgilenen bilim dalıdır.⁹⁴ Bu bağlamda ad bilimin inceleme alanının oldukça geniş olduğu söylenebilir.

⁹⁰ <https://www.britannica.com/topic/name#ref61158>

⁹¹ Terhi Ainiala, Minna Saarelma, Paula SJöblom, *a.g.e.*, 2012, s. 13-16.

⁹² Terhi Ainiala, Minna Saarelma, Paula SJöblom, *a.g.e.*, s. 8.

⁹³ İbrahim Şahin, *a.g.e.*, 2015, s. 17.

⁹⁴ Alpaslan Alişaoğlu-Alper Uzun, “Şehrsel Toponimi (Hodonimi): Türkiye için Bir Tipoloji Denemesi”, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, cilt:9, sayı: 2, 2011, s. 124.

İnsan dikkatini çeken bir şeyi adlandırır. İsimsiz olan fark edilmeyendir ve fark edilmeyen de bilişsel ve iletişimsel amaçlar için yoktur. İnsanlar ve onların faaliyetleriyle en çok ilgilenen disiplinler, onomastik ile en alakalı olandır. İsim verme ve kullanma insan faaliyetinin merkezinde yer aldığından onomastik, diğer birçok disiplinin konusuyla örtüşmektedir.⁹⁵ Adbilim, kişi adları (antroponim) ve coğrafi unsurların adları (toponomastik) olmak üzere isimlerin anlam, köken ve dağılışı ile ilgilenen disiplindir. Dilbilimin bir alt dalı olarak adbilim, özel adların belirli özelliklerini (ad, soyad, yerlerin adları, su alanları, çeşitli alanlar, ticari adlar vb.) tanımlamaktadır. Yaşamın pek çok alanında karşımıza çıkan önemli birer referans olmaları açısından isimler hem beşeri bilimlerin hem de doğa bilimlerinin ortak araştırma sahasına girer ve disiplinlerarası bir araştırma gerektirir.⁹⁶

Dünyada ad bilim, uzun bir süre ya sadece kişi adları ya da kişi ve yer adları üzerine araştırma yapan dilbilim kolu şeklinde tanımlanmıştır. Başlangıcında her ne kadar kişi ve yer adı inceleyen bir bilim dalı olarak tanınmışsa da, günümüzde çok geniş bir çerçevede tanımlanması yapılmaktadır. Sadece yer ya da kişi ismi değil her türlü özel ad, ad bilim üst başlığı altında araştırılmaktadır. Yunanca isim verme sanatı manasına gelen “onomastikos” kavramından gelişmiş olan bu alan İngilizce “onomastics”, “name study”; Almanca “onomastik”, “namenkunde”; Fransızca “onomastique”, İspanyolca “onomastica”, Rusça “onomastika”, “toponomastika” terimleriyle karşılanmaktadır. Özel adların ortaya çıkışı, zaman içindeki gelişimi, adın yapısı gibi konuları ele alan adbilim, adların derlenmesi, türlerinin, yapılarının ve yaşanan anlam değişikliklerinin belirlenmesini içermektedir.⁹⁷

Onomastik, uzun zamandan bu yana dilbilimsel bir araştırma alanı olarak şekillenmiş olsa da diğer birçok alanla güçlü ilişkileri vardır. Dilbilimcilerin yanı sıra filozoflar, coğrafyacılar, antropologlar, teologlar, etnologlar, tarihçiler, edebiyat araştırmacıları, psikologlar, sosyologlar, arkeologlar gibi farklı bilim insanlarının da ilgilendiği bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Ad bilim doğası gereği disiplinler arası bir yapıya

⁹⁵ John Algeo-Katie Algeo, “Onomastics as an Interdisciplinary Study”, *Names*, cilt:48, sayı:3/4, 2000, s. 265.

⁹⁶ Ondşej Zavoral, *Geographische Namen und Ihre Stelle in der Deutschen Grammatik. Einwohnernamen*, Geographische Adjektive, Diplomarbeit, Brünn 2008, s. 6.

⁹⁷ İbrahim Şahin, *a.g.e.*, 2015a, s. 14-17.

sahip araştırma alanıdır. Peki neden? Cevabı basit aslında. İsimler her zaman insanlar, dil aileleri ve çevreleri arasındaki etkileşimde ortaya çıkar. İnsanlar, adlandırmaya değer gördüğü şeylere ad verir. Büyük sürüler halinde yetiştirilen evcil hayvanlara isim verilmez, ancak birisi bir hayvanı birey yapmak istediğinde hayvana bir isim verilir. Kişi, adlandırma yaparak çevreyi ele geçirir, bir nevi etiketleyerek onu kendi kültürünün bir parçası haline getirir. Böylelikle kültür, isimleri ortaya çıkarır. Öte yandan da, dilin kendine özgü öğeleri olan adlar kültürü üretir.⁹⁸ Adbilim alanında yapılan çalışmalarda araştırmanın amacına, kapsamına göre dilbilimin çeşitli alanlarında ve zaman zaman dilbilim dışında pek çok bilim dalından yararlanılabilir. Örneğin, bir yer adının kökeniyle ilgili araştırma yaparken sesbilim, biçimbilim, anlambilim, lehçebilimin yanı sıra tarih, coğrafya, botanik, arkeoloji, zooloji, etnografya gibi bilim dallarından da faydalanılır.⁹⁹

Adbilim, çevremizde bulunan somut ya da soyut tüm adların tarihi, köken ve oluşum sürecini çalışma konusu edinen bir disiplindir. Adbilim, isimleri köken, tarihsel gelişim, çeşitli dil ve kültür problemleri perspektifinden ele alan bilim dalı şeklinde adlandırılabilir. Bir kişi ya da bir nesnenin özel adı; şöhret, ün ve ad anlamına gelen “onoma” kelimesinden yola çıkarak “onomastics” veya “science onomastique”, “onomastics sciences” terimleri, isimleri araştıran bilim dalının yabancı yazındaki karşılığı halini almıştır.¹⁰⁰

Adbilimin inceleme alanı oldukça geniş bir yelpazeye sahiptir. Bu bağlamda kimileri, her dilde özel isim kabul edilen öğelerin üzerinde duran, özel adları köken bilgisi, tarihsel gelişim ve çeşitli dil-kültür ilişkisi bağlamında ele alan bilim dalı şeklinde tanımlarken; kimileri nesnelerin ve kavramların yani çevremizde gördüğümüz ve algıladığımız her şeyin ismi konu alan bilim dalı şeklinde tanımlanmaktadır.¹⁰¹ Temelde adları konu alan onomastik, sadece etimolojik açıdan adları incelemeyi aynı zamanda ad ile kültür arasındaki ilişkiyi de ele almaktadır. Adları, köken, tarihi gelişim, dil ve kültür meselelerine de dikkat çekmektedir.

⁹⁸Terhi Ainaiala-Minna Saarelma-Paula Sjöblom, a.g.e., s.17.

⁹⁹ İbrahim Şahin, a.g.e., 2015a, s.17.

¹⁰⁰ Levent Kurgun, *Denizli İli Yer Adları*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2002, s. 2.

¹⁰¹ Mehmet Köseoğlu, “Canik Sancağı Kavak Kazasına Toponimik Açısından Bir Bakış”, *Samsun Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Cilt 3, 2012, s. 807; Saim Sakaoğlu, *Türk Ad Bilimi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2001, s. 9.

Doğan Aksan, adbilimi özel adlar alanı ve tür adları alanı olarak ikiye ayırmaktadır. Aksan’a göre özel adlar alanı, genellikle her dilde özel ad sayılan isimler üzerinde duran ve bunları köken bilgisi, tarihsel gelişim, dil ve kültür sorunları açısından araştıran bilim dalıdır. Geniş adbilim olarak da adlandırılan tür adları alanını ise anlambilimle yakınlığı bulunan fakat metod açısından ondan farklılık gösteren ve sözcük-kavram ilişkisinin üzerinde duran bilim dalı olarak tanımlamaktadır.¹⁰²

2.2. TOPONİMİ (YER-YERLEŞME ADI)

Dilbilimin özel isimleri inceleyen, onların köken ve anlamlarıyla ilgilenen bilim dalına onomastik adı verilir. Onomastik biliminin yer ve yerleşme adlarını inceleyen dalına ise toponimi denilmekte olup nehir, göl gibi su adları ile uğraşan dalına hidronimi, kişi adlarını inleyen dalına ise antroponomi denilmektedir. Topos (yer) ve onomia (ad) sözcüklerinden türetilen toponimi, yer ve yerleşme adlarının tarihi, coğrafi ve etimolojik verilere göre sınıflandırma yapılarak araştırması şeklinde açıklanabilir. Toponimi içinde sınıflandırılan bu isimler, yerleşme ve özellik adları olmak üzere iki başlığa ayrılmaktadır. İnsanların geçmişte yaşamış oldukları veya hala yaşadıkları mahalle, çiftlik, köy, kasaba, kent gibi birimleri gösteren isimler yerleşme adlarıdır. Özellik/yer adları ise, bir yerin fiziki veya doğal özelliklerini ifade eden su kaynaklarını, yeryüzü yükseltilerini ve doğal bitki örtüsü gibi çeşitli özelliklerine ilişkin isimlerdir.¹⁰³ Onomastiğin bir dalı olan, yer ve yerleşme adlarını konu alan toponimi, birçok bilim insanı tarafından sentez bir bilim dalı olarak kabul görmektedir. Birçok farklı açıdan incelenebilen bilgi çokluğunun ve çeşitliliğinin olduğu bir disiplindir.¹⁰⁴

İsim teorisinde temel konulara giriş kısmında, yer isimlendirmelerinin ardındaki olası nedenler, yani insanların belirli bir yeri adlandırma arzularının arkasında yatan güdülere genel bir bakışla başlamaktadır. İsimlendirmelerin temel nedeni daha önce insanların kendilerini mekânda yönlendirmelerinin bir yolu olarak dile getirilmiş ve

¹⁰² Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileri ile Dilbilim)*, Türk Dil Kurumu, 2009, s. 32.

¹⁰³ Osman Gümüşçü, *Tarihi Coğrafya*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2010, s. 252-253.

¹⁰⁴ Joan Tort Donada,-Alexis Sancho Reinoso, “Toponyms as ‘landscapeindicators’”, *Proceedings of the XXIV ICOS International Congress of Onomastic Sciences*, 2014, s.1987.

böylece önemli yerlere ad verildiği şeklinde açıklanmıştır. Ancak daha yakın dönemlerde, ad vermede asıl gerekçenin insanların iletişimsel gereksinimleriyle alakalı olduğu ve belirli bir durumda ortaya çıkan iletişimsel ihtiyaçlar sonucu olduğu gündeme gelmiştir. Ayrıca, yer isimlendirmelerinin nedenleri ifade edilirken, kültürel faktörlerin de önemli bir rol oynadığını vurgulaması gerekmektedir. Çünkü isim binlerce yıldır beşeri kültürün temel bir parçası ve evrensel bir bileşeni haline gelmiştir.¹⁰⁵

Hayvanlar, insanlar, kuruluşlar, yapılar, eserler ve yerler gibi tek tek nesneleri işaret ettiğimizde isimler kullanırız. Dilin vazgeçilmez unsurlarından biri olan adlar, yalnızca belirli nesnelere işaret eden ifadeler olarak değil, aynı zamanda duygusal, bilişsel, ideolojik ve sosyal olarak iletişim kurmanın bir yöntemi olarak da farklı fonksiyonlara sahiptir.¹⁰⁶ Kişi, yer, yerleşme, eşya vb. şeyleri ayırt etmek amacıyla ortaya çıkan ad verme geleneğinin tam olarak ne zaman başladığına dair net bir bilgi bulunmasa da bu durumun oldukça eski olduğu söylenebilir. Yer adlandırma tarihi için insanoğlunun yaşadığı yöre ile civarı, hayati ihtiyaçları ve birlikte bulunduğu topluluğun ekonomisi için önem taşıyan avlanma sahalarına isim vermeleriyle başladığı düşünülmektedir.¹⁰⁷

Genel çerçevede “*coğrafi isimler*” olarak da adlandırılan toponiminin araştırma konusuna, tabiatla bulunan dağ, tepe, ova, vadi, yamaç, sırt, mevki, geçit gibi morfolojik unsurlar girmekte olup genel anlamda bunlara verilen isimlere de *yer adları* denilmektedir. Aynı zamanda insanlar tarafından vücuda getirilen köy, kasaba, şehir, ağıl, kom, kışla, yayla, mezraa gibi bütün yerleşme merkezlerine verilen adlara da *yerleşme adları* denilmektedir.¹⁰⁸

Toponim, yer/yerleşme adı olarak ifade edilirken toponimi ise, yer ve yerleşme adlarının tarihi ve kökeninin sistematik olarak araştırılmasıdır. Bir yer için verilen ad, alanın tarihi ve kültürü, fiziki koşulları ile nüfusu gibi konular hakkında açıklayıcı

¹⁰⁵Istvan Hoffmann-Valeria Toth, “Theoretical Issue in Toponym Typology”, *Mitteilungen der Österreichischen Geographischen Gesellschaft*, cilt: 160, 2018, s. 285.

¹⁰⁶Botolv Helleland, “Place Names and Identities”, *Oslo Studies in Language*, 4/2, 2012, s. 99.

¹⁰⁷Naftali Kadmon, *Toponymy*, Vantage Press, Newyork 2000, s.4.

¹⁰⁸Osman Gümüüşü, a.g.e., 2002, s. 358.

unsurlar taşıyabilmektedir. Bu bağlamda, ad yer/yerleşmenin ayırt edici bir özelliğinin önemli bir işareti olabilir.¹⁰⁹ Toponimler, halkın milli ve manevi serveti olarak kabul edilebilir. Bir bölgeye, yere hiçbir zaman sebepsiz ve tesadüfi olarak ad verilmez. Toponimler bilinçli faaliyetin sosyo-ekonomik etkileşimleri neticesinde oluşan toplumsal ürünlerdir. Anlamı olmayan, uydurma bir toponimden söz edilemez. Yer ve yerleşme adlarının anlamı, kökeni, doğru yazılışı, gramatik oluşumu ve gelişimi vb. konuları araştıran ve inceleyen bilim dalına toponimi adı verilmektedir.¹¹⁰

Yeryüzündeki topografik unsurlara, meskûn mahal ile mekânlara verilen özel isimleri kapsayan ve hem yazı hem de konuşma dilinden bulunan toponimler, dünyadaki toplumlar ve insanlar tarafından kullanılan önemli bir kaynak sistemini ifade etmektedirler. Toponimler, haritalar ya da genel işaretlerdeki özellikleri tanımlarken bir etiketleme kolaylığı sağlamasının yanında bir ülkenin veya bölgenin dilsel, tarihi ve kültürel karakterinin ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadır. Toponimi alanında yapılan araştırmalar, bir yer veya yerleşme adını sadece anlam ya da dilsel özellikleri açısından incelememektedir. Bununla birlikte ilgili mekânın tarihi ve kültürel birikimini de ele almaktadır. Her açıdan ismin verilışindeki hikâye açıklanmaya çalışılarak her ismin anlatacak bir hikâyesi olduğu varsayılmaktadır.¹¹¹

Sosyal ve kültürel yaşamda önemli rolleri olan toponimlerin dört temel fonksiyonu olduğu söylenebilir. Bu fonksiyonlar unvan, bilgilendirici-öğretici nitelik taşıması, coğrafya, tarih, dilbilim ve diğer bilim dalları için kaynak olması ve ideolojik yapısı olarak sıralanabilir. Bunlardan ilki olan unvan, yer ya da yerleşmenin nasıl anıldığıyla ilgilidir. Adlar aslında, göl, deniz, tepe, dağ, köy, şehir, mahalle gibi yer ve yerleşmelerin unvanıdır. Ve bu unvanlar sayesinde iletişim kolaylığı oluşmuştur. İkinci fonksiyon ise toponimlerin öğretici-bilgilendirici nitelik taşımasıdır. Toponimler, verildiği yer ya da yerleşme ile ilgili sosyo-kültürel ya da doğal yapıyla

¹⁰⁹Dominic Medway-Garry Warnaby, “What’s in a Name? Place Branding and Toponymic Commodification”, *Environment and Planning A*, cilt: 46, 2014, s. 154.

¹¹⁰ Yusif Yusifov-Serraf Kerimov, *Toponiminin Esasları Üzerine Bir İnceleme*, (Çev. Serdar Yavuz), Asos Yayınları, Elazığ 2017, s. 17.

¹¹¹ W. Gordon Handcock, “An Introduction to Geographical Names and the Newfoundland and Labrador Geographical Names Board”, <https://www.gov.nl.ca/landuseatlas/documents/1%20-%20An%20Introduction%20to%20Geographical%20Names%20and%20the%20NLGNB.pdf>.

ilgili çeşitli bilgiler sunan unsurlardır. Toponimlerin üçüncü fonksiyonu ise coğrafya-tarih-dilbilim ve diğer bilim dalları için önemli bilgiler içermesi yani kaynak görevi görmesidir. Yazılı kaynağın olmadığı ya da yetersiz kaldığı durumlarda toponimik veriler önemli bilgiler sunan kaynaklar durumundadırlar. Sonuncu fonksiyon ise toponimlerin ideolojik olmasıdır. Yani yer ve yerleşme adları verildiği dönemin ideolojisini yansıtan sembolik unsurlar olabilmektedir.¹¹²

Toponimi araştırmaları, geçmiş uzun dönemlerde meydana gelerek günümüze ulaşan önemli bakiyeler durumundaki yer ve yerleşme adlarını incelemektedir.¹¹³ İnsanlar, yer ve yerleşmeleri adlandırırken kişisel geçmişleri, özlemleri, gelenek ve göreneklerini açığa çıkaran isimleri tercih etmişlerdir. Bu yüzden toponimler tarihi, coğrafi, kültürel, sosyoloji, etnoloji ve başka açılardan da önemli bir araştırma sahasını kapsamakta olup tarihi-güncel bütün belge ve bilgilerden yararlanan oldukça geniş bir disiplin yelpazesine yayılmıştır.¹¹⁴ Yerel adlar, kültürel coğrafyanın en önemli özelliklerden birisidir; adlandırılan alanın neresi olduğu hakkında bilgi verirken nasıl bir yer olduğuna dair de emareler sunmaktadır. Toponimi, belirli bir alandaki insanlar ya da onların kültürleri hakkında çok çeşitli bilgiler açığa çıkarır. Diğer deliller ortadan kalkmışsa bile bir geçmiş hakkında bilgiler ortaya koyabilir; bir yere hangi insanların yerleştiğini açıklayabilmektedir.¹¹⁵ Toponimler, tarihi çalışmalar için fazlasıyla bilgilendirici ve faydalı bilgiler sunabilmektedir. İlk bakışta diğer yazılı kaynaklar gibi metinsel unsurlar gibi görünmesine karşın toponimler, betimledikleri yerle ilgili başka yerde olmayan bilgilere sahip olduğu kaçınılmaz bir gerçektir. Başka herhangi bir kaynaktan geçmeyen bir kelimeyi muhafaza etmesi ya da kaybolmuş bir dili koruması bağlamında mühim kaynaklardır. Toponimi çalışmaları, dilbilim, coğrafya, tarih, arkeoloji araştırmalarının birbirleri arasında

¹¹² Yusifov-Kerimov, a.g.e., s.19-20.

¹¹³ Osman Gümüşçü, *Kaynaklarıyla Tarihi Coğrafya*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2018, s. 94.

¹¹⁴ Osman Gümüşçü, “XVI. Yüzyıl Anadolu’sunda Oğuz Boy Adlı Yerleşmeler”, *Türkler*, Cilt: 6, 2002, s. 358-364.

¹¹⁵ Erol Tümertekin-Nazmiye Özgüç, *Beşeri Coğrafya: İnsan, Kültür, Mekan*, Çantay Kitabevi, İstanbul 2010, s. 183-185.

ilişki kurulmasına ve birbirlerini tamamlamasına olanak tanırken interdisipliner bir yaklaşımı harekete geçirebilmektedir.¹¹⁶

Adlar, bir yerleşmenin tarihi, coğrafi, dini gibi çeşitli yönleri hakkında fikir verirken yerleşmelerin nasıl başladığı ve insanları yerleşmeye iten nedenler konusunda ışık tutmaktadır. Toponimler üzerine yapılan çalışmalar yerleşimlerin tarihi, şehirlerin topografik yapısı, dini, sosyal ve ekonomik faaliyetler gibi çeşitli bilgilerin açığa çıkmasını olanak sağlamaktadır. Toponimler, geçmişin yeniden inşasının önemli kaynakları arasında olup yerleşmelerin topografyasının yanı sıra bu yerleşmelerin kuruluşu, gelişmesi ve devamlılığına katkı sağlayan tarihi kişiler ve bu yerleşmelerde yaşayan çeşitli toplulukların dağılışı ile diğer önemli tarihi yerlerin doğru anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır.¹¹⁷

Yer ve yerleşme adları, hem doğal hem de kültürel peyzajdaki tarihi şartlarla ilgili zaman zaman yazılı kaynaklarda dahi yer almayan önemli bilgiler sunmaktadır. Toponimler, geçmiş dönemlerde yaşayan insanlarla yer arasındaki bağlantıyı yansıtan aynalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Toponimlerin bugünkü hali genellikle uzun süren gelişmelerin sonucunda oluşmuştur.¹¹⁸ Yer ve yerleşme adlarını sadece dilsel unsurlar olarak ele almak onların geçmişten günümüze taşıdıkları kültürel mirası tam olarak anlayamamıza neden olur. Kültürel mirasın “*İnsanın yaşadığı tüm zamanlar boyunca oluşturduğu, biriktirdiği; geliştirerek, yeni sentezlerle zenginleştirdiği ve devamlılığını sağlayarak kendinden sonraki nesillere aktardığı tüm bilgi, inanç ve davranışlar bütünü ile bu bütünün parçası olan nesneler*”¹¹⁹ tanımından hareketle; toponimlerin aslında bir toplumun, hatta bir ülkenin hafızası olduğu dolayısıyla geçmişten günümüze kadar ulaşan kültürel mirasımızın önemli bir parçası olduğu söylenebilmektedir. Toponimlerin incelenmesi hem tarihi hem de coğrafi geçmişimize ışık tutması açısından büyük önem arz etmektedir.

¹¹⁶Gemma Langford, “Examine the Value of Place-Names as Evidence for History, Landscape and Especially Language(s) of your Chosen Area”, *Leading Undergraduate Work in English Studies*, cilt: 5, 2012-2013, s. 32.

¹¹⁷Jonathan Olu Aleru-Raphael Ajayi Alabi, a.g.e., 2010, s. 152-153.

¹¹⁸Valentin Binggeli. “Beiträge der Toponomastik zur Landschaftsgeschichte (Waldentwicklung) um Langenthal”, *Geographica Helvetica*, sayı: 19, 1964, s.1.

¹¹⁹ Osman Gümüşçü, “Tarihi Coğrafya ve Kültürel Miras”, *Erdem*, sayı: 75, Aralık 2018, s. 108.

Yerel adlar, bir kültürel peyzajdaki en önemli özelliklerden birisini belirtmektedir; adlandırılan alanın neresi ve nasıl bir yer olduğuna yönelik ipuçları barındırmaktadır. Yer ve yerleşme adları aynı zamanda bir haritanın verimli bir şekilde okunmasını da sağlar. Örneğin Saint Paul isimli bir yer ziyaret ediliyorsa, oranın bir Hristiyan bölgesinde olduğu; buna karşılık adı İslamabad olan bir yerde bulunuluyorsa oranın İslam âlemine ait bir yer olduğu hissedilir. Yer ve yerleşme adlarının incelenmesi, belirli bir alandaki insanlar ya da onların kültürleri hakkında çok çeşitli bilgileri ortaya çıkarır. Konuyla ilgili başka deliller olmasa bile bir yerin geçmişi hakkında bilgiler ortaya koyabilir; bir bölgeye hangi insanların, toplumların yerleştiğini açıklayabilmektedir. Örneğin Avrupalılar genelde yer ve yerleşmelere tarihe saygı, atalarını anma ya da nostaljik nedenlerle adlar vermişlerdir. Kanada ve Amerika’da ise yerli adlar daha çok yerleri ayırt edici biçimde şekillenmiştir; “balık tutma yeri” ya da “şelale” gibi.¹²⁰

Toponimi bilimi, insanlar ve toponimler arasında bulunan ilişkiyi anlamaya çalışır. Başka bir deyişle toponimi çalışmaları, insanlar ve yer/yerleşme adları arasında kurulan ilişkinin ve yer adı verme motivasyonlarının çalışılmasıdır.¹²¹ Toponimik araştırmalar, geçmişin uzun dönemlerinde oluşan ve bugüne ulaşmış olan önemli bakiyeler durumundaki yer ve yerleşme adlarını incelemektedir. Anadolu için yapılacak olan toponimik araştırmalar büyük öneme haizdir. Zira Türk milleti, dünyanın her tarafında nerede olursa olsun yaşadığı yerin her bir köşesine, küçük bir tepeye, çeşmeye, mevkiye bile ad vermiştir. Dolayısıyla şehir, kasaba, köy, mahalle, yayla, mezra gibi tüm yerleşme unsurları ile dağ, tepe, akarsu, kaynak, geçit, mevki gibi yerlere verilen adlar toponimi ilimi çerçevesinde araştırılmaktadır.¹²²

İnsanlar çevrelerinde bulunan yer ve yerleşmeleri adlandırırken kendi geçmişlerinden, kültürlerinden, gelenek ve göreneklerinden hareketle isimler vermişlerdir. Yer ve yerleşme adları sadece belirli mevkileri ifade eden birer isim olmaktan ziyade tarih, arkeoloji, coğrafya, folklor, antropoloji, jeoloji, botanik ve

¹²⁰Erol Tümerterkin- Nazmiye Özgüç, *a.g.e.* , s. 183-185.

¹²¹ Rodrigo Vieira do Nascimento, Karylleila dos Santos Andrade, Carolina Machado Rocha Busch Pereira, “Toponymy and Cultural Geography: Weaving Threads of Investigation Within the Scope of Interdisciplinarity”, *Revista de Estudos da Linguagem*, cilt:26, say:3, 2018, s. 1005.

¹²² Gümüşçü, *a.g.e.*, 2018, s. 94.

sosyoloji gibi diğer bilim dallarının da ilgi alanına giren ve bu disiplinlerin çalışmalarına katkı sağlayan unsurlardır.¹²³

Yer ve yerleşme adları, eğer doğru bir şekilde incelenirse araştırmacılara oldukça faydalı bilgiler sunmaktadırlar. Yerleşmelerin isimlerine bakarak o yerleşme merkezlerinin kimler tarafından kurulduğuna dair bilgi sahibi olunabileceği gibi yine isim değişimleri takip edilerek orada zaman içinde meydana gelen değişimlerin karakteri de takip edilebilir. Örneğin, yerleşme isimlerinden yola çıkarak, Orta Asya'dan çeşitli sebeplerle farklı dönemlerde dalgalar halinde Anadolu'ya gelen Türk topluluklarının ne zaman ve nereden geldikleri hakkında fikir sahibi olabiliriz. Bunun yanı sıra, Anadolu'da Oğuz boylarının dağılıp yerleştiği yerler belirlenip, hangi boy veya cemaatten oldukları ya da nerelere hangi sıklıkta yerleştikleri tespit edilebilir.¹²⁴

Yer ve yerleşme adları özellikle geçmiş dönemlere ait iskân merkezlerinin lokalizasyonundan tutun da, yerleşmenin yeri, büyüklüğü ve temel ekonomik fonksiyonları hakkında son derece önemli birer kaynaktırlar. Örneğin, Osman Gümüşçü'nün yürütücülüğünde tamamlanan kaybolan köyler hakkındaki TÜBİTAK projesinde XVI. yüzyılda tahrir defterlerinde bulunduğu halde günümüze ulaşmayan köylerin pek çoğu mevki isimlerinden hareketle tespit edilmiştir. Projede Sivas-Hafik'te Ayas Hatun adlı mevkiden hareketle geçmişteki Ayas Hatun köyünün yeri tespit edildiği ifade edilmektedir.¹²⁵

Yerler ve özelliklerini adlandırmaya yönelik olarak içgüdüsel itici gücümüzün onlara bir kimlik sağlama ihtiyacımızdan kaynaklandığını söylemek kesinlikle mantıklıdır. Yaşantımızı ve sosyal yapılarımızı organize etmek için bu kimliğe ihtiyacımız vardır. Seçkin Norveçli toponimist Botolv Helleland'ın yazdığı gibi, "yer adları olmadan Verdun veya Beaver Creek veya başka herhangi bir yerde olanları hatırlamak

¹²³ Osman Gümüşçü, a.g.e., 2018, s. 92.

¹²⁴ Gümüşçü, a.g.e., 2018, s. 96.

¹²⁵ Gümüşçü, a.g.e., 2018, s. 107-108.

gerçekten daha zor olurdu”. Böylece, yeryüzünde bir yeri ya da özelliği fark ettikten sonra, ona bir isim vererek bir kimlik de kazandırıyoruz.¹²⁶

Bir toponimi dünyada ya da başka bir gezegendeki topografik özelliğe verilen addır. Toponimi, toponimlerin tüm yönlerini araştıran bir disiplindir. Teorik bağlamda, toponimler bize bir yerin tarihi ve kültürü ile fiziki coğrafyasının yanı sıra belirli bir bölgeye bağlı insanlar hakkında çok şey söyleyebilmektedir. Sonuçta, bu isimleri verenlerin insanlar olduğu düşünüldüğünde, toponimlerin insanlarla ilgili bilgi vermesi hiç de şaşırtıcı değildir. Mekânlar sadece fiziksel özellikleri ile değil, aynı zamanda edebi, dini ve etnik kaynaklardan, mizahi gelişmelerden, önemli kişilerden, yaşanmış yerel olaylardan sonra da adlandırılmaktadır. Coğrafya ile dili birbirine bağlayan toponimler, mecazi ve maddi olmakla birlikte aynı zamanda önemli ve sembolik unsurlardan oluşmaktadır. Onlar adreslerin, sokak isimlerinin, yol işaretlerinin gündelik samimi ya da resmi bürokratik coğrafyalarında okunur, yazılır, kataloglanır. Paylaşılan bir dil aracılığıyla, toponim tarihte, folklorde, sosyal kodlarda ve inançlarda dizginlenir ve onları mekânda bir yere bağlar.¹²⁷

2.3. TOPONİMİ VE DİLBİLİM

Dil, bir anda düşünemeyeceğimiz kadar çok yönlü, değişik açılardan düşününce farklı farklı nitelikleri ortaya çıkan büyümlü bir varlıktır. Dil, insandan ve toplumdan ayrı tahayyül edilemeyen bilim, sanat, teknik gibi pek çok alanla ilgilidir. Dil olmadan, bir duyguyu, önemli bir olayı aktarmak mümkün değildir. Yüzyıllarca bilimde, teknikte elde edilen gelişmeleri günümüze aktaran ve hatta geleceğe taşıyan önemli bir unsurdur.¹²⁸ Kültürel değerlerin oluşmasında ve aktarılmasında yadsınamaz bir rolü olan dil, milli kültürün temel unsuru ve taşıyıcısıdır. Her ulus kendi dönemindeki olayları, anlayışları, geleneklerin izlerini yazılı veya sözlü olarak

¹²⁶Paul Woodman, “The Interconnections Between Toponymy and Identity”, *Review of Historical Geography and Toponomastics*, cilt: IX, sayı: 17-18, 2014, s. 8.

¹²⁷Je-Hun Ryu, “A Cultural History of Korean Toponymy”, *Korea Journal*, Spring 2012, s. 5.

¹²⁸Doğan Aksan, a.g.e., 2009, s. 12.

ortaya koydukları eserlerine yansıtır. Dünü bugüne, bugünü yarına bağlayan dil olmaksızın kültür aktarımı sınırlı kalır.¹²⁹

İsimler her şeyden önce dilin bir parçasıdır ve ortak dil ortamımızın ve kullanımımızın bir parçasıdır. İnsanlar, muhtemelen doğal insan dili var olduğundan beri insanlara ve belki de yerlere isimler veriyor. İsimler evrensel kabul edilir, tüm dünya dillerinde karşılaşılan unsurlardır.¹³⁰ Diğer tüm adlar gibi toponimler de dile aittir. İster fiziksel bir anlam taşıyınlar, ister birisini onurlandırmak için bazı tarihi olayları anmak için veya adı geçen nesnenin kime ait olduğunu açıklamak için icat edilmiş olsunlar, bir zamanlar belirli bir dilin kelime dağarcığını kullandılar ve gramer ve imla kurallarına uydular. Dil, dilbilimin konusudur ve toponimler de dilbilimle yakından ilişkilidir.¹³¹

Dilin söz varlığı içinde önemli bir yeri olan yer ve yerleşme adları, yapı ve köken özellikleri ile leksik-semantik özellikleri bakımından dilbilim için bir araştırma konusu olmuştur. Yer ve yerleşme adı, herşeyden önce bir kelimedir ve herhangi bir adın sahip olduğu tüm özellikleri bünyesinde barındırır. Bir dilin söz varlığındaki her kelime gibi fonetik ve morfolojik kurallara uymaktadır.¹³² Yer ve yerleşme adlarının bu özelliği dilbilimciler için bu alanda çalışmanın önemli bir gereğisidir. Ayrıca, toponimlerin köken bilgisinin araştırılması özellikle bölgenin tarihi yapısının belirlenmesine önemli bir katkı olacaktır. Bu yüzden yer adlarının köken bilgisinin ortaya çıkarılmasının gerekliliği dilbilimciler için bu alanda çalışmanın bir başka sebebi olarak değerlendirilebilir.¹³³

Yer ve yerleşme adlarını araştıran toponimi, malzemesi itibariyle dilbilimle yakından ilişkilidir. Toponimler, bağlı oldukları dilin sözcük hazinesine ait olup onların

¹²⁹ Sonnur Aktay, *Sovyet Döneminde Yeradbilim: Kuramlar ve Alan Örneklemeleri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2018, s. 21.

¹³⁰ Terhi Ainiala, Minna Saarelma, Paula SJöblom, a.g.e., 2012, s. 27.

¹³¹ Tjeerd Tichelaar, "Toponymy and Language", *Toponymy Course Enschede*, Frankfurt am Main, 2002, s. 2.

¹³² İbrahim Şahin, "Türkçe Yer Adlarının Yapısı Üzerine", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, sayı: 32, 2007, s. 2.

¹³³ Burak Telli, "Yer Adları Üzerine Bir Değerlendirme: Adıyaman İli Gölbaşı İlçesi Örneği", *Turkish Studies*, cilt: 13, sayı: 12, 2018, s. 511.

yapısına ilişkin hususlar dilbilim aracılığıyla çalışılabilir.¹³⁴ Yer ve yerleşme adlarının ortaya çıkışlarını, yapılarını, anlamlarını, gelişim aşamalarını araştıran toponimi, adbilimin bir alt dalı olarak kabul edilir. Ad bilim ise dilbilimin bir koludur. Her bir toponim, ait olduğu dilin ve milletin tarihinden, kültüründen izler taşımaktadır. Toponimlerin türü, anlamı, yapı özelliklerinin incelenmesi genel anlamda dilbilim özel de ise adbilim çalışmalarının konusudur.¹³⁵

Belli bir toponim, başlangıcından bu yana dil ve diğer yaşam koşullarından etkilenirken, verildiği günden bu yana yazılı ve sözlü olarak zaman içinde gelişmiştir. Dilsel bir fenomen kültürel bir fenomene dahil edilebilse de, gerektiğinde kültürel bir fenomenden ayrı olarak ele alınacaktır. Özellikle bir dilbilimci dil tarihini toponimler aracılığıyla keşfetmek istediğinde bu gereklidir.¹³⁶ Toponimi, herşeyden evvel sözcük veya birkaç sözcüğün birleşmesinden oluşan bir dil birimidir. Ve toponimler, ait oldukları dilin lügat ve kanunlarına tabi olup dilbilgisi bu notada önemlidir. Toponimlerin oluşması ve gelişmesine ilişkin yapılan araştırmalarda dilbilgisi kurallarının bilinmesi gerekmektedir. Yer ve yerleşme adları geçmişin izlerini taşıyan unsurlar olduğundan dil tarihi bağlamında da dilbilim araştırmaları için mühim bir konudur.¹³⁷

Toponimler, ilk önce dilbilimi açısından önem arz etmektedir. Yer ve yerleşme adlarını incelemek dilimizin sadece adbilim yönünü aydınlatmasının yanı sıra, sesbilim, anlambilim ve dil tarihimize de ışık tutacaktır.¹³⁸ Adbilim çalışmaları içinde, tüm dünyada en geniş yeri tutan alan muhtemelen toponimdir. Yer ve yerleşme adları üzerine yapılan çalışmalar, geçmişle ilgili bilgiler sunmasının yanı sıra dil tarihine, dilin yapısına ilişkin ipuçları da vermektedir. Toponimlerin oluşturduğu gereçler, lehçebilim gereçleriyle birbiriyle ilişkilidir ve çoğunlukla birbiriyle koşutluk gösterdiği için adbilim çalışmaları birçok ülkede lehçebilimle

¹³⁴ Levent Kurgun, a.g.e.,2002, s. 6.

¹³⁵ İbrahim Şahin, a.g.e., 2015, s. 74.

¹³⁶ Ryu, a.g.e., s. 6.

¹³⁷ Yusifov, Kerimov, a.g.e., 2017, s. 54.

¹³⁸ Mehmet Yıldırım, *Uşak İli ve İlçeleri Yerleşim Yeri Adları (Orun) 'nın Yapı ve Köken Bakımından İncelenmesi*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006, s.11.

yürütülmektedir. Yer ve yerleşme adlarının incelenmesi, dilin ortak dil, lehçe ve ağız gereçlerinin incelenmesinde olduğu gibi birçok ses, biçim ve dizim sorunlarını ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca dilin içyapısına, birçok adlandırma sorununa da ışık tutmaktadır.¹³⁹ Toponimler, Türkçenin en eski belgeleridir ve bunlar sözcükbilim, adbilim ve anlambilim açısından ayrıntılı şekilde incelenmesi hem Türk dilinin geçirdiği evrelerin aydınlatılmasını sağlayacak hem de bu dilin daha önceki döneminin, bu yazı diline dönüşme tarihinin, dolayısıyla Altay dilleri kuramına işaret eden kimi hususların belirlenmesi açısından da faydalı olacaktır.¹⁴⁰

2.4. TOPONİMİ VE TARİH

Toponimler, coğrafi çevrenin, tarihi dönemin, bir devletin ya da uygarlığın en önemli tarihi ve kültürel anıtidir. Yer ve yerleşme adları belirli bir grubun coğrafi, siyasi, sosyal, ekonomik ve demografik koşulları ile tarihi bir anını, geleneklerini, etnografik ve dini özelliklerini tanımlayan unsurlardır. Toponimlerin incelenmesi, herhangi bir yerin tarih araştırması için önemlidir. Bir yer ya da yerleşme adı genellikle tarihi bir gerçeğin taşıyıcısı ya da aktarıcısı olarak nitelendirilebilir.¹⁴¹ “*Arazinin kimliği*” olarak adlandırılabilen toponimler, araştırmacılara tarihi, coğrafi, siyasi, ekonomik, dini, kültürel vb. birçok şey hakkında bilgi verir. Onomastik veriler, bir ülkenin tarihini, dilini, diyalektolojisini, coğrafyasını, arkeolojisini ve etnografyasını incelemek için değerli kaynaklardır. Toponimler, sadece sıradan ses kombinasyonları ve anlamsız kelimelerden oluşan adlar olmayıp bir ulusun geçmişini yansıtan unsurlardır. Bu sebeptendir ki toponimleri incelemek bir ülkenin tarihini incelemek anlamına gelir.¹⁴²

Bir kısmı sosyo-politik hadiselerle ilişkili olarak, bir kısmı da etnonimlerden meydana geldiği için toponimler, onu oluşturan halkın tarihini yoğun bir şekilde yansıtmaktadırlar. Toponimler, onu meydana getiren halklar yok olsa bile değişikliğe

¹³⁹ Doğan Aksan, a.g.e., 2009, s. 429.

¹⁴⁰ Doğan Aksan, *Türkçenin Söz Varlığı Üzerine*, Bilgi Yayınevi, 2015.

¹⁴¹ Davit Sartania, Dali Nikolaishvili, Avtandil Ujmajuridze, “Soviet Toponymy: The History and the Present”, *Earth Sciences*, cilt: 6, sayı: 5-1, 2017, s. 49.

¹⁴² Kirtadze Daredjan, a.g.e., 2015, s. 20.

uğramalarına bakılmaksızın geçmişten günümüze aktarıldıkları görülür. Tarih alanında geçmişle ilgili pek çok durum için muhakeme yapmaya olanak tanıyan, geçmişten günümüze yansıyan yer ve yerleşme adlarının öğrenilmesi, ilgili alandaki geçmiş nesillerin hayatı hakkında bilinenleri genişletmeye ve tarihin derinliklerine dikkat çekmeye imkân sağlar. Toponimler, herhangi bir bölgenin yerleşim tarihi, etnik yapısı ve yer değişimleri hakkında zengin bilgi sunan kaynaklardır.¹⁴³ Yer ve yerleşmelerin adlandırılması, zengin kültürel bir anlayışın ürünü olup insanların kültürel ve tarihi değerlerinin sonsuz ve kalıcı olmasını sağlamıştır. Yazının ve alfabenin olmadığı, bilginin sözlü olduğu zamanlardan beri insanlar adlandırma yoluyla tarihi ve kültürel bulguları kendilerinden sonraki nesillere aktarma fırsatı bulmuştur. Bu sebeptendir ki toponimi kavramı, tarihi konular bağlamında en eski tarihi bilgileri içermekle birlikte, farklı kültürel ve toplumsal unsurları da içinde barındırmaktadır ki bazı durumlarda bu bilgileri yazılı veya yazılı olmayan kaynaklar da bulmamız mümkün değildir.¹⁴⁴

Toponimi ve tarih ilişkisine dikkat çeken önemli bir isimde Halil İnalcık olmuştur. Konuyla ilgili olarak tam olarak şu sözleri dile getirmiştir:

*“Gerçekten has isim, sırf bir dil olayı değildir. Muhtelif kavimler tarafından iskân devirleri, sosyolojik ve folklorik muhiti bilinmeden ele alınan bir yerin adı yalnızca muayyen bir tarihte arz ettiği linguistik hususiyetlerden hareket edilerek tahlil olunduğu zaman, bunun bazen bizi ne kadar yanlış neticelere sürükleyebileceği birçok misallerle malum bir keyfiyettir. Şimdi toponimik araştırma fiillerinde yalnız mahallinde diyalekt hususiyetleri tesbit edilmekle iktifa olunmuyor, bu isim etrafındaki bütün folklor malzemesi ile beraber tarih kaynaklarındaki mutalar da bir araya getirilmeye çalışılıyor. Bununla, has-isimlerin de esas itibarıyla lingüistik konusunu olmadığını söylemek istemiyoruz. Ancak bir yer veya şahıs adı ekseriya kendi orijinal hücrelerinde uzun devirlerin etnik, sosyal ve lingüistik tesirlerini meze ve muhafaza eden canlı bir belgedir. Adı geçen ilimlerin yardımıyla onu tahlil edip muhtelif unsurları ayırt etmek ise, hususi bir metod ve çalışma işidir.”*¹⁴⁵

¹⁴³ Yusifov, Kerimov, a.g.e., 2017, s.59.

¹⁴⁴ Bahram Amirahmadian, “Historical Geographical Names: Their Role in the History and Identification of the Nations”, *United Nations Group of Experts on Geographical Names Working Paper*, sayı: 68, 2009, s.3.

¹⁴⁵ Halil İnalcık, “V. Beynelmilel Onomastik İlimler Konresi”, *Belleten*, cilt: XX, sayı: 78, 1956, s. 223.

Toponimlerin detaylı bir şekilde çalışılmasının, tarih bilimine önemli bir perspektif kazandırdığı uzun zamandır bilinmektedir. Tarihçiler arasında toponimi çalışmalarının başlaması ile birlikte adların coğrafi ve tarihi kayıtlarının, beklenmedik şekilde tarihi kanıtları desteklediği görülmüştür.¹⁴⁶ Geçmişten günümüze aktarılan toponimler, tarihi kalıntılar, anıtlar ve yazılı belgeler gibi tarihin kaynakları arasında yer almaktadır. Özellikle de yazılı belgelerin olmadığı dönemlere gidildikçe toponimlerin önemi daha da artmakta olup geçmişi aydınlatan önemli unsurlar haline gelmektedirler. Yer ve yerleşme adları, ilgili bölgede yaşayan toplulukların iskân, din, dil tarihi ile onların etnik ve kültürel yapılarına dair ipuçları da verir.¹⁴⁷

Toponimler, tarihi olayların ve hatıraların arşivlendiği bir halk mirasının zengin dokusunun bir parçasıdır. Dolayısıyla yer ve yerleşme adları olayları ve hikâyeleri taşıyan çiviler olarak nitelendirilebilir. Mekâna dair çeşitli unsurları içinde barındıran toponimler, bu bilgileri o yerin sakinlerine olduğu kadar dışarıdan da bunları bilen veya öğrenmiş olan insanlara da aktarır. Toponimler, ya adlandırma sürecini etkileyen özelliklerin ya da içinde bulunan şartların bir açıklaması veyahut da peyzajın tanımlayıcıları olarak türetilmişlerdir. Adlar, isim verenlerin tarihsel bir kaydı olarak ele alınırsa bir alanın tarihinin önemli bir parçası olduğu daha net görülebilir. Toponimler ayrıntılı incelenip, doğru yorumlandığı takdirde ilgili yerin tarihi kolayca anlaşılabilir.¹⁴⁸

“Geçmişin resimlerini” koruyarak çoğu zaman onları geriye dönük olarak restore etmeyi mümkün kılan toponimlerin, mekânla ilgili çeşitli bilgileri hatırlatma özelliğinden dolayı incelenmesi önemlidir.¹⁴⁹ Tarihi bir geçmişe sahip toponimler, bir milletin tarihi ve kültürü hakkında önemli ipuçlarına sahiptir. Bazı küçük değişikliklere uğramış olsalar da geçmişten günümüze aktarılan toponimler, medeniyetlerin geçmişinde meydana gelen bazı tarihi olayları aydınlatmaya yardımcı

¹⁴⁶ Tamara V. Khvesko, “Interdisciplinary Approach to British Place-Names Studies”, *Social and Behavioral Sciences*, sayı: 154, 2014, s. 402.

¹⁴⁷ Doğan Aksan, a.g.e., 2009, s. 428.

¹⁴⁸ Mthkozi Moyo, “The Role of Place-Names in Preserving Living Heritage in Matabeleland”, *International Journal of Research and Scientific Innovation*, cilt: VIII, sayı: II, 2021, s.257.

¹⁴⁹ Davit Sartania, Dali Nikolaishvili, Avtandil Ujmajuridze, “Soviet Toponymy: The History and the Present”, *Earth Sciences*, cilt: 6, sayı: 5-1, 2017, s.49.

belge niteliğinde unsurlar olup tarihin ve kültürel mirasın bir parçası olarak değerlendirilmelidir.¹⁵⁰

Doğal ve antropojenik unsurları içeren toponimlerin yardımıyla, incelenen bölgenin gelişim tarihinin izlerini sürebilir, hangi yabancı veya yerli halkın o bölgede yaşadığını anlayabiliriz. Birçok bilim dalının kesişim noktasında yer alan toponimler, çeşitli yöntemlerle incelenip analiz edilerek çalışılan bölgenin doğasını ve insan faaliyetinin tarihsel ön koşullarını güvenilir ve tam olarak anlamayı mümkün kılar.¹⁵¹ Elimizde hiçbir belge ve bilgi olmadığında toponimleri araştırmak, incelemek ve analiz etmek söz konusu yerle ilgili tarihi ve kültürel bağlamda yol gösterici olabilir. Tarihi geçmişi olan toponimler, dini inanç, mitler, kutsal unsurlar, gelenek, görenek gibi kültürel, tarihi, sosyal, politik konulara ilişkin bilgileri içinde barındırır. Çünkü toponimler, bir milletin, medeniyetin tarihinin ürünleridir.¹⁵²

Mekânın adlandırılması, milliyetçi söylemlerde, topluluk kimliği oluşturmada ve sosyal-siyasal bireysellikler üzerindeki mücadelelerin odak noktasında kilit bir unsurdur. Yer ve yerleşmelerin adlandırılması, bir bölgenin ele geçirilmesinin en hızlı tezahürlerinden biri olarak kabul edilir. Bu durumda aslında siyasi rejimlerde meydana gelen radikal değişimler neticesinde yer ve yerleşmelerin yeniden adlandırılmasını açıklar niteliktedir. Bir yerin köy, şehir, sokak, dağ, tepe vb. adları, o yerin kültürel tarihinde geniş bir öneme sahiptir.¹⁵³ Toponimler, bir yer ya da yerleşmenin uzun siyasi ve sosyal tarihine damga vuran sosyo-politik mücadeleler ile farklı tarihi dönemlerden parçaları içinde barındıran önemli tarihi kanıtlardır. Uzun tarihi dönemler boyunca bir şehrin, bölgenin ya da ülkenin metinlerine kazınan rejimler, toponimler üzerinden ilgili yerin tarihi katmanları olarak incelenebilir.

¹⁵⁰ Bahram Amirahmadian, "Historical Geographical Names: Their Role in the History and Identification of the Nations", *United Nations Group of Experts on Geographical Names Working Paper*, sayı: 68, 2009, s.1.

¹⁵¹ Taisiya Sergeevna Shcherbinina, Saniya Gasimovna Kurbanova, Nina Borisovna Prokhorenko, "The Role of Toponymic Objects in the system of settlements and reconstruction of Landscape in the Pre-Volga Region of the Republic of Tatarstan", *Journal of Pharmacy Research*, cilt: 11, 2017, s. 1265.

¹⁵² Bahram Amirahmadian, "Historical Geographical Names: Their Role in the History and Identification of the Nations", *United Nations Group of Experts on Geographical Names Working Paper*, sayı: 68, 2009, s.1.

¹⁵³ Michele Tucci, Rocco W. Ronza, Alberto Giordano, "Fragments from Many PAs: Layering the Toponymic Tapestry of Milan", *Journal of Historical Geography*, sayı: 37, 2011, s. 371.

Ulusal tarihin bir parçası olarak toponimler, bir ulusun önde gelen şahsiyetlerine ve yaşamış olduğu önemli olaylara atıfta bulunabildiği gibi aynı zamanda sıradan insanları, olayları, marjinal grupları, yerel ve etnik kökenleri de anımsatabilir.¹⁵⁴ Bir bölgenin toponimlerinin kökenini araştırıldığında o bölgenin tarihi de araştırılmış olur. Kültürel, sosyal ve siyasi tarihin önemli bir unsuru olan toponimlerin incelenmesiyle, ilgili bölgede daha önce yaşayan topluluklar hakkında da bilgi edinilebilir.¹⁵⁵ Toponimler toplumların, yer veya yerleşmeleri tanımlamasına yardımcı olurken aynı zamanda ilgili toplumun bir yansıması olarak da tarihi kayıt olarak nitelendirilebilir. Netice itibarıyla en basit haliyle toponimler, insanların içinde bulundukları durumdan, yaşadıkları olaylardan ve onlar için önemli olan tarihi şahsiyetlerden hareketle oluşmuştur. Böylece toponimlerden hareketle, toplumların yaşadığı savaşlar, zaferler, kıtlıklar, hastalıklar, egemen olan siyasi görüşler hakkında bilgi edinilebilir.

Toponimlerin incelenmesi, tarihi çalışmalarda oldukça faydalı ve bilgilendirici bir yaklaşımdır. Tarih bilimin yazılı kaynakları gibi toponimler de, geçmişten günümüze aktarılan tarihi metinlerdir. Başka herhangi bir kaynaktan bulunmayan kelimeleri ya da ortadan kaybolmuş dilleri koruyarak benzersiz bir bakış açısı sunarlar.¹⁵⁶ Toponimler, hem peyzaj tarihini hem de toplum tarihini ilgilendirir. Çünkü yer ve yerleşme adları, doğal ve beşeri manzaraları şekillendiren sosyo-tarihsel faktörlerden silinmez bir şekilde etkilenmiş unsurlar olarak kabul edilir. Bu nedenle bir yerin ya da yerleşmenin adı incelenerek, ilgili alanın tarihi ve özellikleri daha iyi anlaşılacaktır.¹⁵⁷

Toponimi adı verilen yer ve yerleşme adlarının incelenmesi, toponimler nadiren değiştiği için tarih bilimine fayda sağlayacak bir alandır. Zaman zaman fonetik

¹⁵⁴ Stephan Fuchs, "History and Heritage of two Midwestern Towns: A Toponymic-Material Approach", *Journal of Historical Geography*, sayı: 48, 2015, s. 13.

¹⁵⁵ Ellery Leitch, Subitha Premkumar, Kathleen Watt, *Historical Place Names: A Case Study of Three Township on the County of Peterborough*, Final Report Trent University, 2008, s. 5.

¹⁵⁶ Gemma Langford, "Examine the Value of Place-Names as Evidence for the History, Landscape and, Especially, Language(s) of Your Chosen Area", *Innervate Leading Undergraduate Work in English Studies*, sayı: 5, 2012-2013, s. 32.

¹⁵⁷ Shaun Tyan Gin Lim-Francesco Perono Cacciafoco, "Discovering Unwritten Stories- A Modular Case Study in Promoting Landscape Education", *Education Science*, 2021, s. 3.

anlamda değişikliğe uğramış olsalar da bu durum toponimlerde radikal bir değişikliğe yol açmaz. Bu nedenle adların incelenmesi, geçmişle ilgili gerçekleri ortaya çıkarır ya da var olan bilgileri destekler ve böylece ilgili yerlerin geçmişteki sakinlerinin tarihi, dini, dili ve uygarlığı hakkında bilgi verir.¹⁵⁸

Toponimist A.K. Metveyev: *“Toponimler, bizim tarihimizin, hayatımızın aynasıdır”* demektedir. Bu düşünceyle paralel olarak T. M. Ehmedov ise konuyu şöyle açıklar:

“Toponimler bizim geçmişimizdir. Toponimler bizim halimizdir. Coğrafi adlar geleceğimizdir. Çünkü onlar bizden sonra uzun yıllar, asırlar ve binlerce yıl yaşayacak. Dönemimizin yankılarını bizden sonra gelecek nesillere ulaştıracaktır. Demek ki, halkımızın gelişiminde ve kökeninde çok önemli rol oynamış tayfalardan haber veren, vatana hizmet eden ve bu uğurda canıyla, malıyla mücadele eden kahramanların, sanatçıların, devlet adamlarının, çekilen acıların, yaşanan sevinçlerin, hatta ideolojik amaçla verilmiş yer-yerleşme adları, geçen günlerimizin ve modern hayatımızın aynalarıdır.”¹⁵⁹

İnsanlar, yerleştikleri yerlere genellikle onlar için önemli olan kişilerin, ailelerin ya da liderlerin isimlerini vermişlerdir. Zaman zaman da göç edip geldikleri yerlerin adlarını beraberinde getirip yeni yerleştikleri yerlere o adları vermişlerdir. Siyasi-sosyal olaylardan, etnonimlerden, yaşayan halkın adından, kültüründen, dilinden hareketle meydana gelmiş toponimler, onu oluşturan halkın tarihini yansıtan öğelerdir. Bu sebeple toponimler, geçmişle ilgili pek çok meselede tarih bilimi için fikir yürütmeye, muhakeme yapmaya olanak tanıyan faydalı araçlardır. Yer ve yerleşme adı araştırmaları, geçmişe ait çeşitli bilgiler sunmasının yanı sıra, ilgili bölgenin yerleşme tarihine, dil tarihine, etnik yapısına, göç durumuna da ışık tutar. Toponimlerin anlamları çözüldükçe, araştırma alanının siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel tarihi de anlam kazanacaktır.

¹⁵⁸ Mohammed El Fasi, “Toponymy and Ethnonymy as Scientific Aids to History”, *Reports and Papers of the Meeting of Experts Organized by Unesco in Paris*, 1978, s. 18.

¹⁵⁹ Aktaran, Yusif Yusifov-Serraf Kerimov, *Toponiminin Esasları Üzerine Bir İnceleme*, (Çev. Serdar Yavuz), Asos Yayınları, Elazığ 2017, s. 17-18.

2.5. TOPONİMİ VE COĞRAFYA

Yer ve yerleşme adlarını inceleyen onomastiğin dalı olan toponimi, çoğu bilim insanı tarafından farklı perspektiflerden değerlendirilebilen, bilgi çeşitliliği olan sentez bir disiplin olarak kabul edilmektedir. İçinde barındırdığı bu çeşitlilik sayesinde birçok farklı açıdan ele alınabilir. Beşeri bilimlerin çoğuyla yakın olan toponiminin, mekân (toponimik fonksiyon) ve zamanın (toponimik hafıza) ikili boyutta kaydedildiği ifade edilmelidir. Bu sebeple de toponiminin coğrafya ve tarihle temel bir ilişkisi söz konusudur.¹⁶⁰ Coğrafya, birçok bilim dalı tarafından ilgilenilen toponiminin merkezinde yer alan üç bilim dalından biridir.

Toponimi, çok geniş ve karmaşık bir alandır. İnsanlık tarihi boyunca, tüm insanlar etraflarında bulunan göl, nehir, dağ, tepe, vadi gibi coğrafi unsurlar ile köy, kasaba, şehir gibi yerleşmeleri adlandırmışlardır. Zihinsel ve kültürel bir süreç olarak toponimlerin araştırılması büyük bir iştir. Yer ve yerleşme adlarının araştırılmasıyla, ilgili yerde yaşayan toplumun özellikleri, flora ve fauna ile ilgili bilgiler olmak üzere mekânın hem fiziki hem de beşeri yapısına ilişkin ipuçları elde edilebilir.¹⁶¹

Toponimi-coğrafya ilişkisi temelde iki önermeye dayandırılabilir. Bunlardan birincisi, toponimler etrafımızı çevreleyen fiziki ortamın bir kısmına atıfta bulundukları için coğrafi bir kapsama ve anlama sahiptirler; ikincisi ise toponimler, toponimi araştırmalarının nesnesi ise ve etrafımızı çevreleyen mekân coğrafyanın temel varlık sebebiyse bu iki disiplin arasında zorunlu olarak anlamlı bir ilişki olmalıdır. Ampirik bir bilim olan coğrafyanın bir mekân bilimi olduğu düşünülürse, zorunlu olarak fiziki veya beşeri unsurların gözlemlenmesine dayanması gerekir. Ve potansiyel olarak coğrafyacının ilgi alanı salt coğrafya ile sınırlı olmak zorunda değildir; coğrafya gibi mekân ve zamanla ilgili fenomenlerle ilgilenen herhangi başka bir disipline büyük katkı sağlayabilir. Toponimi bilimi de, mekân ve zaman kavramlarından bağımsız düşünülemeyeceği için, alanın coğrafi boyutu da gözler önüne serilir. Toponimleri karakterize eden şey yeryüzünün bir kısmının herhangi bir

¹⁶⁰ Joan Tort i Donado, Alexis Sancho Reinoso, “Toponyms as ‘Landscape Indicators’”, *Onomastica*, 2014, s. 1988.

¹⁶¹ William G. Loy, “Geographic Names in Geography”, *Yearbook of the Association of Pacific Coast Geographers*, sayı: 51, 1989, s. 9, 20.

özelliğine atıfta bulunmasıdır. Bu nedenle, yerler olmazsa toponimler olmaz. Yer, mekân hem coğrafyanın hem de toponiminin temel unsurudur.¹⁶²

Sahiplenici ve sembolik unsurlar olan toponimler, insan ve mekânı birbirine bağlar. Bir yer ya da yerleşmenin adlandırılma sürecinde, yerel halk ile oradaki halkın kültürü-dili ve coğrafi faktörler etkilidir. Bu nedenle toponimler, insan ve mekân arasındaki ilişkiyi belgeleyen güçlü sembolik ve kimlik oluşturan unsurlardır. Toponimler, ilgili bölgede yaşayan topluluk için önemli olan mekânsal özellikleri vurgulayarak, topluluğa ait bölgeyi işaretleyerek, ilgili alanı zihinsel olarak yapılandırmaya yardımcı olarak ve toplumun yaşadığı yere bağlılığını duygusal anlamda pekiştirerek mekânsal kimliğin oluşumunu destekler.¹⁶³

Toponimler, hem görsel (yerleşim yerlerini gösteren tabelalarda, idari sınırlarda, yol levhalarında) hem de zihinsel olarak mekânın şekillenmesine katkıda bulunurlar. Bu bağlamda zihinsel biçimlendirme, toponimlerin mekânı yapılandırması ve mekânla ilgili kavramların iletilebilir hale getirilmesi anlamını taşır. Söz konusu zihinsel biçimlendirme özellikle bölgelerde daha belirgindir. Doğal bölge diye bir şey yoktur. Avrupa, Orta Avrupa, Moravya bir anlaşmanın sonucudur. Bölgeler bir isimle işaretlenmiş mekânla ilgili kavramlar ve zihinsel yapılarıdır. İsim, bölge kavramının iletilmesini mümkün kılar.¹⁶⁴

Toponimlerin temel işlevi, ister konuşma dilinde, ister yazıda, isterse bir harita üzerinde olsun mekânın kesin olarak tanımlanmasıdır. Bir yerle ilgili zihinsel algı, toponimler aracılığıyla netleştirilebilir. Yer ve yerleşmelere ad verilirken çeşitli faktörlerin yanında coğrafi koşulların da etkili olması sebebiyle, toponimler ilgili yerin coğrafi özelliklerinin de zihinde canlanmasına yardımcı olur.¹⁶⁵

¹⁶² Joan Tort Donado, "Some reflections on the Relation Between Toponymy and Geography", *Onoma*, cilt: 45, 2010, s. 253-258.

¹⁶³ Peter Jordan, "Geographische Namen als Ausdruck Menschlicher Raumbindung", *Mitteilung der Österreichischen Geographischen Gesellschaft*, sayı: 154, 2012a, s. 71, 85.

¹⁶⁴ Peter Jordan, "Landscape and Names. The Role of Geographical Names in Space and Space-Related Identity Building", *Folia Geographica*, 2010, s. 48.

¹⁶⁵ Randolph Freeman, *Geographical Naming in Western British North America: 1780-1820*, Alberta Culture, 1985, s. 6.

Yer ve yerleşme adları, isimlerinden de anlaşılacağı üzere bizi çevreleyen fiziki alanın belli bölümlerine atıfta bulunan onları işaretleyen unsurlar olduğu için coğrafi mekânla da bağlantılıdır. Yer ve yerleşme adları, toponiminin araştırma konusuysa, yer ve yerleşmeler de coğrafya biliminin araştırma alanı içindeyse, söz konusu iki disiplin arasında mutlaka bir ilişki olmalıdır. Bu açıdan bakıldığında, coğrafyanın yer ve yerleşme hakkında bir çalışmada önemli bir başlangıç noktası olduğu ifade edilebilir. Ayrıca toponimlerin analizi, hâlihazırda ortadan kalkmış bir yer ya da yerleşmenin yeniden inşası için istisnai bir araçtır. Kültürel coğrafya çalışmaları ile ön plana çıkmış Amerikalı coğrafyacı Carl Sauer, tarihi mekânın yeniden inşasına katkıda bulunmasından dolayı, toponimleri coğrafyanın dördüncü boyutu yani zaman boyutu olarak kabul ettiğini ifade etmiştir.¹⁶⁶

Fransız coğrafyacı Paul Vidal de la Blache, yer ve yerleşme adları incelendiğinde, toprağa, suya, yerleşim şekline vb. özelliklere atıfta bulunduklarını ileri sürmektedir. İnsanla mekân arasındaki ilişkiden yola çıkılarak toponimler coğrafi çalışmaların konusu olması gereken unsurlardır. Toponimler coğrafyanın yaşayan kaynakları olarak coğrafya eğitiminde de etkili öğrenme araçlarıdır. Darby ise, toponimlerin hem toplumun tarihini hem de peyzajın tarihini ilgilendirdiğini söyler. Ona göre adlandırılan şey yerdi ve o yerin özellikleri çoğu zaman adlara yansımaktaydı. Yer-isim çalışmaları ile coğrafi incelemeler arasında tek yönlü olmayan bir ilişki söz konusudur. Toponimler incelenirken, adlar kadar yerler de ilk elden bilinmesi gereken unsurlar olmasının yanı sıra toponimlerin, haritalardan, birincil kaynaklardan ya da özel araştırmalardan elde edilen topografik kanıtlarla kontrol edilmesi gerekir. Özellikle kırsalda yerel bilgiler, sıklıkla bir adın anlamı hakkında ipucu sunmaktadır.¹⁶⁷

Toponimler, binlerce yıllık deneyimin meyvesi olarak ait oldukları mekânların hafızaları olarak adlandırılabilir. Geçmişten günümüze insan, mekân, doğal ortam değişmekte buna bağlı olarak da insan-mekân arasındaki ilişki de değişip

¹⁶⁶ Joan Carles Membrado-Tena, “El Papel de la Geografía en el Analisis del Contenido Semantico de los Toponimos. El Caso de Alicante”, *Annales de Feografia de la Universidad Complutense*, cilt: 38, sayı: 1, 2018, s. 36.

¹⁶⁷ Joan Tort i Donado, Alexis Sancho Reinoso, “Toponyms as ‘Landscape Indicators’”, *Onomastica*, 2014, s. 1989.

dönüşmektedir. Toponimler, haritalar üzerinde yer alan basit işaretler olarak algılanmaması gereken insan-mekân etkileşiminin ve insan-mekân arasındaki değişen ilişkinin yansıdığı unsurlardır. Coğrafya çalışmalarının yer adlarına uygulanması, yer adlarındaki coğrafi manzaranın yansımalarını ya da geçmişteki çevrenin yeniden inşasında toponimlerin yapabileceği katkıyı düşünmek için yeterlidir.¹⁶⁸

Dilin doğal oluşum sürecinde insanların etkilendikleri unsurların başında yaşadıkları coğrafya gelmekte olup doğal ortamın insan üzerindeki etkileri ve bu etkiler sonucunda çevresinde bulunan yerlere verilen adlar ortaya çıkmaktadır.¹⁶⁹ İnsan içinde yaşadığı, bütün faaliyetlerini sürdürdüğü, etkilediği ve etkilendiği mekânı şekillendirmekte, yaşadığı mekânları ve o mekânlardaki diğer tüm özellikleri adlandırmaktadır. Bu bağlamda insan-mekân etkileşiminin en bariz biçimde görüldüğü alanlardan biri de toponimlerdir. Mekân insanların dilini etkilemekte insanlar da mekânı ve mekânın unsurlarını adlandırmaktadır. İlk başlarda doğal çevre özelliklerine göre yapılan adlandırmalarda zaman içinde gelişen yerleşme faaliyetlerinin etkisiyle beşeri sistemlerin de etkili olduğu görülür. Toponimler hem fiziki hem de beşeri mekânın özelliklerine dair ipuçları sunmaktadır.¹⁷⁰

Toponimler, mekânsal ve doğal özellikleri, yerleşme tarihini, ekonomik kaynakları, tarihi olayları yansıtır. Konum, görünüm, morfoloji, su kaynakları, bitki örtüsü, toprak koşulları ve mineral kaynaklar gibi doğal özelliklere atıfta bulunan toponimler için dikkate değer, öne çıkan özellikleri yansıttığı söylenebilir. Doğal özelliklerin yanı sıra öne çıkan kültürel yapıyı da vurgulayabilir. Toponimler, mekânla ilgili kavramları etiketleyerek coğrafi alanın zihinde şekillenmesini sağlar. Toponimler, mekânın yapılandırılmasını desteklediği için ad ve mekân birbiriyle ilişkilidir. Mekâna verilen ad, kavramsal boyutta bir değişiklik olmadığı sürece değiştirilmez. Bu bağlamda toponimlerin mekânı tanımladığını söylemek yanlış olmaz.¹⁷¹

¹⁶⁸ Laura Cassi, "Geography and Place-Names. Echoes of the Traditional Agricultural World in The Placen Name of Tuscany", *Geoprogess Journal*, cilt: 1, sayı: 1, 2014, s. 9.

¹⁶⁹ İbrahim Altunışık, *Coğrafi Açıdan Batman İli Yer Adları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2009, s. 1.

¹⁷⁰ Murat Gülbetekin, *Mekânın Hafızası Yer Adları*, Hitabevi Yayınları, 2017, s.164.

¹⁷¹ Peter Jordan, "Place Names as Ingredients of Space-Related Identity", *Oslo Studies in Language*, cilt: 4, sayı: 2, 2012b, s.125.

Coğrafi bilgilerin işlenmesi, yorumlanması ve yayılması için önemli coğrafi tanımlayıcılar olması ve mekânsal veri altyapısı, haritaların okunması, yorumlanması, coğrafi bilginin iletilmesi ve yaygınlaştırılması bağlamında toponimler coğrafya bilimi için temel alandır. İnsanla mekân arasında bir bağlantı oluşturan ve önemli kültürel anlamların yüklendiği bir coğrafi bilgi kaynağıdır. Toponimler, onları yaratan kültürlerin tarihsel bir ifadesi olarak kültürel mirasın önemli birer parçasıdır.¹⁷²

Coğrafya biliminin her zaman ilgi odağında olan yer ve yerleşme adlarının coğrafi analizi son dönemlerde adların kökeni, evrimi, kullanımı ve bir bilgi kaynağı olarak potansiyellerinin incelenmesi şeklinde yeniden biçimlendirme sürecine girmiştir. Bu yeni eğilim, geçek bir toponimi biliminin gelişmesini teşvik etmektedir. Geleneksel manada coğrafya bilimi toponimleri, yer hakkında bilgi edinmek amacıyla adın ne şekilde tanımladığını incelemeye odaklanmıştır. Toponimlerin iklim değişikliklerinin belirli izlerini saptamak için ya da tarihi ormanlık alanların ve tarımsal peyzajların yeniden inşası için kullanılan önemli araçlar olduğu çalışmalar da mevcuttur. Ayrıca mekânsal veri altyapıları çerçevesinde toponimlerin anlaşılmasının, coğrafi ontolojilerin gelişiminde önemli bir faktör olduğu kanıtlanmıştır.

Yer adları artık masum mekânsal referanslardan veya pasif eserlerden daha fazlası olarak kabul edilmektedir; hem yerleri hem de insanları ilgilendiren sosyal güç ilişkileri ve kimlik mücadeleleri toponimlerin içine yerleştirilmiştir. Bir yer adlandırıldığında, o isim hemen spesifik bir anlam kazanmış olur. Bu anlam, peşi sıra özel bölgesel bir söyleme yansılır. “*Bölgesel söylem*”, bu durumda, bir yere gönderme eylemini ifade eder. Bir yer belirtmek için bir ad belirtmek, söylemde bir konumun benimsenmesini, yerin adının içinde yer alan belirli “*yer fikriyle*” ilişkilendirmeyi içerir. Bu nedenle, söylemdeki bir yer adı ile kodlanan ve bu yerle aktarılan bir parça coğrafi bilgi hakkında konuşabiliriz. O halde, dil çerçevesinde coğrafi ad araçları coğrafi bilgi araçları olarak tam potansiyellerini kullanırlar;

¹⁷² Ayar Rodríguez de Castro, Antonio Vázquez Hoehne, “Decoding of Place Names as Geographical Information Tools”, *Mitteilungen der Österreichischen Geographischen Gesellschaft*, 158. Jg., Wien 2016, s. 265.

kullanılan isim ve aynı zamanda kullanım şekli söylem içinde belirli bilgiler sağlayabilir.¹⁷³

Mekânla ilgili olarak toponimlerin üç temel işleve sahip oldukları ifade edilebilir. Bunlar, mekânsal özellikleri yansıtmaları, mekânın şekillenmesine katkıda bulunmaları ve son olarak da insanların yerle özdeşleşmesini sağlamalarıdır. Toponimler, mekânın şekillenmesinde hem gözle görülür hem de zihinsel olarak katkıda bulunurlar. Gözle görülür katkılar daha çok idari sınırlarda ya da yol işaretlerindeki tabelalarda yazılan adlar olarak karşımıza çıkar. Zihinsel biçimlendirmede ise, adların mekânı yapılandırması ve mekânla ilgili kavramları iletilebilir hale getirmesi anlamına gelir. Bu duruma bölgeler örnek gösterilebilir. Bölgeler, bir adla işaretlenmiş mekânla ilgili kavramlar ve zihinsel yapılarıdır. Burada toponimler, bölge kavramının iletilmesini mümkün kılar.¹⁷⁴

Coğrafyanın toponimi analizlerindeki büyük önemine rağmen, toponimi araştırmaları coğrafyacılar arasında daha marjinal kalmakta olup dilbilimcilerin ve tarihçilerin gösterdiği ilgiyi coğrafya camiası gösterememiştir. Oysaki bir yer veya yerleşme adının anlamını ve dilsel kökenini daha net açıklayabilmek için ilgili bölgenin coğrafi ve tarihi çevresini de bilmek gerekir.¹⁷⁵ Her toponimi bir yere, yeryüzündeki bir mekân parçasına atıfta bulunur. Yer ve yerleşmeler olmasaydı, yer isimleri de gündemimizde olamazdı. Coğrafya, bir mekân bilimiye mekânın adları yani toponimler de coğrafi araştırmaların pek tabii nesnesi olabilir.

2.6. TOPONİMİ VE KÜLTÜREL MİRAS

İnsanlar, her çağda coğrafi isimleri mekânsal bir sistem olarak kullanmışlar, bu da coğrafi koordinatları veya modern çağda ortaya çıkan karmaşık jeodezik hesaplamaları kullanmadan dünya üzerindeki yerleri belirlemek ve konumlandırmak için etkili ve hızlı bir yol ortaya çıkarmıştır. İnsan, bu mekânsal sistem sayesinde

¹⁷³ Ayar Rodríguez de Castro, Antonio Vázquez Hoehne, a.g.e. , 2016, s. 266.

¹⁷⁴ Peter Jordan, “The Role of Geographical Names in Space and Space-Related Identity Building”, *Folia Geographica*, sayı: 16, 2010, s. 47-48.

¹⁷⁵ Joan Carles Membrado-Tena, a.g.e., s. 55.

tarih boyunca dünya üzerindeki tüm yerleri organize etmiş, bu yerleri bir hükümdarın yetkisi altındaki kara alanlarına dönüştürmüş ve aynı zamanda mekânlarının zihin haritalarını oluşturmuştur. Bu dinamikler, ta ki bir haritanın bu sistemin temsili olduğunu ve yerlerin isimlerinin bulunmadığı bir haritanın boş bir haritadan ibaret olduğu ve tanınmaz bir yer veya bölgeyi gösterdiğini söyleyene kadar, haritaların yapısına ilham vererek onlara anlam ve mana katmıştır. Yüzyıllar boyunca haritaların yayılması, coğrafi adların tanımlanması, konumlandırılması ve düzenlenmesi gücünü, şüphesiz bunların temel işlevleri olduğunu kabul edene kadar attırmıştır. Ancak dünya üzerindeki yerlerin belirlenmesi, konumlandırılması ve düzenlenmesi toponimlerin önemli olmasının tek nedeni değildir.¹⁷⁶

Toponimler sadece yerleri/yerleşmeleri işaret eden dilsel unsurlar olmayıp aynı zamanda kültürel, tarihi, siyasi vb. pek çok ögeyi içinde barındırmaktadır. Etkili dil kullanımıyla isimler çok önemli kelimelere dönüşürler. Bir isim, isim sahibi hakkındaki neredeyse tüm bilgileri taşır. Duygusal bağlamda kimlik, tarih, gelenek, akrabalık, sahiplik, güç, otorite, para gibi önemli konular isimlerle ilişkilendirilir.¹⁷⁷ Herhangi bir araştırmacı, bir dilin sözlüğüne odaklanan çalışmaları ele alırken, kültürü, tarihi, yaşam biçimlerini, o dili konuşan topluluğun dünya görüşünü net bir şekilde öğrenir. Bir dilin sözlük sistemini oluşturan kelimeler, dünyanın somut yönlerini yansıtan ayna gibidirler. İnsanlar düzen ve rehberlik ihtiyacından dolayı her zaman çevrelerindeki nesnelere, hayvanlara, insanlara, içinde yaşadıkları fiziksel ve kültürel alana isimler atfetmişlerdir. Bir yere ya da yerleşmeye isim verilirken kimlik, gelenek, görenek ve ad verme motivasyonu da eklenerek toplumun gerçekliği isimlendirmeyle ilişkilendirilir.¹⁷⁸

Yer ve yerleşme adları, orada yaşayan insanların dillerini ve kültürlerini göz önünde bulundurarak anlaşılması gereken unsurlardır. Kültürel tarihi anlamada önemli bir kaynak, yer ve yerleşme adlarını geriye doğru incelemektir. Bunu yaparak isimlerin yeni olup olmadığı ve ne kadar zamandır kullanımda olduğunu öğrenmeyi mümkün

¹⁷⁶ Andrea Cantile, “Place names as intangible cultural heritage: potential and limits”, *International Scientific Symposium Firenze [Florence] – Italy*, 26th - 27th March 2015, s. 11.

¹⁷⁷ Terhi Ainaiala-Minna Saarelma-Paula Sjöblom, a.g.e., s.8.

¹⁷⁸ Rodrigo Vieira do Nascimento, Karylleila dos Santos Andrade, Carolina Machado Rocha Busch Pereira, a.g.e., s.1004.

kılar. İsimlerin bir geçmişi ve hikâyesi olup bu da önemli kişilere, tarihi olaylara ve kültürel yapıya ışık tutar. Geçmişin yer ve yerleşme adları aracılığıyla net bir resminin çizilmesi, benzersiz kimliklerin bir parçasını oluşturan toplulukların kültürel özelliklerini ve tüm insanlıkla olan ilişkilerini ortaya çıkarır.¹⁷⁹

Toponimler aynı zamanda insanlığın öyküsünün yazıldığı ve bu nedenle insanlığın kültürel mirasının bir parçası olan unsurların karmaşık ve değişen manzarasıdır. Yer ve yerleşme adlarında, insanın yaşamına ve eylemlerine dair bazı işaretler vardır. Dillerine, yaşadığı yerlere, ekin yetiştirmek için toprağı işlediğine, yiyecek, yün ve diğer ürünleri sağlamak için hayvan yetiştirdiğine, bunları alıp sattığına dair emareler bulunmaktadır. Yine endüstriyel faaliyetlerin, topluluklar arasındaki anlaşmaların, anlaşmazlıkların ve çatışmaların, eğlenmenin, algının, dini ve sembolik faaliyetlerin işaretleri vardır. Kısaca, tanımlama ve yerleştirmeye ek olarak, aynı derecede önemli olduklarını söyleyebiliriz çünkü bunlar insan ve dünya arasındaki ilişkinin hafızasının izlerini içeriyorlar, ancak zamanla biçim, telaffuz ve anlam değiştirip anlaşılabilir hale gelebiliyorlar.¹⁸⁰

Toponimi gibi bir dilin sözlüğüne odaklanan çalışmalar, kültür, tarih, yaşam biçimi ve o dili kullanan topluluğun dünya görüşü hakkında pek çok şeyi açığa çıkarır. Bir dilin sözcüksel sistemini oluşturan kelimeler, bir ayna görevi görür. İnsanlar her zaman etraflarındaki her şeye insanlara, hayvanlara ve yaşadıkları fiziksel ve kültürel alanlara isimler atfederler. Toponimi araştırmaları, insan ve yer/yerleşme adı arasında kurulan ilişkilerin incelenmesini de kapsamaktadır. Toponimler aracılığıyla, anlamları yeniden yapılandırarak ilgili yerin kültürel panoraması ortaya konur.¹⁸¹ Mekân ve kültür iç içe geçmiş ayrılmaz kavramlar olarak düşünülür. Mekân için insanlar tarafından üretilen toponimler de elbette ki kültürün ayrılmaz parçasıdır.

Peyzaj özelliklerinin pek çoğunun yansımaları toponimlerde hayat bulur. Bunlar topografik özellikler, etnik grupların yerleşmeleri, yerel halkın fiziksel ve kültürel

¹⁷⁹ Multamia RMT Lauder, "The Role of Place Names in Preserving Cultural Heritage in Indonesia", *UNGEGN Asia, South-East Division, Place Names Preserving Cultural Heritage*, Brunei, 2013, s. 14.

¹⁸⁰ Andrea Cantile, a.g.e, s.11.

¹⁸¹ Rodrigo Vieira do Nascimento, Karylleila dos Santos Andrade, Carolina Machado Rocha Busch Pereira, a.g.e., s. 1004-1005.

çevrelerine yükledikleri anlamlar, dini unsurlar, kültürel gelenekler gibi farklı unsurları içerebilir. Bu açıdan ele alındığında ister tarihi, ister coğrafi, isterse dil açısından olsun toponimlerin incelenmesi peyzajın daha iyi anlaşılmasını sağlayacağı mutlaklıdır. Toponimler hem art zamanlı hem de eş zamanlı araçlar kullanılarak araştırılabilir. Art zamanlı olarak incelenen toponimlerin kökeni ve yaşadığı evrim net olarak ortaya konabilir. Zaman içinde tutarlı kalan birçok toponim, ilgili yerin daha önceki sakinlerinin yaşamları, davranışları, tarihleri ve dilleri hakkındaki mesajları günümüze ilettiği ve böylece yerel kolektif hafızayı temsil ettiği için bu yaklaşım oldukça faydalıdır. Toponimler, yaşayan miraslar olarak mevcut dillerde ya da modern zamanda bulunmayan çok sayıda dilsel, kültürel öğeyi ve adlandırma pratiğini ilgililere sunar. Eş zamanlı bakış açısına göre ise toponimler, toplum ve tarihle bağlantılı olduğundan belirli bir dönemin dilsel ve kültürel özelliklerini temsil ederler. Nihayetinde bir disiplin olarak toponimi, insanların içinde yaşadıkları toplumu fiziksel, beşeri, tarihi, coğrafi, dilbilimsel ve kültürel bağlamda pek çok açıdan anlamalarını sağlar.¹⁸²

Günümüz toponimlerinin büyük bir kısmının anlaşılmaı, geçmişten miras kalan antik toponimlerin yanlış yazımı ya da telaffuzu ile bellek eksikliğinin bir sonucudur. Dünyanın her yerinde toponimler zamanla değişebilir; başka bir yerde karşımıza çıkabilir, kaybolabilir ve yeniden ortaya çıkabilir. Toponimlerin değişim ve dönüşüm süreci, yüzyıllar içinde farklı şekillerde gerçekleşmiştir. Geçmişte adların sürekliliği genel olarak eski tarım uygulamalarıyla ilişkiliyken, son zamanlarda mekânın hızlı dönüşümü nedeniyle yeni isimlerin üretilmesinde önemli bir ivmelenmeye tanık oluyoruz. Endüstriyel üretim genişlemesi, turizmin ve yeni medyanın hızlı yayılması bu yoğun onomastik hareketliliğin ana etkenleri olarak belirlenebilir. Eski isimlerin değişimi ya da kaybolmasının nedenleri arasında ise ekili alanlardaki değişiklikler, göçebe tarım uygulamalarından yerleşik düzene geçiş, dağlık ve tepelik alanların terk edilerek kent yaşamının yaygınlaşması ve iç bölgelerden sahil şeridine olan nüfus hareketleri sayılabilir.¹⁸³

¹⁸² Shaun Tyan Gin Lim, Francesco Perono Cacciafoco, a.g.e., 2021, s. 3.

¹⁸³ Andrea Cantile, a.g.e, s.12.

Toponimler somut olmasa da, insan mekân arasındaki ilişkinin izlerini içeren dilsel ve tarihsel katmanlar içerirler. Tarihsel bağıntlarına göre toponimler, sembol haline gelebilirler ve kimliği, aidiyeti ve mülkiyeti açıklayabilirler. Adlar, mekânla ilgili içeriği sunan unsurlardır. Adlar sahip olduğu bu alt bilgiyi, yerin sakinlerine olduğu kadar bilgi sahibi olan yabancılara da aktarırlar. Bu açıdan bakıldığında toponimler, bayrak ya da armaya benzetilebilir.¹⁸⁴ Aynı zamanda toponimlerin ekonomik ve politik çıkarlarla da ilişkili olduğunu söylemek yanlış olmayacağı gibi zaman zaman ulusal ya da uluslararası düzeyde anlaşmazlıklara dahi sebep olabilirler. Zorunlu durumlarda bazen yer ve yerleşme adlarının yasal olarak tanınmayan adlarının kullanımı yasa dışı olarak kabul edilip düzenlenebilir.¹⁸⁵

Yer ve yerleşme adları, görünenden daha fazla bilgiye sahip olabilirler. Etnik bir kimliğin izlerinden tutun da kültürel, siyasi, ideolojik yapıya kadar birçok konuya dair ipuçlarını barındırabilir. Genellikle toponimler, adların verilmiş sebepleri ile ilgili bilgileri ve orijinal anlamını korur ancak birçok toponimde bu bilgiler üstü kapalı olarak bulunabilir. Zaman zaman isimler, şifreli bir kod gibi doğrudan anlaşılır olmayabilir. Bununla birlikte, çoğu zaman herhangi bir ismin tarihini bilmeden bir yer ya da yerleşme adının yalnızca kök veya son eklerdeki basit benzerliklere dayanarak etimolojik açıdan ismi yeniden inşa etme eğilimi söz konusudur. Temelde toponimi alanına yeni girenlerin yaklaşımını karakterize eden bu durum, “*ağaçlar için ormanı görmemeye*” ve tamamen hatalı çıkarımlar yapmaya yol açabilir. Zira etimolojik araştırmalar oldukça karmaşık ve belirsiz bir yapıya sahiptir.¹⁸⁶

Yer ve yerleşme adları, geçmişe ait halkları, düşünceleri, gelenekleri ve bilgiyi hatırlatması açısından bir topluluğun somut olmayan kültürel mirasının en önemli yönlerinden biridir. Toponimlerin sunduğu bilgiler sadece bilimsel ve teknik unsurlar içermeyip aynı zamanda kültürel bilgiyi de içinde barındırır.¹⁸⁷ Toponimler, coğrafi çevrenin, herhangi bir tarihsel dönemin ya da bir uygarlığın en önemli tarihi ve

¹⁸⁴ P. Jordan, “Place Names as Ingredients of Space-related Identity” B. Helleland, C.-E. Ore & S. Wikstrom (eds.) *Names and Identities, Oslo Studies in Language*, cilt: 4, sayı:2, 2012, s.127.

¹⁸⁵ Andrea Cantile, a.g.e, s.13.

¹⁸⁶ Andrea Cantile, a.g.e, s.13.

¹⁸⁷ Gian Franco Capra- Antonio Ganga, “The Intangible Heritage of the Anthropocene: The Toponymic Revolution in the Human Age”, *Names A Journal of Onomastics*, 2018, s. 2.

kültürel anıtları olarak değerlendirilir. Yani aslında toponimler, insanların coğrafi, siyasi, sosyal, ekonomik ve demografik koşullarının yanı sıra geleneksel, etnografik, dini ve kültürel özelliklerini de tanımlayan unsurlardır. Yer ve yerleşme adları, “geçmişin resimlerini” koruyarak geriye dönük restorasyonu mümkün kılar.¹⁸⁸

Toponimi alanındaki çalışmaların karmaşıklığı ve sonuçlarının kesin bir garantisinin olmaması, çalışmayı bırakmamız anlamına gelmez; aksine toponimi çalışmalarının çeşitli disiplinlerin katkısına ihtiyaç duyduğunu gösterir. Dilbilimsel, tarihi, coğrafi, paleografik, diplomatik, doğal, jeolojik vb. kaynakların incelenmesi ile bir ismin orijinal anlamı yorumlanabilir. Toponimlerin kültürel miras olarak önemini kabul ederek, toplanması ve incelenmesine yönelik çabalar teşvik edilmezse birçok yer/yerleşme adı kalıcı olarak açıklanamayacak, kökeninin ne olduğu bilinemeyecek ve asla ortaya çıkamayacak olup belki tamamen ortadan kaybolacaktır. Mevcut tüm belge niteliğindeki kaynakların sistematik olarak toplanması ve haritalarda ya da yazılı kaynaklarda bulunmayan adların halk hafızasından faydalanarak toplanmasıyla risk altında olan kültürel miras korunabilir. Toponimlerin toplanması, standardizasyonu, yönetimi ve iyileştirilmesi tek bir kişinin, siyasi partinin, belli bir ekonomik sınıfın kararına bırakılamayacak kadar büyük sosyal, kültürel ve ekonomik öneme sahip eylemlerdir. Söz konusu bu nedenlerle Birleşmiş Milletler, Coğrafi İsimler Uzmanları Grubu (UNGEGN) aracılığıyla yakın zamanda somut olmayan kültürel mirasın bir parçası olarak kabul edilen toponimlerin araştırılmasının ve standardizasyonunun dünya çapında önemli olduğunu vurgulamaktadır.¹⁸⁹

Nesilden nesile aktarılan somut olmayan kültürel miras, topluluklar ile gruplar tarafından doğa ve tarihle etkileşimleri karşılığında yeniden yaratılır ve bu durum da onlara bir kimlik ve süreklilik duygusu sağlar, böylece kültürel çeşitliliğe ve beşeri yaratıcılığa saygı teşvik edilir. Coğrafi adların sadece yazıldıklarında veya telaffuz edildiklerinde somut olduğunu, bu nedenle de savunmasız ve kaybolma riskiyle karşı karşıya kaldıklarını göz önünde bulundurarak, Dokuzuncu BM Coğrafi Adların Standardizasyonu Konferansı, *"toponimleri somut olmayan kültürel mirasın bir*

¹⁸⁸ Davit Sartania- Dali Nikolaishvili- Avtandil Ujmajuridze, “Soviet Toponymy: History and The Present”, *Earth Science*, cilt: 6, sayı: 5-1, 2017, s. 49.

¹⁸⁹ Andrea Cantile, a.g.e, s.14.

parçası” olarak kabul etti ve UNESCO Konvansiyonuna göre koruma ve muhafazası için tüm BM Üye Devletlerini planlama yapmaya davet etmiştir. Böylelikle toponimler, hem birer anıt gibi korunabilecek ve tanıtılabilecektir. Coğrafi adların somut olmayan kültürel miras olarak öneminin genel olarak tanınması, nihayetinde insanların yer adları arasında ayırım yapmadan uzun vadede süreci koordine edecek bir kurumsal yapıya atıfta bulunarak koruma hissini paylaşırsa gerçekleştirilebilir.¹⁹⁰

2.7. TOPONİMİ, KİMLİK VE AİDİYET

Bireylerin veya toplumların sınıf, etnisite, millet, yer, din, dil, cinsiyet gibi unsurlar üzerinden kendilerini tanımlamalarına kimlik adı verilir. Kişiler ve toplumlar kimlik üzerinden diğerlerinden farklı olduklarını ortaya koyarlar. Genel anlamda dilin özelde de toponimlerin hem bir kimlik göstergesi hem de kimliği ve toplumsal benliği sürdürme aracı olduğu söylenebilir. Toplumların kendi kimliğini oluşturmalarının ve başkalarının onlara dair görüşlerini şekillendirmesinin en temel yollarından biri dili kullanmaktır. Bireyler, dili kendilerine bir sosyal kimlik oluşturmak için kullanırken sosyal gruplar ve topluluklar da dillerini üyelerini tanımlamak ve kendi aralarındaki sınırları belirlemek için kullanır. Dil, bireysel ve sosyal kimliklerin inşası için oldukça önemli unsurlardır.¹⁹¹

Yer ve yerleşme adları, insanların yaşadıkları yerleri ya da etraflarındaki alanları tanımlamak için verdiği yerel isimlerdir. Yer ve yerleşmeler, süregelen bir etkileşim neticesinde gelişen sosyal yapılardır. Toponimler, insanların söz konusu mekânla ilgili ortak bir duygunun yansımasıdır. İnsan bir yerde doğar, bir yere gider, bir yerde yaşar yani insanların hayatları bir “yerlere” bağlıdır. Yer ve yerleşmeler insanlara kendini, geçmişini, yaşanan değişimleri hatırlatır. Bunu yaparken de en çok toponimler aracılığıyla yapar.¹⁹² Bir ülkenin, bölgenin, şehrin veya herhangi bir coğrafi bölgenin toponimisi, ilgili alanın bütün bileşenlerini içinde barındıran

¹⁹⁰ Andrea Cantile, a.g.e, s.15.

¹⁹¹ Kerim Demirci, *Toplumsal Dilbilim Referans Kitabı*, Paradigma Akademi, İstanbul 2020, s.122.

¹⁹² Alice Merab Kagoda-Eliab Muhindo- Martin Obale, “Place Names in Geography Education in Uganda: An Exploration of Teacher Trainees’ Knowledge and Research Skills”, *American Based Research Journal*, cilt: 2, sayı: 5, 2013, s. 19.

öğelerdir. Toponimler, kökenleri, anlamları, dilsel evrimleri ve farkı yerel, bölgesel, ulusal ya da uluslararası düzeyde kullanım biçimleri gibi çeşitli açılardan incelenir. Yer ve yerleşme adları, benlik duygumuzla yani kimliğimizle yakından bağlantılıdır. Söz konusu adlar yalnızca yerlerin veya yerleşmelerin gösterenleri değil, ilgili toplumların altını çizdiği bakış açısına dair bilgiler de verir. Yerler ve yerleşmeler, bir konum belirtmelerinin yanı sıra aynı zaman sembolik boyutu da olan manevi emanetlerdir. Bu anlamda toponimler, maddi uzantılar olarak kendilerinden başka birçok şeyin taşıyıcıları olarak karşımıza çıkarlar. Sosyal açıdan, toponimler hem bireysel hem de kolektif kimliğin oluşumunda etkilidir. Psikolojik bağlamda yer ve yerleşme adları, betimleyici unsurlar olarak farklı hatıra ve çağrışımları yansıtmaları sebebiyle insan zihninde farklı düşünceleri uyandırabilir.¹⁹³

Yerleri ve yerleşmeleri adlandırma içgüdüsel olarak onlara bir kimlik sağlama ihtiyacından kaynaklandığını ifade etmek kesinlikle aksiyomatiktir. Yaşamı ve sosyal yapıları düzenlemek için bu kimliğe ihtiyaç duyulur. Toponimler olmadan, bir yeri ya da yerleşmeyi hatırlamak, anlatmak veya orada olanları hatırlamak zor olurdu. Bu sebeple, yeryüzünde bir yer ya da yerleşme fark edildikten sonra isim verilerek ona bir kimlik yansıtılır.¹⁹⁴

Toponimler, insan ve mekân arasındaki duygusal bağı desteklemekte ve böylece mekânla ilgili kimliğin oluşumunu teşvik etmektedir. Toponimlerin bu rolü, ilgili yere aşina olan insanlar yani o yerin sakinleri, orada büyümüş olan ve taşınsa da o yerle olan bağlarını koruyanlar ile ilgili yerle daha sonra bağ geliştiren yabancılar üzerinde etkilidir. Yer ya da yerleşme adını duyduklarında veya telaffuz ettiklerinde mekânla ilgili insanların kişisel hatıralarına bağlı olan koca bir fikir dünyası onlara açılır. Toponimlerin duygusal olarak bağlayıcı etkisi, insanların yeni gittikleri yerlere kendilerini yeni vatanlarına alıştırmak ve eski anavatanlarıyla olan bağlantılarını koparmamak için geldikleri yerlere ait isimler vermelerinde de görülür. Toponimler, hem bireylerin hem de toplulukların mekânsal kimliklerini güçlendirmeye yardımcı

¹⁹³ Malak Alasli, "Toponyms' Contribution to Identity: The Case Study of Rabat (Morocco)", *Proceedings of the International Cartographic Association*, 2, 2019, s. 1.

¹⁹⁴ Paul Woodman, "The Interconnections Between Toponymy and Identity", *Review of Historical Geography and Toponomastics*, cilt: IX, sayı: 17-18, 2014, s. 8.

olur. Mekânsal referanslar olarak yer ve yerleşme adları, dil veya din gibi kültürel özelliklerin yanı sıra bir topluluğun kültürel kimliğinin önemli parçalarıdır.¹⁹⁵

Ad ve kimlik arasındaki ilişki daha özelde ise toponim ve kimlik ilişkisi pek çok disiplin tarafından farklı bakış açılarıyla incelenen karmaşık bir konudur. İsimler özellikle de yer ve yerleşme adları, sadece dilbilimsel bilgi kaynağı niteliği taşımazlar aynı zamanda coğrafi, tarihi, antropolojik, etnografik, sosyal, psikolojik bilgi kaynaklarıdır.¹⁹⁶ Sosyal bilimciler için toponimler, kültürel eserlerdir. Tıpkı arkeologların, ilgili dönemin kültürel öğeleri ve örüntüleri hakkında çıkarımlar yapmak için eski çağlardan kalma çanak çömlek parçalarını maddi eserler olarak kullanması gibi, sosyal bilimci de adları kültürel normlar hakkında çıkarımlarda bulunmak için maddi eserler olarak kullanabilir.¹⁹⁷

Onomastik çalışmalarında, adların ve kimliğin iç içe geçtiğine dair görüşler yaygın olarak yer almaktadır. Kimlik oluşturma bir parçası olarak adlar ve adlandırmaya ilişkin bir bakış açısının başlangıç noktası, kimlik kavramı ve bu kavramın insan etkinliği için önemlidir. Bu karmaşık kavram, farklı alanlarda çeşitli şekillerde yaygın olarak kullanılmıştır ve bu nedenle tanımlanması oldukça önemlidir. Sosyo-kültürel dilbilimsel görüşe göre kimlik, öncül olarak var olan veya belirli sosyal faktörlerden kolayca türetilen bir şeyden ziyade, insanların aktif olarak yaptığı bir fenomen olarak tanımlanmaktadır. Bu sebeple kimlik kavramı adlandırma ile yakından ilişkili olup adlar aracılığıyla doğrudan incelenebilir. Adlar ve kimlik üzerine yapılan bir çalışma, sadece isim ve kimlik arasındaki ilişkiyi değil, aynı zamanda isim ve diğer faktörler arasındaki ilişkiyi de dikkate almalıdır. Kimlik, sabit ve istikrarlı bir şey olmaktan çok esnek bir süreç olarak görülmektedir. Yerlerin, mekânların kimliği de zaman içinde hâkim olan yapıya göre şekillenebilmekte ve değişebilmektedir.¹⁹⁸

¹⁹⁵ Peter Jordan, a.g.e., 2012a, s.81.

¹⁹⁶ Botolv Helleland, a.g.e., 2012, s. 98.

¹⁹⁷ Robert L Herrick, "Cultural Aspects of Place Names: New Mexico", *Names*, cilt: 31, sayı: 4, 1983, s. 271-272.

¹⁹⁸ Emilia Aldrin, Choosing a Name = Choosing Identity? Towards a Theoretical Framework, *Names In Daily Life: Proceedings of the XXIV ICOS International Congress Of Onomastic Sciences*, 2014, s. 392-393.

Çoğu insan, bir kişinin ailesi ve komşularıyla yakın ilişkilere sahip olmanın çok anlamı olduğu gibi, yerlere aşına olmanın ve çevrelerine isimler koymanın da bireylerin refahı için temel olduğu konusunda hemfikirdir. Bir kişinin mahallesindeki yerleri ve yerlerin adlarını bilmesi, topluluk ruhunun bir parçası olarak kabul edilir. İsimler ve hikâyeleri “*yerin ruhunu*” oluşturur. Yer adları, daha küçük veya daha büyük yerlere iliştilirilmiş eşzamanlı ve artzamanlı ifadeler olarak kapasitelerinde, günlük dilin, bireysel ve kolektif hafızanın, dolayısıyla kimliğin hayati bir parçasıdır. Adın etimolojik olarak nasıl oluştuğuna bakılmaksızın, isim ve yer birbirine aittir. İsim, anıların ve deneyimlerin anahtarıdır. Aynı yer ve yerleşme isimlerine aşına olmak, birbirimiz hakkında biraz bilgi sahibi olmaktır. İsimler, dayanışmanın sosyal sinyalleridir. Başkalarıyla ne kadar çok isim paylaşılırsa, onlarla dayanışma o kadar güçlüdür.¹⁹⁹

Kültürel kimlik, yerle doğrudan ilişkilidir; toponimik analiz ile yer aracılığıyla oluşturulan kimlik araştırılır. Yer ve yerleşme adları, ulusal sembollerin en dayanıklı unsurları arasında olup onlar ulusal ve bölgesel kimliğin önemli özellikleridir. Toponimler ulusal ve etnik öneme sahip faktörler olarak toplumsal kimliğin birer yansımaları olarak değerlendirilebilir.²⁰⁰ Antik dönemlerde bu yana, geleneksel toplumlar doğal ve kültüre çevrelerinden hareketle yer ve yerleşmelere adlar vermişlerdir. Bu adlar, yerel insanların duyguları, hatıraları ve yerle ilgili geçmişlerinin bir yansımasıdır. Modern devletlerde ise, kamusal alan içindeki adlandırma genellikle belirli ideolojileri vurgulamak için kullanılır. Farklı siyasi koşullar altında farklı toponim örnekleri ile karşılaşılır ancak birleşilen nokta toponimlerin siyasi kimliği temsil ettiğidir.²⁰¹ Hükümet binaları da, yer ve yerleşmeler gibi toponimik bir kimliğe sahip olabilir. Bir ülkeyi, hükümeti ya da yönetimi tanımlamak için dilsel metonimi aracını kullanmak oldukça yaygın bir uygulamadır. Örneğin, Fransız Cumhurbaşkanlığını belirtmek için “Elysee Sarayı” adının kullanılması veya Rusya Federasyonunun (eskiden olan Sovyetler Birliğinin)

¹⁹⁹ Helleland, a.g.e, 2012, s. 96.

²⁰⁰ Botolv Helleland, Placenames as Identity Markers, Proceedings of the 23rd International Congress of Onomastic Sciences, 2009, s. 502.

²⁰¹ Yun-Tsui Yeh, a.g.e., s. 124.

toponimik tanımlayıcısı olarak “Kremlin”in kullanılması da toponimik kimliğe verilebilecek örnekler arasındadır.²⁰²

Yer isimleri, diğer isimler gibi, insan dilinin vazgeçilmez bir parçasıdır. İnsanlar, etraflarında bulunan hayvanlara, binalara, kuruluşlara, eserlere ve yerlere atıfta bulunulduğunda isimler kullanılır. İsimler, yalnızca belirli nesnelere atıfta bulunan ifadeler olmanın yanında duygusal, bilişsel, ideolojik ve sosyal olarak iletişim kurmanın bir yöntemi olarak da çeşitli işlevlerde kullanılmaktadır.²⁰³ Kişisel ve toplumsal kimlik, toponimiyle ilişkilendirilebilir. Toponimik kimlik, insanların tarihle bağlantı kurdukları, anılarına yer verdiği, kültürel ideolojileri ileri sürdüğü, kişisel ve toplumsal duygularını ifade etmeye yardımcı olan, kültürel olarak neyin önemli olduğunu vurguladığı bir sistem olarak tanımlanabilir.²⁰⁴

Toponimler, çok çeşitli zihinsel ve duygusal çağrışımları ortaya çıkarır ve zaman, mekân, tarih ve sosyal faaliyetlerin toplumsal yaşamdaki aşamalarına dair çağrışımları yansıtırlar. Kişisel ve toplumsal kültürel deneyimleri uyandırmak için yer ve yerleşme adlarının gücü yadsınamaz boyuttadır. Yer/yerleşme adları toplumsal kimliğin anahtarları ve sosyal dayanışmanın sinyalleri olarak kabul edilir. Toponimler, kişilerin kendilerini belirli bir topluluğa ait olma hissi veren unsurlar olarak bireysel ve sosyal kimliğin taşıyıcıları durumundadır.²⁰⁵

Yer ve yerleşme adları, sosyal kimlikleri inşa etme gücünü elinde tutar. Bu karmaşık süreç, yer kimliği ve aidiyet olmak üzere iki kavram aracılığıyla gerçekleşir. Birinci kavram olan yer kimliği, insanların ilgili mekânla nasıl ilişki kurduklarını yansıtarak o topluluğun kendi imajını ortaya koyar. Yer kimliği, bireylerin belirli bir yere ait olduklarını isimler aracılığıyla belirttikleri, karmaşık bir kimlik işaretleme sürecidir. İkinci kavram ise aidiyetliktir. İnsanlar, yerlere duygusal ve sembolik anlamlar yükleyerek kişisel bağlılıklar geliştirirler. Söz konusu aidiyetlik, insanlar ve belirli

²⁰² Paul Woodman, a.g.e., s. 9.

²⁰³ Helleland, a.g.e., 2012, s. 99.

²⁰⁴ Laura Kostanski- Guy Puzey, “A Tale of Two Cities of Literature: Toponymic Identity and the Promotion of Edinburgh and Melbourne in the UNESCO Creative Cities Network”, *Onomastica*, sayı: 6, 2014, s. 1217.

²⁰⁵ Helleland, a.g.e., 2009, s. 503.

yerler arasındaki özel duyguları yani duygusal bağı ifade eder. İnsan-mekân arasındaki bağ, insanın fiziksel çevre ile ilişkilendirdiği anlamları dikkate alarak analiz edilebilir. Aidiyetlik, yer veya yerleşmelerle ilişkili öznel, duygusal ve sembolik anlamları ve insanların belirli yerlerle oluşturdukları kişisel bağları, bağlılıkları anlamakla ilgilidir. Bu kavram evde olma ya da evde hissetme fikrini savunur. Aidiyetlik bağlamında, yer ve yerleşme adları duygusal bağları destekler ve bu da evde hissetmenin önemli bir unsurudur. Ayrıca, toponimler bir ulusun genel kimliğinin vazgeçilmez bir bileşenidir. Yer ve yerleşme adları, yalnızca basit adlandırmalar değildir. Bir toponim, soyut bir arka planla ilişkilendirilir.²⁰⁶

Toponimler, sadece değişen ya da ortadan kaybolan şeylerin kanıtı değil aynı zamanda insanların ideolojilerinin yansımasıdır. Adlar, mekânlara karşı duygusal bağlılık oluşturmada ve sürdürmede önemli unsurlardır, ancak bunun yanı sıra oldukça siyasi hale gelebilir ve bazen de baskın otoritenin gücünü doğallaştırma mekanizması olarak da kullanılabilir.²⁰⁷ Tarih boyunca toponimler, ulusal ideolojik hedefleri ilerletme çabası içinde, değişimi yapanların ideolojileri ile yer arasındaki özdeşleşmeyi ve bağları kuvvetlendirmek için değiştirilmiştir. Yeni adlar, yeni tanımlamalar ve yeni bağlantılar sağlamayı amaçlamaktadır. Toponimler aracılığıyla ulusal ideolojinin, kültürün ve kimliğin yansıtılması tüm toplumlarda uygulanan bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁰⁸ Bu anlamda, hem Türkiye’de hem de yurtdışında çeşitli örnekler bulmak mümkündür.

Yer adlarının işlevlerinden birisi de, isimleri veren bireyler veya toplumlar ile yerler arasındaki kimlik ve bağları güçlendirmektir. Bu anlamda tarihi süreç içinde bir yerde hâkim olan görüş, inanış, ideoloji, etnik kimlik toponimlere de yansımıştır. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri’nde ilk başta doğu kıyısı boyunca isimlerin dağılışının Kızılderili olduğu dikkat çekerken; daha sonra çoğu Hollandalı ve İsveçli isimler haline gelmiş; en sonunda İngilizler ülkeyi işgal ettikten sonra, isimleri İngilizce konuşmaya uyacak şekilde değiştirmişlerdir. Delaware’de "en eski yer adları gerçekten de ulusal mülkiyetin değişmesinin ürünleri olarak karşımıza çıkar.

²⁰⁶ Malak Alasli, a.g.e., s. 2.

²⁰⁷ Yun-Tsui Yeh, a.g.e., s. 121.

²⁰⁸ Selim Bozdoğan-Sedat Benek, “Kamusal Alanların İdeolojik Kurgusu: Bir Eleştirel Toponimi Denemesi”, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, cilt: 20, sayı: 2, 2022, s. 566-567.

Örneğin Hollandalı göçmenlerin kurduğu Santhoeck, İngilizler tarafından New Castle olarak yeniden adlandırılmıştır. Ya da İspanya'da Arapça yer adlarının varlığı, Müslüman yönetimi dönemine bağlanabilir. Aynı şekilde Beyrut'taki birçok sokağın adı, 1943'te Fransız mandasının sona ermesinin ardından Lübnan hükümeti tarafından değiştirilmesi de yansıtılmak istenen kimlik, kültür ile alakalı olup önceki işgallerin tüm izlerini ortadan kaldırmak ve bağımsız bir Lübnan kimliği geliştirmek amacıyla Lübnanlılar tarafından yapılmıştır. Bu açıdan değerlendirildiğinde toponimlerin, ulusal ideolojiye, kimliğe ve kültüre hizmet ettiği söylenebilir.²⁰⁹

Yer ve yerleşme adları kültürel peyzajdaki görünürlükleri ve sembolik açıdan bir logo görevi görmeleri sebebiyle kimlik oluşumunun bir unsuru olarak karşımıza çıkarlar. Özellikle baskın olmayan sosyo-kültürel gruplar yani etnik ve dilsel azınlıklar için önemlidir.²¹⁰ Toponimler, bölgesel ve ulusal düzeyde önemli bir rol oynar, isim değişiklikleri özellikle farklı etnik grupların yaşadığı bölgelerde derin duygular yaratabilir. XX. yüzyıl boyunca savaş ve işgalin bir sonucu olarak ideolojik açıdan motive edilmiş bir dizi isim çatışmalarının olması örnek olarak gösterilebilir. Ulusal sembollerin en dayanıklılarından biri olan toponimler, ulusal ve bölgesel kimliğin önemli özellikleridir. Bir ülkenin tarihindeki önemli olayları veya kişileri anan isimler, sembolik öneme sahip ulusal kimliğin hatırı sayılır ifadeleri olarak değerlendirilir.²¹¹

Adlar, kimlik ve aidiyete dair çağrışımlara sahip önemli sembollerdir. Yapılan adlandırmalar taşıdığı tarihi, kültürel ve sosyal anlamları açısından yer ya da yerleşmeyi bütünün bir parçası olarak göstermektedir. Bir yer ya da yerleşmeye ad verilirken içinde bulunulan sosyo-kültürel ve tarihi yapıdan hareketle karar verilir. Bu anlamda toplumsal aidiyet sembolleri olarak toponimler, ait oldukları toplumların tarihi süreç içinde yaşadığı deneyimleri ve sosyo-kültürel değişimleri-evrimleri yansıtmaktadır.²¹² Toponimler, bir alana ve o alandaki bir sosyal gruba ait olma

²⁰⁹ Yossi Katz, "Identity, Nationalism, and Placenames: Zionist Efforts to Preserve the Original Local Hebrew Names in Official Publications of the Mandate Government of Palestine", *Names*, cilt: 43, sayı: 2, 1995, s.103-104.

²¹⁰ Peter Jordan, a.g.e., 2012a, s.83.

²¹¹ Helleland, a.g.e., 2012, s. 98.

²¹² Murat Gülbetekin, *Mekânın Hafızası Yer Adları*, Hitabevi Yayınları, Ankara, 2017, s.68.

duygusuna katkıda bulunurlar. İnsanlar ister kırsal bir yerleşmede isterse kentsel bir yerleşmede büyüüp yaşasınlar, erken dönemlerden itibaren çevrelerine aşına olurlar ve mekânla bağ kurarlar. Bazen taşınırlar, evleri başka yerler olur o zamanda yavaş yavaş o bölgeye ve toponimlere alışır. Tüm toponimleri bilmeden de bir yere bağlı hissetmek mümkün ama toponimler atıfta bulundukları yerlerin soyutlamalarıdır. Yer ve yerleşme adları, geçmişle olduğu kadar adı veren ile adlandırılmış yerler arasında bağ kurar, aidiyetlik duygusunu pekiştirir.²¹³

Toponimler, insan topluluğu ile toprak arasındaki ilişkiyi belgeledikleri ve işaretledikleri için güçlü semboller ve kimlik oluşturan unsurlardır. Kişinin kendi topraklarındaki coğrafi bir nesneye verilen topluluk adları anlamında endonymler, mülkiyetin göstergesidir ve bu nedenle kaçınılmaz olarak politik, sosyolojik ve hukuki bir işleve sahiptir. Bu nedenle siyasi çatışma potansiyeli de barındırır. Yer ve yerleşme adları, bir topluluk için önemli mekânsal özellikleri vurgulayarak, bir topluluğun bölgesini işaretleyerek, alanı zihinsel anlamda yapılandırmaya yardımcı olarak ve bir topluluğun, toplumun bir parçasına olan bağlılığını duygusal manada güçlendirerek toplulukların mekânsal kimliğini destekler.²¹⁴ Yer ve yerleşme adları, insanları belirli gruplara ve yerlere ait olmalarına göre temsil etmede önemlidir. Bu nedenle, yer ve yerleşme adları benlik duygumuzla, yani kimliğimizle yakından ilişkili olduğundan, toponimler adlandırmaktan daha fazla anlam taşır.

²¹³ Helleland, a.g.e., 2012, s. 109.

²¹⁴ Peter Jordan, a.g.e., 2012a, s.85.

3. YER VE YERLEŞMELERE AD VERİLMESİ

Almanca substantiv, gegenstandswort, nomen; Fransızca substantif, nom; İngilizce substantive, noun, Rusça имя, İspanyolca nombre terimleriyle karşılanan ad terimi, bütün canlı ve cansız varlığı, duygu, düşünce, olay ya da olguyu ifade eden dil unsuru şeklinde açıklanır. Göstergesi oldukları nesnenin tek bir kişi, belirli bir varlık ya da fikir oluşuna bağlı olarak özel ad ve aynı cinsten varlıkları ifade edişlerine göre cins ad şeklinde ikiye ayrılmaktadır.²¹⁵ Tek bir kişiyi, belli bir canlı ya da cansız varlığı, bir düşünce ya da bir yeri anlatan adlara özel adlar denilmektedir. İster kişi adı, ister yer ve yerleşme adı, ister başka bir özel isim olsun, özel isimlerin kaynağını genellikle tür adları oluşturmaktadır. Ad verme sırasında dilin sözcüklerinden biri, sıklıkla da bir tür adı, bir kişi, bir yer, bir dağ ya da ırmağa verilince özel isme dönüşmüş olur.²¹⁶

Kişiler ve toplumlar, kendilerini ad verdikleri unsurlar üzerinden ifade ederler ve bir yere isim vererek ilgili yere bağlılık, aidiyetlik duygusu ortaya çıkmaktadır. Ad, bir kimseyi, bir yeri ve yerleşmeyi tanımlar, açıklar ve tasvir eder. Bir mekân adlandırıldığı zaman anlam kazanır. İnsan mekânı adlandırarak orayı kendisine ait kılarken aynı zamanda kendisi de mekâna ait olmaktadır.²¹⁷ Adlandırmanın hangi güdüyle yapıldığı tam olarak bilinemese de, adlandırmada etkili olabilecek faktörler bilinmektedir. Doğa, insan, tarih, yaşanmış olaylar belli başlı faktörler olarak sıralanabilir.²¹⁸ Çalışmanın bu bölümünde adlandırma, yer-yerleşme adı verme geleneği ve toponimlerin anlamlarına göre sınıflandırılmaları ele alınacaktır.

²¹⁵ İbrahim Şahin, a.g.e., 2015, s. 11.

²¹⁶ Doğan Akdan, a.g.e., 1995, s. 415-419.

²¹⁷ Alpaslan Alişaoğlu-Alper Uzun, a.g.e., 2011, s. 133.

²¹⁸ Yunus Arifoğlu, “Adlandırma, Toponimi ve Anadolu’nun Türkleşmesindeki Adlandırma Geleneği”, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, cilt: 46, 2020, s. 132.

3.1. AD VERME ÜZERİNE

İnsan doğada var olduğundan bu yana önce kendini daha sonra da etrafında gördüklerini, duyumsadıklarını, dokunabildiklerini, kokladıklarını ve dikkat çeken özellikleri ön planda tutarak isim verme yoluna gitmiştir. İsim vererek önce kendisini başkasından ayırmış sonra da çevresindeki unsurları daha iyi kullanabilmek amacıyla yaşamı kolaylaştırmaya çalışmıştır. İnsanın sesler yardımıyla ortaya koyduğu, doğadaki canlı, cansız varlıklar ile kavramları karşılayan bu kelimeler isim/ad olarak tanımlanır. Bu sebeple dil dizgeleri içinde öncelikle adların ortaya çıktığı ve günümüzde de konuşulmakta olan, bütünüyle birer adlandırmadan meydana gelen dillerdeki sözlüklerinin çok büyük bir bölümünü adların oluşturduğu söylenebilir.²¹⁹

İsimler, tüm dillerde ve kültürlerde kullanılan tanımlayıcılardır. Adlar sayesinde, insanlar çok fazla kelimeyle tanımlamak zorunda kalmadan belirli insanlar, yerler hakkında kolayca konuşabilirler. İsimler, iletişimi kolaylaştıran ve hatta mümkün kılan unsurlardır. Adlar, hem etkili dil kullanımı için hem de birçok duygunun ilişkilendirildiği kelimeler olduğu için önemlidir. Bir ad, bir kişi, hayvan, yer veya nesne gibi o adın sahibi hakkında mevcut tüm bilgileri taşır. Manevi anlamda da kimlik, tarih, gelenek, görenek, akrabalık, sahiplik, güç ve para gibi birçok önemli konular isimlerle ilişkilendirilir.²²⁰ Genel ad kategorisi içinde, insanlar daha çok özel ad diyebileceğimiz unsurlar için ad/isim kelimesini kullanırlar. Söz konusu özel adları toponimler (yer-yerleşme adları) ve antroponimler (kişi adları) olarak iki ana türe ayırmak mümkündür. Özel ad kavramını tanımlamak zordur. Özel adları evrensel bir kavram bağlamında değerlendirebilmek için semantik ve pragmatik tanımlar ortaya koymak gerekebilir.²²¹

Dillerin doğuşu ve geçmişten bugüne gelişim süreçlerinde, adların bu dizge içinde hangi şartlarda nasıl meydana geldikleri ve nesnelerle nasıl örtüşür duruma geldikleri

²¹⁹ İbrahim Tosun-Ali Koç, “Tunceli İli Adlarının Köken, Yapı ve Anlamları”, *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, cilt: 12, sayı: 34, 2017, s.414.

²²⁰ Terhi Ainiala-Minna Saarelma-Paula Sjöblom, *Names in Focus-A Introduction to Finnish Onomastics*, Finnish Literature Society, Helsinki, 2016, s.8.

²²¹ William Bright, “What is a Name? Reflections on Onomastics”, *Language and Linguistics*, sayı: 4, 2003, s.671.

konusunda tam anlamıyla bir netlik olmasa da ad ve adlandırmanın insanlık tarihi kadar eski ve onunla paralel gelişen dilin önemli bir unsuru olduğuna kesin gözüyle bakılmaktadır. Adlandırma çok eski bir gelenek olup canlı ve cansız nesnelere isim koymak, geçmişini çok gerilere dayanan kültürel faaliyetlerden biri olarak ifade edilebilir.²²² Dillerin söz varlıkları içinde isimler önemli bir yer tutmaktadır. Bunlar arasında doğada tek olarak bulunan öğelerin adları olarak ortaya çıkmış özel adlar tek bir kişiyi, belli bir canlı ya da cansız varlığı, bir düşünce ya da belli bir yeri karşılamaktadırlar.²²³

Adlandırma, kişilerin veya toplumların çevresiyle olan etkileşimleri neticesinde geliştirip ortaya koyduğu bir durumdur. Canlı veya cansız öğeleri adlandırmak, bilinen en eski kültürel faaliyetler arasında yer alır. Kişi etrafında gördüğü ve tasavvur ettiği her şeye ad vermiştir. Kişi, kendisini ve çevresini tanıırken ya da tanımlarken bir öğeyi diğerinden ayırt etmek için konuştuğu dilin malzemelerini kullanarak bu işin üstesinden gelmiş olabilir.²²⁴

Ad ve adlandırma antik dönemlerden itibaren dikkat çeken önemli konulardan biri olmuştur. Ad verme işi insanlık tarihine paralel olarak gelişme göstermiştir. Geçmişten günümüze insanlara, yerlere, yerleşmelere bir ad verme geleneğinin varlığından söz edilebilir. Kişi adları insana, ya doğar doğmaz ya da bağlı olunan dinin kurallarına göre belirli bir süre geçtikten sonra verilmektedir. Örneğin, Uygur Türkeri'nde, yeni doğan bebeğin adı kırk gün sonra gerçekleştirilen bir dini törenle verilmektedir. Çocuk doğduğunda, Kuranı Kerim cüzleri 15-20 kişi tarafından paylaşılıp okunmakta ve kırk gün sonra ad toyu adı verilen törende hatim duası ile birlikte çocuğun kulağına adı söylenilmektedir. Bazı Türk boylarında ise çocuğa, ilk göze çarpan eşyanın, maddenin, hayvanın adı ya da o esnada orada bulunan konuk, meslek sahibi vb. kişi adı verilmektedir.²²⁵

²²² Mehmet Yıldırım, *Uşak İli ve İlçeleri Yerleşim Yeri Adları (Orun) 'nın Yapı ve Köken Bakımından İncelenmesi*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006, s. 5.

²²³ İbrahim Tosun-Ali Koç, a.g.e., s.414.

²²⁴ Naftali Kadmon, a.g.e., s. 4.

²²⁵ Tuncer Gülensoy, "Anadolu Yer Adlarına Genel Bir Bakış", *Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı*, 1998, s. 41.

Genel terimler, özel adlar kadar mekânı anımsatan güçlü faktörler değildir. Peyzajdaki bir özelliğe tepe demek, ona zaten belirli karakter vermek demektir ancak ona özel bir ad vererek onun ayırt ediciliğini önemli ölçüde arttırıp diğer yükseltilerden farklı hale getirilmesi anlamına gelir. Adlandırma, bir şeyi var etme, görünmezi görünür kılma, adlandırılan şeye belirli bir karakter kazandırma aracı olarak gücü simgeler. Ebeveynler çocuklarına isim verme hakkına sahiptirler, geleneksel yaşamda Çin'deki ustalar genç hizmetçilerine evcil hayvan isimleri verme hakkına sahiptirler. Avrupalı kâşifler, keşfettikleri topraklardaki coğrafi unsurlara bazen yeni adlar vererek bazen de var olan adları uyarlayarak isimlendirme hakkını benimsemişlerdir.²²⁶

Adlandırma, geçmişle iç içe olmayı teşvik etmek ve kendini daha geniş bellek ağları içinde konumlandırmak için güçlü bir araçtır. Adlandırma, sadece zaman içinde bir süreklilik duygusu yaratma yeteneği nedeniyle değil, aynı zamanda kimlik çizgilerini değiştirme ve bu duruma karşı koyma kapasitesiyle de dikkate değer bir kültürel uygulamadır. Adlandırmanın gücü ve siyaseti özellikle kültürel alanda kendini gösterir. Toponimler, bir yeri diğerinden ayırt etmek ve tanımlamak için tek bir kelime ya da bir kelime grubundan oluşur. Bir yeri adlandırarak, o yerle ilgili çağrışımları uyandırıp yer duygusunun gelişmesine katkı sağlanır.²²⁷

İsimlerin, insanlar arasındaki iletişimsel işlevinin yanı sıra devlet düzeyinde bireyleri, yerleri, yerleşmeleri tanımlamanın yetkili araçları olması açısından resmi bir yönü de vardır. Bir dilin parçası olarak adlar, küçük ya da büyük bir toplum tarafından paylaşılan unsurlardır.²²⁸ Bir isim, herhangi bir yerin, yerleşmenin, insanın, markanın çok önemli bir bileşenidir. İsim olmadan yerin, yerleşmenin kimliği olmaz. Pek çok araştırmacıya göre bir isim, o yerin tarihi, kültürü ve

²²⁶ Yi-Fu Tuan, "Language and the Making of Place: A Narrative- Descriptive Approach", *Annals of the Association of American Geographers*, cilt: 81, sayı: 4, 1991, s. 687.

²²⁷ Derek H. Alderman, "Place, Naming and the Interpretation of Cultural Landscapes", *The Ashgate Research Companion to Heritage and Identity*, 2008, s. 195-196.

²²⁸ Botolv Helleland, "The Great Onomastic Divide in Norway: The Standardizing Problem of Settlement (Farm) Names After 400 Years of Danish Influence", *Proceedings of the 25th International Congress of Onomastic Science*, Glasgow, 2014, s. 52.

değerleri hakkında bilgiler içerir.²²⁹ İnsanlar, yaşadıkları yerlere etraflarındaki coğrafi unsurlara, kendi tarihi geçmişlerine, atalarına, gelenek ve göreneklerine, kültürel yapılarına göre çeşitli adlar vermişlerdir. Toponimler, yerel ve ulusal düzeyde olduğu kadar uluslararası toplum için de kültürel mirasın önemli bir parçasıdır. Çoğu isim, bölgenin tarihinde çeşitli zamanlarda kendiliğinden ortaya çıkmıştır ve bunlar, çağlar boyunca insanların bölgedeki etkinliğinin bir yansıması olmuştur. Bunlar, isim verenlerin, doğayı ve yerleşimin çeşitli aşamalarını nasıl tanımladıklarını gösterirler.²³⁰

Adlar, sıradan kelimeler olmayıp belirli bir anlam vermek için kasıtlı olarak seçilirler. Belirli çağrışımları vurgulamak ya da önemli görülen olayı, kişiyi vb. hatırlatmak amacıyla bilinçli olarak verilirler. Toponimler, anlamlarını kullanıldıkları kültürlerden alan, semiyotik anlam açısından zengin olan işaretlerdir. Bir yer ya da yerleşme adı, bir kelimededen çok uğruna savaşılan, silinmesi istenilmeyen anlam katmanlarına sahip olan işaretlerdir.²³¹

Adlandırma, genellikle ulusal, bölgesel ve ırksal kimlik çizgilerinin bir parçası olarak yerlerin kimliğini belirlemek için kullanılır. Adlandırma aracılığıyla geçmişle olan ilişkiler canlandırılır veya tarihi şahsiyetleri onurlandırılır. Adlandırmanın normatif gücü sebebiyle toponimler, etkin grupların peyzaja belirli anlamlar yüklemesine ve dolayısıyla sembolik kimliğin insanlara ve yerlere bağlanmasını kontrol etmesine izin veren maddi ve sembolik bir düzen oluşturur.²³²

Ad verme işi, adlandırılmış yerlerin çeşitliliği nedeniyle karmaşık, çeşitli ve değişken bir süreçtir. Sosyo-onomastik açıdan, insanlar tarafından oluşturulan yerleşmeleri adlandırma eylemi ile insan varlığından bağımsız olarak var olan yerlere isim verme eylemleri arasında ayrım söz konusudur. Bilişsel-pragmatik yaklaşımla yerleşmeler ad verirken topluluk yerine bireyin rolüne odaklanılır. Yerleşmeler insanların eseridir

²²⁹ Paula Sjöblom-Ulla Hakala-Satu Paivi Kantola, “Municipality Names in Consolidations: WhatHappens to Place Branding?”, *Proceedings of the 25th International Congress of Onomastic Science*, Glasgow, 2014, s. 294.

²³⁰ Botolv Helleland, a.g.e., 2014, s. 58.

²³¹ Lisa Radding-John Western, “What’s in a Name? Linguistics, Geography and Toponyms”, *The Geographical Review*, cilt:100, sayı:3, 2010, s. 399-400.

²³² Derek H. Alderman, a.g.e., 2008, s. 208.

ve aynı zamanda bölgeye sahip olunduğunu belirten unsurlardır. Yerleşmenin varlığı, insan faaliyetinin bir sonucu olup isim verme de bu sürecin bir parçası olarak algılanır. Yerleşmelerin adlandırılmasında bilinç çok daha belirgin olup bireysel ilgiler diğer toponim türlerine göre daha açık bir şekilde ifade edilir. Yerleşmelere verilen adlarda birey ön planda olsa da topluluğun adlandırma sistemine uyacak şekilde isim verilir. Doğal adlar yani yer adları söz konusu olduğunda ise bilinçli ad vermenin yerleşme adlarında olduğu kadar önemli bir rolü yoktur. İnsanlar, nehirleri, dağları veya diğer doğal unsurları adlandırırken da az bilinçli ve planlıdır. ²³³

Hem ulusal hem de kültürel yönler açısından bütün onomastik kelimeler özellikle belirgindir. Verilen herhangi bir toponim veya antroponim, incelenen nesnenin belirli özelliklerine dayanan çağrışımlar bağlamında anlaşılır. Toponimler, insanların ve toplumun yaşamında önemli bir rol oynar, çünkü beşeri faaliyetler her zaman mekân kavramıyla ya da mekânda ve zamandaki hareketle bağlantılıdır. Yerleri ve yerleşmeleri adlandırmak, insanları mekânda yönlendiren işaretler ve ölçütler olarak işlev görür. Yer adları bu işlevi nedeniyle eski çağlardan günümüze kadar insanoğluna eşlik etmiştir. Sonuç olarak, bugün görece küçük topraklarda bile, farklı tarihsel dönemlerde ortaya çıkan coğrafi adların bir arada bulunduğunu veya belirli bir bölgede yaşamış ya da hâlâ yaşamakta olan halkların dilleriyle bağlantılı adları gözlemleyebiliriz. ²³⁴

Yer ve yerleşme adlarının verilışı iki farklı şekilde olabilir. Ya kendiliğinden ortaya çıkan adlar ya da kasten, bilinçli olarak verilen adlar olarak sınıflandırılabilir. Kendiliğinden verilen adlar, yapı olarak tanımlayıcı olmaya uygundur ve genellikle ilk yerleşimciler tarafından verilmiş adlardır. Bir şeye ithafen yani kasıtlı olarak verilen adlar ise, tanımlayıcı olmaktan ziyade hatıra olmaya daha yatkındırlar. Toponimler, ortak insan deneyimlerinin bir parçası olarak uzlaşım ve ortak anlaşmanın hoşgörüsü olmadan hayatta kalamazlar. ²³⁵

²³³ Istvan Hoffmann-Valeria Toth, a.g.e., 2018, s. 287-288.

²³⁴ Luidmila S. Zamorshchikova-Irena S. Khokholova-Anna N. Ikonnikova-Mariana V. Samsonova-Viktoria V. Lebedeva, "Toponymic Landscape of Central Yakutia: Etymological Analysis of Geographical Names", *Journal of Siberian Federal University, Humanities and Social Sciences*, cilt:15 sayı:3, 2022, s. 361.

²³⁵ Norman W. Caldwell, "Place Names and Place Name Study", *The Arkansas Historical Quarterly*, cilt:3, sayı:1, 1944, s. 29.

Zaman zaman doğal özelliklerden ve kaynaklardan faydalanarak ad verme işi, coğrafi mekânı görsel ve zihinsel olarak şekillendirir. Ayrıca, kültürel özelliklerden hareketle yapılan adlandırmalar, kültürel dönüşümü ortaya koyar ve ilgili kültür ile bireyler arasındaki duygusal bağı güçlendirir. Ayrıca adlandırmadaki kültürel izler, toponimlerin verildiği yer veya yerleşmeler de kimlik inşa etmeyi de sağlar. Bu bağlamda adlandırma sürecinde, mekânsal referansların yanı sıra ilgili yeri ve orada yaşayanları ilgilendiren sosyal güç ilişkileri ve kimlik mücadeleleri de ön plana çıkmaktadır. Bir yer ya da yerleşme adlandırıldığında, söz konusu ad özel bir anlam kazanır. Adın kazandığı bu anlam daha sonra bölgesel bir söyleme yansıtılır. Bölgesel söylem denilen husus ise bir yere atıfta bulunma durumunu ifade etmektedir. Bir yeri tanımlamak için bir isim kullanmak konumu benimsemeyi, ismin içerdiği spesifik yer fikri ile ilişkilendirmeyi kapsar. Adlandırma eylemiyle aynı zamanda coğrafi, tarihi, kültürel, dilbilimsel vb. konular da söz konusu isimle kodlanır ve aktarılır.²³⁶

Ad vermenin temel nedeni ilk başlarda, insanların kendilerini mekânda yönlendirmelerinin bir yolu olarak ifade edilmekteydi. Ancak daha sonraları bu durumun insanların iletişimsel ihtiyaçları ile bağlantılı olduğu ve bir ad için gerçek isteğin belli bir durumda oluşan iletişim ihtiyaçları tarafından sağlandığı belirtilmektedir. Ayrıca adlar binlerce yıldır insan kültürünün temel bir parçası ve evrensel bir bileşeni olduğu için adlandırma konusunda kültürel arka planın da çok önemli bir yere sahip olduğu belirtilmelidir.²³⁷

Her çağda toponimler, mekânsal bir sistem olarak kullanılmış olup yeryüzündeki yerleri belirlemek ve konumlandırmak adına hızlı ve etkili bir yöntem olmuştur. Adlandırma sayesinde, insanlar yer ve yerleşmeleri organize ederek mekânların zihin haritalarını oluşturmuştur. Aynı zamanda, toponimler insanın yaşamına ve eylemlerine dair işaretler barındıran, insanlığın öyküsünün yazıldığı unsurlardır.²³⁸ Bir yer veya yerleşmenin adlandırılmasıyla beraber aslında dilsel, kültürel, tarihi, dini, coğrafi unsurlar kayıt altına alınmış ve arşivlenmiş olur.

²³⁶ Ayar Rodríguez de Castro- Antonio Vázquez Hoehne, a.g.e., s. 266.

²³⁷ Istvan Hoffmann-Valeria Toth, a.g.e., 2018, s. 285.

²³⁸ Andrea Cantile, a.g.e., 2016, s. 11.

Var olan ad kalıplarının, ad modellerinin işlevsel-anlamsal ve sözcüksel-morfolojik bir perspektifte takip edilmesi ve bilinçli olarak yapılan adlandırmalar, ad vermenin temelini oluşturmaktadır. Semantik bilinç, adlandırma anında, ad verilecek göndergenin özelliklerinden birinin oluşturulan isimde görünmesi veya ona bağlı başka bir semantik içeriğin olması anlamına gelir; bu açıdan rastgele verilmiş ya da arkasında bir motivasyon kaynağı olmayan bir isim yoktur.²³⁹

Belirli bir yere bir ad atamak, zaten var olan bir yeri belirtmekten fazlasını yapar. Adlandırma eyleminin kendisi, sosyo-mekânsal süreçlerin hantal çelişkilerini görünüşte daha yönetilebilir bir düzende stabilize etmeye çalışarak atıfta bulunduğu yeri çağırان metinsel ifadedir. Yerlerin adlandırılması, sınırları açıkça belirlenmiş mekânsal kimlikler oluşturmaya çalışmanın başlıca yollarından biridir.²⁴⁰ Adlandırma, canlı ve cansız, her türlü varlık ve kavramı tanımlayan, bir şeyi diğerinden ayırmaya yarayan bir faaliyettir. Bu anlamda insanoğlu, var olduğundan bu yana yaşadığı ortamı şehir, köy, kasaba, mezraa vb. yerleşme birimleri ile dağ, tepe, ova, akarsu, köprü, geçit gibi yerleri adlandırmıştır.²⁴¹ Adlandırma yapılırken de ilgili dilin incelikleri kullanılmış olup her bir ad, adı veren toplumun hem dilinin hem de kültürünün bir parçası haline gelmiştir. Bir şeyi başka şeyden ayırt etme ihtiyacı ve insanların çevrelerini tanıma ve tanımlama gereksinimleri adlandırma mekanizmasını harekete geçiren temel sebepler olmuşlardır.²⁴²

3.2. TÜRKİYE’DE YER-YERLEŞME ADI VERME GELENEĞİ

Anadolu, önemli ticari, ekonomik, askeri, politik iletişimlerin kavşağında bulunmasıyla stratejik manada önemli bir coğrafi konuma sahip olup doğu ve batıyı birbirine bağlayan bir yeredir. Bu sebeple de her zaman dünyadaki büyük güçlerin ilgi odağı olmuş ve geçmişten günümüze çeşitli pek çok millete, devlete ev sahipliği

²³⁹ Istvan Hoffmann-Valeria Toth, a.g.e., 2018, s. 285-286.

²⁴⁰ Reuben Rose Redwood-Derek Alderman-Maoz Azaryahu, “Geographies of Toponymic Inscription: New Directions in Critical Place-Name Studies”, *Progress in Human Geography*, cilt: 34, sayı: 4, 2010, s. 454.

²⁴¹ Habip Karaçetin, “Antik Çağda Anadolu Tarihî Yer Adları”, *Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri*, KBY, Ankara, 1984, s. 219.

²⁴² Levent Kurgun, a.g.e., s.1.

yapmıştır. Söz konusu bu toplumların her biri kendi geleneklerine, tarihlerine ve coğrafi terminolojilerine göre yaşadıkları bölgeleri adlandırmışlardır. Bugün üzerinde yaşadığımız Anadolu topraklarında yer ve yerleşme adları da egemen olan devletlere göre değişiklikler göstermiştir. Egemen olan millet, kimi zaman yörenin kendilerinden önce kalan adını kendi dillerine uydurarak kullanmış kimi zaman da ilgili yerlere yeni adlar vermiştir.

Her kültürün kendine has yer ve yerleşme adı verme geleneği vardır. Toponimler, bir ülkenin geçmişiyle, kişi isimleriyle, unvan ve lakaplarıyla, insan ilişkileriyle ve toplumsal uğraşlarıyla sıkı sıkıya bağlantılıdır. Yer ve yerleşme adları, zihinsel yapı ve kültürel etki neticesinde ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla da toponimlerin kökenleri ve kaynağı kültürel miras olarak değerlendirilmektedir.²⁴³ Yer ve yerleşme adlarının ortaya çıkışında bölgede geçmişte ya da şimdi etkili olan ekonomik faaliyetler, dini unsurlar, göç kavramı, tarihi olaylar, morfolojik özellikler, iklim, bitki ve ağaç türleri gibi pek çok doğal ve beşeri faktörün etki ettiği ifade edilebilir. Yer ve yerleşme adlarının araştırılmasında ana rolün adları onomastik açıdan inceleyen dilbilimcilere ait olduğu farz edilse de, onomastik analiz yalnız başına toponimlerin oluşumunu, kökenini ortaya çıkarmada yeterli olmadığı ifade edilmelidir. Toponimlerin dilbilim açısından analizinin yanı sıra haritalardan, arşiv belgelerinden ilgili isimlerin araştırılması ve hatta yaşanan değişimlerin izlenmesi toponimi çalışmaları için iyi bir alternatif metod şeklinde değerlendirilebilir.²⁴⁴ Teorik açıdan yer ve yerleşme adları bir yerin kültürü, tarihi ve fiziki durumu ile ilgili pek çok şey anlatabilir. Sonuç itibariyle yer veya yerleşmeleri adlandıranların insanlar olduğu düşünüldüğünde insana dair bilgiler vermesi kaçınılmazdır. Mekânlar fiziksel özelliklerden hareketle adlandırılmasının yanı sıra yaşanmış olaylardan, önemli kişilerden, etnik yapıdan, dini ya da edebi kaynaklardan ve mizahi hadiselerden hareketle de isimlendirilir. Toponimler, mekân ile dil arasında güçlü bağlar kuran önemli ve sembolik unsurlardır.²⁴⁵

²⁴³Tamara V. Khvesko, “Interdisciplinary Approach to British Place-Names Studies”, *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 154, 2014, s.402 – 403.

²⁴⁴Maria Tsinkoburova, “Geological and Geographical Features of the Region as Factor Forming the Place Names (On The Example of Ingermanland)”, *14th SGEM Geo Conference on Science and Technologies in Geology, Exploration and Mining*, 2014, s. 161.

²⁴⁵Ryu, a.g.e., s. 5.

Yer ve yerleşmelere ad verirken etkili olan faktörler ülkeden ülkeye farklılık gösterse de genel olarak dünyada bazı ortak eğilimlerin olduğu görülmektedir. Örneğin her ülkede ad verme sırasında yerin, yerleşmenin durumu, konumu, orada bulunmuş ya da egemenlik sürmüş bir kişi, yaygın meslek grupları, çevrede bulunan göl, deniz, akarsu, köprü gibi çeşitli unsurlar etkili olmaktadır denebilir. Türkiye ile ilgili olarak da yapılan çalışmalarda bazı eğilimlerin olduğu tespit edilmiştir. Konuyla ilgili Bahaeddin Yediyıldız tarafından kaleme alınan “Türkiye’de yer adı verme usulleri” adlı çalışmada seçilen örneklerdeki toponimler incelenerek ad verme eğilimleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda, Türklerin Anadolu’da yer ve yerleşme adı koyma da ilk olarak Bayındır, Eymir, Karkın, Kınık, Salur gibi 24 oğuz boyuna ait isimler; Ecelü, Sevdeşlü, Karahamzalar gibi oymak isimleri; İbrahim, Abdullah gibi sadece bir şahsı işaret eden kişi adlarından yararlandıkları görülmüştür. Türklerin toponimleri belirleme noktasında kullandıkları bir diğer yöntem doğal unsurlardan faydalanmak olmuştur. Bölgeden bölgeye oranları farklılık gösterse de bu isimler her dönemde karşılaşılabilen, herhangi bir tarihi anlamı olmayan tasviri adlar olarak nitelendirilir. Türkler, Anadolu’ya geldikten sonra doğayı gözlemleyerek kendi dilleriyle tasvir etmeye başlamışlardır. Bu adlar, yer şekillerini, tabiatın renklerini, toprak yapısını, coğrafi konumu, iklimi, bitki örtüsünü ve su adlarını kapsamaktadır. Anadolu’da yer ve yerleşme adlarında görülen diğer unsurlar viran, ören, kale, asar ile oluşturulan adlar, meslek adlarından hareketle verilmiş toponimler, dinle ve maneviyatla ilgili adlar, folklorla ilgili toponimler, han, pazar, çarşı gibi ticari ilişkileri yansıtan isimler ve hayvan adları şeklinde sıralanabilir.²⁴⁶

Milli kültür mirasımıza göre göçebe, yarı göçebe ve yerleşik Türk toplulukları eski çağlardan beri, arazi parçalarını adlandırmada adeta bir coğrafyacı dikkati sergilemişlerdir. Dağlara, yaylalara, ovalara, göllere, ırmaklara, geçitlere, köprülere, köylere, kasabalara ve kentlere anlamlı isimler vermişlerdir. Pek çok yörük oymağı, kendi gayretleri ile yer tutmuş, köy kurmuştur. Kurdukları köylerin adına ya oymaklarının, obalarının, boylarının adlarını ya da tanınmış bir şahsiyetin adını

²⁴⁶ Bahaeddin Yediyıldız, “Türkiye’de Yer-Adı Verme Usulleri”, *Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri*, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1984, s. 26-29.

vermişlerdir. Bunun yanı sıra eski totemik izler taşıyan hayvan adları ve Orta Asya'daki toponimlerin de verildiği görülmüştür.²⁴⁷

Yer ve yerleşme adlarının verilişinde hem bütün dünyada birtakım ortak etkenler ve eğilimler hem de ülkeler arası farklılıklar olduğu bilinmektedir. Doğan Aksan da “Her Yönüyle Dil-Ana Çizgileriyle Dilbilim” isimli çalışmasında toponimlerin verilişindeki eğilimlere değinmiştir. Müellife göre başlıca ad verme eğilimleri şu şekildedir: “

1. *Yerleşim yerine ve çevresine ilişkin özelliklerin belirtilmesi;*
 - a. *Yerin yapısına, konumuna ilişkin adlar verme. Belen, Yoldere, Göktepe, Güneybaşı, Koldere, Petekkaya, Yoldurağı gibi.*
 - b. *Yerin ve çevresinin renk özelliklerini belirten adlar verme. Yeşilyurt, Sarıköy, Akyayla, Alabayır gibi.*
 - c. *Yerin bir başka yere göre durumunu, konumunu belirleyen adlar verme. Yenişehir, Ortaköy, Araköy, Yukarı Yoldüzü gibi.*
 - d. *Yerin çevresinin bitki örtüsünü, ürettiği ürünleri belirleyen adlar verme. Fındıklı, Bademli, Kavaklı, Sarıçam gibi.*
 - e. *Yerin ve çevrenin hayvanlarını belirleyen adlar verme. Alabalık, Sığırlı, Yılanlı.*
 - f. *Çevredeki yapılara ilişkin adlar verme. Hisarcık, Mescitli, Demirköprü, Küçükkale gibi.*
 - g. *Çevredeki akarsuları belirleyen adlar verme. Koldere, Tatlıpınar, İncesu gibi.*
2. *Yerleşim yerlerine kişiyle, bireyle ilgili adlar verme eğilimi;*
 - a. *Yerleşim yerine o yerle ilgisi bulunan bir kimsenin adını ya da sanını verme. Hacıbayram, Gazipaşa, Doğanbey, Davutköy, Bektaşağa gibi.*
 - b. *Dinle ilgili adlar verme. Bireyin iç dünyasını ilgilendiren dinsel adlar verme eğilimi de Anadolu köylerinde çok yaygındır. Şeyhbaba, Sarışeyh, Mollaköy, Hıdırbaba, Sofular gibi.*
 - c. *Mesleklerle ilgili adlar verme. Yerleşim yerinde ve çevresinde yaygın meslekleri belirleyen adlar verilir. Terziler, Çanakçı, Yağcılar, Müftüler gibi.”²⁴⁸*

²⁴⁷ Mehmet Eröz, “Sosyolojik Yönden Türk Yer Adları”, *Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri, Başbakanlık Basımevi*, 1984, s. 43.

²⁴⁸ Doğan Aksan, a.g.e., 2009, s.431-432.

Toponimler, yeryüzündeki topografik unsurlara, yerleşmelere, mekânlara verilen özel adlardır. Gerek yazı gerekse konuşma dilinde bulunan yer ve yerleşme adları, toplumların kullandığı önemli bir referans sistemidir. Yer ve yerleşmelerin isimlendirilmesi, kişi adları kadar doğal ve kendiliğinden olan bir durum olup muhtemelen kişi adları kadar eskidir. Yer ve yerleşmeleri isimlendirmede amaç, peyzajdaki doğal özellikler arasında ayrım yapmak ve insanın sosyal, ekonomik ve manevi faaliyetlerinin önemli alanlarını tanımlamaktır. Adlandırma, yeryüzünün kimliğini oluşturmada ve kültürel grupların çevrelerini kavraması ve ilişkilendirmesinde bir araçtır.²⁴⁹ Bir adlandırma öznesi olarak birey, yer veya yerleşmenin adlandırılmasında önemli rol oynar. İster doğal unsurların isterse beşeri faktörlerin etkisiyle olsun adlandırma motivasyonu için parametreleri belirleyen kişidir, toplumdur. Yer ve yerleşmeler adlandırılırken, “doğrudan meslek, mülkiyet ve belirtilen yer ve alan bilgisi ile ilişkili” bir kültürel bağlantı kurulur. Dolayısıyla diğer beşeri faaliyetler gibi, adlandırma da bilimsel bir araştırma ve sistemleştirmeye tabi tutulabilecek bir eylemdir.²⁵⁰

Toponimler, mekânsal özelliklerden, doğal özelliklerden, yerleşme tarihinden, arazi kullanımından, ilgili yerin ekonomik faaliyetlerinden, tarihi olaylarından hareketle oluşan unsurlardır. Konum, görünüm, morfoloji, su, bitki örtüsü, toprak yapısı gibi doğal özellikler ile tarihi olaylar, kültürel faaliyetler, önemli şahsiyetler, meslek grupları gibi beşeri aktörler yer ve yerleşme adlarının ortaya çıkışında sık karşılaşılan etkenlerdir.²⁵¹

3.3. TOPONİMLERİN ANLAMLARINA GÖRE SINIFLANDIRILMASI

Toponimi alanında yapılacak araştırmaların başarılı bir sonuca ulaşabilmesi için yer ve yerleşme adlarının sınıflandırılması yani sistematik açıdan tasnif edilmesi önemlidir. Terminolojinin yanı sıra iyi bir tasnif modeli toponimi çalışmalarının temelini oluşturur. Terim, kavram ve yöntemlerle birlikte sınıflandırmalar, bilimin

²⁴⁹ W. Gordon Handcock, a.g.e., s.2.

²⁵⁰ Rodrigo Vieira do Nascimento, Karylleila dos Santos Andrade, Carolina Machado Rocha Busch Pereira, a.g.e., s.1014.

²⁵¹ Peter Jordan, a.g.e., 2012b, s.125.

kuramsal yönünü oluşturur. Özellikle çok sayıda toponimin araştırmaya konu edildiği çalışmalarda, semantik tasnif çok ihtiyaç duyulan ve aynı zamanda yer adı verme geleneğinin tespitinde önemli bir araçtır.²⁵²

Toponimi alanında yapılan araştırmalar, herhangi bir yer veya yerleşme ismi için 5N1K sorularına cevap arar. 5N1K'nın açılımı “ne?, nerede?, ne zaman?, nasıl, neden? ve kim tarafından ilgili isim koyuldu?” şeklindedir. Söz konusu sorular, topografik özelliklere, tarihsel ve dilsel araştırma yöntemlerine cevap vermektedir. Bu sorulardan başka özellikle üzerinde durulan temel soru ise “niçin bu isim verildi?” olarak karşımıza çıkmaktadır. Neden o ad verildi sorusu, toponimlerdeki belirli bir ögeye odaklanmakta olup genellikle net bir şekilde belgelerle kanıtlanamadığı için adlandırma sürecinin arkasında yatan motivasyona dikkat çekmektedir.²⁵³ İsimlerin tasnif edilmesi ve isim ile ismi verenin düşüncesi arasındaki ilişki ve toponimlerin hangi itkiyle verildiği, toponimi araştırmalarında üzerinde durulan mühim konular arasında yer almaktadır. Ad vermenin altında yatan doğal bir yaklaşım da, ad verme eyleminin anlam açısından bilinçli olması ve var olan isim kalıplarını, modellerini anlamsal ve morfolojik bir bakış açısıyla takip etmesidir. Anlamsal bilinç denilen şey, adlandırılacak göndermenin özelliklerinden birinin oluşturulan isimde kendine yer bulması veya ona bağlı başka bir anlamsal içerik olması demektir. Bu açıdan bakıldığında aslında kesinlikle güdülenmemiş bir isim yoktur.²⁵⁴

Dünyadaki örnekleri 1800'lü yıllarda görülmeye başlayan toponimi araştırmaları Türkiye’de 1920’lerden itibaren vuku bulmuştur. Geçmişten günümüze gerek yurtdışında gerek Türkiye’de yapılan çalışmalar incelendiğinde toponimlerin tasnif edilmesi hususunda çeşitli yaklaşımların olduğu ifade edilmelidir. Bugüne kadar pek çok toponimi çalışması yapılmış olup farklı birçok toponimik tasnif modeli ortaya konmuştur. Bu anlamda karşılaşılan ilk örnek 1834 yılında Çek asıllı F. Palyatskiy tarafından ortaya konmuştur. “Çekoslovakya Adlarının Etimolojik Çözümlemesi” adlı eserinde Palyatskiy, toponimlerin tasnif edilmesiyle ilgili iki gruptan söz

²⁵² İbrahim Şahin, a.g.e., 2015a, s. 98.

²⁵³ Jan Tent-David Blair, “Motivations for Naming: The Development of a Toponymic Typology for Australian Placenames”, *Names*, cilt: 59, sayı: 2, 2011, s. 68-69.

²⁵⁴ Hoffmann- Toth, a.g.e, s. 285-286.

etmiştir. Birincisi “kurucusunun veya sahibinin adını taşıyan yer adları” ikincisi ise “bölgelerin coğrafi konumuna göre adlandırılan yer adları” şeklinde literatüre geçmiştir.²⁵⁵ Ayrıntılı bir sınıflandırma modeli sunmasa da söz konusu tasnif, oldukça belirgin ve sade başlıklara sahiptir. Ayrıca, günümüzde yapılan tasniflerdeki başlıklardan ikisine sahip olması göz önüne alındığında yol gösterici olduğunu ifade edebiliriz.

Onomastik üzerine çalışmalar yapan Avusturyalı dilbilimci Franz Mikloschich 1865 yılında yer ve yerleşme adları için tasnif denemesinde bulunmuştur. Mikloschich toponimleri, “özel adlardan oluşan toponimler” ve “cins isimlerden oluşan toponimler” şeklinde iki başlığa ayırmaktadır. Temelde ikiye ayrılan tasnif kendi içinde de aşağıdaki verildiği gibi sınıflandırılmıştır; “

- *Özel adlardan hareketle verilmiş toponimler*
 - *İsimler*
 - *Sıfatlar*
- *Cins isimlerden hareketle verilmiş toponimler*
 - *Toprak özellikleriyle ilgili toponimler*
 - *Su adlarını içeren toponimler*
 - *Bitki örtüsüyle alakalı toponimler*
 - *Hayvan adlarından yola çıkılarak verilen toponimler*
 - *Bölge yapısına dair verilen toponimler*
 - *Yerelde insanların uğraşlarını yansıtan toponimler*
 - *Sanayide kullanılan araç-gereçlerle alakalı toponimler*
 - *Etnik tanımlamalar içeren adlar*
 - *Toplumsal yapıyla alakalı olan ya da olmayan toponimler.*”²⁵⁶

İlk baskısı 1921 yılında yayınlanan, “The American Language: An Inquiry into the Development of English in the United States” isimli çalışmada dilbilim uzmanı Henry Louis Mencken da bir tasnif modeli öne sürmüştür. Özel Adlar üst başlığı

²⁵⁵Sonnur Aktay, *a.g.e.*, 2018, s. 67; Sevil Top Yılmaz, *a.g.e.*, 2021, s. 1128.

²⁵⁶Gerhard Neweklowsky, *Franz Mikloschich-Begründer der Österreichischen Slawistik*, Austrian Academy of Sciences Press, 2015, s. 198-200.

altında coğrafi adlar olarak belirttiği toponimleri 8 (sekiz) sınıfa ayırmıştır. Mencken'in yapmış olduğu sınıflandırma aşağıdaki gibidir; “

- *Kişi isimlerinden hareketle verilmiş toponimler,*
- *Başka yer/yerleşme isimlerinden aktarılmış toponimler,*
- *Yerli Amerikan toponimleri,*
- *Yabancı dilde verilmiş toponimler,*
- *İncil'de bulunan ve mitolojik toponimler,*
- *Yerel unsurları betimleyen toponimler,*
- *Flora, fauna ve jeolojiye dair özellikleri yansıtan toponimler,*
- *Hayali adlardan meydana gelmiş toponimler.”²⁵⁷*

Dilbilimci ve toponimi uzmanı olarak tanınan George Steward da yer ve yerleşme isimlerini 9 (dokuz) gruba ayırarak semantik açıdan tasnif etmiştir. Steward'a göre yer ve yerleşmelere ad verme geleneği, bir yeri diğerinden ayırt edebilmek için yapılan bir iştir. Yer ve yerleşmeleri birbirinden ayırt etmek için de adı veren kişi ya da topluluk birkaç farklı mekanizmadan ve tanımlamadan yararlanmaktadır. George Steward toponimleri, betimleyici toponimler, çağrışımsal toponimler, sahiplik bildiren toponimler, olaylarla ilgili toponimler, öfemistik toponimler, uydurulmuş toponimler, yer değiştirmiş toponimler, halk etimolojisine dair toponimler, yanlış toponimler olmak üzere dokuz başlığa ayırmaktadır. Söz konusu dokuz grup ayrıca kendi içlerinde alt başlıklara bölünmektedir. Stewart'ın detaylı toponimik tasnifi şu şekildedir; “

- *Betimleyici adlar*
 - *Sadece betimlemeye yönelik toponimler*
 - *Çağrışım yoluyla betimleme yapan toponimler*
 - *İlişkisel betimleyici toponimler*
- *Sahiplik belirten toponimler*
 - *Kişi adlarından verilen toponimler*
 - *Etnik toponimler*
 - *Mitolojik toponimler*
- *Olay adlarından oluşan toponimler*
 - *Doğal afetlerle ilişkili toponimler*
 - *Önemli gün ve tarihlere atıfta bulunan toponimler*

²⁵⁷ Henry Louis Mencken, *The American Language: An Inquiry into the Development of English in the United States*, Ed. Abridged. New York: Alfred A. Knopf, 1921, s.288.

- *Hayvan adlarının refere ettiği toponimler*
- *Çağrışımsal/Hatırlatıcı toponimler*
 - *Kişi adlarını çağrıştıran toponimler*
 - *Başka yerleri anımsatan toponimler*
- *Övgü içeren toponimler; geçmişe ya da şimdiye değil geleceğe referansla verilen sayı olarak daha az olan toponimlerdir. Burada kullanılan toponimlerin idealize edilmesi hedeflenmektedir.*
- *Uydurma toponimler; yeniden birleştirilen seslerden veya harflerden, eski kelimelerin parçalarından, baş harflerinden, geriye doğru yazımlarından, heceler tersine çevrilmesiyle ve benzeri yeni kelimelerden meydana gelmiş toponimlerdir.*
- *Yer değiştirmiş toponimler*
- *Halk etimolojisiyle alakalı toponimler*
- *Yanlış yazılmış toponimler.”²⁵⁸*

1958 yılında dilbilimci Rudnyćkyj, “Onomastica” isimli dergide yayınlanan çalışmasında, Kanada ve Kuzey Amerika toponimleri için bir tasnif denemesi ileri sürmüştür. Toponimleri tarihi, dilsel ve onomastik olarak üç ana başlık altında sınıflandırmıştır. Rudnyćkyj, tasnifin birinci başlığı olan tarihi toponiminin daha önce Armstrong ve Kirkconnell tarafından kullanıldığını ifade etmiştir. Geri kalan iki başlığın ise 1949 yılında yapmış olduğu bir çalışmada kendisi tarafından ileri sürüldüğü söylenmektedir. Rudnyćkyj’nin yapmış olduğu tasnif modeli aşağıdaki gibidir; “

- *Tarihi toponimler*
 - *Kızılderili toponimler*
 - *Portekizce, İspanyolca ve Fransızca keşif döneminden kalma betimleyici toponimler*
 - *Fransız keşif döneminden kalan dini karakter adları*
 - *İngiliz yönetimine ilişkin toponimler*
 - *Modern veya ulusal döneme ilişkin toponimler*
- *Dilsel toponimler*
 - *Aborjin Kızılderili toponimler*
 - *Roma tanrılarıyla ilişkili toponimler*
 - *Kelt kökenli toponimler*

²⁵⁸ George R. Stewart, a.g.e, 1954, s.1–13.

- *Slav kökenli toponimler*
- *Diğer toponimler (İbranice, Latince vb.)*
- *Onomastik toponimler*
- *Yerli Kızılderili toponimler*
- *İthal edilmiş toponimler*
- *Yeni Kanada toponimleri.*”²⁵⁹

Rudnyćkyj tarafından yapılan tasnifte birbirinden farklı üç yaklaşımın tek bir sınıflandırma yöntemi içerisinde verildiğine dikkat çekilmelidir. Semantik bir sınıflandırma modelinin içinde dilsel ve onomastik toponimlerin yer almaması ve onların ayrıca incelenmesi gerekir. Söz konusu tasnif modeline bakıldığında milli unsurlar barındırdığı da görülmektedir. Şöyle ki Aborjin isimleri, Kızılderili toponimler gibi sadece o bölgeye has başlıkların bulunması ileri sürülen sınıflandırmayı milli bir tasnif haline getirmiştir. Hal böyle olunca bu modeli başka bir ülkeye ya da bölgeye uygulamak pek mümkün değildir.²⁶⁰

Türkiye’de toponimi çalışmaları 1920’li yıllarda başlamış olsa da yer ve yerleşme adlarının tasnif edilmesine yönelik araştırmalar daha sonraki dönemlerde ortaya çıkmıştır. 1968 yılında Ahmet Belce “Manisa İli Yer Adları” isimli lisans bitirme tezinde bir tasnif denemesi yapmıştır. Çalışmada toponimlerin, “tarih terimleri, kişi adları, meslek isimleri, ayrı ırk ve yabancı adlarla, hayvan adları, dini adlar, ziraat adları, renk adları ve coğrafi terimlerle ilgili toponimler” şeklinde tasnif edildiği görülmektedir.²⁶¹

Özcan Başkan 1970 yılında yayınladığı “Türkiye Köy Adları Üzerine Bir Deneme” isimli çalışmasında bir tasnif modeli ortaya koymuştur. Söz konusu modele göre yer ve yerleşme adları, tabiata ve fiziksel koşullara dayanan adlar ile insanlara ve topluluklara dayanan adlar olmak üzere iki başlık altında değerlendirilmektedir. Bu

²⁵⁹Jan Tent-David Blair, “Motivations for Naming: The Development of a Toponymic Typology for Australian Placenames”, *Names*, cilt: 59, sayı: 2, 2011, s. 72.

²⁶⁰ Sevil Top Yılmaz, a.g.e., 2021, s. 1131.

²⁶¹ İbrahim Şahin, “Türkiye Yer Ad Biliminde Leksik-Semantik Sınıflandırma Meselesi”, *Avrasya Terim Dergisi*, cilt: 3, sayı: 1, 2015b, s. 12.

başlıklarda yine kendi içlerinde alt gruplara bölünmektedir.²⁶² Özcan Başkan tarafından ileri sürülen tasnif modeli, Türkiye’de kendinden sonra yapılan pek çok toponimi araştırmasına tasnif bağlamında yol gösterici olmuştur. Bu anlamda en fazla bilinen çalışma olarak da kabul edilebilir.

Tablo 3-1: Özcan Başkan'ın toponimi tasnifi

1. Tabiata ve Fiziksel Koşullara Dayanan Adlar	1.1. Çevreyle ilgili adlar	<i>Doğrultular, coğrafya adları, madenler, değerli taşlar, mevsimler, günler, sayılar, renkler.</i>
	1.2. Bitkilerle ilgili adlar	<i>Ağaçlar, meyveler, sebzeler, tahıllar, çiçekler, bitki parçaları</i>
	1.3. Hayvanlarla ilgili adlar	
2. İnsanlara ve Topluluklara Dayanan Adlar	2.1. Kişilerin fiziksel yaşayışı ile ilgili adlar	<i>Yiyecekler, içecekler, eşya konacak kaplar, kesici aletler, savaş ile ilgili adlar, koşum takımı, kumaş maddeleri, yapı kısımları</i>
	2.2. Kişilerin duygusal yaşayışı ile ilgili adlar	<i>Duyular, aile bireyleri, dinle ilgili adlar</i>
	2.3. Kişilerin kendi varlıkları ile ilgili adlar	<i>Vücut kısımları, rütbelere ve mevkiler, insanı ilgilendiren sıfatlar, meslekler, insan adları²⁶³</i>

Özcan Başkan tarafından yapılan toponimi tasnifinin Türkiye toponimi çalışmaları açısından önemli ve yol gösterici olduğu, sonraki çalışmalarda açıkça görülmektedir. Yapıldığı dönemi zarfında değerlendirildiğinde çalışmanın, oldukça başarılı ve bu alanda araştırma yapanların ilk başvurduğu kaynaklar arasında yer aldığı belirtilmelidir. Ancak günümüzde dahi çok fazla atıf olsa da bazı eksikliklerin olduğunu söylememek doğru olmayacaktır. İlk olarak çevreyle ilgili adlara bir alt başlık açıp içine doğrultular, madenler, renkler, mevsimler dâhil edilip bitki ve

²⁶² Özcan Başkan, “Türkiye Köy Adları Üzerine Bir Deneme”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 1970, s. 241-247.

²⁶³ Özcan Başkan, a.g.e., 1970, s.241-247.

hayvan adlarının bu grubun dışında bırakıldığı görülmektedir. Bitkilerin ve hayvanların da tıpkı diğerleri gibi çevrenin unsurları olduğu düşünüldüğünde tasnifte bir eksiklik olduğu ifade edilmelidir. Bu sebeple bitki ve hayvan adları ya söz konusu başlığa dâhil edilmesinin ya da çevreyle ilgili adlar başlığını kaldırıp bunları tabiata ve fiziksel koşullara dayanan adlar başlığı altında ayrı ayrı sınıflandırmanın daha doğru bir yaklaşım olacağı söylenebilir. Ayrıca, insanlara ve topluluklara dayanan adlar olarak bir başlığın bulunduğu fakat onun alt başlıklarında eksikliklerin bulunduğu dikkatleri çekmektedir. Bu bağlamda ilk akla gelen eksiklik, Anadolu’da adlandırma yaparken sıkça başvurulmuş boy, oymak, cemaat, aşiret adlarına yer verilmemesidir.²⁶⁴

1974 yılında Doğan Aksan’ın kaleme aldığı “Anadolu Yer Adları Üzerine En Yeni Araştırmalar” isimli bir çalışmada Özcan Başkan tarafından yapılan tasnif modeli de ele alınarak yeni bir sınıflandırma yapılmıştır. Türk halkının yaşadığı, yurt haline getireceği yere ad verirken hangi unsurlara önem verdiği, hangi kavramlara başvurduğunun aşağı yukarı belli olduğunu belirten Doğan Aksan, Anadolu köy adlarında isim verme eğilimini aşağıdaki gibi açıklamıştır; “

- *Çevreyle ilgili adlar*
 - *Çevrenin coğrafi özellikleri ve jeolojik yapısı*
 - *Çevredeki renkler*
 - *Çevrenin genel nitelikleri*
 - *Çevredeki varlıklar*
 - *Bitki örtüsü*
 - *Hayvanlar*
 - *Yapılar*
- *Bireyle ilgili adlar*
 - *Kişi adları*
 - *Dinle ilgili adlar*
 - *Meslekler.”*²⁶⁵

²⁶⁴ Sevil Top Yılmaz, a.g.e., 2021, s. 1132-1133.

²⁶⁵ Doğan Aksan, a.g.e., 1974, s. 187.

Yukarı verilen tasnif, 4 yıl önce Özcan Başkan'ın yapmış olduğu toponimi tasnifine bazı eklemelerde bulunarak yapılmış yeni bir sınıflandırma modelidir. Söz konusu çalışmada da bazı eksikliklerin olduğu ifade edilmelidir. Dikkat çeken ilk eksiklik boy, oymak, cemaat ve aşiret isimlerinin olmayışıdır. Özcan Başkan'da da olduğu gibi Anadolu'da genel olarak başvurulanan atadan yadigâr isimlerin verilmesi geleneği, kendisine bu tasnifte de yer bulamamıştır. Bir diğer konu ise çevrenin coğrafi özellikleri ve jeolojik yapısı şeklinde verilen başlığın da oldukça geniş kapsamlı olup detaya inilmemiş olmasıdır. Ancak daha önce ifade edildiği üzere bazı eksiklikler olmasına rağmen hem Özcan Başkan'ın hem de Doğan Aksan'ın kaleme aldıkları çalışmalar toponimi alanında yapılmış öncü kaynaklar olup söz konusu alana yapmış oldukları katkı önemlidir.

Halk bilimci, ad bilimci Baker ve Carmony tarafından hazırlanan “Indiana Place Names” adlı eser, yer ve yerleşme adlarının sınıflandırması hususuna yer veren bir başka çalışmadır. Baker ve Carmony'nin tasnifi incelendiğinde, ufak tefek değişiklikler olsa da daha önce Stewart tarafından yapılan sınıflandırmanın biraz daha genişletilip, geliştirilmiş hali olduğu söylenebilir. Baker ve Carmony'nin on üç başlığa ayırdığı toponimik tasnif şu şekildedir; “

- *Kişi adlarından hareketle verilen toponimler*
- *Başka yerlerin adlarından hareketle vermiş toponimler - transfer edilmiş, aktarılmış toponimler*
- *Lokasyona dair verilmiş toponimler, yer yön belirten isimler*
- *Betimleyici toponimler, bir özelliği ya da çevrenin niteliğini tasvir eden toponimler*
- *İlham veren toponimler*
- *Mizahi toponimler*
- *Yerli toponimler, orijinal yerli adlar, yerli kişi adları, değişime uğramış yerli adlar, tasviri adlar.*
- *Farklı, yabancı dillerdeki adlardan verilmiş toponimler-transfer edilmiş adlar, yabancı dilde olan tasviri adlar.*
- *Yaşanan bir hadiseden, durumdan etkilenecek verilen toponimler*
- *Halk etimolojisine dair toponimler, bilinmeyen bir ismi bilinen bir isimle tekrar şekillendirmek; yapısal anlamda bozulmuş yabancı adları kapsar*

- *Yakıştırma yollu verilmiş toponimler - başka adlardan üretilmiş, harflerin yerleri değiştirilerek ya da başlaticıları değiştirilerek oluşturulan toponimler*
- *Yanlış yazılmış toponimler, yazım ve imla hataları bulunan yer ve yerleşme adları*
- *Efsane ve hikâyelerle bağlantılı toponimler, halk efsanelerinden hareketle üretilmiş toponimler.”²⁶⁶*

Baker ve Carmony tarafından kaleme alınan tasnif incelendiğinde, bazı kategorilerin birkaç başlık altında tekrar ettiği görülmektedir. Örneğin, betimleyici adların üç farklı başlıkta tekrar etmektedir. Dördüncü başlıkta ise tasviri toponimlere yer verilmiş fakat daha sonra yedinci ve sekizinci gruplarda da alt başlık olarak yine betimleyici adlar ifadesi yer almıştır. Tasviri/Betimleyici toponimlerin sürekli olarak tekrar edilmesi yerine bunun toplu bir şekilde dördüncü grupta verilmesi daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Kişi adlarından oluşan toponimler ise bir diğer tekrara düşen başlıktır. Tasnifin ilk basamağı kişi adlarından oluşan toponimlerken, yedinci başlıkta yerli kişi adları ayrıca verilmiştir. Burada birinci grupta yer alan kişi adlarının altında alt başlık olarak yerli kişi adlarının verilmesinin daha uygun olacağı düşünülmektedir.²⁶⁷ Baker ve Carmony’nin çalışmalarında yer verdikleri tasnif ayrıntılı ve geniş gibi görünse de maalesef ki birbiriyle çakışan ve tekrarlayan başlıkların bulunduğu söylenmelidir. Söz konusu durumun, toponimleri tasnif ederken karışıklığa neden olacağı belirtilmelidir.

1985 yılında yayınlanmış olan “*The United States Geographic Board* ve *The Geographic Board of Canada* (Amerika Birleşik Devletleri Coğrafya Kurulu ve Kanada Coğrafya Kurulu)” önemli toponimi çalışmalarından birisidir. Randolph Freeman bu çalışmasında 1900’lerin başında yer ve yerleşme adları için toponimik bir yapılandırmanın varlığından söz etmektedir. Söz konusu çalışmaya göre toponimler 3 başlık altında ele alınmıştır; “

- *Betimleyici/tanımlayıcı toponimler: Adlandırılan yer veya yerleşmenin belli niteliklerine atıfta bulunan isimlerdir.*
- *Tanımlayıcı olmayan toponimler:*

²⁶⁶Jan Tent-David Blair, a.g.e, s. 73.

²⁶⁷ Jan Tent-David Blair, a.g.e, s. 74.

- *Kişi adları; önemli bir kişiyi onurlandırmak ya da oraya ilk yerleşenleri hatırlamak için kullanılan toponimlerdir*
- *Aktarma toponimler; başka bir ülkeden, bölgeden veya yerden alınan toponimler*
- *Yaşanmış bir olayı ya da tarihi bir gerçeği anımsatan toponimler*
- *Dini toponimler; yaşayan toplulukların inançlarına atıfta bulunan toponimler*
- *Gündelik toponimler; genellikle küçük yer ve yerleşmelere verilen adlarıdır*
- *Dönüştürülmüş toponimler; başka dilden kendi dillerine uydurulan, dönüştürülen toponimler*

➤ *Karışık toponimler.*”²⁶⁸

Yukarıda yer verilen tasnif incelendiğinde ilk göze çarpan nokta açıklayıcı adlar başlığının detaylandırılmamış olmasıdır. Yer ve yerleşmelere toprak, bitki örtüsü, hidrografiya, morfolojik birimler gibi pek çok özellikten yol çıkarak adlandırmalar yapıldığı düşünüldüğünde alt başlıkları bulunmayan, sadece açıklayıcı adlar şeklinde bir tasnif başlığı çok genel ve yüzeyseldir. Açıklayıcı olmayan toponimlerin detaylı bir şekilde sınıflandırıldığı gibi, açıklayıcı toponimlerin de alt başlıklara ayrılması konunun anlaşılması açısından daha faydalı olurdu.

1998 yılında dilbilim uzmanı Rosemarie Gläser, Avustralya toponimisine ilişkin bir tasnif modeli öne sürmüştür. Müellif, öncelikle yer ve yerleşme adlarını Aborjin yer ve yerleşme adları ve Anglo-Avustralya yer ve yerleşme adları olmak üzere iki sınıfa ayırmıştır. Bu tasnif modeline bakıldığında yerli ve göçmen etkilere dayandığı görülmektedir. Gläser, söz konusu iki başlığı kendi içinde tekrar tasnif etmiş ve Aborjin adlarını genellikle açıklayıcı/betimleyici adlar şeklinde değerlendirmiştir. Anglo-Avustralya isimlerini ise aşağıda verildiği üzere 6 gruba bölmüştür; “

- *İngiliz İmparatorluğu'na olan bağlılığı belirten toponimler*
- *Kâşifleri anmak için verilen toponimler*
- *Avustralya'nın ekonomik kalkınmasına katkıda bulunanlara ithaf edilen toponimler*

²⁶⁸Randolph Freeman, “Geographical Naming in Western British North America 1780-1820”, *Historic Sites Service Occasional Paper*, sayı: 15, 1985, s. 9-10.

- *Kadınlara ithaf edilen toponimler*
- *Başka yerlerden aktarılmış toponimler*
- *Yaygın kullanılan toponimler (tanımlayıcı, çağrışımsal, olay vb.).”²⁶⁹*

Gläser’in tasnif modelinin ilk dört başlığı aslında tek bir başlık altında değerlendirilebilecekken ayrı ayrı dört farklı kategoriye bölünmüştür. Birinci gruptaki toponimler, İngiliz İmparatorluğu’na olan sadakati ifade etmek için devlet görevlilerinin, kraliyet üyelerinin adlarından hareketle verilenlerden oluşmaktadır. Sınıflandırmanın ikinci başlığı, kâşifleri yâd etmek için onların isimlerinin yer ve yerleşmelere verilmesini içermekte olup üçüncü kategoriye geldiğimizde ise Avustralya’nın kalkınmasına katkı sunan kişilerin adlarından hareketle oluşturulmuş toponimlerden söz edilmektedir. Tasnifin dördüncü başlığı ise kadınlara ayrılmış olup kadın adlarının yer ve yerleşmelere verilmesiyle oluşan toponimleri ele almaktadır. Avustralya toponimisine ait bu sınıflandırma incelendiğinde ilk dört başlığın kişi/şahıs adları olarak tek bir üst başlık altında toplanıp eğer gerekliyse alt başlıklara ayrılabilceği belirtilmelidir.²⁷⁰ Ayrıca tasnifin son basamağında çok geniş olduğu görülmektedir. Tanımlayıcı, betimleyici, çağrışımsal vb. adların tek başlık altında ele alınmasının tasnif esnasında karışıklığa neden olabilir.

“Anadolu Yer Adlarına Genel Bir Bakış” isimli çalışmasında, toponimlerin tasnifi meselesine Tuncer Gülensoy da yer vermiş olup müellif temelde Özcan Başkan’ın hazırlamış olduğu sınıflandırmaya dayanan yeni bir tasnif modeli ortaya koymuştur. Gülensoy’un yapmış olduğu tasnif; “

- *Çevreyle ilgili olarak tabiat ve fizik koşullarına dayanan adlar*
 - *Çevreyle ilgili adlar*
 - *Bitkilerle ilgili adlar*
 - *Hayvanlarla ilgili adlar*
- *İnsanlara ve toplumlara dayanan adlar*
 - *Fiziksel yaşayışla ilgili adlar*
 - *Duygusal yaşayış ile ilgili adlar*

²⁶⁹Gläser’den aktaran, Jan Tent-David Blair, a.g.e, s.74.

²⁷⁰ Sevil Top Yılmaz, a.g.e., 2021, s. 1136.

- *Kişilerin varlıkları ile ilgili adlar*
 - *Orta Asya'dan getirilen yer adları*
 - *Moğolcadan Türkçeye geçen yer adları*
 - *Arapça yer adları*
 - *Farsça yer adları*
 - *Öteki dillerden Türkçeye geçen yer adları*²⁷¹

şeklinde sıralanmaktadır. Gülensoy'un yapmış olduğu bu tasnif yedi başlıktan oluşmaktadır. Bu kategorilerden dört tanesi, toponimlerin dil kökenlerine göre sınıflandırılmasına ayrılmıştır. Tasnifin ilk üç başlığı semantik bir sınıflandırma olarak yapılmışken son dört başlık için aynı şeyi söyleyemeyiz. Tek bir sınıflandırmada birden fazla tasnif ölçütüne dayanılarak yapılmış bir tasnif modeli ortaya çıkmıştır. Bu açıdan söz konusu tasnifi, herhangi bir çalışmada semantik tasnif olarak kullanmak doğru sonuçlara ulaşmayı mümkün kılmayacaktır.

2005 yılında ise Robert Rennick, "How to Study Placenames" ismiyle yayımladığı çalışmasında da toponimlerin sınıflandırmasına yer vermiştir. Müellif, toponimleri sekiz başlık altında incelenmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Tasnif modelinin yanı sıra yer ve yerleşme adlarının birbirinden farklı kavramlar olduğuna ve ayrılması gerektiğine değinmiştir. Rennick, insanlar tarafından oluşturulan köy, kasaba, şehir gibi yerleşme birimlerine verilen isimlere yerleşme adları; dere, göl, vadi, ova gibi doğal unsurlara verilen adları da özellik adı/yer adı olarak tanımlamaktadır. Bu ayırımdan sonra toponimleri ilk olarak anlamsal ve çağrışımsal olarak iki başlığa ayırmıştır. Müellife göre, "anlamsal" bir toponim kaynağı hakkında bilgi vermektedir. "Çağrışımsal" toponim ise yalnızca gerçekleştiği yer veya yerleşmeyle alakalıdır. Bir yabancı için açık, net bilgi içermez ve yer ya da yerleşme hakkında herhangi bir şey söylemez. Rennick'e göre sınıflandırma yaparken önemli olan bir diğer konu, basit açıklamalara yer verilmemesidir. Toponimler, her zaman göründükleri kadar basit ya da tam aksi derin anlamlar içermeyebilir. Zaman zaman iyi bir hikâye anlatıyor gibi görünen isimler oldukça sıradan olabilmektedir. Rennick, toponimleri sekiz başlık altında tasnif etmiştir; “

²⁷¹Gülensoy'dan aktaran, İbrahim Şahin, a.g.e, 2015a, s. 104.

- *Kişi adlarından hareketle verilmiş toponimler*
 - *Tam adlar (aile adı, lakap, kâşifler, ilk yerleşenlerin adları gibi.)*
 - *Yerel halka ilişkin adlar*
 - *İlk yerleşen topluluklardan hareketle verilmiş toponimler*
 - *Yerel olmayan isimler.*
 - *Toplumun ileri gelen insanların isimlerinden (ulusal liderler ve tarihi şahsiyetler gibi) hareketle verilmiş toponimler*
- *Başka bir yerden ya da özellikten esinlenerek verilmiş toponimler*
 - *İlk yerleşimcilerin daha önceki yaşadıkları yerlerden taşısıkları toponimler*
 - *Çevrede bulunan özelliklerden hareketle verilen toponimler*
 - *Yerle ya da bölgede yaşayan kişilerle alakası olmayan başka yerlerden alınan toponimler*
- *Yerel ya da tasviri toponimler*
 - *Başka yerlere ya da özelliklere göre konum, yön veya mesafe bildiren toponimler*
 - *Şekil, ölçü, boyut, koku, renk bildiren toponimler*
 - *Peyzaj, arazi, topografya; toprak, mineraller; su kütleleri; hayvanlar; bitki yaşamı gibi doğal çevrenin farklı özelliklerinden hareketle verilmiş toponimler*
 - *Açıklayıcı, betimleyici ve mecazi toponimler*
- *Tarihi olaylara atıfta bulunan toponimler*
 - *Yerel olmayan toponimler*
 - *Bir bölgede ya da çevresinde meydana gelen olayları aktaran toponimler, yerel adlar*
 - *Yerel halkın karakteristik özelliğini yansıtan toponimler. Madencilik, kerestecilik, at yetiştirme gibi ekonomik faaliyetlere ilişkin toponimler.*
 - *Ünlem/nidalardan oluşan toponimler*
- *Öznel isimler; adlandırılan yer ya da özellikten daha çok ismi veren ile ilgili bilgi veren toponimler*
 - *İlham verici ve sembolik isimler*
 - *Yaşayanların karakterlerine ya da davranışlarına ithafen kullanılan takma adları/lakaplardan oluşan toponimler*
 - *Yüksek kültürü, zevkleri, ilgi alanlarını veya özlemleri aktaran edebi, dinsel toponimler*

- *Yerleşim veya ad verme esnasında yaşanan olaylara, o günkü koşullara atıfta bulunan toponimler*

- *Hatalı toponimler*
- *Birden çok kaynağa atıfta bulunan toponimler*
- *Etimolojisi bilinmeyen toponimleri de kapsayan orijinal kalmış, bozulmamış toponimler.* ²⁷²

Bir başka tasnif denemesi Leslie Ronald Marchant tarafından yapılmıştır. Avustralya'daki Fransız deniz keşifleri hakkındaki çalışmalarıyla tanınan tarihçi Marchant, Avustralya kıyı şeridinde verilen Fransız yer ve yerleşme adları için bir tasnif modeli ileri sürmüştür. Marchant, Avustralya kıyı şeridinde verilen Fransız toponimleri aşağıdaki gibi tasnif etmiştir; “

- *Keşif gemilerinden hareketle verilen toponimler*
- *Bölgede önceden bulunmuş Fransız gezginlerine ithaf edilen toponimler*
- *Fransız bilimi, edebiyatı ve savaşındaki önemli tarihi unsurlarla ilişkili toponimler*
- *Fransız siyaseti, bilimi ve savaşındaki çağdaş dönemdeki önemli isimlere ithafen verilen toponimler*
- *Fransız devrimci ve Napolyon askeri zaferlerini hatırlatan toponimler*
- *Fiziksel görünümü tasvir eden toponimler*
- *Yaşanan bir olayı ya da durumu belirten toponimler*
- *Flora veya fauna özelliklerinden hareketle verilen toponimler*
- *Keşif üyelerine ithafen verilen toponimler.* ²⁷³

Marchant'ın öne sürdüğü tasnif modeli, belli bir bölgeye özgü olup büyük oranda bölgenin kendi geçmişini ve spesifik unsurlarını hatırlatmaktadır. Bu bağlamda ilgili modelin milli bir tasnif olduğu söylenebilir. Fransız kültürü, politikası ve döneminin değerlerini yansıtan bu tasnifi genel toponimik bir analiz olarak ele almak olası değildir. ²⁷⁴

²⁷² Robert Rennick, “How to Study Placenames”, *Names*, 53:4, 2005, s. 291–301.

²⁷³ Jan Tent-Helen Slatyer, “Naming Places on the Southland: European Place-Naming Practices from 1606 to 1803”, *Australian Historical Studies*, cilt: 40, sayı: 1, 2009, s. 21.

²⁷⁴ Sevil Top Yılmaz, “Türkiye toponimi Çalışmalarında Semantik Tasnif Sorunu Üzerine Bir Değerlendirme”, *DTCF Dergisi*, cilt:62, sayı:2, 2021, s. 1138.

2005 yılında Uluslararası Onomastik Bilimleri kongresinde dilbilimci Peder Gammeltoft bir çalışma sunmuştur. Bu çalışmada adlandırmadaki motivasyondan yola çıkarak toponimleri tasnif etmiştir. Müellifin ileri sürdüğü tasnif modeli fazlasıyla karmaşık olsa da sınıflandırmanın kendi içinde tutarlı olduğu ve birbiriyle çelişen ya da çakışan başlıkların olmadığı görülmektedir. Çalışmada ortaya konulan toponimi tasnifinin temelini Kurt Zilliacus'un 1966 yılında yayınladığı çalışmaya dayandığı da belirtilmektedir.²⁷⁵

Tablo 3-2: Peder Gammeltoft'un tasnifi

1. İlişkili Toponimler	1.1. Topografyayla alakalı toponimler
	<i>1.1.1. Konuma ilişkin verilen toponimler</i>
	<i>1.1.2. Konumun ad taşımayan bir başka konuma göre belirlenmesi</i>
	<i>1.1.3. Göreceli konuma istinaden verilen toponimler</i>
	1.2. Kurumsal ya da idari bir üniteden hareketle verilen toponimler
2. Nitelik Belirten Toponimler	1.3. Kişiyle/kişilerle alakalı toponimler
	1.4. Dış bir olayla bağlantılı toponimler
	2.1. Ölçü, boyut belirten toponimler
	2.2. Şekille ilişkili toponimler
	2.3. Renk adlarından oluşan toponimler
	2.4. Yaşla/çağla, zamanla ilgili toponimler
	2.5. Malzeme ve yapıdan yola çıkarak verilen toponimler
	2.6. İlgili yerde ya da çevresinde bulunanlarla ilgili toponimler
	<i>2.6.1. Canlılar</i>
	<i>2.6.2. Yetiştirilen bitki türleriyle alakalı toponimler</i>
	<i>2.6.3. Cansız nesnelere atıfta bulunan toponimler</i>
	2.7. Algılanan özelliklerle ilgili toponimler
3. Kullanıma göre verilen toponimler	

²⁷⁵ Peder Gammeltoft, "In Search of Motives Behind Naming: A Discussion of a Name-Semantic Model of Categorisation", *Proceedings of the 21st International Congress of Onomastic Sciences*, cilt: 1, 2002, s. 155.

Yukarıda verilen tasnife bakıldığında isim verme eğilimleri konusunda yol gösterici nitelikte olduğu belirtilmelidir. Ana başlıkların alt gruplara ayrılması ve böylece konunun detaylandırılması araştırmacılara bir bakış açısı sunmasından dolayı önemlidir. Fakat üçüncü grupta ilk iki başlıktaki detayın olmadığı ve yeterince açıklanmadığı söylenmelidir.

2006 yılında Türk Coğrafya Dergisinde yayınlanan “Göhlisar, Çavdır ve Altınyayla (Burdur) İlçelerindeki Kırsal Yerleşme Adlarının Kaynakları” isimli çalışmada yerleşim birimlerine verilen adlar incelenmiştir. İlgili eserde toponimler, fiziki coğrafya terimleri ile beşeri ve ekonomik coğrafya terimleri olmak üzere iki başlık altında tasnif edilmiştir. Fiziki coğrafya terimleri, topografik elemanlarla ilgili olanlar, hidrografik elemanlarla ilgili olanlar, kayaçlarla ilgili olanlar, fitolojik unsurlarla ilgili adlar, zoolojik unsurlarla alakalı adlar, yönle ilgili adlar olarak altı gruba ayrılmaktadır. Beşeri ve ekonomik coğrafya terimleri ise, boy ve soylarla ilgili olanlar, tarihi yerler ile ilgili toponimler, kültürle ilgili adlar, tarım ürünleriyle ilgili adlar, yerleşme şekliyle ilgili olanlar, mesleki adlardan hareketle verilmiş toponimler, eylemlerle ilgili adlar şeklinde yedi alt başlığa bölünmüştür.²⁷⁶ Söz konusu tasnifin sadece coğrafya terimlerinden hareketle yapılmış olması birtakım kısıtlılıkları da beraberinde getirmiştir. Toponiminin, birçok disiplinin ortak çalışma alanı olduğu düşünüldüğünde böylesi bir sınıflandırmayı bir arkeoloğun, dilbilimcinin ya da tarihçinin kullanması çok olası bir durum değildir. Sadece fiziki ve beşeri coğrafya terimlerinden hareketle bir sınıflandırma yapmak toponimlerin tam anlamıyla incelenmesine olanak sağlayamadığı gibi bu alanda çalışanlara da çok kısıtlı bir bilgi sunmuş olur.

2009 yılında dilbilimci Jan Tent ve Helen Slatyer, “Naming Places on the ‘Southland’: European Place-Naming Practices from 1606 to 1803” isimli bir çalışma yayınlamışlardır. İlgili eserde müellifler, toponimlerin tasnifi meselesine yer vermişler ve örnek bir tasnif modeli öne sürmüşlerdir. Tent ve Slatyer’in 7 başlığa ayırdıkları toponimlerin sınıflandırılması aşağıdaki gibidir; “

²⁷⁶ Hilmi Demirkaya, Kenan Arıbaş, “Göhlisar, Çavdır Ve Altınyayla (Burdur) İlçelerindeki Kırsal Yerleşme Adlarının Kaynakları”, *Türk Coğrafya Dergisi*, sayı: 46, 2006, s. 81.

- *Betimleyici toponimler*
 - *Topografik toponimler*
 - *Göreceli/Rölatif toponimler*
 - *Sayı/ölçü belirten toponimler*
 - *Bölgesel toponimler*
- *Çağrışımsal toponimler*
 - *Çevreyle ilişkili toponimler*
 - *Yapılarla alakalı toponimler*
- *Yaşanmış olaylardan hareketle verilmiş toponimler*
 - *Olay anlatan toponimler*
 - *Önemli günlere atıfta bulunan toponimler*
- *Değer bildiren toponimler*
 - *Övgü sözcüklerinden verilen toponimler*
 - *Kınayıcı ifadeler içeren toponimler*
- *Değiştirilmiş toponimler*
 - *Transfer edilen, aktarılan toponimler*
 - *Başka yerlerden alınan toponimler*
- *Yerli toponimler*
 - *Toponim olmayan kelimeler*
- *Bir yere veya yerleşmeye kendi ismini toponim olarak vermek*
 - *Kişi isimlerinden oluşan toponimler*
 - *Keşif üyelerinin isimlerinden verilen toponimler*
 - *Diğer toponimler*
 - *Cansız varlıkların isimlerinden hareketle verilen toponimler*
 - *Gemi isimlerinden meydana gelen toponimler*
 - *Diğer toponimler.*²⁷⁷

Toponimlerin tasnif edilmesi mevzusuna değinen bir diğer çalışma coğrafyacı İbrahim Altunışık tarafından hazırlanmıştır. 2009 yılında ‘Coğrafi Bakımdan Batman İli Yer Adları’²⁷⁸ isimli yüksek lisans tezinde çalışılan alan ile ilgili olarak bir

²⁷⁷ Jan Tent- Helen Slatyer, “Naming Places on the ‘Southland’: European Place-Naming Practices from 1606 to 1803”, *Australian Historical Studies*, cilt: 40, sayı:1, 2009, s. 27-28.

²⁷⁸ İbrahim Altunışık, *Coğrafi Bakımdan Batman İli Yer Adları*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2009.

toponimi tasnifine yer verilmiştir. Bu tasnif kendinden önce yapılan çalışmalardan bazı izler taşısa da daha çok coğrafya biliminin sistematik tasnifinden hareketle oluşturulmuş bir toponimik sınıflandırmadır. Altunışık'ın yapmış olduğu sınıflandırma aşağıdaki gibidir; “

- *Fiziki Coğrafya Bakımından Yer Adları*
 - *Jeomorfolojiden etkilenen yer adları*
 - *Hidrografyadan etkilenen yer adları*
 - *Kayaçlardan etkilenen yer adları*
 - *Bitkilerden etkilenen yer adları*
 - *Hayvan varlığından etkilenen yer adları*
 - *Klimatolojiden etkilenen yer adları*
 - *Toprak yapısından etkilenen yer adları*
- *Beşeri Coğrafya Bakımından Yer Adları*
 - *Yerleşme şekillerinden etkilenen yer adları*
 - *Nüfustan etkilenen yer adları*
 - *Kişilerden etkilenen yer adları*
 - *Aile-aşiret varlığından etkilenen yer adları*
 - *Din varlığından etkilenen yer adları*
 - *Etnik yapıdan etkilenen yer adları*
- *Ekonomik Coğrafya Bakımından Yer Adları*
 - *Hammaddeden etkilenen yer adları*
 - *Tarımdan etkilenen yer adları*
 - *Hayvancılıktan etkilenen yer adları*
 - *Madenlerden etkilenen yer adları*
 - *Hizmetler bakımından etkilenen yer adları*
 - *Ulaşımdan etkilenen yer adları*
 - *Ticaretten etkilenen yer adları*
 - *Sanayiden etkilenen yer adları*
 - *Yaylacılıktan etkilenen yer adları*
 - *Acılıktan etkilenen yer adları*
- *Matematiki Coğrafyadan Etkilenen Yer Adları*
- *Tarihi Coğrafya Bakımından Yer Adları*
- *Diğer Yer Adları*

- *Anlamına ulaşılan diğer yer adları*
- *Anlamına ulaşılamayan diğer yer adları.*"²⁷⁹

Toponimlerin tasnifi ile ilgili bir diğer örnek 2011 yılında Jan Tent ve David Blair "Motivations for Naming: The Development of a Toponymic Typology for Australian Placenames" ismiyle yayınlanan çalışmada yapılmış tasnif modelidir. Tent ve Blair, toponimi araştırmaları için standart ve kullanışlı bir tasnif modelinin olmamasının yer ve yerleşme adlarını analiz etmede mühim bir eksiklik olduğuna değinmişlerdir. Bu eksiklikten yola çıkarak müellifler bu çalışmada isim verme motivasyonu ile ilgili 9 ana grup belirleyerek onları da kendi içlerinde alt başlıklara ayırdıkları bir tasnif modeli geliştirmişlerdir. "

- *Bilinmeyen toponimler; kökeni, nereden geldiği ne dair bilgi olmayan toponimler*
- *Betimleyici toponimler; doğada olan bir özelliği gösteren, betimleyen toponimler*
 - *Topografik toponimler; yerin fiziksel görünüşünü tasvir eden toponimler*
 - *Konum belirten toponimler; bir yerin kronolojik ya da mekânsal olarak diğerine göre lokasyonunu anlatan toponimler*
 - *Yer yön belirten toponimler; bir yerin, yerleşmenin konumunu veya yönünü bildiren toponimler*
 - *Sayı/ölçü bildiren toponimler; ölçü birimleri ya da sayılardan hareketle verilen toponimler*
- *İlişkisel toponimler; özellik veya fiziksel bağlamıyla alakalı olan bir şeyi bildiren toponimler*
 - *Yerel toponimler; yerle alakalı topografik, çevresel veya biyolojik mahiyetteki bir hususu ifade eden toponimler*
 - *Meslek / faaliyet adlarından türemiş toponimler; yerle ilişkili bir meslektan veya alışılmış etkinlikten, faaliyetten hareketle verilmiş toponimler*
 - *Yapı adlarından oluşmuş toponimler; yere dair bir yapıyı refere eden toponimler*
- *Vaka bildiren toponimler; yerle ilgili bir faaliyeti, durumu, kazayı veya olayı kayıt altına almaya yarayan toponimler*
 - *Olaylarla ilgili adlar; bir olaydan ya da durumdan meydana gelen toponimler*

²⁷⁹ İbrahim Altunışık, a.g.e., 2009, s. 22-23.

- Zamanla ilgili adlar; bir zaman dilimini hatırlatması amacıyla ortaya çıkan toponimler
- Değer belirten toponimler; ismi verenin duygusal tepkisini ya da yerin hatırlattığı anlamı bildiren toponimler
 - Çağrışımsal toponimler; olumlu çağrışımlar yapan toponimler
 - Çağrışımsal toponimler; olumsuz çağrışımlar yapan toponimler
- Yer değiştiren toponimler; başka bir yerden, yerleşmeden veya özellikten hareketle verilen toponimler
 - Aktarılan toponimler; başka bir yerden, yerleşmeden alınan toponimler
 - Çevrede bulunan başka bir türün adından meydana gelen toponimler
 - Yerle ilişkili toponimler
- Yerli toponimler
 - Toponim olmayan kelimeler; toponim olmayan, yerli bir kelimeyi kullanma
 - Orijinal toponimler; daha önceden bir lokasyon ya da yer için kullanılmış yerli toponimlerden türetilen isimler
 - İkili toponimler; ikili adlandırma işleminin bir parçası olarak orijinal yerli toponimin kullanılması
- Kişi, kavim adları ya da unvanlardan hareketle verilmiş toponimler; bir kişiyi ya da diğer varlıkları anımsatmak ve gururlandırmak için özel isimlerden, unvan ya da bir kavim adından oluşmuş toponimler
 - Kişi isimlerinden hareketle verilen toponimler; bir insanın ya da grubun isminin toponim olarak kullanımı
 - Keşif üyelerinden esinlenerek verilen toponimler; keşif üyesi olan birinin ismini yer veya yerleşmeye verme
 - Diğer isimlerden oluşan toponimler; bir siyasetçiden, saygın bir kişiden, soylu ailelerden esinlenerek verilmiş toponimler
 - Diğer canlı varlık isimleri; bir yere, yerleşmeye insan dışı bir canlı varlığın adını toponim olarak verme
 - Cansız varlık isimleri; bir yeri, yerleşmeyi isimlendirmek için cansız bir varlığın adını verme
 - Gemi adı; keşif gemisinin ismini toponim olarak kullanma
 - Diğer adlar; cansız varlıkların isimlerini kullanma
- Dilsel yenilik; dilin manipüle edilmesiyle yeni bir dilsel formun tanıtılması

- *Harman toponimler; iki toponim veya sözcüğün birleştirilmesiyle meydana gelen toponimler*

- *Harflerin yeri değiştirilerek oluşturulan toponimler; yeni bir toponim için başka bir toponiminin harflerinin yerlerinin değiştirilmesiyle oluşan adlar*

- *Mizahi toponimler; mizah amacıyla dil oyunu yaparak üretilen toponimler*

➤ *Hatalı toponimler; yanlış aktarım, yazım yanlış ve yanlış anlama yoluyla yeni bir kelime meydana getirme*

- *Popüler etimoloji; bir toponimin orijinalinin hatalı yorumlanması*

- *Biçimsel karışıklık sonucu oluşan toponimler; kelimenin orijinalinin yanlış anlaşılmasından ya da hatalı aktarılmasından kaynaklı değişen toponimler.*²⁸⁰

Toponimi alanında yapılan çalışmalar arttıkça tasnif konusunda da fikirler çeşitlenmeye devam etmiştir. Tasniflerden birisi de 2011 yılında Inge Billy tarafından oratya konan, “Geographische Namen zwischen Saale und Neisse” isimli çalışmada yer almaktadır. Billy, çalışmasında toponimleri yapılarına, oluşumlarına ve semantiğe göre sınıflandırarak yer ve yerleşme adlarının genellikle topografyanın yapısı hakkında, araziye tahsis eden ve yerleşmeleri inşa eden kişilere dair bilgiler içeren unsurlar olduğuna yer vermiştir. Semantik tasnifte ise, toponimleri doğal ve kültürel adlar olmak üzere iki başlık altında değerlendirmiştir. Doğal toponimler, peyzaj ve toprak özelliklerinden, bitki örtüsü ve hayvan türlerinden hareketle verilmiş adlardır; kültürel toponimler ise, yerleşim faaliyetleri, tarım, el sanatları, dini ve sosyal yaşam vb. öğeleri ifade eden isimler şeklinde sınıflandırılmıştır.²⁸¹

2013’te Yun-Tsui Yeh, bir durum çalışması niteliğindeki “Erased Place Names and Nation-building: A Case Study of Singaporean Toponyms” adlı araştırmasında Singapur’da 1960’lardan itibaren silinmiş ya da yeniden isimlendirilmiş olan toponimleri ele almıştır. Çalışmada hali hazırda kullanılan yer ve yerleşme adlarından daha çok silinmiş toponimlere ve toponimik siyasete yer verilmiştir.

²⁸⁰ Jan Tent-David Blair, a.g.e, s.85-86.

²⁸¹Inge Billy, “Geographische Namen zwischen Saale und Neisse in der landeskundlichen Bearbeitung”, *Denkströme, Journal der Sächsischen Akademie der Wissenschaften*, Heft 7, 2011, s.169.

Ayrıca, sokak adları üzerinden geliştirilmiş toponimik tasnif modeli öne sürülmüştür. Dört başlık altında tasnif edilmiş olan toponimler aşağıdaki gibidir;”

- *Sömürge toponimleri*
- *Yerel toponimler*
- *Sayı isimlerinden verilmiş toponimler*
- *Diğer toponimler.*”²⁸²

“XVI. Yüzyıl Çerkeş Kazası Köylerinin Lokalizasyonu ve Toponimik Analizi” başlıklı çalışmada İlker Yiğit ve Musa Salan, öncelikle 1530 yılı Çerkeş Kazası tahrir defterinde bulunan yerleşmelerin lokalizasyonu yapmışlar ve arkasından ilgili yerleşme adlarının toponimik incelemesine ilişkin bir çalışma ortaya koymuşlardır. İlgili araştırmada verilen analize göre toponimler semantik, morfolojik ve etimolojik olmak üzere üç farklı şekilde incelenmiştir. Burada ele alınacak olan sınıflandırma şekli ise semantik tasniftir. Toponimlerin semantik tasnifi üç ana kategoriden oluşmakta olup ayrıca bu başlıklarda kendi içlerinde alt sınıflara bölünmektedir; “

- *Çevre ile ilgili yerleşme adları*
 - *Çevrenin coğrafi özellikleri ve jeolojik yapısı*
 - *Çevredeki renkler*
 - *Çevrenin genel nitelikleri*
 - *Çevredeki varlıklar*
 - *Bitki ve bitki örtüsü*
 - *Hayvanlar*
- *Kişi ve topluluklar ile ilgili yerleşme adları*
 - *Fiziksel yaşayış ile ilgili yerleşme adları*
 - *Yapı-mekân ve bunlara ilişkin unsurlar*
 - *Yerleşim birimleri*
 - *Giyim-kuşam*
 - *Araç-gereç vb.*
 - *Kişilerin varlıkları ile ilgili yerleşme adları*
 - *Vücut kısımları*
 - *Meslek erbapları*

²⁸²Yun-Tsui Yeh, “Erased Place Names and Nation-building: A Case Study of Singaporean Toponyms”, *Asia-Pacific Research Forum*, sayı: 59, 2013, s. 137.

- *Unvanlar*
 - *Kişi adları*
 - *Kavim, kabile, boy, soy, oymak, cemaatler*
 - *Oğuz boy adları*
 - *Öteki Türk boylarının adları*
 - *Cemaatler*
 - *İnsanı ilgilendiren diğer nitelikler*
- *Diğer yer adları.*”²⁸³

Yine 2013 yılında yurt dışında yapılmış bir çalışmada yer ve yerleşme adlarının sınıflandırılması konusu ele alınmıştır. Çalışma Haji Mohd Rozan bin Dato Paduka Haji Mohd Yunos tarafından yapılmış olup yer ve yerleşme adlarını altı başlık altında tasnif etmiştir. Müellifin yapmış olduğu tasnif modeli aşağıdaki gibidir; “

- *Betimleyici toponimler*
- *Çağrışımsal toponimler*
- *Tarihi toponimler*
- *Hatıra toponimler*
- *Övgü sözcükleri içeren toponimler*
- *Sayı adlarından oluşan toponimler.*”²⁸⁴

Rozan Yunos’un kaleme aldığı tasnif modeli sadece üst başlıklardan oluşan, detaya inilmemiş, yüzeysel bir sınıflandırma olarak değerlendirilebilir. Zira her başlık altına birden fazla oldukça genel kalabilecek unsurlar dâhil edilebilir. Bu açıdan ele alındığında, ana başlıkların alt gruplara ayrılması daha kapsamlı ve detaylı bir sınıflandırma sunacaktır. Örneğin betimleyici toponimler kategorisinde çevrede bulunan fiziki özellikler, renkler, bitkiler ile ağaç türleri, hayvan varlığı vb. ile ilgili birçok alt başlığa ait öğeler bulunabilir.²⁸⁵ Ya da hatıra toponimleri dendiğinde, anıt yapılardan, önemli kişilerden ya da olaylardan hareketle verilmiş toponimler akla gelmektedir. Kişi adları, yapı-mekâna ilişkin adlar ya da önemli olaylara atıfta

²⁸³ İlker Yiğit-Musa Salan, “XVI. Yüzyıl Çerkeş Kazası Köylerinin Lokalizasyonu Ve Toponimik Analizi”, *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, cilt: 8, sayı: 6, 2013, s. 843.

²⁸⁴ Rozan Yunos, “An Introduction to the History of Geographical Place Names in Brunei”, Seminar United Nationsgroup Of Experts On Geographical Names Asia, Southeast Division, 2013, s. 2.

²⁸⁵ Sevil Top Yılmaz, *a.g.e.*, 2021, s. 1146.

bulunan toponimler gibi pek çok farklı ad türünü tek başlık altında ele almaktadır. Bu gibi durumları daha net ve anlaşılır hale getirmek için detaylandırılmış, alt başlıklara ayrılmış bir tasnif modelinin çok daha faydalı ve kullanışlı olacağı düşünülmektedir.

Bir diğer toponimi tasnifi, 2014 yılında Elvira Assenza tarafından “Official Toponymy and Popular Toponymy: The Contribution of Dialect Forms and Ethnotexts in the Etymological and Motivational Reconstruction of (micro)Toponymys” ismiyle yayınladığı çalışmasında yapılmıştır. Burada müellif yer ve yerleşme adlarının oluşumları açısından ekseriyetle tanımlayıcı, tasvir edici bir özellik gösterdiğini ve toprağın yapısını, bitki ve hayvan varlığını, yerleşme türlerini yansıttıklarını ifade etmiştir. Ve toponimleri aşağıda verildiği üzere 6 başlık altında sınıflandırmıştır;²⁸⁶

Tablo 3-3: Elvira Assenza'ya göre toponimlerin tasnifi

1. Geotoponimler	Genellikle arazi ölçümlerinden, minerallerden, topraktan, su özelliklerinden ve iklim koşullarından hareketle verilen toponimler
2. Fitotoponimler	Doğada kendiliğinden bulunan veya yetiştirilen bitki ve ağaç çeşitleriyle alakalı toponimler
3. Zootoponimi	Yerel hayvan varlığının yansıdığı toponimler
4. Agrotoponimler ve Ekotoponimler	Beşeri faaliyet türlerine ilişkin toponimler
5. Antrotoponimler	Kişi isimlerinden hareketle verilmiş toponimler
6. Agiotoponimler	Dini unsurlarla ilgili toponimler. Kiliseye, şapele ya da tanrıya atıfta bulunan toponimler

Toponimlerin tasnif edilmesi mevzusuna İbrahim Şahin 2015 yılında yayınladığı “Adbilim” isimli çalışmasında değinmiştir. Şahin, kendinden önce yapılan tasnif modellerini değerlendirmesinin yanı sıra kendisi de yeni bir tasnif modeli ortaya koymuştur. Söz konusu tasnifin genel yapı itibarıyla Sovyet dilticiliğinden

²⁸⁶Elvira Assenza, “Official Toponymy and Popular Toponymy: The Contribution of Dialect Forms and Ethnotexts in the Etymological and Motivational Reconstruction of (micro)Toponymys”, *Actes del XXIV Congrés International d'ICOSsobre Ciències Onomàstiques*, 2014, s. 974-975.

etkilendiklerini ve Türkiye toponimisine uyacağını düşündükleri tarzda düzenlediklerini belirten Şahin'in yapmış olduğu tasnif şu şekildedir; “

➤ *İnsan ve İnsan Faaliyetleriyle Coğrafi Objeler Arasındaki Bağlı Doğrudan Yansıtan Yer Adları*

- *Antropotoponimler (Kişi adlı yer adları): Önad, Soyad, Önad-Soyadlarla Oluşanlar; Lakaplarla Oluşanlar; Unvanlarla Oluşanlar.*
- *Etnotoponimler (Kökadlıyeradları): Millet adlarıyla oluşanlar; Boy, aşiret adlarıyla oluşanlar; Mezhep, tarikat adlarıyla oluşanlar.*
- *Topotoponimler (Yeradlı yeradları): Oykotoponimler (orunadlı yeradları); Hidrotoponimler (suadlı yeradları); Orotoponimler (dağadlı yeradları); Agrotoponimler (bağadlıyeradları); Horotoponimler (eladlı yeradları); Dirimotoponimler (ormanadlı yeradları); Dromotoponimler (yoladlı yeradları).*
- *Fitotoponimler (bitkiadlı yeradları): Yabani bitki adlı yeradları; Zirai bitki adlı yeradları.*
- *Zootoponimler (hayvanadlı yer adları): Evcil hayvanlarla ilgili yer adları; Vahşi hayvanlarla ilgili yer adları.*
- *Avcılığa bağlı yer adları*
- *Hayvancılığa ve konar-göçer hayata bağlı yer adları*
- *Tarıma bağlı yer adları*
- *Maden ve madenciliğe bağlı yer adları: Metal madenlere bağlı yer adları; Metal dışı madenlere bağlı yer adları; Yakıt madenlere bağlı yer adları.*
- *Araç-gereç, giyim-kuşam, eşya adlarıyla ilgili yer adları*
- *Ergotoponimler (Örgütadlı yer adları): Kurum, kuruluş adlarına dayalı yer adları; Yapı adlarına dayalı yer adları.*
- *Bir olaya bağlı yer adları*
- *Mitotoponimler*
- *Yiyecek, içecek adlarına bağlı yer adları*
- *Meslek adlarına bağlı yer adları*
- *Hastalık adlarına bağlı yer adları*
- *Sosyal, dini hayat ve aktiviteye bağlı yer adları*
- *Hrematoponimler (yapıt /eser adından türetilmiş yer adları)*
- *Anemotoponimler (rüzgâr adlı yer adları)*
- *Astrotoponimler*

- *Hronotoponimler (zaman adlı yer adları)*
- *Arzu ve dilekten oluşan yer adları*
- *İnsan ve İnsan Faaliyetleriyle Coğrafi Objeler Arasındaki Bağlı Dolaylı Yansıtan Yer Adları*
 - *Coğrafi terim ve coğrafi terim niteliğindeki sözcüklerle kurulan yer adları*
 - *Yerin konumuna bağlı yer adları*
 - *Renk adlarıyla kurulan yer adları*
 - *Sayı adlarıyla kurulan yer adları*
 - *Coğrafi nesnelerin görünümüne ve yapısına bağlı yer adları*
 - *Metaforik yer adları (Bağırsakdere, Büyükkayık tepe vb.)*
 - *Coğrafi nesnenin dış görünümüne dayalı yer adları*
 - *Coğrafi nesnenin iç özelliğine dayalı yer adları*
 - *Yansıma adlarla kurulan yer adları*
- *Anlamı ya da Kaynağı Tespit Edilemeyen Yer adları*
 - *Sadece veriliş sebebi tespit edilemeyen adlar*
 - *Anlamı ve veriliş sebebi tespit edilemeyen adlar.*²⁸⁷

Toponimlerin oluşmasında birbiriyle etkileşim içinde olan unsurlara bakıldığında ekolojik çeşitlilik, kültürel algılar ve diyalektik zenginlik ilk akla gelenlerdir. Yer ve yerleşme adlarının tasnifinde bu unsurlar çokça karşımıza çıkabilmektedir. 2012 yılında Vinod Singh ve Leela Kumari birlikte hazırladıkları çalışmada toponimleri doğal çevre ile kültürel faktörlerle alakalı toponimler şeklinde iki ana kategoride sınıflandırmıştır. Daha sonra bu başlıkları kendi içinde tekrar sınıflandırmıştır. Doğal çevreye, jeolojik yapıya, topoğrafyaya, hidrolojiye, bitki ve hayvan varlığına ilişkin toponimler olarak sınıflandırılmıştır. Kültürel faktörlerden hareketle verilmiş toponimler ise, sosyal-etnik yapıdan, kişi adlarından veya dini adlardan hareketle verilmiş toponimler, kültürel yapı ve tarihle ilişkili toponimler, yerleşme süreciyle alakalı ve karma toponimler olarak gruplandırılmıştır.²⁸⁸

²⁸⁷ İbrahim Şahin, *a.g.e.* 2015a, s. 107-115.

²⁸⁸ Vinod Singh-Leela Kumari, "Toponymy or the Geography of Place-Names in the Aravalli Hills , and Semi-Arid Plains of Rajasthan", *Periodic Research*, cilt: V, sayı: II, 2016, s. 46.

Toponimler, kim olduğumuzu, nereden geldiğimizi anımsatan öğeler olup ilgili yerin, yerleşmenin geçmişine dair bilgi sunan zengin referanslar olarak değerlendirilir. Bununla birlikte, birçok bölgenin keşfedilmesine ve yerleşme tarihine ilişkin zaman dizininin açığa çıkarılmasında katkıda bulunan öğeler olarak karşımıza çıkan toponimler, bir ulusun kültürel ve dilsel mirasının önemli ayrılmaz unsurlarıdır. Dilbilim uzmanı Jan Tent de, “Approaches to Research in Toponymy” ismiyle 2015 yılında yayınladığı çalışmasında toponimlerin anlamlandırılmasına ve sınıflandırılmasına faydası olacağını öngördüğü toponimik bir tasnif ortaya koymuştur. Bu tasnife göre toponimler 7 başlık altında toplanmıştır; “

- *Tanımlayıcı/Betimleyici toponimler; yerin, yerleşmenin doğal bir özelliğine vurgu yapan isimlerdir*
- *Çağrışımsal toponimler; bir özellik ya da fiziksel yapı ile ilişkilendirilen bir unsuru gösterir*
- *Durum/Olay anlatan toponimler; bir kazayı, yaşanmış bir hadiseyi veya mühim bir tarihi olayı anlatan isimlerdir*
- *Değer belirten toponimler; isim verenin duygu durumunu gösteren toponimler - Hope Island, Beauty Point vb. adlardır.*
- *Yeri değiştirilmiş toponimler; başka bir yerin/yerleşmenin adını başka bir yere verme*
- *Yerli toponimler; herkes tarafından bilinen bir ismi toponim olarak kullanma*
- *Bir yere kendi ismini ya da başkasının ismini verme; özel bir ismi toponim olarak kullanarak bir kişiyi gururlandırma, anımsatma.”²⁸⁹*

Coğrafyacı Frédéric Giraut ve Myriam Houssay-Holzschuch 2016 yılında yaptıkları “Place Naming as Dispositif: Toward a Theoretical Framework” adlı araştırmalarında yer ve yerleşme adlarının tasnifine değinmiş olup isimleri 3 ana başlık altında toplamıştır. Çalışmada kullanılan tasnif, Foucault’un dispositif yaklaşımından hareketle jeopolitik bağlamla, yaygın kullanılan teknoloji ve etkili aktörlerle ilgili toponimler olarak yapılmıştır. Foucauldian dispositif yaklaşım, toponimlerin, adlandırma süreçlerini şekillendiren ifadeler, aktörler, kurumlar, maddi öğeler vb. unsurların karmaşıklığını anlamanın teorik bir yolu olarak anlatılabilir.²⁹⁰ Bu yaklaşımdan hareketle yapılan tasnif modeli aşağıdaki gibidir;

²⁸⁹ Jan Tent, “Approaches to Research in Toponymy”, *Names, A Journal of Onomastics*, cilt: 63, sayı: 2, 2015, s.71

²⁹⁰ Sevil Top Yılmaz, *a.g.e.*, s. 1149.

Tablo 3-4: Foucauldian dispozitif yaklaşıma göre tasnif modeli ²⁹¹

1. Jeopolitik Bağlam	<i>Fetihler- Devrim- Yeni yerlerin oluşması -Nesneleştirme</i>
2. Teknoloji	<i>Etnik arındırma- Yeni bir yerin kuruluşu- Yeniden inşa/yeniden düzenleme- Tanıtım</i>
3. Aktörler	<i>Devlet gücü- Özel sektör- Sivil toplum</i>

Coğrafyacı Ayar Rodrigues de Castro ve Antonia Vazquez Hoehne tarafından hazırlanan “Decoding of Place Names as Geographical Information Tools” adlı çalışmada da toponimlerin tasnif edilmesine yer verilmiştir. Çalışmaya göre toponimlerin taşıdığı bilgileri ortaya çıkarmak ve onların oluşturulmasının, değiştirilmesinin ya da yok olmasının arka plan yer alan güdülerini anlamak için toponimlerin analiz edilmesi ve sınıflandırılması gerekmektedir. Çalışmada yer alan 10 başlıktan oluşan sınıflandırma aşağıdaki gibidir; “

- *İsim, yerle olan yakınlığı, uzaklığı yansıtır. Yerel halk, bireysel deneyimleri neticesinde toponim aracılığıyla ilgili yeri anımsar.*
- *Referans unsuru toponimler. Yerel sakinler, mekânsal referans işlevi gören bir yere bağlı olduğu için belirli bir adı bilir.*
- *İsim, hatırlatma özelliğine sahip bir unsurdur. Yerel sakinler, normalde kişisel deneyimler veya dolaylı bilgiler aracılığıyla anımsatıcı bir fonksiyona sahip toponimi hatırlar.*
- *İsim, kişisel anıları ve kimlik duygusunu aktive eder. İnsanlar, bireysel hatıralarını ve hayata ilişkin tecrübelerini çağırma yeteneği ile toponimi duygusal etiket olarak kullanırlar.*
- *İsim, günlük hayatın bir parçasıdır.*
- *İsmi fonetik ve/veya dilsel algısı, sakinlerin hayali üzerinde bir etkiye sahiptir. Bölge sakinleri, toponimin dilsel, anlamsal ve/veya fonetik anlamı nedeniyle ismin yer hakkındaki fikirlerini etkilemesine izin verir.*
- *İsim, yerin bugünkü anlamına atıfta bulunur.*
- *İsim, yerin tarihine atıfta bulunur.*
- *İsim, toponimik konuları harekete geçirir. Yerel sakinler genellikle, adın atıfta bulunduğu unsura dikkat etmeden, toponimle alakalı bireysel değerlendirmelerini yapar.*

²⁹¹Frédéric Giraut-Myriam Houssay Holzschuch, “Place Naming as Dispositif: Toward a Theoretical Framework”, *Geopolitics*, 2016, cilt: 21, sayı:1, s.1-21.

➤ *İsim, anlık bir düşünceyi canlandırabilir. Toponim, insanlarda, yerle veya adla hiçbir ilişkisi olmayan, herkes tarafından bilinen bir geçmişli olmaksızın anlık olarak bir düşünceyi uyandırabilir.”*²⁹²

2016 yılında “Combining Place Names and Scientific Knowledge on Soil Resources Through an Integrated Ethopedological Approach” adıyla yayımlanan çalışmada da toponimlerin tasnifi meselesi ele alınmıştır. Bu araştırmada toponimlerin farklı dillerden, kültürlerden etkilendiğine ve içinde bulunulan şartlara bağlı olarak farklılaşabilen öğeler olduğuna değinilmiştir. Bu eserde toponimler 6 başlık altında ele alınmıştır; “

- *Toprak kaynaklarından hareketle verilen toponimler*
- *Toprak örtüsü /arazi kullanımına bağlı ortaya çıkan toponimler*
- *Morfolojik adlar; morfolojik birimleri ve özellikleri refere eden toponimlerdir*
- *Jeolojik adlar; doğrudan jeolojiyle alakalı toponimler*
- *Bitki örtüsü ve birtakım spesifik bitki türleriyle alakalı toponimler*
- *Faunadan hareketle verilen toponimler.”*²⁹³

Başlıktan da görüldüğü üzere çalışma, toprak yapısıyla ilgili verilen toponimleri ele aldığı için adları, sadece fiziki unsurlar bağlamında, hatta özelde toprak ile alakalı sınıflandırdığı görülmektedir. Çalışma toprak ve toponimler arasındaki bağlantıya dikkat çektiğinden beşeri ve kültürel öğeler dışarıda bırakılmıştır.²⁹⁴ Toprak, vejetasyon, morfoloji ve hayvan varlığı gibi doğal unsurların hâkim olduğu bir tasnif modeli, bütün toponimi çalışmalarında kullanılmaya uygun olmasa da araştırmacılara fiziki yapıya göre bir tasnif örneği sunması açısından burada değerlendirmeye alınmıştır.

Dilbilimci Alexandra V. Urazmetova ve Julia Kh. Shamsutdinova 2017 yılında beraber kaleme aldıkları “Principles of Place Names Classification” adlı çalışmada

²⁹²Ayar Rodríguez de Castro- Antonio Vázquez Hoehne, “Decoding of Place Names as Geographical Information Tools”, *Mitteilungen der Österreichischen Geographischen Gesellschaft*, 158. Jg. (Jahresband), Wien 2016, s. 283; Sevil Top Yılmaz, a.g.e., 2021, s. 1150-1151.

²⁹³Gian F. Capra- Antonio Ganga- Peter Filzmoser- Carla Gaviano- Sergio Vacca, “Combining Place Names and Scientific Knowledge on Soil Resources Through an Integrated Ethopedological Approach”, *Catena*, sayı: 142, 2016, s.91-92.

²⁹⁴ Sevil Top Yılmaz, a.g.e., s. 1151.

yer ve yerleşme adlarını tasnif etmede uygulanan prensipleri ele almışlardır. Söz konusu makaleye göre toponimler 11 ilkeye göre tasnif edilmiştir; “

- *Nesnenin değişken özelliklerine bağlı sınıflandırma; toponimler makrotoponimler ve mikrotoponimler olarak ayrılır*
- *Bir nesnenin ontolojik niteliklerine bağlı tasnif*
 - *Doğal unsurların isimleri*
 - *Beşeri unsurların isimleri*
- *Toponimleri ait oldukları türlere göre tasnif etme; antropotoponimler, topotoponimler, etnotoponimler, zootoponimler, fitotoponimler, ergotoponimler vb. olarak sınıflandırılması*
- *Yer/yerleşme adlarının etimolojik yapısına göre tasnif edilmesi; yerel adlar, farklı bir dilden alınmış adlar ve karma toponimler*
- *Toponimlerin motivasyonel niteliklerine göre sınıflandırılması*
- *Toponimlerin kronolojik yapısına göre sınıflandırma; antik dönem toponimleri ve modern toponimler*
- *Adların yapısal niteliklerine göre tasnifi; basit, türemiş, bileşik toponimler*
- *Toponimlerin çok anlamlı olmalarına göre yapılan tasnif*
- *Birincil ve birincil olmayan yer/yerleşme adlarına göre tasnif etme*
- *Toponimlerin türlerine göre tasnifi*
- *Toponimlerin yerel olmasına veya olmamasına göre tasnif etme.*”²⁹⁵

Geçmişten günümüze yer ve yerleşmeler değişen etnik yapılar, dini unsurlar, coğrafi görünüm ve bunun benzeri nedenler sebebiyle pek çok kez farklı şekillerde isimlendirilmiştir. Bu sebeple üzerine çalışılması gereken zengin bir toponimi mirasının varlığından söz edilebilir. 2017 yılında Alice Assadorian tarafından yapılan “On the Systematic Classification of Iranian Toponymy” isimli eserde İran toponimisinin sistematik tasnifi ele alınmıştır. Assordian, toponimleri üç farklı şekilde tasnif etmiştir. Müellif, İran toponimlerini araştırırken bölgenin antik yapısı, çok fazla tarihi hadiseye sahne olması, çeşitli etnik bir kökeni barındırması ve pek çok farklı unsuru bulundurması sebebiyle söz konusu sınıflandırmayı uygun gördüğünü ifade etmektedir. İlk olarak toponimleri kökenine, sonra anlamına ve en son olarak

²⁹⁵ Aleksandra V. Urazmetova- Julia Kh. Shamsutdinova, “Principles of Place Names Classifications”, *XLinguae*, cilt: 10, sayı: 4, 2017, s. 28.

da sözcük yapılarına göre sınıflandırmıştır.²⁹⁶ Araştırmanın içeriği açısından, burada ele alınacak olan sınıflandırma türü anlam açısından yapılan semantik tasniftir. Semantik açıdan toponimler aşağıda verilen beş farklı sınıfa ayrılmıştır; “

- *Bölgesel özellikleri yansıtan toponimler (bitki örtüsünden, hayvan varlığından, iklimden hareketle verilen toponimlerdir)*
- *Su adlarından hareketle verilen toponimler*
- *Doğal unsurların, meslek grupları ve etnik yapı adlarından meydana gelen toponimler*
- *Kişi adlarından hareketle verilen toponimler*
- *Dini unsurlardan kaynaklı toponimler.”²⁹⁷*

Adlandırmanın anlamsal temelini sadece dilbilimsel, dile özgü unsurlardan ibaret olmayıp bunun yanı sıra dil dışı ilişkilere atıfta bulunduğu da dile getirilmelidir. 2018 yılında bu duruma vurgu yapan Istvan Hoffmann ve Valeria Toth “Theoretical Issues in Toponym Typology” isimli bir çalışma yayınlamışlardır. Söz konusu esere göre herhangi bir toponim, ne olursa olsun gerçeklikten etkilenir: referanslar, bir yeri ya da yerleşmeyi adlandırırken motive edici unsurlardır. Yani bir bakıma insanlar tarafından yansıtılan karakteristik özellikleri, ad vermenin temeli olarak görülmektedir. Hoffmann ve Toth, bu perspektiften hareketle yer, yerleşme adlarını üç başlık altında sınıflandırmıştır; “

- *Beşeri çevreye ilişkin toponimler; kişi adlarından, etnik grup isimlerinden, kabile, soy adlarından ve meslek adlarından hareketle verilen toponimlerdir.*
- *Yapı ve mekanlarla alakalı toponimler; kale, köprü, dini yapıların isimlerinden hareketle verilen toponimlerdir.*
- *Doğal çevre unsurlarından oluşan toponimler; bitki örtüsünden, hayvan varlığından, hidrografik ve morfolojik yapıdan hareketle verilen toponimlerdir.”²⁹⁸*

2021 yılında David Blair ve Jan Tent daha önce yapmış oldukları tasnif modelini revize etmişlerdir. 2009 yılında öne sürdükleri tasnif modelini, adlandırma sürecindeki temel unsurların anlaşılması ve bu süreci karakterize eden kategoriler

²⁹⁶ Sevil Top Yılmaz, *a.g.e.*, s. 1152.

²⁹⁷ Alice Assadorian, “On the Systematic Classification of Iranian Toponyms”, *American Journal of Linguistic*, cilt: 5, sayı: 3, 2017, s. 53-54.

²⁹⁸ Istvan Hoffmann-Valeria Toth, “Theoretical Issue in Toponym Typology”, *Mitteilungen der Österreichischen Geographischen Gesellschaft*, cilt: 160, 2018, s. 299.

bağlamında tekrar ele alıp değerlendirmişlerdir. Son yapılan tasnifte, toponimler yedi temel kategoriye ayrılmıştır. Tanımlayıcı ya da betimleyici adlar, çağrışımsal/ilişkisel adlar, duygu belirten adlar, herhangi bir olayla, durumla ilgili adlar, başka bir yerden alınmış, kopyalanmış adlar, kişi adı veya unvandan hareketle verilmiş toponimler ve yaratıcı-yenilikçi toponimler şeklinde başlıklandırılmıştır.²⁹⁹

Ele alınan çalışmalar ve tasnif modelleri ışığında, yerlere ve yerleşmelere isim vermedeki içgüdüsel motivasyonun, mekânlara bir kimlik kazandırma gereksiniminden ortaya çıktığı görülmektedir. İçinde bulunulan hayatı ve sosyal yapıları düzenlemek için daima bir kimliğe gerek duyulmaktadır. Dolayısıyla, yeryüzünde bir yer ya da yerleşme olarak bir şey fark edildikten sonra, ona isim vererek bir kimlik yansıtılmak istenir.³⁰⁰ İnsanlar tarafından yerlere ve yerleşmelere verilen bu adların incelenmesi, analiz edilmesi ve tasnifi toponimi çalışmaları içinde değerlendirilmektedir. Yukarıda da bahsedildiği gibi, toponimi araştırmaları, yer ve yerleşme adlarının toplanmasını, anlamlarının bulunmasını, doğalarına veya manalarına göre kategoriler halinde düzenlenmesini, tarihini ve kökenlerini izlemeyi, araştırmayı kapsamaktadır.³⁰¹

Herhangi bir yerin, yerleşmenin kimliği olan toponimler, coğrafi, tarihi, siyasi, ekonomik, kültürel ve dini anlamda toponimi alanında çalışanlara değerli bilgiler vermesinden dolayı yer ve yerleşme adları dil, coğrafya, jeoloji, tarih, arkeoloji ve etnografi için oldukça kıymetlidir. Şehir, kasaba, köy, mahalle, çiftlik gibi yerleşmeler ile ekilebilir alanlar, dağlar, tepeler, nehirler, göller, otlaklar, kayalar gibi fiziki unsurlara eskiden beri isimler verilmiştir. Yer ve yerleşme adları, sıradan seslerin ya da anlamsız kelimelerin yan yana gelmesinden oluşmazlar.³⁰² Kültürel yapıyı ve doğal manzarayı aksettiren toponimler, genel anlamda coğrafya, özelde ise tarihi coğrafya ve kültürel coğrafya araştırmaları açısından önemlidir. Coğrafyacılar için toponimler, insanların çevrelerini algıladıktan sonra ürettikleri zamansal ve mekânsal izlenimlerdir; insan-mekân arasındaki karşılıklı etkilenmenin sonucu

²⁹⁹ David Blair, Jan Tent, *a.g.e.*, 2021, s. 41-43.

³⁰⁰ Paul Woodman, "The Interconnections Between Toponymy and Identity", *Review of Historical Geography and Toponomastics*, cilt: IX, sayı: 17-18, 2014, s. 8.

³⁰¹ Frédéric Giraut-Myriam Houssay Holzschuch, *a.g.e.*, s.3.

³⁰² Kirtadze Daredjan, *a.g.e.*, 2015, s. 20.

ortaya çıkan olgulardır ve toponimleri araştırmak çoğunlukla geçmişteki beşeri ve doğal unsurları gün yüzüne çıkarmaya destek olur. Toponimler, günümüzde mevcudiyeti olmayan öğelerin nişanesi olup aynı zamanda doğal ve beşeri ortamın, düşünce yapısının yansıması şeklinde de ele alınmaktadır. İlk zamanlarda bilim insanları, toponimi çalışmalarında toponimlerin kültürel, siyasi sorumluluklarını görmezden gelerek toponimik kökene ve sınıflandırmaya yoğunlaşıyorlardı. 1980'lerden itibaren bilim insanları, toponimler ile toplum, g ve koşullar arasındaki iletişimi araştırmaya koyulmuşlar ve böylece toponimi çalışmaları eleştirel araştırmalar olmaya başlamıştır. Antik dönemlerden itibaren toplumlar, çevrelerinde bulunan doğal ve kültürel unsurlardan hareketle yerlere ve yerleşmelere isim vermişlerdir. Bu bağlamda toponimler, insanların duygularının, hatıralarının ve geçmişlerinin karışımından oluşmuşlardır ve tüm bunların yansıması olarak değerlendirilmektedir.³⁰³

³⁰³Yun-T.suiYeh, a.g.e, s. 120-124.

4. TOPONİMLERİN SEMANTİK TASNİFİ

Herhangi bir bilim dalında yapılan araştırmalar ve bunlar neticesinde ortaya çıkacak sonuçların somut bir şekilde ifade edilmesi için gerekli görülen sınıflandırmalar, sistematik bir düşüncenin ürünü olup ilgili bilim dalının temelini teşkil etmektedir. Terim, kavram ve yöntemlerin yanı sıra sınıflandırma yapmak da bilimin kuramsal yapısının bir parçasıdır.³⁰⁴ Yer ve yerleşme adlarının ele alındığı toponimi çalışmalarında da adların sınıflandırılması konusu karşımıza çıkmaktadır. Özellikle geniş kapsamlı çalışmalarda toponimlerin tasnif edilmesi verinin türünün ve çeşitliliğinin ortaya konması açısından oldukça önemlidir. Toponimlerin tasnif edilmesiyle, adın anlamı, çevresiyle olan ilişkisi, atıfta bulunduğu öge ortaya çıkarılmış olur.

Çok sayıda yer ve yerleşme adının incelendiği araştırmalar için özellikle gereksinim duyulan nokta sınıflandırmadır. Yer ve yerleşme adı verme eğilimlerinin tespitinde semantik tasnif toponimi çalışmaları için önemli bir konudur. Bu noktada çalışmanın bu bölümünde Türkiye toponimisi için bir tasnif modeli sunulacak olup daha sonra örneklem sahası içinde kalan yer ve yerleşme adları söz konusu modele göre sınıflandırılacaktır.

4.1. TÜRKİYE TOPONİMİSİ İÇİN SEMANTİK TASNİF MODELİ

Türkiye toponimisine ilişkin yapılmış çalışmalarda tasnif konusunun önemli bir sorun olduğu görülmektedir. Neredeyse her bir çalışmada farklı bir tasnif modeli kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu noktada, Türkiye toponimisi bağlamında geniş kapsamlı bir çalışmanın yapılmayışı da etkili olmuşa benzemektedir. Toponimi çalışmaları incelendiğinde yer ve yerleşme adlarını analiz etme açısından herkes tarafından kullanılan bir tasnif modelinin olmadığı görülmektedir. Neredeyse her toponimi çalışması kendine ve uygulandığı yere has bir sınıflandırma ortaya

³⁰⁴ İbrahim Şahin, *a.g.e.*, 2015a, s. 91.

koymuştur. Disiplinler arası bir alan olması sebebiyle de toponimi alanında çalışanlar, kendi bilim dallarının etkisiyle sınıflandırmalar yapmışlardır. Örneğin, coğrafyacılar coğrafyanın sistematik tasnifinden, tarihçiler tarihi verilerden hareketle toponimleri sınıflandırmayı denemişlerdir. Bunun yanı sıra yurt dışında yapılan çalışmalar incelendiğinde, kullanılan tasniflerin neredeyse tamamında milli bir yaklaşımdan söz edilebilir ve dolayısıyla başka yerler için yapılacak çalışmalara bu sınıflandırma modelleri tam manasıyla uygulanamamaktadır.³⁰⁵ Bazı durumlarda daha önce ortaya atılmış bir toponimi tasnifinin bazı başlıkları bir başka çalışmada kullanılmış olsa da tam olarak standart bir tasnif modelinden maalesef ki söz edilemez. Bu noktadan hareketle daha önceki toponimi çalışmalarında kullanılan tasnif yöntemleri değerlendirilmiş ve burada Türkiye Toponimisi için uygun olacağı tasavvur edilen bir tasnif modeli ileri sürülmüştür;

1. Kişisel ve toplumsal toponimler
 - 1.1. Kişi adı, lakap, unvanlarla ilgili toponimler
 - 1.2. Topluluk adlarıyla ilgili toponimler
 - 1.3. Etnik grup adlarıyla ilgili toponimler
 - 1.4. Vücut kısımları ile ilgili toponimler
 - 1.5. Hastalık adlı toponimler
2. Fonksiyonel Toponimler
 - 2.1. Yapı, mekân ve bunlarla ilgili unsurları belirten toponimler
 - 2.2. Yerleşme türlerine işaret eden toponimler
 - 2.3. Meslek adlarıyla ilgili toponimler
 - 2.4. Dini adlardan hareketle verilen toponimler
 - 2.5. Eski yerleşme izleriyle ilgili toponimler
 - 2.6. Mülkiyet ve ulaşımla ilgili toponimler
 - 2.7. Göçle ilgili toponimler
 - 2.8. İdari ve ekonomik fonksiyon belirten toponimler
 - 2.9. Tarihi adlarla ilgili toponimler
3. Betimleyici toponimler
 - 3.1. Morfolojiyle ilgili toponimler
 - 3.2. Bitki ve ağaç türleriyle ilgili toponimler
 - 3.3. Su kaynaklarıyla ilgili toponimler

³⁰⁵ Sevil Top Yılmaz, *a.g.e.*, 2021, s. 1154.

- 3.4. Hayvanlarla ilgili toponimler
- 3.5. Yer-yön belirten toponimler
- 3.6. Renk belirten toponimler
- 3.7. Eski- yeni adlı toponimler
- 3.8. Ölçü-boyut belirten toponimler
- 3.9. Sayılarla ilgili toponimler
- 3.10. İklimle ilgili toponimler
- 3.11. Madenlerle ilgili toponimler
- 3.12. Araç-gereçlerle ilgili toponimler
- 3.13. Şekil-durum belirten toponimler
- 3.14. Duygu belirten toponimler
- 3.15. Olay anlatan toponimler
- 3.16. Yoksunluk bildiren toponimler
- 3.17. Yiyecek –içeceklerle ilgili toponimler
4. Diğer toponimler

Elimizdeki verilerden hareketle Türkiye toponimisi için ortaya koyulan sınıflandırma, kişisel ve toplumsal toponimler, fonksiyonel toponimler, betimleyici toponimler ve diğer toponimler olmak üzere dört ana başlıktan meydana gelmektedir. Kişisel ve toplumsal toponimler, kişi adları, boy-oymak, aşiret adları, etnik grupların adları ve vücut kısımları ile ilgili adlardan oluşmaktadır. İkinci başlık fonksiyonel toponimlere ayrılmıştır ve söz konusu grup, yapı-mekân isimlerinden, meslek gruplarından, dini öğeler içeren isimlerden hareketle verilmiş özünde bir fonksiyonu barındıran toponimleri kapsamaktadır. Betimleyici toponimler ise renk adlarından, yer-yön belirten sözcüklerden, morfolojikle ilgili, etrafta bulunan hayvan ve bitki türleri bağlamında çevreyi betimleyen isimlerin toponim olarak kullanılmasıyla meydana gelmiştir. Son başlık ise herhangi bir sınıfa dâhil edilemeyen ya da toplam sayı içinde yekûnu az olan yer/yerleşme adlarına ayrılan diğer toponimler başlığıdır.³⁰⁶ Geçmiş ile gelecek arasında köprü niteliği taşıyan, kültürel sürekliliğin sağlanmasında önemli rolü olan toponimlerin verilmesi noktasında eğilimler toplumlar arasında farklılık göstermekle birlikte birleştikleri taraflar da söz

³⁰⁶ Sevil Top Yılmaz, a.g.e., 2021,s. 1155.

konusudur. Hemen hemen tüm araştırmalarda bir yere veya yerleşme adlandırılırken yerin lokasyonu, orada egemenlik kurmuş toplulukların adı ya da toplumun ileri gelen bireylerin isimleri ile çevrede var olan özelliklerin etki ettiği görülmektedir. Ancak, yukarıda ifade edildiği gibi geçmişten günümüze yapılan toponimi yalnızca yapıldığı yer için uygulanabileceği de bir gerçektir. Bu noktadan hareketle söz konusu çalışmada Türkiye toponimisine has bir tasnif denemesi yapılmıştır. Bu tasnif modelinin, toponimi üzerine çalışmalar yapan bilim insanları için yararlı, kapsayıcı ve kullanışlı olacağı düşünülmektedir.

Tablo 4-1: Türkiye toponimisi tasnif modeli

1. Kişisel ve toplumsal toponimler	1.1. Kişi adı, lakap, unvanlarla ilgili toponimler	Ağaköy, Caferağa, Halilçavuşlar, Kelömer, Topaloğlu vb.
	1.2. Topluluk adlarıyla ilgili toponimler	Afşar, Bayındır, Beydili, Göçerli, Kayı, Sarılar vb.
	1.3. Etnik grup adlarıyla ilgili toponimler	Arnavutlar, Çerkez, Kürtdamı, Zazalar vb.
	1.4. Vücut kısımları ile ilgili toponimler	Parmaklı, Ayaklı, Parmaksız vb.
	1.5. Hastalık adlı toponimler	Sıtmakayası, Uyuzsuyu, Kızamık sırtı, Kuduz çayı vb.
2. Fonksiyonel Toponimler	2.1. Yapı, mekân ve bunlarla ilgili unsurları belirten toponimler	Ahır, Ambarlı, Çeşmegeçidi, Değirmenbaşı, Sarnıçköy vb.
	2.2. Yerleşme türlerine işaret eden toponimler	Ağılönü, Beşdam, Dalyan, Yaylacık, Kışlakköy vb.
	2.3. Meslek adlarıyla ilgili toponimler	Çobanlı, Demirci, İmamlar, Nalbant, Terziler vb.
	2.4. Dini adlardan hareketle verilen toponimler	Hacılar, Dedeler, Ermişler, Şeyhli, Tahtacı vb.
	2.5. Eski yerleşme izleriyle ilgili toponimler	Viran, Ören, Hisar, Kale, Asar vb.
	2.6. Mülkiyet ve ulaşım ile ilgili toponimler	Vakıf, Han, Yolüstü, Derbent vb.
	2.7. Göçle ilgili toponimler	Muhacir, Hamidiye, Morahılar, Süleymaniye, Göçebe vb.

	2.8. İdari ve ekonomik fonksiyon belirten toponimler	Beylik, Pazarköy, İldivan, Çarşıcuma, Şekerli vb.
	2.9. Tarihi adlarla ilgili toponimler	Avanos, Tire, Foça, Simav, Sığacık, İsbile vb.
3. Betimleyici toponimler	3.1. Morfolojiyle ilgili toponimler	Adatepe, Akboğaz, Çukur, Dikyamaç, Ovacık vb.
	3.2. Bitki ve ağaç türleriyle ilgili toponimler	Ağaçlı, Ahlatlıoba, Gülistan, Kozlu, Meşedibi vb.
	3.3. Su kaynaklarıyla ilgili toponimler	Çayköy, Çağlayan, Çatak, Pınarcık, Soğuksu vb.
	3.4. Hayvanlarla ilgili toponimler	Arılı, Balıklı, Boğabaşı, Çakaltepe vb.
	3.5. Yer-yön belirten toponimler	Aşağıoba, Başalan, Güneykaya, Ortaköy, Yukarıoba vb.
	3.6. Renk belirten toponimler	Akköy, Kızılkaya, Sarıkaya, Bozköy, Yeşiloba vb.
	3.7. Eski-yeni adlı toponimler	Eskiahır, Yeniağıl, Yenice, Yeniyayla vb.
	3.8. Ölçü-boyut belirten toponimler	Küçükçay, Uzunalan, Büyükköy vb.
	3.9. Sayılarla ilgili toponimler	Beşkaya, Dört Yol, Üçköy vb.
	3.10. İklimle ilgili toponimler	Ayazköy, Soğucak, Karlık, Rüzgarlı, Yelliçal vb.
	3.11. Madenlerle ilgili toponimler	Bakırlı, Demirtaş, Gümüşyurt, Tuzluca vb.
	3.12. Araç-gereçlerle ilgili toponimler	Baltalı, Beşikli, Çıkrıklar, Çiviköy, Tekneli vb.
	3.13. Şekil-durum belirten toponimler	Sırlı, İrice, Yaslıca, Yekbaş, Kovuk, Yassıkara vb.
	3.14. Duygu belirten toponimler	Kötüköy, Güzelli, Ulucak, Dertli, Kederli vb.
	3.15. Olay anlatan toponimler	İlkkurşun, Kavga, Çokyatan vb.

3.16. Yoksunluk belirten toponimler	Susuz, Çıplak, Medetsiz vb.
3.17. Yiyecek-içeceklerle ilgili toponimler	Tutmaç, Bebük, Helva vb.
4. Diğer toponimler	Herhangi bir sınıfa dâhil edilemeyen toponimler

4.1.1. Kişisel ve Toplumsal Toponimler

Yer ve yerleşmelere isim vermek bir yeri tanımlama onu diğerlerinden farklı kılma gibi temel bir güdüden kaynaklanmaktadır. Bunu yaparken de açıklayıcı, tanımlayıcı ya da hatırlatıcı olabilecek unsurlar devreye girer.³⁰⁷ Bu noktada yer ve yerleşmelere ad vermede etkili faktörlerden birisi insan ve insana ait özellikler ile toplumsal unsurlardır. Bu faktörler arasında insan bedeni, sıfatları, konumu, adı, faaliyetleri adlandırmada karşılaşılan öğelerdir. Bunun yanı sıra topluluklara ait isimler de toponimlerde sıkça yer almaktadır. Önemli bir kişinin, liderin, yöneticinin adını, unvanını, lakabını toponim olarak kullanmak veya etnik grup, vücut kısımlarına ilişkin adların toponim olarak kullanılması da söz konusudur.

Bir kişinin ya da grubun o yerin sahibi, kurucusu, kurtarıcısı, lideri vb. olduğu hissinden hareketle birçok yere veya yerleşmeye kişisel ve toplumsal faktörlerden kaynaklı toponimlerin verilmesi söz konusudur. Bunun yanı sıra orada yaşayan zaman zaman azınlığı zaman zaman da çoğunluğu tanımlamaya yönelik etnik gruplardan yola çıkarak verilen toponimler de bulunmaktadır. Ayrıca insanın fiziksel yapısını, bedenini anlatan toponimler de kullanılmaktadır. Bu anlamda kişisel ve toplumsal toponimler başlığı kendi içinde beş gruba ayrılmaktadır. Bunlar; kişi adı, lakap, unvandan oluşan toponimler, topluluk adlarıyla ilgili toponimler, etnik grup adlarıyla ilgili toponimler ve vücut kısımları ile ilgili toponimler ve hastalık adlarından oluşan toponimler şeklinde tasnif edilmektedir.

Çalışmada 1/100.000 ölçekli topografya haritalarından üretilen verilere bakıldığında yaklaşık 38.180 yer adının 5.202 adedi kişisel ve toplumsal toponimlerden oluşmaktadır. Bu sayı toplam yer adının %14'ünü oluşturmaktadır. Kişisel ve

³⁰⁷ George Steward, a.g.e., 1957, s. 1.

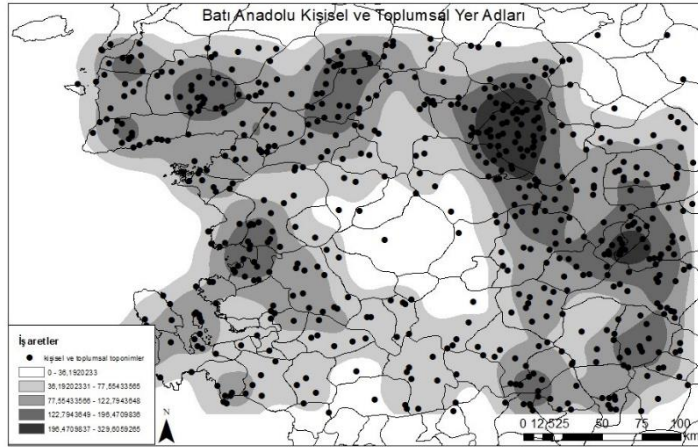
toplumsal yer adlarının kendi içindeki dağılımına bakıldığında en yüksek oranın kişi adı, lakap ve unvandan oluştuğu görülmektedir. Onu takip eden ise topluluk adları olmuştur. Kişisel ve toplumsal yer adlarının %4'ü etnik kökene ilişkin verilmiş yer adları olup %2'lik kısmı ise vücut kısımlarına ilişkin adlardır. En düşük pay ise %1'lik oranla hastalık adlarından hareketle verilmiş toponimler olarak karşımıza çıkmaktadır.

1/200.000 ölçekli topografya haritalarından üretilen yer adlarının toplam sayısı 7.871'dir. 7.871 adet yer adının 1.092'si kişisel ve toplumsal özelliklerden hareketle verilmiş yer adları olarak tasnif edilmiştir. Bu sayı toplam yer adının %14'üne tekabül etmektedir. Burada en yüksek oran %49 ile topluluk adları kaynaklı yer adlarından oluşmaktadır. Topluluk adlarından sonra ise kişi adı, lakap ve unvandan oluşan yer adları toplam adlar içinde %43 ile ikinci sırada olup etnik kökene işaret eden yer adları %4, vücut kısımlarına ilişkin kullanılan yer adları %2, hastalık adlarından hareketle verilen adlar ise %0,82 oranındadır.

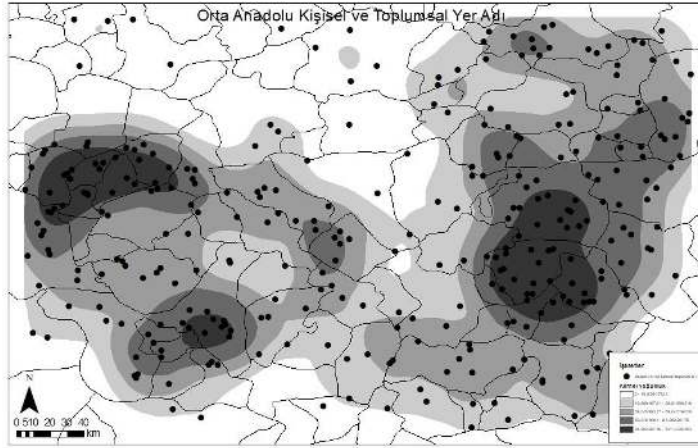
Tablo 4-2: Kişisel ve toplumsal yer adlarının bölgesel dağılışı

Kişisel ve Toplumsal Toponimler	Birinci Grup Yer Adları			İkinci Grup Yer Adları			Genel	
	Batı A.	Orta A.	Doğu A.	Batı A.	Orta A.	Doğu A.	Genel Toplam	Oran
Etnik Köken	67	75	70	29	15	5	261	4,15%
Topluluk Adı	762	967	681	333	150	57	2.950	46,87%
Kişi Adı-Lakap	587	867	1.000	236	144	91	2.925	46,47%
Vücut Kısımları	26	53	22	11	9	3	124	1,97%
Hastalık Adı	9	12	4	4	5	0	34	0,54%
Toplam	1.451	1.974	1.777	613	323	156	6.294	

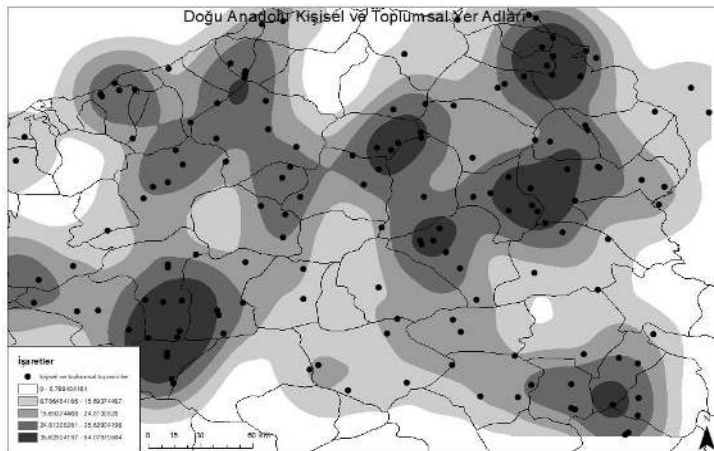
Harita 4.1: Batı Anadolu kişisel ve toplumsal yer adları

Harita 4.2: Orta Anadolu kişisel ve toplumsal yer adları

Harita 4.3: Doğu Anadolu kişisel ve toplumsal yer adları

Kişisel ve toplumsal toponimlerin yerleşme adlarına yansımalarına bakıldığında birinci grup haritalardan elde edilen 17.954 adet adın 5.370 tanesinin bu grupta olduğu görülmektedir. Bu sayı toplam yerleşme adının %30'una tekabül etmektedir. Kişisel ve toplumsal toponimlerin kendi içindeki dağılımında ise en yüksek paya sahip olan grup %57,33'lük oranla topluluk adlarından hareketle verilmiş yerleşme adlarıdır. Topluluk adlarının ardından kişi adı, lakap ve unvanlardan oluşan yerleşme adları gelmektedir. 5.365 yerleşme adının 2.146 tanesi yani %40'ı kişi adlarından, lakaplardan ve unvanlardan oluşmaktadır. Etnik kökene işaret eden yerleşme adları 115 adet olarak tespit edilmiş olup toplam yerleşme adının %2.14'dür. Bu grupta en düşük pay %0,39 ile vücut kısımları ve %0,13 ile hastalık adlarıyla ilgili olan yerleşme adlarına aittir.

İkinci grup haritalarda bulunan yerleşme adlarına bakıldığında toplam sayının 13.625 olduğu görülmüş olup kişisel ve toplumsal özellikleri yansıtan yerleşme adlarının sayısı 3.801 olarak kaydedilmiştir. Toplam yerleşme adının %28'ini kişisel ve toplumsal toponimler oluşturmaktadır. Bu sınıfın kendi içindeki dağılımı birinci grup haritalardan üretilen verilerle benzerlik göstermekte olup en yüksek payı %58 ile topluluk adları oluşturmaktadır. İkinci sırada %38'lik oranla kişi adı, lakap ve unvanlardan oluşan yerleşme adları gelmektedir. %2,92'si etnik kökene ilişkin unsurlar içeren yerleşme adlarıdır. Burada da yine en düşük oran vücut kısımları ve hastalık adlarına ilişkin yerleşme adlarına aittir.

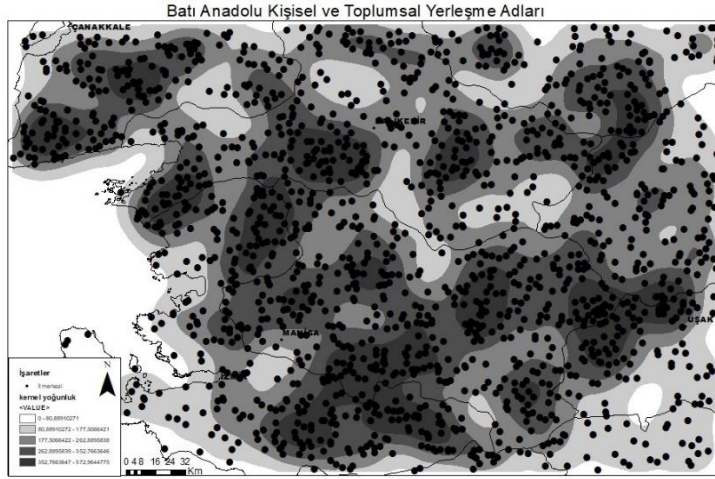
Tablo 4-3: Kişisel ve toplumsal yerleşme adlarının bölgesel dağılışı

Kişisel ve Toplumsal Toponimler	Birinci Grup Yerleşme Adları			İkinci Grup Yerleşme Adları			Genel	
	Batı A.	Orta A.	Doğu A.	Batı A.	Orta A.	Doğu A.	Genel Toplam	Oran
Kişi Adı-Lakap	736	687	723	592	488	372	3.598	39,23%
Etnik Köken	47	30	38	44	49	18	226	2,47%
Topluluk Adı	1.173	1.105	803	1.072	804	345	5.302	57,81%
Vücut Kısımları	9	7	5	3	6	3	33	0,36%
Hastalık Adı	2	4	1	3	2	0	12	0,13%
Toplam	1.967	1.833	1.570	1.714	1.349	738	9.171	

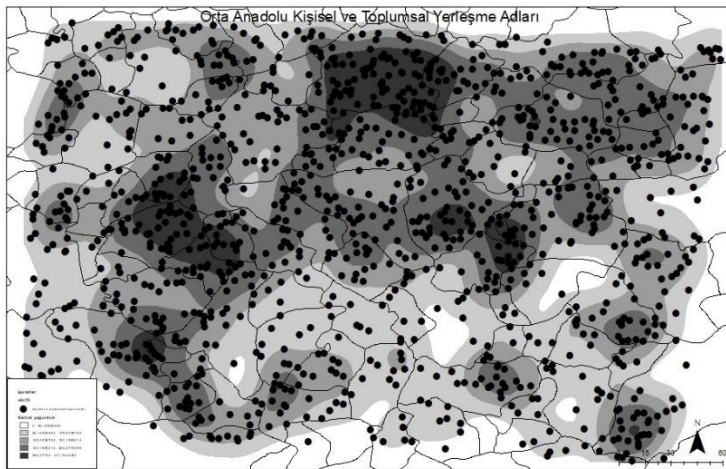
Tablo 4-4: Kişisel ve toplumsal toponimlerin tasnifi

Kişisel ve Toplumsal Toponimler	Birinci Grup			İkinci Grup			Genel	
	Tasnif Türü	Yer Adı	Yerleşme Adı	Toplam	Yer Adı	Yerleşme Adı	Toplam	Genel Toplam Oran
Kişi Adı-Lakap		2.454	2.146	4.600	471	1.452	1.923	6.523 42,18%
Topluluk Adı		2.410	3.081	5.491	540	2.221	2.761	8.252 53,36%
Etnik Köken		212	115	327	49	111	160	487 3,15%
Vücut Kısımları		101	21	122	23	12	35	157 1,01%
Hastalık Adı		25	7	32	9	5	14	46 0,30%
Toplam		5.202	5.370	10.572	1.092	3.801	4.893	15.465

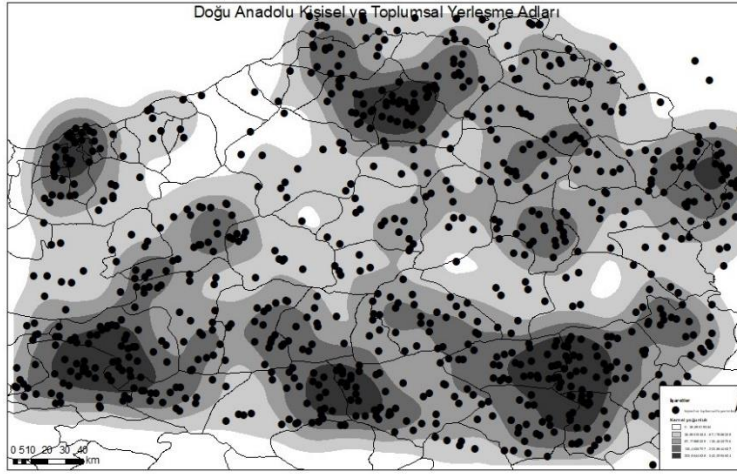
Harita 4.4: Batı Anadolu kişisel ve toplumsal yerleşme adları

Harita 4.5: Orta Anadolu kişisel ve toplumsal yerleşme adları

Harita 4.6: Doğu Anadolu kişisel ve toplumsal yerleşme adları

Tablo 4-5: Kişisel ve toplumsal toponimlere örnek tablo

Adı	Türü	Tasnif Türü 2	Tasnif Türü 1
Türkmenyeri	Mevki	Topluluk Adı	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Çetmi T.	Tepe	Topluluk Adı	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Abdal D.	Dere	Topluluk Adı	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Arabacı D.	Dere	Topluluk Adı	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Burhan dağı	Dağ	Kişi Adı-Lakap	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Bayındır D.	Dere	Topluluk Adı	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Çakırlar T.	Tepe	Topluluk Adı	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Köseler	Mevki	Kişi Adı-Lakap	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Çakmaklar T.	Tepe	Topluluk Adı	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Arnavut Çş.	Çeşme	Etnik Köken	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Tuğluk Sr.	Sırt	Topluluk Adı	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Danişment T.	Tepe	Topluluk Adı	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Ahmet T.	Tepe	Kişi Adı-Lakap	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Kuduz Ç.	Çay	Hastalık Adı	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Yürük D.	Dere	Topluluk Adı	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Aydınlr Ç.	Çay	Topluluk Adı	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Bahadırılı Ç.	Çay	Kişi Adı-Lakap	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Ana D.	Dere	Kişi Adı-Lakap	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Okçular T.	Tepe	Topluluk Adı	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Yürük D.	Dere	Topluluk Adı	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Süleyman T.	Tepe	Kişi Adı-Lakap	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Toklu T.	Tepe	Topluluk Adı	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Emirli T.	Tepe	Topluluk Adı	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Kürt kayası	Mevki	Etnik Köken	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Kemalpaşa Dağı	Dağ	Kişi Adı-Lakap	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Bozyürük T.	Tepe	Topluluk Adı	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Tahtacı Sr.	Sırt	Topluluk Adı	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler

Kara Mehmet T.	Tepe	Kişi Adı-Lakap	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Avşar Ç.	Çay	Topluluk Adı	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Haydar bağları	Bağ	Kişi Adı-Lakap	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Macar Dağı	Dağ	Etnik Köken	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Çomaklı Sr.	Sırt	Topluluk Adı	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Atabey T.	Tepe	Kişi Adı-Lakap	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Büğdüz kırı Mvk.	Mevki	Topluluk Adı	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Beydili Ç.	Çay	Topluluk Adı	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Beydili Ç.	Çay	Topluluk Adı	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Hüseyin T.	Tepe	Kişi Adı-Lakap	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Hüseyin T.	Tepe	Kişi Adı-Lakap	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Boyalı T.	Tepe	Topluluk Adı	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Ravlıdüzü Mvk.	Mevki	Topluluk Adı	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Abbas Sr.	Sırt	Kişi Adı-Lakap	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Feyzullah Çş.	Çeşme	Kişi Adı-Lakap	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Ayşe Pn.	Pınar	Kişi Adı-Lakap	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Halilağa Dğ.	Değirmen	Kişi Adı-Lakap	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Arabın D.	Dere	Etnik Köken	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Toklu T.	Tepe	Topluluk Adı	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Eğmir D.	Dere	Topluluk Adı	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Çerkez Çş.	Çeşme	Etnik Köken	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Besimağaközü D.	Dere	Kişi Adı-Lakap	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Bayındır D.	Dere	Topluluk Adı	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Eymirözü	Öz	Topluluk Adı	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Fatmakaya D.	Dere	Kişi Adı-Lakap	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
İğdir D.	Dere	Topluluk Adı	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Bayındır D.	Dere	Topluluk Adı	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Şamlı Pn.	Pınar	Topluluk Adı	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Uyuz T.	Tepe	Hastalık Adı	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Körbekir T.	Tepe	Kişi Adı-Lakap	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Evcı T.	Tepe	Topluluk Adı	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Paşa Pn.	Pınar	Kişi Adı-Lakap	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Toklu T.	Tepe	Topluluk Adı	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Abdurrahman T.	Tepe	Kişi Adı-Lakap	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Kulaksız D.	Dere	Vücut Kısımları	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Uyluk Mvk.	Mevki	Vücut Kısımları	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Ayşe Pn.	Pınar	Kişi Adı-Lakap	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Paşa Pn.	Pınar	Kişi Adı-Lakap	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Ana D.	Dere	Kişi Adı-Lakap	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Çapans D.	Dere	Topluluk Adı	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Abbas Sr.	Sırt	Kişi Adı-Lakap	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Çapans D.	Dere	Topluluk Adı	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Leventler Sr.	Sırt	Kişi Adı-Lakap	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Kotanlar Sr.	Sırt	Topluluk Adı	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Paşa Pn.	Pınar	Kişi Adı-Lakap	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Çingene Sr.	Sırt	Etnik Köken	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
İbonun D.	Dere	Kişi Adı-Lakap	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Lezgi Ç.	Çay	Topluluk Adı	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler

Paşa Pn.	Pınar	Kişi Adı-Lakap	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Bayat D.	Dere	Topluluk Adı	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Gazi T.	Tepe	Kişi Adı-Lakap	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Kadir Sr.	Sırt	Kişi Adı-Lakap	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Gazi T.	Tepe	Kişi Adı-Lakap	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Dursun Pn.	Pınar	Kişi Adı-Lakap	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Levoçayırı Mvk.	Mevki	Topluluk Adı	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Hasanova D.	Dere	Kişi Adı-Lakap	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Hüseyin T.	Tepe	Kişi Adı-Lakap	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Yusufun Pn.	Pınar	Kişi Adı-Lakap	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Ayşe Pn.	Pınar	Kişi Adı-Lakap	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Rahmi D.	Dere	Kişi Adı-Lakap	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Sincan T.	Tepe	Topluluk Adı	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Kasimbey Ç.	Çay	Kişi Adı-Lakap	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Abdal D.	Dere	Topluluk Adı	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Gazi T.	Tepe	Kişi Adı-Lakap	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Hamzagözü Sr.	Sırt	Kişi Adı-Lakap	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Alman gediği	Mevki	Etnik Köken	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Paşa Pn.	Pınar	Kişi Adı-Lakap	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Boncuklu Pn.	Pınar	Topluluk Adı	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Süleyman T.	Tepe	Kişi Adı-Lakap	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Ziyapaşa T.	Tepe	Kişi Adı-Lakap	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Abaz T.	Tepe	Etnik Köken	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Boşnak Pn.	Pınar	Etnik Köken	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Tatartepe Sr.	Sırt	Etnik Köken	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Kozan T.	Tepe	Topluluk Adı	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Alibekir D.	Dere	Kişi Adı-Lakap	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Şehit tepeleri	Tepe	Kişi Adı-Lakap	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Hüseyin T.	Tepe	Kişi Adı-Lakap	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Aşık T.	Tepe	Kişi Adı-Lakap	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Türkyurdu T.	Tepe	Etnik Köken	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Şükrü Pn.	Pınar	Kişi Adı-Lakap	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Gazi T.	Tepe	Kişi Adı-Lakap	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Amca T.	Tepe	Kişi Adı-Lakap	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Padişah D.	Dere	Kişi Adı-Lakap	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Abazlı	Köy	Etnik Köken	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Abdi	Köy	Kişi Adı-Lakap	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Abdullah Ağ.	Ağıl	Kişi Adı-Lakap	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Abitler	Mahalle	Topluluk Adları	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Acemler damı	Dam	Topluluk Adları	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Afşar	Köy	Topluluk Adları	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Ahmetbey	Köy	Kişi Adı-Lakap	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Akincılar	Mahalle	Topluluk Adları	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Akkeçilli	Mahalle	Topluluk Adları	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Akkoyunlu	Köy	Topluluk Adları	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Alibey komu	Kom	Kişi Adı-Lakap	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Araplı damları	Harap	Etnik Köken	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Arnavud	Mahalle	Etnik Köken	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler

Aşağıkayı	Köy	Topluluk Adları	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Atkaracalar	Nahiye	Topluluk Adları	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Avunduk	Köy	Topluluk Adları	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Bektaşoğlu	Köy	Topluluk Adları	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Benlihasan	Köy	Kişi Adı-Lakap	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Beydili ağılları	Ağıl	Topluluk Adları	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Büydüz Çif.	Çiftlik	Topluluk Adları	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Çepni	Köy	Topluluk Adları	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Çerkez	Mahalle	Etnik Köken	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Danışman Y.	Yayla	Topluluk Adları	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Dereçepni (Kötüçepni)	Köy	Topluluk Adları	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Efeler	Mahalle	Kişi Adı-Lakap	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Eminağa Çif.	Çiftlik	Kişi Adı-Lakap	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Fadıl Bey çiftliği	Çiftlik	Kişi Adı-Lakap	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Gülyusuf komu	Kom	Kişi Adı-Lakap	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Köseköy	Köy	Topluluk Adları	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Kullar	Köy	Topluluk Adları	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Laz komu	Kom	Etnik Köken	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Nazif Ağ.	Ağıl	Kişi Adı-Lakap	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Pomak Çif.	Çiftlik	Etnik Köken	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Reşonun	Mahalle	Topluluk Adları	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Sadullah Ağ.	Ağıl	Kişi Adı-Lakap	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Sıtma	Köy	Hastalık Adı	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Sindelli	Köy	Topluluk Adları	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Tatarilyas	Mahalle	Kişi Adı-Lakap	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler
Umurlu	Köy	Topluluk Adları	Kişisel Ve Toplumsal Toponimler

4.1.1.1. Kişi Adı, Lakap ve Unvanlarla İlgili Toponimler

Toponimler, diğer tüm isimler gibi insan dilinin vazgeçilmez bir parçasıdır. İnsanlar, hayvanlar, kuruluşlar, eserler, yerler ve yerleşmeler gibi birer birer nesnelere atıfta bulunulduğunda adlar kullanılır. İsimler, sadece belli nesnelere atıfta bulunan sözcükler olarak değil, bunun yanı sıra bilişsel, duygusal, ideolojik ve sosyal bağlamda iletişim kurmanın bir yöntemi şeklinde de farklı işlevlerde kullanılır.³⁰⁸ Toponimler, bazen bir gruba, aileye ait olmanın sosyal sinyalleri olarak ilgili yer veya yerleşmedeki kişiler arasındaki bağları kuvvetlendirmektedir. Bu anlamda bir yer ya da yerleşmeye isim verilirken bir kişinin adından, unvanından veya lakabından yola çıkarak adlandırmalar yapılabilmektedir.

³⁰⁸ Botolv Helleland, a.g.e., 2012, s. 99.

Kişi adı, lakap ve unvandan oluşan toponimler genellikle, ilgili yerdeki önde gelen bir ailenin lakabı, bir kişinin adı veya unvanı olabileceği gibi bir liderin, bir yöneticinin ismi de olabilmektedir. Toplumun ileri gelenlerinin adları, siyasi kimliği önem kazanmış kişilerin adları, Anadolu'nun yetiştirdiği ozanların adları, Türkiye topraklarını korumak için girdikleri mücadelelerde gazi olan ya da yaşamlarını yitiren şehitlerin adları, tarihi perspektifte önemli olan kişilerin adları ile çeşitli unvan ve lakapların toponim olarak kullanıldığı görülmektedir. Mustafa Kemal Paşa İstasyonu, Ata çeşmesi, Paşaköy deresi, Salihpaşa yamacı, Kasım bey çeşmesi, Paşa köyü, Karatekin köyü, Halitpaşa köyü, Aşıkpaşa köyü, Aşıkzülali yaylası, Şehitemin köyü, Şehithalit köyü, Şehitler yaylası, Mahmutgazi köyü, Gaziosmanpaşa mahallesi, Karaahmetli köyü, Kamburlar mahallesi, Kızılhasan köyü, Timuroğlu mahalesi gibi isimler örnek olarak gösterilebilir.

Çalışmada birinci grup haritalardan üretilen yer adları içinde yaklaşık 5.202 kişisel ve toplumsal toponimlerin 2.454 tanesi kişi adı, lakap ve unvandan oluşan yer adlarıdır. Bu toponimlerin örneklem alanı içinde mekânsal açıdan dağılımında en yüksek oranın 1.000 yer adıyla doğuda olduğu tespit edilmiştir. Onu takiben Orta Anadolu'da 867, Batı Anadolu'da ise 587 kişi adı, lakap ve unvandan oluşan yer adı bulunmaktadır.

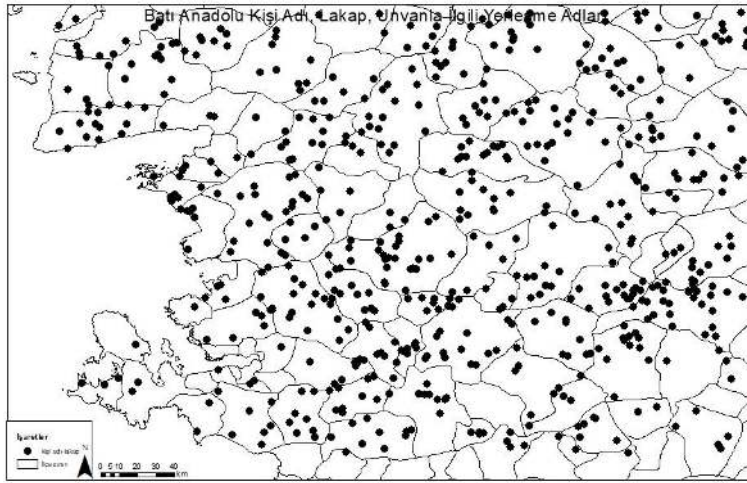
İkinci grup haritalardan üretilen yer adlarının tasnifi neticesinde ise 1.092'sinin kişisel ve toplumsal özelliklerden hareketle verilmiş olduğu görülmektedir. 1.092 yer adının 471 tanesi kişi adı, lakap ve unvandan oluşmaktadır. Burada elde edilen toponimlerin bölgesel açıdan dağılımı birinci grup haritalardan biraz daha farklıdır. Kişi adı, lakap ve unvandan oluşan toponimlere en fazla Batı Anadolu'da rastlanmakta olup 471 yer adının 236 tanesi bu bölgede bulunmaktadır. Orta Anadolu'da 144, doğuda ise 91 tane yer adı tespit edilmiştir.

Birinci grup topografya haritalarında örneklem sahası içinde kalan yerleşme adlarının 2.146 tanesi kişi adı, lakap ve unvandan oluşmaktadır. Çeşitli kişi adlarının, unvanların ve lakapların yerleşme adı olarak en çok kullanıldığı bölge 736 yerleşme adıyla Batı Anadolu olmuştur. İkinci sırada ise 723 yerleşme adıyla Doğu Anadolu

gelmektedir. Orta Anadolu’da 687 yerleşme adı, kişi adı, lakap ve unvanlardan hareketle verilmiştir.

Kişi adı, lakap ve unvanlardan oluşan yerleşme adlarının, ikinci grup haritalardaki durumuna bakıldığında kişisel ve toplumsal toponimlerin %38’ini oluşturduğu görülmektedir. Toplamda 1.452 adet yerleşmeye kişi adı, lakap ve unvanların isim olarak verildiği saptanmıştır. Bu toponimlerin 592’si batıda, 488’i Orta Anadolu’da, 372’si ise doğuda bulunmaktadır.

Harita 4.7: Batı Anadolu kişi adı, lakap, unvanla ilgili yerleşme adları

Tablo 4-6: Kişi adı, lakap ve unvanlarla ilgili toponimler

Kişisel ve Toplumsal Toponimler	Birinci Grup			İkinci Grup			Genel	
	Tasnif Türü	Yer Adı	Yerleşme Adı	Toplam	Yer Adı	Yerleşme Adı	Toplam	Genel Toplam
Kişi Adı-Lakap	2.454	2.146	4.600	471	1.452	1.923	6.523	42,18%

4.1.1.2. Topluluk Adlarıyla İlgili Toponimler

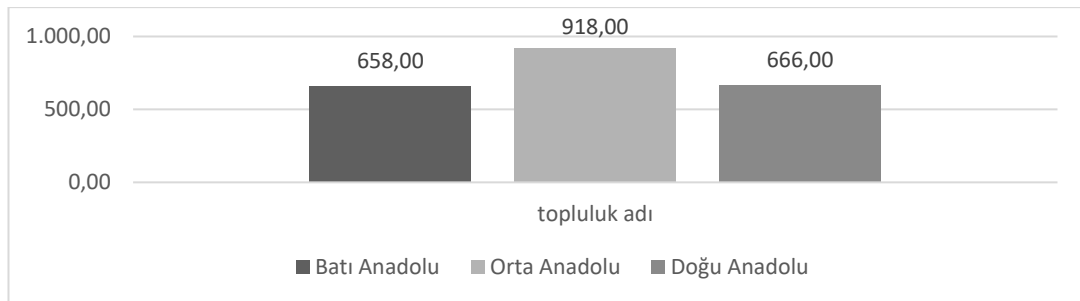
Türkiye toprakları konumu itibariyle Neolitik çağdan itibaren yerleşmelere ev sahipliği yapmış olup çok eski iskân merkezlerinin kurulduğu bir alandır. Bu topraklarda çok sayıda devlet ve medeniyetin var olması, yer ve yerleşme isimlerinin

de çok çeşitli olmasına sebebiyet vermiştir. Her toplum kendi kültürel yapılarına bağlı olarak adlandırmalar yapmıştır. Bu anlamda zaman zaman bir yerin ya da yerleşmenin birden fazla ismi olduğu görülmüştür.³⁰⁹

Çok eski dönemlerden itibaren Türkiye topraklarında birçok farklı grubun yerleşip yaşadığını toponimlerden de görmek mümkündür. Özellikle Oğuz boy, oymak, cemaat ve aşiret adlarına rastlanılmaktadır. XI. Yüzyılda Anadolu'ya gelmeye başlayan Türkler, eğer yerleştikleri yerler zaten iskân merkezi ise genellikle mevcut adı kullanmaya devam etmişlerdir. Ancak yeni kurdukları yerleşmelere kendi kültürel yapılarına ait isimler vermişlerdir. Anadolu'ya yerleşen Oğuzlar, yerleştikleri mekâna ilgili oymağın, boyun ya da aşiretin adını vermişlerdir.³¹⁰ Pek tabi bunun yanı sıra Lezgi, Özbek, Milan, Kazaklar, Modan gibi farklı topluluk adları da mevcuttur.

Birinci grup topografya haritalarındaki yer adlarının 2.410 tanesi topluluk adlarından oluşmaktadır. Topluluk adlarının yer adı olarak en yaygın kullanıldığı bölge Orta Anadolu olmuştur. 2.410 yer adının 967 adedi bu sahada yer almakta olup onu 762 toponimle Batı Anadolu takip etmektedir. Doğu Anadolu'da ise bu sayı 681 olarak tespit edilmiştir. Avşar, Yuva, Yörük, Kınık, Çiçekli, Emir, Kızıl, Aydın, Bayat, Bayındır, Boyalı, Boyalık, Çomaklı, Evcı, Kayı, Kotan, Kozan, Sorgun, Kanlı, Tahtalı, Tahtacı en çok tekrarlanan toponimlerdir.

Şekil 4.1: Topluluk adlarından oluşan yer adlarının bölgesel dağılımı (1/100.000)

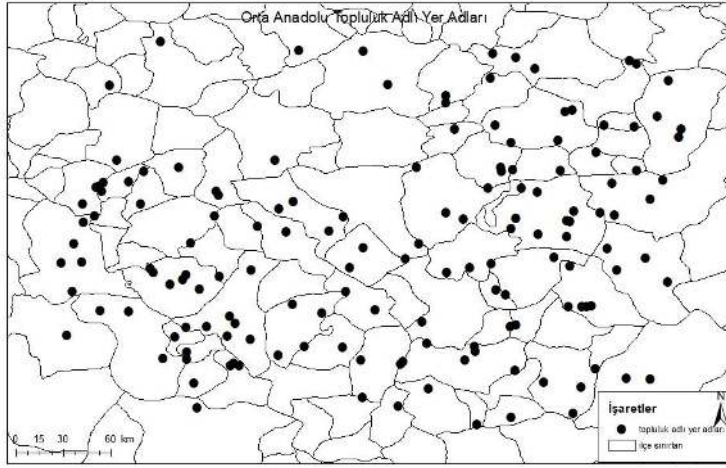

³⁰⁹ Osman Gümüştü, a.g.e., 2002, s. 360.

³¹⁰ Osman Gümüştü, a.g.e., 2002, s. 360.

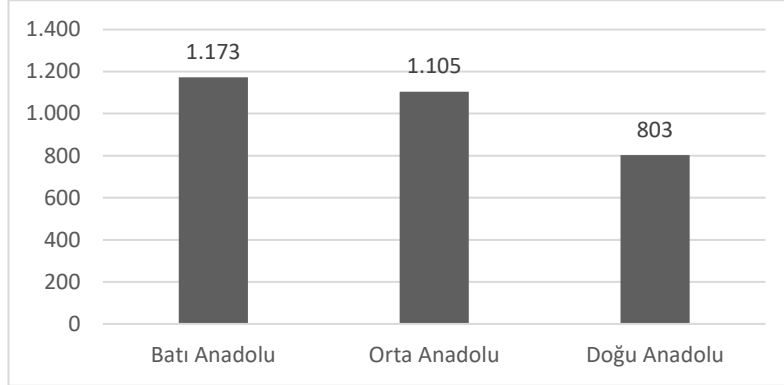
Topluluk adlarının yer adı olarak kullanılmasında ikinci grup topografya haritalarına yansıyan duruma bakıldığında 1.092 kişisel ve toplumsal toponimlerden 540'ının topluluk adlarından hareketle verildiği görülmektedir. Adını topluluk adlarından alan yer adlarının bölgesel dağılımında öne çıkan yer birinci grup haritalardan farklı bir dağılımla Batı Anadolu olmuştur. Batı Anadolu'da 333, Orta Anadolu'da 150, Doğu Anadolu'da ise 57 yer adına rastlanılmıştır. Avşar/Afşar, Peçenek/Beçenek, Çandır, Çiçekli, Çubuk, Danişment, Emir, Gökçe, Kanlı, Karaca, Kargın, Kızıl/Kızılca, Türkmen, Yörük/Yürük en sık kullanılan toponimler şeklinde sıralanmaktadır.

Harita 4.8: Orta Anadolu topluluk adlı yer adları

Topluluk adlarının, yerleşme isimlerindeki kullanımı incelendiğinde birinci grup haritalarda örneklem sahası içinde 3.081 adet toponim bulunmuştur. Yerleşme adlarında, kişisel ve toplumsal toponimlerin (5.370) yarısından fazlasını yaklaşık %57'sini topluluk adları oluşturmaktadır. Topluluk adlarının yerleşme adlarına verilisinin en çok görüldüğü bölge Batı Anadolu olmuştur. Bunu sırasıyla Orta Anadolu ve Doğu Anadolu takip etmektedir. Bu sınıfta yer alan yerleşme adlarında en çok oğuz boy, oymak, cemaat ve aşiret adlarının kullanıldığı görülmektedir. Avşar/Afşar, Yavu/Yuva, Aydın/Aydınlı, Bayat, Doğan/Doğancı, Bayındır, Boyalı/Boyalıca, Çavundur/Çandır, Çepni, Çiçekli, Eymir/Emir/İmir, Evci, Gökçe, İğdir/İğdır, Kargın, Kayı, Kınık, Köşeler, Oğuz, Okçu, Salur, Türkmen topluluk adlarına göre verilmiş en çok kullanılan yerleşme adlarıdır.

Şekil 4.2: Topluluk adlarından oluşan yerleşme adlarının bölgesel dağılımı (1/100.000)

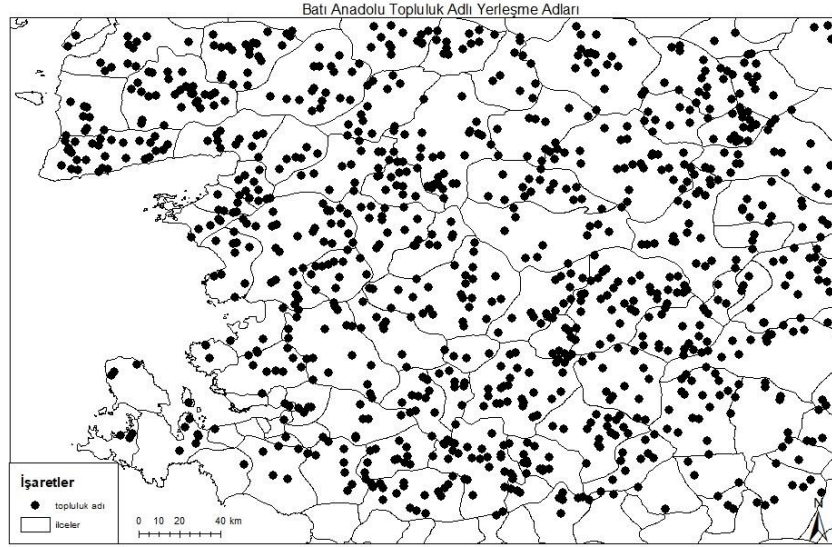

İkinci grup topografya haritalarından elde edilen verilerin tasnif edilmesi neticesinde topluluk adlarından oluşan yerleşme adlarının sayısı 2.201 olarak belirlenmiştir. Kişisel ve toplumsal toponimler içinde %58’lik oranla payı en yüksek olan gruptur. Diğer verilerle benzer şekilde burada da en çok kullanılan Toponimler Avşar, Bayındır, Bayat, Aydınlı, Çakırlar, Çepni, Doğancı, Doğanlar, Eymir/Emir, Gökçe, Kınık, Köseli/Köseler, Okçu/Okçular, Salur, Tahtacı/Tahtalı, Yörük/Yürük gibi adlar olmuştur.

Tablo 4-7: Topluluk adlarıyla ilgili toponimler

Kişisel ve Toplumsal Toponimler	Birinci Grup			İkinci Grup			Genel	
	Tasnif Türü	Yer Adı	Yerleşme Adı	Toplam	Yer Adı	Yerleşme Adı	Toplam	Genel Toplam Oran
	Topluluk Adı	2.410	3.081	5.491	540	2.221	2.761	8.252 53,36%

Harita 4.9: Batı Anadolu topluluk adlı yerleşme adları

4.1.1.3. Etnik Gruplara İlişkin Toponimler

Tarih boyunca toponimler, isim verenlerin ideolojileri ile yer arasındaki özdeşleşmeyi ve bağları teşvik etmek için kullanılmıştır. Bayraklar, armalar ve logolar gibi sembolik bir etkiye sahip olan toponimler, siyasi, etnik ve kültürel yapıların önemli unsurları olmuştur. Yer ve yerleşme adları, mekânsal kimliği destekleyerek sosyokültürel topluluklar ile arazi arasındaki önemli, kimliği geliştirici ilişkiyi pekiştirdiğinden kültürel azınlıklar için de özel bir öneme sahiptir.³¹¹

Toponimler, sosyal açıdan hem bireysel hem de kolektif kimliğin gelişiminde etkili olup sosyal kimliği inşa etme gücünü de elinde tutar. İnsanların mekânla nasıl ilişki kurduklarını yansıtarak ilgili topluluğun kendi imajını ortaya koyar. Bireyler ya da toplumlar, kim olduklarını, ne düşündüklerini, değer yargılarını toponimlere yansıtırlar.³¹²

Birden fazla sosyokültürel topluluğun yaşadığı alanlarda, birden çok topluluk mekânın adlandırılması için çaba sarf eder. Genellikle daha geniş coğrafi alanda baskın olan bir grup ya da sayısal, sosyal ve politik anlamda yerelde baskın olan bir

³¹¹ Peter Jordan, a.g.e., 2012, s. 69-70.

³¹² Malak Alasli, a.g.e., 2019, s. 2.

topluluk söz konusudur. Her iki yapı da kendi adlarının toplum tarafından tanınması arzusuyla yer veya yerleşmeyi kendilerine ait olarak işaretlemek, kendi kimliklerini yerle ilişkilendirmek ve kendilerini söz konusu yer için yetkin ve sorumlu hissettiklerini göstermek isterler. Kendi adlarının toplumun geri kalanı tarafından tanınmasına ilişkin arzuları, sahiplik iddialarını işaretlemek, varlıklarını göstermek ve aynı zamanda mekânla olan duygusal bağlarını desteklemek gibi sembolik bir işlevle alakalıdır.³¹³

Ulusal kimliklerin önemli unsurlarından olan etnik gruplar, zaman zaman toponimler aracılığıyla varlıklarını gösterirler. Bir bölgenin bir etnik gruba ait olduğu gerçeğinin tek tanığı toponimler olarak karşımıza çıkabilir. Herhangi bir etnik topluluk, yaşam alanlarında mutlaka etnisitelerine ilişkin toponimler kullanırlar. Böyle toponimlerin kullanılması, o etnik grubun topraklarını açıkça tanımlar ve ulusal kimliğin en önemli ifadelerinden biri haline gelir. Etnik kökene dair toponimlerin kullanılması, ilgili grubun kültürel geleneklerinin de tarihsel sürekliliğini ve korunmasını sağlar.³¹⁴ Etnik kökene ilişkin adlandırmalar, kişi adlarının bir birey için yaptığını bir insan grubu için yapar. Yurtdışında da bulunan etnisiteye ilişkin adlandırmalar için Mohawk River, Chinese Camp, American Fork gibi toponimler örnek olarak gösterilebilir.³¹⁵

Türkiye toprakları geçmişten bu yana pek çok farklı millete ev sahipliği yapmış olup etnik köken bağlamında da çeşitlilik arz eden bir yapıya sahiptir. Elbette ki bu durum toponimlere de yansımış ve sayı anlamında çok olmasa da yer ve yerleşme adlarında etnik kökenden etkilenen adların varlığından bahsetmek mümkündür. Birinci grup haritalardan elde edilen verilerde etnik kökenle ilgili yer adları 212 olarak bulunmuştur. Bu sayı kişisel ve toplumsal toponimlerin %4'üne denk gelmektedir. İkinci grup haritalarda ise 1.092 adet kişisel ve toplumsal toponimlerin 4,49'u etnik köken adlarından gelmektedir. Her iki grup haritada oransal açıdan farklılık görülmemektedir. Etnik kökene ilişkin toponimlerin bölgesel dağılımında

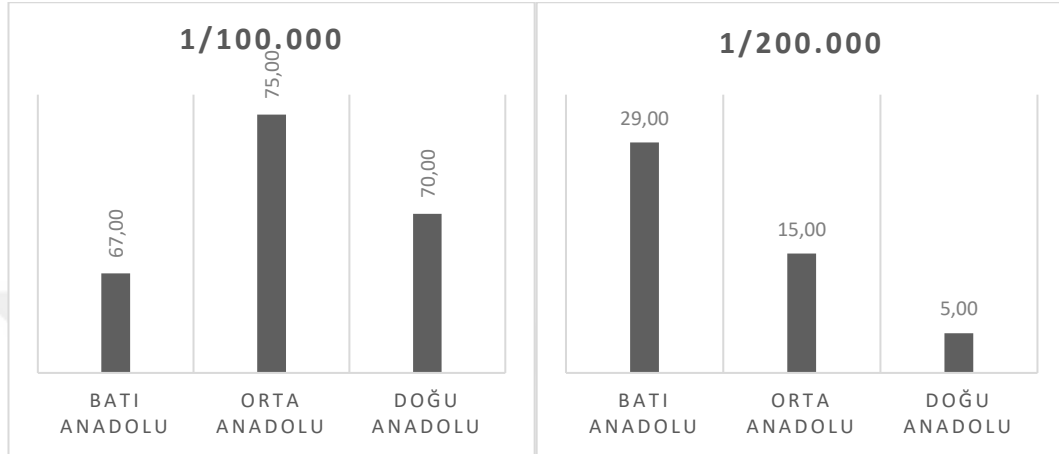
³¹³ Peter Jordan, a.g.e., 2012, s. 84.

³¹⁴ Arseny Saparov, "The Alteration of Place Names and Construction of National Identity in Soviet Armenia", *Cahiers du Monde Russe*, 2003, s. 179.

³¹⁵ George R. Steward, a.g.e., 1954, s.4.

bakıldığında birinci grup haritalarda Orta Anadolu bölgesinin öne çıktığı görülmektedir. İkinci grup haritalarda ise Batı Anadolu en fazla etnik kökene ilişkin yer adının görüldüğü yer olarak tespit edilmiştir.

Şekil 4.3: Etnik kökenle ilgili yer adlarının bölgesel dağılımı

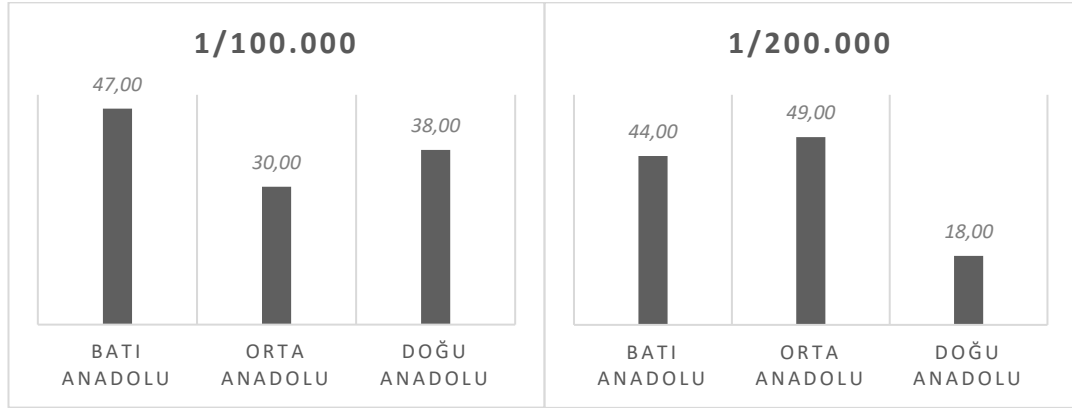

Yerleşme adlarına bakıldığında birinci grup haritalarda 115 toponimin etnik kökene ilişkin adlar olduğu görülmektedir. Gürcü ağılı, Türkönü, Araplar, Kürtköyü, Arnavutlar, Lazlar, Çerkez, Çingeneköy gibi yerleşme adlarının varlığı söz konusudur. Bu isimler üç örneklem alanında bulunmakta olup en çok Batı Anadolu'da vardır. İkinci grup haritalarda da birinci grupta benzer oranda 111 adet toponim belirlenmiştir. Araplı, Türkler, Pomaklı çiftliği, Çerkezkuşçu, Kürtler, Gürcü, Zazalar, Rumlu söz konusu toponimler arasında yer almaktadır. Yerleşme adlarında, etnik kökene ilişkin ad verme oranı yer adlarına göre daha düşük kalmıştır. Yer adlarında %5'lik bir oran söz konusuyken yerleşme adlarında bu oran %2,5'lara düşmektedir.

Tablo 4-8: Etnik kökenle ilgili toponimler

Kişisel ve Toplumsal Toponimler	Birinci Grup			İkinci Grup			Genel	
	Yer Adı	Yerleşme Adı	Toplam	Yer Adı	Yerleşme Adı	Toplam	Genel Toplam	Oran
Etnik Köken	212	115	327	49	111	160	487	3,15%

Şekil 4.4: Etnik kökenle ilgili yerleşme adlarının bölgesel dağılımı

4.1.1.4. Vücut Kısımları ile İlgili Toponimler

Toplum yaşamında yeni ortaya çıkan varlık, kavram, iş ya da oluşları tanımlamanın iki temel yolu söz konusudur. Birincisi yeni bir kelime ortaya koymak; ikincisi ise, dilin kendi söz varlığında bulunan isimlere yan anlamlar yüklenmesidir. Bu noktada organ isimleri, bitki, hayvan, eşya ve yer-yerleşme adlarında benzetme aracılığıyla kullanılmaktadır.³¹⁶

Haritalardan elde edilen veriler incelendiğinde sayı olarak çok olmasa da vücut kısımlarına ilişkin toponimlerin varlığı söz konusudur. Yer adlarında 1/100.000 ölçekli haritalarda 101 adet; 200.000 ölçekli haritalarda ise 24 toponim tespit edilmiştir. Bu toponimlerden bazıları uyluk tepe, insankafası tepesi, topuk dere, göğüs tepe, bağırsak dere, avuç dere, dalak tepe, parmak sırtı, kol tepe, bacaklı dere olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yerleşme adlarında da vücut kısımlarından hareketle verilmiş toponimler bulunmakta olup sayı olarak yer adlarından daha azdır. Her iki grup haritada organlara ilişkin toplam yerleşme adı 33 olarak bulunmuştur. Bu toponimler avuç mahallesi, ümük köyü, parmaksız köy, bağırsak köy, kalpoluğu yaylası, gödence köyü, ayaklı köyü, parmaklı mahallesi şeklinde sıralanmaktadır.

³¹⁶ Asiye Mevhibe Coşar, “Bir Adlandırma Ögesi Olarak Organ Adları”, *Turkish Studies*, cilt:3, sayı: 4, 2008, s. 1051.

Tablo 4-9: Vücut kısımlarından oluşan toponimler

Kişisel ve Toplumsal Toponimler	Birinci Grup			İkinci Grup			Genel	
Tasnif Türü	Yer Adı	Yerleşme Adı	Toplam	Yer Adı	Yerleşme Adı	Toplam	Genel Toplam	Oran
Vücut Kısımları	101	21	122	23	12	35	157	1,01 %

4.1.1.5. Hastalık Adlı Toponimler

Kişisel ve toplumsal toponimlerin içindeki bir diğer alt grup hastalık adlarından hareketle oluşmuş toponimlerdir. Ad verme eğilimleri arasında çok yaygın bir tercih olmasa da zaman zaman karşılaşılmaktadır. Her iki grup haritalardan üretilen verilerde hastalık adlarına ilişkin yer adlarına rastlanılmıştır. Toplamda 33 yer adı hastalık adlarından oluşmaktadır. Yer adlarında kuduz, sıtma ve uyuz en sık tekrarlanan toponimler olmuştur.

Hastalık adlarından oluşan toponimler, yer adlarına göre yerleşme adlarında daha az bulunmaktadır. Toplamda 12 tane hastalık adlı yerleşme ismi vardır. Yerleşme adlarında sıtma ve kuduz kullanılan toponimlerdir.

Tablo 4-10: Hastalık adlarıyla ilgili toponimler

Kişisel ve Toplumsal Toponimler	Birinci Grup			İkinci Grup			Genel	
Tasnif Türü	Yer Adı	Yerleşme Adı	Toplam	Yer Adı	Yerleşme Adı	Toplam	Genel Toplam	Oran
Hastalık Adı	25	7	32	9	5	14	46	0,30 %

Tablo 4-11: Hastalık adlarından oluşan yer adları

Adı	Türü	Yeri	Adı	Türü	Yeri
Gecik	Dere	Batı Anadolu	Uyuz	Mezarlık	Orta Anadolu
Gecik	Tepe	Batı Anadolu	Sıtma	Pınar	Orta Anadolu
Çörcük	Tepe	Batı Anadolu	Sıtma	Pınar	Orta Anadolu
Sakat	Pınar	Batı Anadolu	Sıtma	Pınar	Orta Anadolu
Uyuzkuyu	Çeşme	Batı Anadolu	Uyuz	Tepe	Orta Anadolu

Uyuzkaya	Tepe	Batı Anadolu	Uyuzhamamı	Hamam	Orta Anadolu
Kuduz	Çay	Batı Anadolu	Uyuz	Göl	Orta Anadolu
Büyükuyuz	Dere	Batı Anadolu	Sıtma	Pınar	Orta Anadolu
Uyuzcuoluğu	Tepe	Batı Anadolu	Uyuztarla	Mevki	Doğu Anadolu
Sıtmakayası	Tepe	Orta Anadolu	Kuduz çayırı	Mevki	Doğu Anadolu
Uyuzsuyu	Tepe	Orta Anadolu	Uyuz	Pınar	Doğu Anadolu
Kızamık	Sırt	Orta Anadolu	Sıtma	Pınar	Orta Anadolu
Uyuzpınar	Dere	Doğu Anadolu			

Hastalık adlarıyla ilgili olarak yapılmış adlandırmalar örneklem sahası içinde az sayıda çıkmış olsa da tasnifte ayrı bir başlık şeklinde verilmiştir. Çünkü çalışmada örneklem sahası seçilirken, tüm Türkiye'yi yansıtacağı düşünülen üç bölge belirlenmiştir. Bu üç bölgede hastalık adlarıyla ilgili toponimlerin sayısı az olsa da Türkiye'nin geri kalanında da söz konusu toponimlerin varlığı düşünülerek ayrı bir tasnif başlığı olarak değerlendirilmesinin uygun olacağı düşünülmüştür.

4.1.2. Fonksiyonel Toponimler

Tüm toponimler tek bir temel güdüden, yani bir yeri tanımlama ve böylece onu diğerlerinden ayırma arzusundan hareketle verilir. Bu durumda adlandırıcı birkaç farklı motivasyondan hareketle adlandırma yapar.³¹⁷ İlk başlarda adlandırma, insanların kendilerini mekânda yönlendirmelerinin bir yolu olarak görülmüş ancak daha sonraları insanların iletişimsel ihtiyaçları da devreye girmiştir.³¹⁸ Adlandırmanın anlamsal temelinde belli başlı referanslar vardır. İnsanlar yansıtmak istedikleri unsurlar ad vermenin temelini oluşturmaktadır.

Yer ve yerleşmelere ad vermede etkili olan faktörler arasında yerleşme türleri, dini unsurlar, meslekler, yapı ve mekâna ilişkin unsurlar, mülkiyet-ulaşım, idari ve ekonomik fonksiyonlar, eski yerleşme izleri, göç, tarihi adlar olarak sıralanabilecek fonksiyonel özellikler bulunmaktadır. Fonksiyonel toponimler, bir yer ya da yerleşmede hâkim olan işlevden hareketle verilmiş adlardır. Bu bazen ilgili yerde sık karşılaşılan bir meslek grubunun adı olabileceği gibi bazen de dini bir unsura dikkat

³¹⁷ George R. Steward, a.g.e., 1957, s. 1.

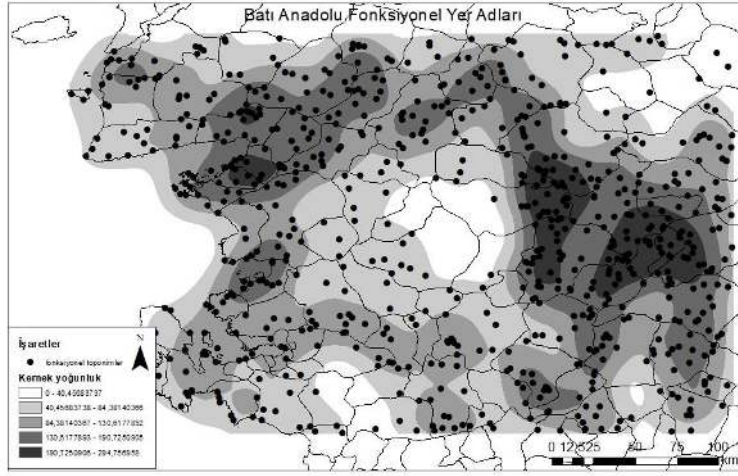
³¹⁸ Istvan Hoffmann, Valeria Toth, a.g.e., 2018, s. 285.

eken bir ad da olabilmektedir. Ya da bölgede bulunan yerleşme türlerine ve çeşitli yapılara işaret edebilir. Mekânda baskın olan ekonomik fonksiyonlar ile idari yapılanma da ad verme eyleminde dikkat çeken bir başka unsurdur. Kale, hisar, viran, ören gibi eski yerleşmelere işaret eden kelimelerden oluşan toponimler ile bir yer ya da yerleşmenin çok eski dönemlerden beri korunmuş tarihi adları da fonksiyonel toponimler içinde değerlendirilmektedir. Fonksiyonel toponimler içinde bulunan bir diğerk unsur ise göçtür. İnsanlar bazen yeni kurdukları yerleşmelere ve yerlere göçle geldiklerini belirten göç deresi, gömenözü, muhacir deresi gibi adlar ile Maraşlı pınarı, Bağdat deresi, Antepi deresi gibi göçüp geldikleri yerlerin adlarını vermişlerdir.

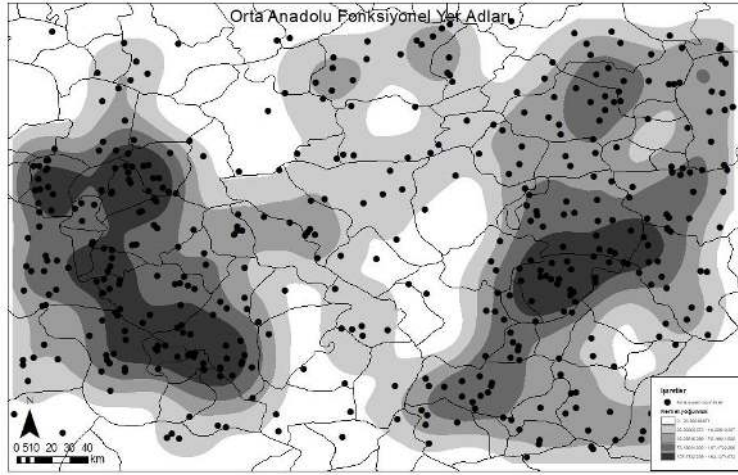
Çalışmada birinci grup haritalardan üretilen veriler incelendiğinde 38.100 yer adından 6.713'nn fonksiyonel toponimler olduğu görülmektedir. Bu sayı toplam yer adının %18'ini oluşturmaktadır. Fonksiyonel yer adlarının kendi içindeki dağılımına bakıldığında %27 ile en yüksek oranın dini adlardan hareketle verilen toponimlerden oluştuğu görülmektedir. Onu takip eden grup ise yapı-mekân adları (%18,22) ile yerleşme türüne işaret eden adlar (%17,89) olmuştur. Fonksiyonel yer adlarının %16'sı eski yerleşme izlerine işaret eden adlar, %8'i meslek adları, %5,82'si mülkiyet ve ulaşıma dair adlar ve %4' de idari-ekonomik fonksiyona ilişkin adlardır. En düşük pay ise %1,43 ile tarihi adlar ve %0,43 ile göçle ilgili yer adları olarak karşımıza çıkmaktadır.

İkinci grup haritalardaki 7.871 yer adının 1.483' fonksiyonel toponimler olarak tasnif edilmiş olup toplam yer adının %19'unu kapsamaktadır. Birinci grup veriler ile benzer bir dağılıma sahip olup bu grupta da dini adlardan hareketle verilen toponimlerin sayısı en fazladır. Dini adların ardından sırasıyla eski yerleşme izleri, yapı-mekân adları, yerleşme türü, mülkiyet-ulaşım, meslek adı, tarihi adlar, idari-ekonomik fonksiyon belirten adlar ve son olarak göçle ilgili yer adları gelmektedir. Fonksiyonel yer adlarında her iki grup haritadan elde edilen veriler benzerlik göstermektedir.

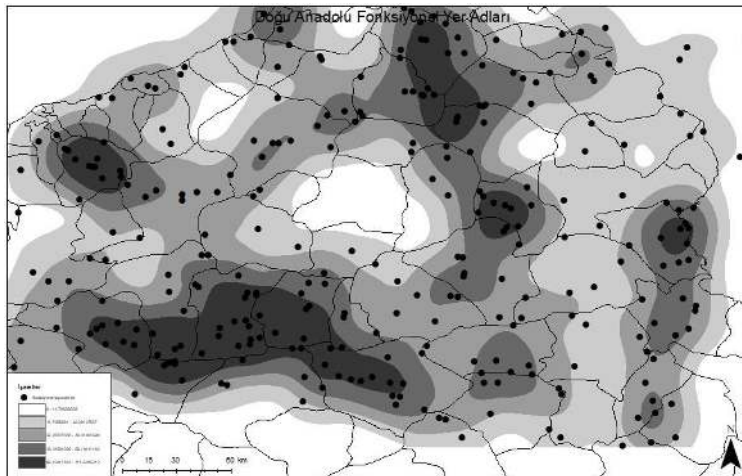
Harita 4.10: Batı Anadolu fonksiyonel yer adları

Harita 4.11: Orta Anadolu fonksiyonel yer adları

Harita 4.12: Doğu Anadolu fonksiyonel yer adları

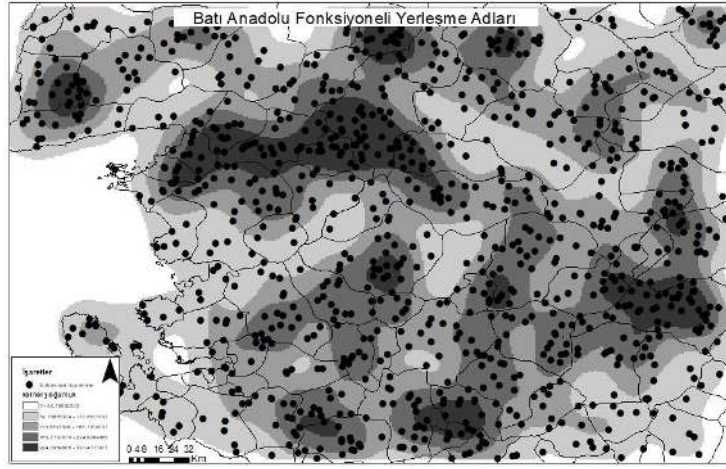
Fonksiyonel toponimler, yerleşme adlarında da başvurulan bir ad verme eğilimidir. Bu anlamda birinci grup haritalarda bulunan yerleşme adlarının 2.938 tanesi fonksiyonel toponimler sınıfına dâhil edilmiştir. Yer adlarında olduğu gibi yerleşme adlarında da, fonksiyonel toponimler içinde ad vermede en çok başvurulan unsur dini adlar olmuştur. Fonksiyonel yerleşme adlarının yaklaşık %27'si dini adlardan meydana gelmektedir. Bunu %15,69 ile meslek adları takip etmektedir. En düşük oran ise tarihi adlara aittir.

Yerleşme adlarının ikinci grup haritalardaki tasnifinde fonksiyonel toponimlerin sayısı 2.794 olarak tespit edilmiştir. Toplam yerleşme adının %20'sini oluşturmaktadır. Fonksiyonel toponimlerin, kendi alt sınıflarına dağılımında az farkla yerleşme türünden hareketle verilen adların öne çıktığı görülmektedir. Onu takiben dini adlar gelmekte olup, eski yerleşme izi, meslek, yapı-mekân, mülkiyet-ulaşım, göç, tarihi ve idari ekonomik fonksiyon adları sıralanmaktadır. Yerleşmelere ad verirken, fonksiyonel grupta en az başvurulan yöntem idari ve ekonomik fonksiyona göre ad vermek olmuştur.

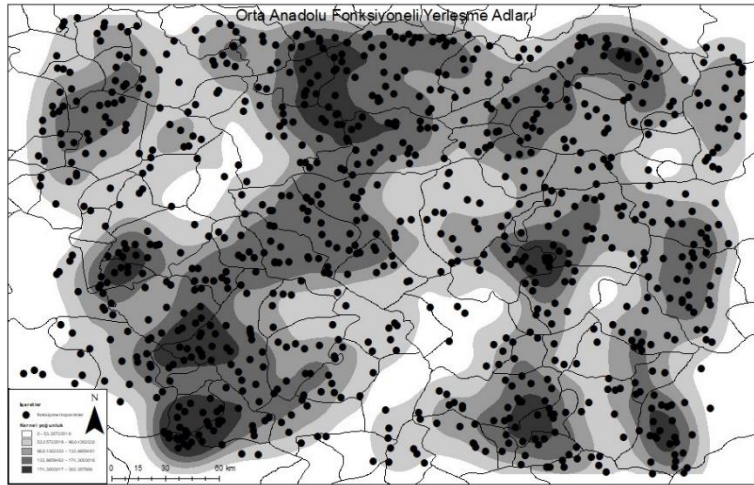
Tablo 4-12 Fonksiyonel toponimlerin tasnifi

Fonksiyonel Toponimler	Birinci Grup			İkinci Grup			Genel	
	Yer Adı	Yerleşme Adı	Toplam	Yer Adı	Yerleşme Adı	Toplam	Genel Toplam	Oran
Dini Adlı Toponimler	1.849	792	2.641	384	592	976	3.617	25,97%
Yapı-Mekân Adlı Toponimler	1.223	317	1.540	271	332	603	2.143	15,39%
Yerleşme Türüyle İlg. Toponimler	1.201	426	1.627	168	605	773	2.400	17,23%
Eski Yerleşme İziyle İlg. T.	1.101	426	1.527	300	447	747	2.274	16,33%
Meslek Adıyla İlg. Toponimler	550	461	1.011	118	334	452	1.463	10,50%
Mülkiyet-Ulaşım İlg. Toponimler	391	150	541	124	161	285	826	5,93%
İdari-Ekonomik Fonk. Bel. Topo.	273	132	405	34	90	124	529	3,80%
Tarihi Adlarla İlg. Toponimler	96	102	198	74	115	189	387	2,78%
Göçle İlgili Toponimler	29	132	161	10	118	128	289	2,07%
Toplam	6.713	2.938	9.651	1.483	2.794	4.277	13.928	

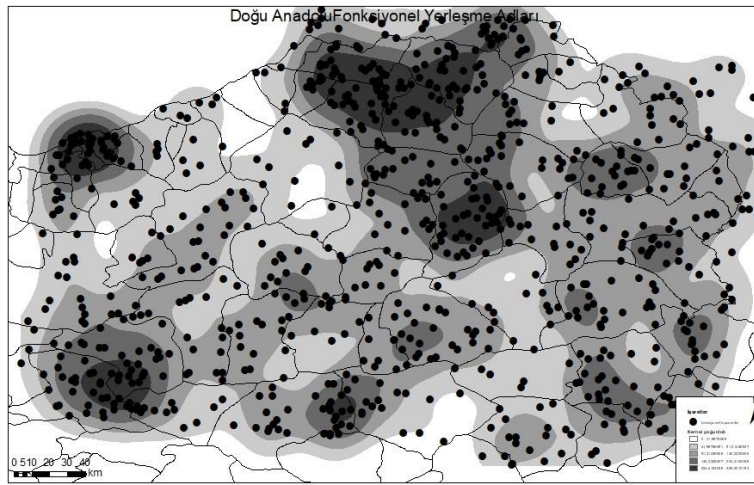
Şekil 4.5: Batı Anadolu fonksiyonel yerleşme adları

Şekil 4.6: Orta Anadolu fonksiyonel yerleşme adları

Şekil 4.7: Doğu Anadolu fonksiyonel yerleşme adları

Tablo 4-13: Fonksiyonel toponimlere örnek tablo

Adı	Türü	Tasnir Türü 2	Tasnif Türü 1
Abacı	Köy	Meslek Adı	Fonksiyonel Toponimler
Adacami	Köy	Dini Adlar	Fonksiyonel Toponimler
Ağıl	Mahalle	Yerleşme Türü	Fonksiyonel Toponimler
Ahır	Mahalle	Yapı-Mekan Adları	Fonksiyonel Toponimler
Akhisar	Kaza	Eski Yerleşme İzleri	Fonksiyonel Toponimler
Akhüyük	Höyük	Eski Yerleşme İzleri	Fonksiyonel Toponimler
Amasya	Vilayet	Tarihi Adlar	Fonksiyonel Toponimler
Ardeşen	Kaza	Tarihi Adlar	Fonksiyonel Toponimler
Asarcık Çif.	Çiftlik	Eski Yerleşme İzleri	Fonksiyonel Toponimler
Barutçu	Köy	Meslek Adı	Fonksiyonel Toponimler
Başçavuş Y.	Yayla	Meslek Adı	Fonksiyonel Toponimler
Bergama	Kaza	Tarihi Adlar	Fonksiyonel Toponimler
Camili	Köy	Dini Adlar	Fonksiyonel Toponimler
Çatkise Y.	Yayla	Dini Adlar	Fonksiyonel Toponimler
Çeltikçi	Köy	İdari-Eko.	Fonksiyonel Toponimler
Çerçialanı	Köy	Meslek Adı	Fonksiyonel Toponimler
Çobanındamı	Dam	Meslek Adı	Fonksiyonel Toponimler
Çömlekçi	Mahalle	Meslek Adı	Fonksiyonel Toponimler
Damlar	Mahalle	Yerleşme Türü	Fonksiyonel Toponimler
Dedeli Y.	Yayla	Dini Adlar	Fonksiyonel Toponimler
Değirmenönü	Köy	Yapı-Mekan Adları	Fonksiyonel Toponimler
Dervişağa	Mahalle	Dini Adlar	Fonksiyonel Toponimler
Ekmekçi	Köy	Meslek Adı	Fonksiyonel Toponimler
Eskikale	Köy	Eski Yerleşme İzleri	Fonksiyonel Toponimler
Fırınlı Y.	Yayla	Yapı-Mekan Adları	Fonksiyonel Toponimler
Hacılar Y.	Yayla	Dini Adlar	Fonksiyonel Toponimler
İmamlar	Mahalle	Meslek Adı	Fonksiyonel Toponimler
Kadı Çif.	Çiftlik	Meslek Adı	Fonksiyonel Toponimler
Kaledibi	Mahalle	Eski Yerleşme İzleri	Fonksiyonel Toponimler
Kızılkilise	Köy	Dini Adlar	Fonksiyonel Toponimler
Manastır	Mahalle	Dini Adlar	Fonksiyonel Toponimler
Merdivenli	Köy	Yapı-Mekan Adları	Fonksiyonel Toponimler
Örenköy	Köy	Eski Yerleşme İzleri	Fonksiyonel Toponimler
Pekmezci Y.	Yayla	İdari-Eko.	Fonksiyonel Toponimler
Sabuncukomu	Harap	Meslek Adı	Fonksiyonel Toponimler
Sarnıç	Köy	Yapı-Mekan Adları	Fonksiyonel Toponimler
Süleymaniye	Köy	Göçle İlgili	Fonksiyonel Toponimler
Şeyh komu	Kom	Dini Adlar	Fonksiyonel Toponimler
Tire	Kaza	Tarihi Adlar	Fonksiyonel Toponimler
Viranşehir	Harap	Eski Yerleşme İzleri	Fonksiyonel Toponimler
Yalnızdam	Köy	Yerleşme Türü	Fonksiyonel Toponimler
Ziyaret Y.	Yayla	Dini Adlar	Fonksiyonel Toponimler
Zozan Y.	Yayla	Yerleşme Türü	Fonksiyonel Toponimler
Hamam D.	Dere	Yapı-Mekan Adı	Fonksiyonel Toponimler
Ağıl T.	Tepe	Yerleşme Türü	Fonksiyonel Toponimler

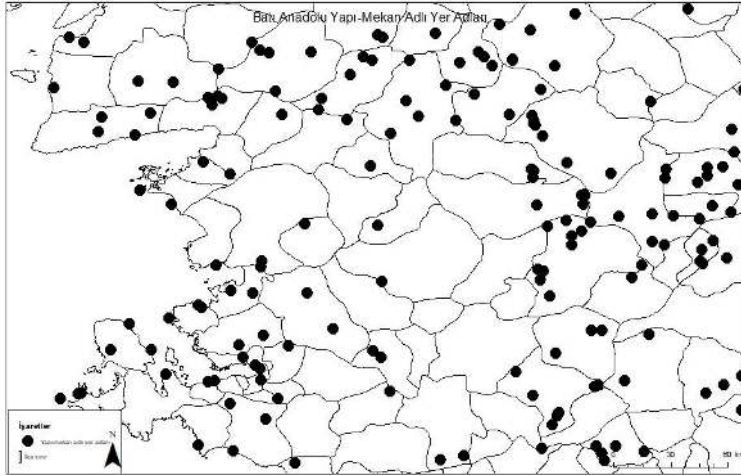
Akhisar		Eski Yerleşme İzleri	Fonksiyonel Toponimler
Asar D.	Dere	Eski Yerleşme İzleri	Fonksiyonel Toponimler
Ballık Sr.	Sırt	İdari-Ekonomik Fonk.	Fonksiyonel Toponimler
Bekçi T.	Tepe	Meslek Adı	Fonksiyonel Toponimler
Bozhüyük Ç.	Çay	Eski Yerleşme İzleri	Fonksiyonel Toponimler
Çiftlik T.	Tepe	Yerleşme Türü	Fonksiyonel Toponimler
Dede T.	Tepe	Dini Adlar	Fonksiyonel Toponimler
Değirmenci D.	Akarsu	Yapı-Mekan Adı	Fonksiyonel Toponimler
Demirci Dğ	Değirmen	Meslek Adı	Fonksiyonel Toponimler
Derbentbaşı T.	Tepe	Mülkiyet-Ulaşım	Fonksiyonel Toponimler
Hacı Pn.	Pınar	Dini Adlar	Fonksiyonel Toponimler
Hamam D.	Dere	Yapı-Mekan Adı	Fonksiyonel Toponimler
Hisarlık Br.	Burun	Eski Yerleşme İzleri	Fonksiyonel Toponimler
Hüyük Mzl.	Mezarlık	Eski Yerleşme İzleri	Fonksiyonel Toponimler
İnkaya		Eski Yerleşme İzleri	Fonksiyonel Toponimler
Kale Mvk.	Mevkii	Eski Yerleşme İzleri	Fonksiyonel Toponimler
Kömürcü	Tepe	Meslek Adı	Fonksiyonel Toponimler
Köy T.	Tepe	Yerleşme Türü	Fonksiyonel Toponimler
Liman Br.	Burun	Yapı-Mekan Adı	Fonksiyonel Toponimler
Mandıra T.	Tepe	Yapı-Mekan Adı	Fonksiyonel Toponimler
Maşat D.	Akarsu	Dini Adlar	Fonksiyonel Toponimler
Mescitler T	Tepe	Dini Adlar	Fonksiyonel Toponimler
Mezraa D.	Dere	Yerleşme Türü	Fonksiyonel Toponimler
Şeytan T.	Tepe	Dini Adlar	Fonksiyonel Toponimler
Teos Li.	Liman	Tarihi Adlar	Fonksiyonel Toponimler
Vank D	Dere	Dini Adlar	Fonksiyonel Toponimler
Yayla T.	Tepe	Yerleşme Türü	Fonksiyonel Toponimler
Yayla T.	Tepe	Yerleşme Türü	Fonksiyonel Toponimler
Yayla T.	Tepe	Yerleşme Türü	Fonksiyonel Toponimler

4.1.2.1. Yapı, Mekân ve Bunlarla İlgili Unsurları Belirten Toponimler

İnsan kendisine isimler verdiği gibi kendi dışında kalan unsurlara da ad vererek onları tanımlamış ve açıklamıştır. Bir yeri ya da yerleşmeyi diğerinden ayırt etmek için uygulanan adlandırma eylemi insanın mekânla olan ilişkisini de ortaya koymaktadır. Mekânı kendisine ait kılmanın ilk adımı onu adlandırmaktır. İnsanlar yer ve yerleşmeleri ayırt etmek, tanımlamak için isim verirken çevrelerinde bulunan unsurlardan etkilenmişlerdir. Etraflarında var olan bir yapı, kuruluş, mekân ya da bunlara ilişkin unsurlar toponimlerde kendini göstermiştir. Fırın, köprü, hamam, sarnıç, çeşme, değirmen, merdiven vb. birçok yapı adı yer ve yerleşme adlarına referans olmuştur.

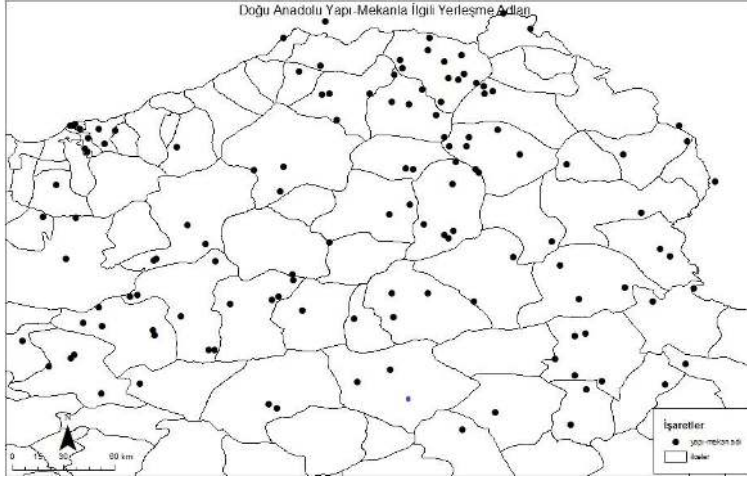
Yapı, mekân adları bağlamında birinci grup haritalarda yer adlarında 1.223 adet toponim bulunmaktadır. Fonksiyonel yer adlarının %18,22'si yapı, mekân ve bunlara ilişkin unsurlardan hareketle adlandırılmıştır. Bölgesel açıdan dağılışına bakıldığında En çok Orta Anadolu'da yapı ve mekâna ilişkin toponimlere rastlanmakta olup arkasından sırasıyla Batı Anadolu ve Doğu Anadolu gelmektedir. İkinci grup haritalarda bulunan yer adlarında da benzer bir durum vardır. Fonksiyonel toponimlerin %18'i yapı, mekân adlarından oluşmaktadır. İkinci grupta bölgesel dağılışı birinci gruba göre farklılaşmaktadır. Yapı ve mekân adlarının toponimlere en çok yansıdığı bölge Batı Anadolu olmuştur. Sonra sırasıyla Orta Anadolu ve Doğu Anadolu gelmektedir. En çok kullanılan adlar köprü, çeşme, değirmen, sarnıç, çardak, hamam, fırın, ev, merdiven, arkaç, bahçe, köşk, ambar şeklindedir.

Harita 4.13: Batı Anadolu yapı-mekân adlı yer adları

Yerleşme adlarında birinci ve ikinci grup haritalardaki yapı, mekân adlarının referans olduğu toponimlerdeki oran birbirine yakındır. Birinci grupta fonksiyonel toponimlerin %10'u, ikinci grupta ise %11'i bu sınıfta yer almaktadır. Bölgesel dağılışına bakıldığında da benzer bir tablo olduğu görülmektedir. Her iki grup haritada Doğu Anadolu, yapı-mekân adlarından verilen toponimler açısından en yüksek orana sahiptir. Yerleşme adlarında yapı ve mekâna ilişkin görülen toponimler, köprü, sarnıç, hamam, konak, merdiven, değirmen, bahçe, kümbet, çeşme, iskele, saray ve fırın olarak sıralanabilir.

Harita 4.14: Doğu Anadolu yapı-mekânla ilgili yerleşme adları

Tablo 4-14: Yapı-mekânla ilgili toponimler

Fonksiyonel Toponimler	Birinci Grup			İkinci Grup			Genel	
	Yer Adı	Yerleşme Adı	Toplam	Yer Adı	Yerleşme Adı	Toplam	Genel Toplam	Oran
Yapı-Mekân	1.223	317	1.540	271	332	603	2.143	15,39%

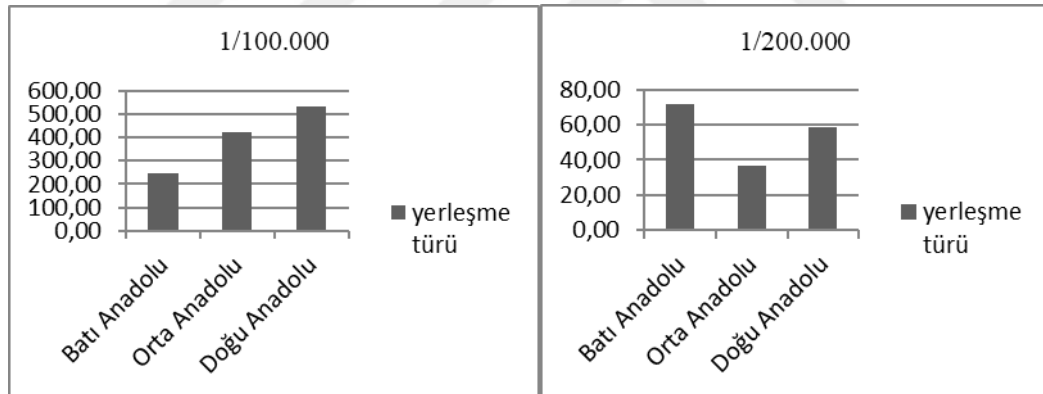
4.1.2.2. Yerleşme Türlerine İşaret Eden Toponimler

Yer ve yerleşme adları bazen spontane olarak kendiliğinden ortaya çıkar bazen bilinçli ve kasten verilir. Her ne şekilde olursa olsun yapı itibariyle tanımlayıcı olmaya uygundurlar.³¹⁹ Çevrede bulunan bir özelliği tanımlamak ya da ona dikkat çekmek için toponimler kullanılır. Bu kimi zaman bir dağ, bir nehir, önemli bir kişi olabileceği gibi kimi zamanda yerleşmenin kendi niteliği olarak da karşımıza çıkabilmektedir. Temelde adlandırmanın hangi motivasyonla yapıldığı net bir şekilde bilinmese de belli başlı eğilimler olduğu söylenebilir. Bu eğilimlerden birisi de yerleşme türlerinin toponim olarak kullanılmasıdır. İnsanlar, içinde yaşadıkları köy, yayla, kışla, oba, kom gibi yerleşme birimlerinin adlarını zaman zaman bir yer ya da yerleşmeye vermiştir.

³¹⁹ Norman W. Caldwell, a.g.e, 1994, s. 31.

Türkiye toponimisinde de var olan bir eğilim yerleşme türlerinin adlarının toponim olarak kullanılmasıdır. Çalışmanın birinci grup ve ikinci grup haritalarından elde edilen verilen incelendiğinde yer ve yerleşme adı olarak yerleşme türlerinin kendi niteliklerini ifade eden isimlerini kullanıldığı görülmüştür. Birinci grup haritalarda yer adlarında 6.713 fonksiyon toponimin 1.201'i yerleşme türlerinden oluşmaktadır. fonksiyonel toponimlerin yaklaşık %18'i bu gruba aittir. İkinci grup haritalarda bu oran biraz daha düşüktür. 1.483 fonksiyonel toponimin 168'i yani yaklaşık %11'i yerleşme türlerinden hareketle verilmiştir. Söz konusu toponimlerin bölgesel dağılımında iki grup arasında farklılıklar bulunmaktadır. Birinci grup haritalarda yerleşme türlerinin ad olarak kullanıldığı en yoğun bölge Doğu Anadolu, en az kullanıldığı Batı Anadolu iken ikinci grupta en yoğun Batı Anadolu, en az Orta Anadolu olmuştur. Bu toponimler arasında yayla, kışla, köy, kom, ağıl, dam, mezra ve çiftlik bulunmaktadır.

Şekil 4.8: Yerleşme türüne işaret eden yer adlarının dağılımı

Yerleşme adlarında ise birinci grupta 2.938 fonksiyonel toponimin 426 tanesi yerleşme türünden hareketle adlandırılmıştır. İkinci grupta ise 2.794 fonksiyonel toponimin 605 adedi bu gruptadır. Oransal açıdan ikinci grup haritalarda yerleşme türüne işaret eden toponimlerin daha fazla olduğu görülmekte olup fonksiyonel toponimler içinde %21,65 ile en yüksek paya sahiptir. Söz konusu toponimlerin bölgesel dağılımı iki grupta farklıdır. Birinci grup verilerde en yaygın kullanıldığı bölge Batı Anadolu en az kullanıldığı bölge ise Orta Anadolu'dur. İkinci grupta yerleşme türlerini referans alan toponimlerin en çok Doğu Anadolu'da en az Batı Anadolu'da olduğu görülmektedir.

Tablo 4-15: Yerleşme türüne işaret eden toponimler

Fonksiyonel Toponimler	Birinci Grup			İkinci Grup			Genel	
	Yer Adı	Yerleşme Adı	Toplam	Yer Adı	Yerleşme Adı	Toplam	Genel Toplam	Oran
Yerleşme Türü	1.201	426	1.627	168	605	773	2.400	17,23%

4.1.2.3. Meslek Adlarıyla İlgili Toponimler

Meslek kavramı, TDK bilim ve sanat terimleri sözlüğüne göre “*bir kimsenin geçimini sağlamak için yaptığı sürekli iş; bilgi, eğitim veya yaratıcı güç gerektiren etkinlik*”³²⁰ şeklinde tanımlanmaktadır. Meslekler, toplumların yaşam şekillerini yansıtır. Bir toplumda yapılan mesleklere ve bu mesleklere verilen değere bakılarak o toplumun kültürel yapısına dair fikir sahibi olunabilir.³²¹

İnsanın fiziki özelliklerinin yanı sıra icra ettiği meslekler de toponimlerde görülen bir başka unsurdur. Mekânın tanımlanmasında aynı meslek grubundan olan insanların yaşadığını belirtmek için meslek adlarıyla anılan yer ve yerleşmeler mevcuttur. Bir yerde önce çıkan bir meslek dalı ya da zanaat toponim olarak kullanılabilmektedir. Türkiye toponimisinde de meslek adlarının referans olduğu yer ve yerleşme adları mevcuttur.

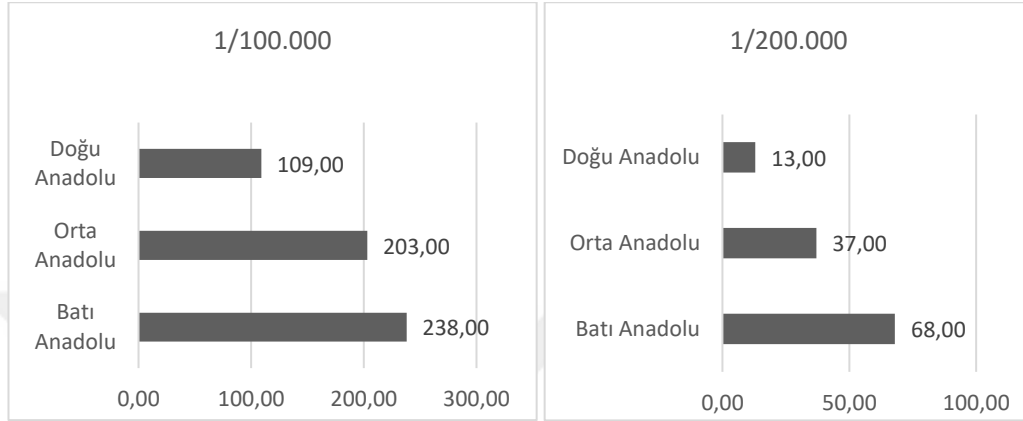
Çalışmada birinci grup haritalar incelendiğinde, 6.713 fonksiyonel yer adının 550’si meslek adlarından oluşmuş toponimler olarak bulunmuştur. Meslek adlarından oluşan yer adları araştırma sahasındaki üç bölgede de görülmüştür. Bölgelerdeki dağılımına bakıldığında en çok 238 yer adıyla Batı Anadolu’da olduğu söylenebilir. Orta Anadolu’da 203, Doğu Anadolu’da ise 109 yer adının meslek adlarından hareketle isimlendirildiği görülmüştür. İkinci grup haritalardan elde edilen yer adlarına bakıldığında 1.485 fonksiyonel toponimin 118’i meslek adlarından oluşan toponimler olarak tasnif edilmiştir. Birinci grup haritalarda olduğu gibi ikinci grupta da 68 yer adıyla Batı Anadolu meslek adlarından oluşan yer adlarının en çok

³²⁰ <https://sozluk.gov.tr/>

³²¹ Bahadır Güneş, “Kutadgu Bilig’deki Meslek ve Unvan Adlarının Derleme Sözlüğüne Yansımaları”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, cilt:5, sayı: 4, 2016, s. 1533.

bulunduğu bölge olmuştur. Orta Anadolu’da 37, Doğu Anadolu’da 13 yer adı bu tasnif grubuna aittir. Birinci ve ikinci grup meslek adlarından oluşmuş yer adları, fonksiyonel toponimlerin yaklaşık %8’ine denk gelmektedir.

Şekil 4.9: Meslek adlarından oluşan yer adlarının bölgesel dağılımı

Yerleşme adlarında mesleklerle ilgili toponimlerin durumu incelendiğinde, birinci grup haritalardan üretilen verilerde 2.938 fonksiyonel toponimin 461’i yani %15’i meslek adlarından oluşmuş yerleşme adları olarak sınıflandırmıştır. İkinci grup haritalardaki yerleşme adlarının 334 adedi meslek adlarından hareketle verilmiştir. Bu sayı toplam fonksiyonel yerleşme adlarının %11’ine denk düşmektedir. Meslek adlarından oluşan yerleşme adlarının bölgesel dağılımında her iki gruba ait verilerde durum aynıdır. Sırasıyla en çok Batı Anadolu, sonra Orta Anadolu ve en az da Doğu Anadolu’da bu tasnif grubuna rastlanılmıştır.

Tablo 4-16: Meslek adlarıyla ilgili toponimler

Fonksiyonel Toponimler	Birinci Grup			İkinci Grup			Genel	
Tasnif Türü	Yer Adı	Yerleşme Adı	Toplam	Yer Adı	Yerleşme Adı	Toplam	Genel Toplam	Oran
Meslek Adı	550	461	1.011	118	334	452	1.463	10,50%

Toponimler arasında bulunan meslek gruplarına ilişkin adlar çavuş, çerçi, çiftçi, çoban, çömlekçi, demirci, deveci, iğneci, imam, kadı, kâhya, kalfa, molla, kuyumcu, müezzin, müftü, savcı, sünnetçi, semerci, terzi, tütüncü, usta, aşçı, kömürcü, zurnacı, helvacı, hekim, kâtip, kuşçu, ebe, elekçi, nalbant, oduncu olarak sıralanabilir.

Görüldüğü üzere pek çok meslek grubuna ilişkin adlar toponim olarak kullanılmıştır. Toponimler, geçmişte icra edilen çeşitli meslekleri gün yüzüne çıkarak unsurlardır.

4.1.2.4. Dini Adlardan Hareketle Verilen Toponimler

Toponimlerin incelenmesi, bir bölgenin tarihi ve kültürü hakkında benzersiz bilgiler sağlayabilir. Bir yerin adı verildiği sırada yerel halk için önemli olan değerleri ve ideolojileri gösterir. Tıpkı pullar gibi, yer ve yerleşme adları da yerel, bölgesel ve ulusal kimliklerin habercisi olarak işlev görebilir ve yerel nüfus hakkında bilinçli ve bilinçaltı mesajlar iletebilir. Zaman zaman toponimler, dini anlam taşır ve ilgili yerin inanç sistemiyle ilgili bilgiler sunabilmektedir. Yerlerin yerleşmelerin adlandırıldığı dönemde, yerel topluluklar için önemli olan dini unsurları tasvir eder. Bu anlamda dini mirası keşfetmenin bir yolu da toponimlerin incelenmesi olabilir.³²²

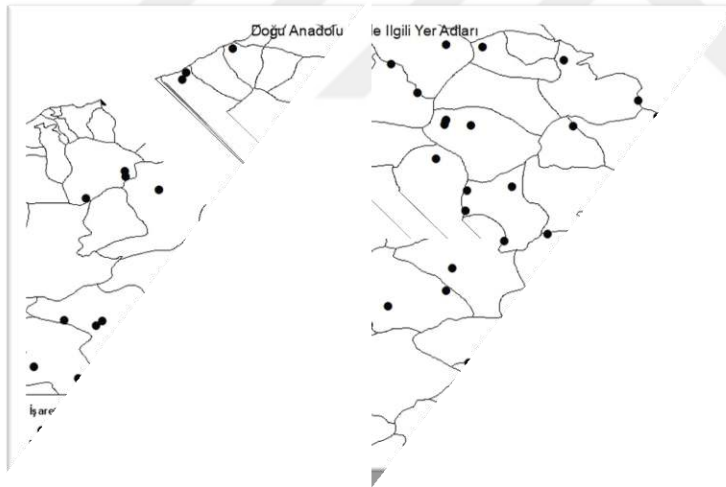
Dini anlamı olan toponimlerin varlığı, insanların yaşamlarında dinin öneminin açık bir ifadesi varsayılabilir. Dini toponimler, motive olmuş bir dini grubun doğrudan yansıması olabileceği gibi, rastgele yani belirgin bir sebep, model veya kümelenme olmadan da ortaya çıkabilir. Yer ve yerleşmelere dini adların verilmesinin bir sebebi de din, tarih, medeniyet ve kültür bağlarının canlı kalmasının istenmesidir. Kentucky için yapılan bir çalışmada eyalette, 261 dini toponimin olduğu ileri sürülmektedir. Bu adların hepsinin olmasa birçoğunun kullanılmasında ağır basan bir dini grubun varlığı söz konusudur. Bir kısmı ise rastgele ve belirli bir neden olmaksızın verilmiş adlar olarak kabul edilmektedir.³²³ Dinin mekânsal ve sosyal örgütlenmede geçmişten günümüze önemli bir yeri olduğu bilinmektedir. İnsanlar ya da topluluklar, dini inançlarına olan aidiyetliklerini ve bağlılıklarını ad verme eylemlerinde de göstermişlerdir. Dini bir yapının, liderin adından hareketle mekânı adlandırmak söz konusudur. İnsanlar yaşatmak istedikleri dini unsurlarını bir yere ya da yerleşmeye isim olarak vererek kalıcı kılmaktadırlar.

³²² Daniel Reeves, Samuel M. Otterstrom, "Christian Toponyms in Czechia, Poland and Slovakia", *AUC Geographica*, cilt:53, sayı: 1, 2018, s. 92.

³²³ Thomas Field, "Religious Place-Names in Kentucky", *Robert M. Rennick Manuscript Collection*, 1972, s. 26.

Türkiye topraklarının sahip olduğu zengin kültürel ve dini birikimler toponimlere de yansımıştır. Pek çok farklı topluluğa ev sahipliği yapmasından dolayı geçmişten günümüze farklı kültürlerin ve dini inançların yaşandığı bir bölgedir. Çalışmada birinci grup ve ikinci grup haritalardan elde edilen yer adlarında, fonksiyonel toponimler içinde en çok başvurulan ad verme yönteminin dini adlar olduğu görülmektedir. Birinci grup haritalarda 1.849 yer adının dini öğeler içerdiği tespit edilmiştir. Bu sayı fonksiyonel adların yaklaşık %28'ine denk gelmektedir. İkinci grupta dini adların referans olduğu yer adlarının sayısı 384 olup fonksiyonel toponimlerin yaklaşık %25'ini oluşturmaktadır. Dini yer adlarının çalışma alanımız içindeki bölgesel dağılımda birinci grup haritalarda öne çıkan yer Doğu Anadolu olmuştur. 1.849 yer adının 677'si Doğu Anadolu'da, 612'si Orta Anadolu'da, 560'ı da Batı Anadolu'da yer almaktadır. İkinci grup haritalarda ise durum tam tersidir. En çok Batı Anadolu'da en az Doğu Anadolu'da dini yer adları bulunmaktadır.

Harita 4.15: Doğu Anadolu dinle ilgili yer adları

Yerleşme adlarında birinci grup haritalarda, yer adlarında olduğu gibi fonksiyonel toponimler içinde en çok kullanılan toponim türü dini yerleşme adları olmuştur. 2.938 fonksiyonel toponimin 792 tanesi dini adlardan oluşan yerleşme adlarıdır. Fonksiyonel toponimlerin %27'sini bu grup oluşturmaktadır. İkinci grup haritalardan üretilen veriler incelendiğinde, dini unsurlara atıfta bulunan yerleşme adlarının sayısı 592 olarak bulunmuştur. Bölgesel dağılımlarının yer adlarına benzer olduğu görülmektedir. Birinci grup haritalardaki dini adların, en çok Doğu Anadolu'da

olduğu görülmektedir. Sonra sırasıyla Orta Anadolu ve Batı Anadolu gelmektedir. İkinci grup yerleşme adlarında ise dini adların en yaygın kullanıldığı bölge Batı Anadolu'dur. İkinci sırada Orta Anadolu, en az kullanılan bölge de Doğu Anadolu olmuştur.

Tablo 4-17: Dinle ilgili toponimler

Fonksiyonel Toponimler	Birinci Grup			İkinci Grup			Genel	
Tasnif Türü	Yer Adı	Yerleşme Adı	Toplam	Yer Adı	Yerleşme Adı	Toplam	Genel Toplam	Oran
Dini Adlar	1.849	792	2.641	384	592	976	3.617	25,97%

4.1.2.5. Eski Yerleşme İzleriyle İlgili Toponimler

Toponimler, doğal ve beşeri mekânı şekillendiren sosyo-tarihsel faktörlerden yok sayılamayacak şekilde etkilenmiş unsurlar olarak kabul edilir. Yer ve yerleşme adlarının incelenmesi, bir alanın tarih araştırmaları için oldukça bilgilendirici ve faydalı olabilir. Toponimler, kayıt altına alınmış unsurlar olarak tanımladıkları dünyaya farklı bakış açıları sunabilmektedirler. Yazılı kaynaklarda bulunmayan kelimeleri koruyarak dilleri ve eski yerleşme merkezlerini de korumuş olurlar.³²⁴

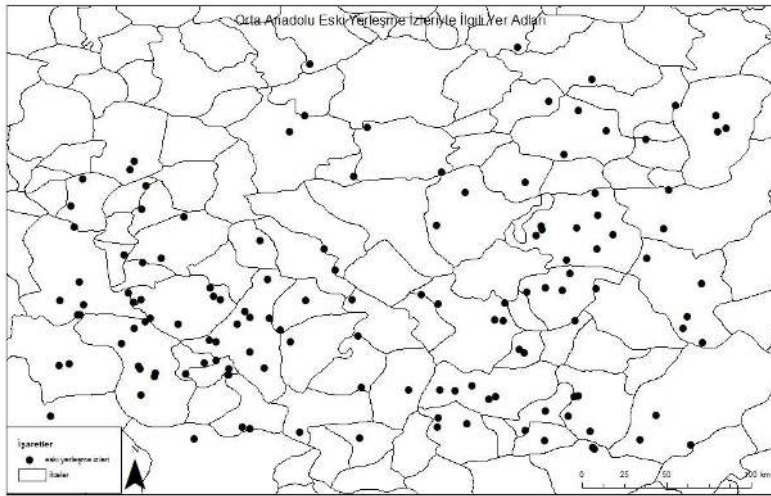
Eski yerleşme izlerinin, toponimler üzerinden belirlenmesiyle ilgili Hans Bickel'in "Ortsnamen als Quellen für die Siedlungsgeschichte am Beispiel der Nordwestschweiz" isimli çalışması örnek gösterilebilir. Çalışmada Alman öncesi yerleşim adları ele alınmış olup Almancadan önceki isimlerin bazılarının Almanca ses değişimlerinden etkilenmediği söylenmektedir. Bu durumda bazı toponimlerin Romanesk sakinlerinin yerleşim bölgelerine dair göstergeler olduğu ileri sürülmektedir. Titterten, Gempen, Nuglar, Pratteln, Wahlen, Waldenburg, Wallbach

³²⁴ Shaun Tyan Gin Lim-Francesco Perono Cacciafoco, a.g.e., 2021, s. 3; Gemma Langford, a.g.e., 2 s. 32.

gibi isimler, Gallo-Roma yerleşim bölgelerinin izlerini taşıyan toponimler olarak gösterilmektedir.³²⁵

Türkiye’de de eski yerleşme izlerini gösterdiği düşünülen kelimler toponim olarak kullanılmıştır. Bu kelimeler bazen tek başına bazen de herhangi bir adın önüne veya sonuna eklenerek yer ve yerleşme adı olarak kullanılmıştır. Bu anlamda eski yerleşme izi olarak tanımladığımız ören, viran, hisar, asar, kale, harap, höyük, in, mağara ve bunlardan türetilerek oluşmuş kelimeler, yer ve yerleşme adı olarak birinci ve ikinci grup haritalarda bulunmaktadır. Yer adlarında birinci grup haritaların verilerinde eski yerleşme izlerini taşıyan toponimlerin sayısı 1.101 olarak bulunmuştur. Fonksiyonel toponimler içinde değerlendirilen eski yerleşme izlerine ait isimler arasında en çok kale, höyük/hüyük, yuğ/yüğ, asar, ören, hisar, viran adlı yerler olduğu görülmüştür. Bölgesel dağılımı incelendiğinde en çok Orta Anadolu’da, sonra Doğu Anadolu’da ve en az da Batı Anadolu’da bu grup adlara rastlanmıştır. İkinci grup haritalara bakıldığında 300 yer adının bu gruba ait olduğu görülmektedir. Fonksiyonel adların %20’si eski yerleşme izlerinden hareketle verilmiş toponimlerdir. Bölgeler arası dağılışı incelendiğinde Orta Anadolu ve Batı Anadolu bu gruba ait en fazla yer adının görüldüğü alanlar olmuştur. İkinci grup haritalarda kale, höyük/hüyük, asar, hisar, ören en fazla karşılaşılan yer adları olmuştur.

Harita 4.16: Orta Anadolu eski yerleşme izleriyle ilgili yer adları

³²⁵ Hans Bickel, “Ortsnamen als Quellen für die Siedlungsgeschichte am Beispiel der Nordwestschweiz”, *Proceedings of the XIXth International Congress of Onomastic Sciences*, Aberdeen, 1998, s. 33.

Yerleşme adlarında birinci grup haritalarda 2.938 fonksiyonel toponimin 426'sı eski yerleşme izinden hareketle isimlendirilmiştir. Çalışma alanı içindeki bütün bölgelerde eski yerleşme izlerine atıfta bulunan yerleşme adları mevcuttur. Bölgeler arası dağılımında büyük farklılıkların olmadığı görülmektedir. Fonksiyonel toponimlerin %14,5'ini oluşturan bu grupta yerleşme adlarında Keçikalesi, Eskihisar, Yukarıörensiki, Kızılviran, Kuşhüyüğü, Gökveran gibi adlandırmalar olduğu görülmektedir. İkinci grup haritalarda bulunan yerleşme adlarında ise benzer bir durum söz konusudur. Fonksiyonel toponimler 447 adedi yani %16'sı eski yerleşme izlerini referans alan yerleşme adlarından meydana gelmektedir. Örneklem sahası içinde bulunan üç bölgede de bu tür isimlere rastlamak mümkün olup en yaygın kullanıldığı yer Orta Anadolu olmuştur.

Tablo 4-18: Eski yerleşme izine işaret eden toponimler

Fonksiyonel Toponimler	Birinci Grup			İkinci Grup			Genel	
Tasnif Türü	Yer Adı	Yerleşme Adı	Toplam	Yer Adı	Yerleşme Adı	Toplam	Genel Toplam	Oran
Eski Yerleşme İzi	1.101	426	1.527	300	447	747	2.274	16,33%

Yer ve yerleşme adlarında, eski yerleşme izlerine dair bulguların tespiti orada eskiden bir yerleşmenin olduğuna işaret etmektedir. Günümüzde hiçbir kalıntısı olmasa da sadece adının kalmış olması bile oldukça önemlidir. Anadolu toprakları bu anlamda zengin bir geçmişe sahip olduğu için örneklem alanı içinde eski yerleşme izlerine işaret eden toponimlere rastlanmıştır.

4.1.2.6. Mülkiyet ve Ulaşımla İlgili Toponimler

Toponimler, bir yerin veya yerleşmenin mülkiyetiyle alakalı olabilmektedir. Herhangi bir yerin vakıfa ait olması, kamusal alan ya da özel mülk olmasıyla ilgili bilgiler içeren toponimler görülmektedir. Mülkiyetin yanı sıra toponimler, ulaşım ilişkin bilgiler de barındırabilir. Yer in ya da yerleşmenin konum itibariyle yola yakın olması, bir ulaşım hattı üzerinde bulunması toponimlere yansımıştır. Bu yansıma bazen sadece yol kelimesinin kullanımıyla olduğu gibi bazen de ulaşım dair farklı

kelimelerden yapılan adlandırmalarla vuku bulmaktadır. Toponimlerin tanımlayıcı, açıklayıcı olma özelliği bu tasnif grubunda da kendini göstermektedir.

Eski çağlardan bu yana Anadolu siyasi, sosyal ve ekonomik faktörlerin ve jeomorfolojik koşulların tesiriyle önemli bir ulaşım ağına sahip olmuş, doğu ile batı arasında bir köprü görevi görmüştür. Ulaşım imkânları, ticari faaliyetler ve farklı medeniyetlerin etkileşimi açısından önemli olduğu kadar yerleşmelerin kurulup gelişmesinde de mühim bir yere sahiptir. Anadolu'ya bakıldığında ulaşım elverişli kilit özelliğe sahip noktalarda tarihi süreçte önemli şehirlerin kurulduğu dikkatleri çekmektedir. Türkiye'de morfolojik yapı ve şartlar gereği, kabaca doğu-batı doğrultusunda; yer yer de morfolojinin izin verdiği kesimlerde kuzey-güney yönlü ulaşımın sağlandığı ana yollar üzerinde geçmişte kurulan yerleşmeler, günümüze kadar önemini korumuşlardır.³²⁶

Türkiye toponimisinde, mülkiyet ve ulaşım dair izler taşıyan hem yer hem de yerleşme adları bulunmaktadır. Yer adlarında, birinci grup haritalar incelendiğinde mülkiyet ve ulaşım dair toponimlerin sayısı 391 olarak bulunmuştur. Batı, Doğu ve Orta Anadolu'da bu tür toponimlerin varlığı tespit edilmiş olup en yaygın kullanılan bölge Doğu Anadolu olmuştur. 391 yer adının 176'sı bu bölgede bulunmaktadır. İkinci grup haritalardan elde edilen yer adlarında ise fonksiyonel toponimlerin %8'i mülkiyet ve ulaşım ile ilgili adlardır. Bölgesel dağılım birinci gruba benzer bir şekilde en yaygın kullanım Doğu Anadolu'dur. Batı ve Orta Anadolu'da mülkiyet ve ulaşım ile ilgili yer adlarının kullanımı aynı orandadır.

Yerleşme adlarına bakıldığında birinci grup haritalarda bulunan toponimlerin %5'i mülkiyet ve ulaşım ile ilgili toponimler olarak tasnif edilmiştir. 2.938 yerleşme adının 150'si bu gruptadır. Bölgesel dağılımda yer adlarında olduğu gibi Doğu Anadolu birinci sırada gelmektedir. İkinci grup haritalardan üretilen verilerin 161'i yani %5,76'sı mülkiyet ve ulaşım ile ilgili yerleşme adlarıdır. Mülkiyet ve ulaşım ile ilgili toponimlerin, adlandırmada en yaygın kullanıldığı bölge diğer tüm grup haritalardaki

³²⁶ Osman Gümüşçü - İlker Yiğit, "XI-XVI. Yüzyıllarda Cizre ve Çevresinde Ulaşım Ağı", *Uluslararası Bilim, Düşünce ve Sanatta Cizre Sempozyumu*, 2012, s. 92.

verilerde olduğu gibi Doğu Anadolu olmuştur. İlgili başlık altında tasnif edilen yerleşme adının 84 tanesi Doğu Anadolu’da bulunmaktadır.

Mülkiyet ve ulaşım ile ilgili toponimler arasında Dörtyol, Hanboğazı, Eskiderbent, Yolağzı, Yolgeçen, Yolboyu, Vakıf, Kervan, Kağnıyolu, Patika sırtı, Hazine deresi, Tünel deresi, Kervangölü, Hantepe, Çılga deresi (çılga-patika yol) vb. adlar bulunmaktadır.

Tablo 4-19: Mülkiyet ve ulaşım ile ilgili toponimler

Fonksiyonel Toponimler	Birinci Grup			İkinci Grup			Genel	
Tasnif Türü	Yer Adı	Yerleşme Adı	Toplam	Yer Adı	Yerleşme Adı	Toplam	Genel Toplam	Oran
Mülkiyet-Ulaşım	391	150	541	124	161	285	826	5,93%

4.1.2.7. Göçle İlgili Toponimler

TDK sözlüğüne göre göç, ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle kişilerin ya da toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitmeleri³²⁷ olarak tanımlanmaktadır. Adlandırma hususunda etkili unsurlardan biri de göç olmuştur. Kişiler veya topluluklar, göç ettikleri yeri adlandırarak orayı kendilerine ait bir mekân haline getirmişlerdir. Yaşadığı yerden başka bir yere, ülkeye göç eden bir topluluk hem gittikleri yerin adlandırma kültürünü dikkate almakta hem de geldiği yerin kültürünü yeni yerleştikleri yerlere yansıtmaktadırlar. Genel anlamda her millet geldiği yeni yerde oradaki adları kendi telaffuzlarına uydurmuşlardır. Türkler Anadolu’ya geldiklerinde yeni adlandırmalar yapmalarının yanı sıra Anadolu’daki eski isimleri de yok saymamış, o isimleri kendi dillerine ve telaffuzlarına göre düzenlemişlerdir.³²⁸

Göçle ilgili verilmiş toponimler açısından birinci grup haritalarda yer adlarında 29 adet toponim tespit edilmiştir. Bu veriler incelendiğinde insanlar yeni geldikleri yere

³²⁷ <https://sozluk.gov.tr/>

³²⁸ Yunus Arifoğlu, “Adlandırma, Toponimi ve Anadolu’nun Türkleşmesindeki Adlandırma Geleneği”, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergisi*, Cilt: 46, 2020, s. 128.

ya geldikleri yerin adını vermişlerdir ya da göçe ilişkin göçmen, muhacir gibi isimleri toponim olarak kullanmışlardır. 29 toponimin, 14'ü Orta Anadolu'da, 8'i Doğu Anadolu'da, 7 tanesi ise Batı Anadolu'da yer almaktadır. İkinci grup haritalarda da 1.485 fonksiyonel toponimin sadece 10 tanesi göçle ilgili adlardan oluşmaktadır.

Tablo 4-20: Göçle ilgili yer adları (1/100.000)

Yer Adı	Türü	Sınıf 2	Sınıf 1
Pirlepe	Mezarlık	Göçle İlgili	Fonksiyonel Toponimler
Muşlu D.	Dere	Göçle İlgili	Fonksiyonel Toponimler
Bursalı T.	Tepe	Göçle İlgili	Fonksiyonel Toponimler
Musullu Çş.	Çeşme	Göçle İlgili	Fonksiyonel Toponimler
Mekkecik T.	Tepe	Göçle İlgili	Fonksiyonel Toponimler
İstanbul dağı	Dağ	Göçle İlgili	Fonksiyonel Toponimler
Göçen Dağı	Dağ	Göçle İlgili	Fonksiyonel Toponimler
İstanbul Pn.	Pınar	Göçle İlgili	Fonksiyonel Toponimler
Göçen Ç.	Çay	Göçle İlgili	Fonksiyonel Toponimler
Antepli D.	Dere	Göçle İlgili	Fonksiyonel Toponimler
Bağdat D.	Dere	Göçle İlgili	Fonksiyonel Toponimler
Göçene T.	Tepe	Göçle İlgili	Fonksiyonel Toponimler
Maraş Çş.	Çeşme	Göçle İlgili	Fonksiyonel Toponimler
Göçyeri MVk.	Mevki	Göçle İlgili	Fonksiyonel Toponimler
Maraşlı Pn.	Pınar	Göçle İlgili	Fonksiyonel Toponimler
Kıbrıs D.	Dere	Göçle İlgili	Fonksiyonel Toponimler
Göç D.	Dere	Göçle İlgili	Fonksiyonel Toponimler
Muhacir AD.	Ada	Göçle İlgili	Fonksiyonel Toponimler
Göçmenözü	Öz	Göçle İlgili	Fonksiyonel Toponimler
Bağdat T.	Tepe	Göçle İlgili	Fonksiyonel Toponimler
Göçkolu D.	Dere	Göçle İlgili	Fonksiyonel Toponimler
Muhacir D.	Dere	Göçle İlgili	Fonksiyonel Toponimler
Göçocağı D.	Dere	Göçle İlgili	Fonksiyonel Toponimler
Beyrut çayırı T.	Tepe	Göçle İlgili	Fonksiyonel Toponimler
Muhacir D.	Dere	Göçle İlgili	Fonksiyonel Toponimler
Halepçayırı Pn.	Pınar	Göçle İlgili	Fonksiyonel Toponimler
Antep D.	Dere	Göçle İlgili	Fonksiyonel Toponimler
Antepdüzü	Mevki	Göçle İlgili	Fonksiyonel Toponimler
Antepovası	Ova	Göçle İlgili	Fonksiyonel Toponimler

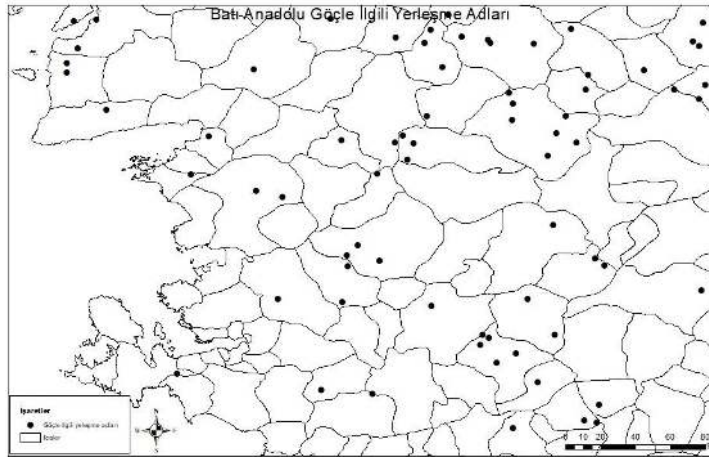
Tablo 4-21: Göçle ilgili yer adları (1/200.000)

Yer Adı	Türü	Sınıf 2	Sınıf 1
Hamidiye	Köprü	Göçle İlgili	Fonksiyonel Toponimler
Bursalı	Burun	Göçle İlgili	Fonksiyonel Toponimler
Göç Bahçeleri	Bahçe	Göçle İlgili	Fonksiyonel Toponimler
Göçek	Dere	Göçle İlgili	Fonksiyonel Toponimler
Göçen	Dağ	Göçle İlgili	Fonksiyonel Toponimler
Hamidiye	Çay	Göçle İlgili	Fonksiyonel Toponimler
İstanbulkapısı	Mevki	Göçle İlgili	Fonksiyonel Toponimler
Kıbrısık	Dere	Göçle İlgili	Fonksiyonel Toponimler
Kıbrışlar	Düzlük	Göçle İlgili	Fonksiyonel Toponimler
Pirlepe	Harabe	Göçle İlgili	Fonksiyonel Toponimler

Birinci grup haritalardan elde edilen yerleşme adlarında, 132 adet göçle ilgili toponim olduğu görülmüştür. Fonksiyonel yerleşme adlarının %4'ünü oluşturmaktadır. Göçle ilişkili olarak verilmiş yerleşme adlarının çoğunluğu Batı Anadolu'da olup sonra sırasıyla Orta Anadolu ve Doğu Anadolu gelmektedir.

Tablo 4-22: Göçle ilgili toponimler

Fonksiyonel Toponimler	Birinci Grup			İkinci Grup			Genel	
Tasnif Türü	Yer Adı	Yerleşme Adı	Toplam	Yer Adı	Yerleşme Adı	Toplam	Genel Toplam	Oran
Göçle İlgili	29	132	161	10	118	128	289	2,07%

Harita 4.17: Batı Anadolu göçle ilgili yerleşme adları

Yerleşme adlarında en çok kullanılan toponimler, Hamidiye, Mahmudiye, Mecidiye, Osmaniye, Göçbeyli, Göçmen gibi isimler olmuştur. İkinci grup haritalardaki duruma bakıldığında, 2.794 fonksiyonel toponimin 118'i göçle ilgili yerleşme adlarıdır. Yani fonksiyonel yerleşme adlarının %4'ü göçe ilişkin unsurlardan hareketle adlandırılmıştır. Tıpkı birinci grup yerleşme adlarında olduğu gibi isimlerden türetilmiş toponimlerin varlığı göze çarpmaktadır. Süleymaniye, Orhaniye, Osmaniye, Hamidiye, Mahmudiye, Varnalı, Tırnova, Bağdat, Muhacir Yeniköy, Boşnaklar dikkat çeken toponimlerdir.

Osmanlı Devleti, kuruluş ve yükselme dönemlerinde fethettikleri topraklara merkezden gönüllü ya da sürgünler aracılığıyla nüfus gönderirken, son dönemlerinde, özellikle de 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra Anadolu'ya göçmen kabul etmeye başlamıştır. Osmanlı Devleti, toprak kaybına başladığı dönemden itibaren, esaret altında kalan vatandaşlarının Anadolu'ya gelme isteklerine karşı koymamıştır. Aynı zamanda dönemin en güçlü Müslüman Türk devleti olması sebebiyle diğer ülkelerdeki Müslüman toplulukların göçüne de mecburen izin vermiştir.³²⁹ 1878-1912 yıllarında Balkanlar, Kafkaslar ve Girit Adasında Müslüman Türk topluluklarına yönelik uygulanan siyasi, ekonomik ve sosyal baskılar sonucu Anadolu'ya doğru göç hareketi yaşanmıştır. Göçmenlerin oluşturduğu köy ve mahallelere hanedana mensup kişilerin, göçmenlerin geldikleri yerlerin isimlerine ilişkin adlar verilmiştir.³³⁰ Hamidiye, Mesudiye, Osmaniye, Mahmudiye, Varnalı, Boşnaklar gibi toponimler bu şekilde ortaya çıkmıştır.

4.1.2.8. İdari ve Ekonomik Fonksiyon Belirten Toponimler

Bir yerde baskın olarak yürütülen ve etrafını da etkileyen ekonomik faaliyet türü, ilgili bölgede bulunan yer ve yerleşme adlarına yansıyabilmektedir. Kırsal kesimlerde temel geçim kaynağı daha çok tarım ve hayvancılığa dayansa da zaman zaman nalbantlık, demircilik gibi farklı zanaat dallarının da icra edildiği olmaktadır.

³²⁹ Muzaffer Tepekaya, "19. Yüzyılın İkinci Yarısında Kırım Ve Kafkasya'dan Göç Hareketleri Ve Saruhan (Manisa) Sancağı'na Göçler", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies*, cilt: VI, sayı: 2, 2006, s. 463.

³³⁰ Bayram Kodaman, Nedim İpek, "Balkanlar, Girit ve Kafkaslarda Anadolu'ya Yönelik Göçler ve Göçmen İskan Birimlerinin Kuruluşu", *Erdem*, cilt: 12, sayı: 35, 2000, s. 413.

Şehirlerde ise daha çok sanayi ve hizmet sınıfının ortaya çıktığı görülmektedir. Yapılan iş ve üretilen ürün çoğu zaman toponimlerde kendini göstermektedir. Ekonomik faaliyetlerin yanı sıra idari fonksiyona ilişkin toponimler de bulunmaktadır.

İnsan ve doğa arasındaki etkileşim bağlamında yer üstü ve yer altı zenginliklerinden yararlanmak ve kazanç sağlamak üzere geliştirilen faaliyetler³³¹ şeklinde tanımlanan ekonomik faaliyetler yer ve yerleşme adlarını da etkilemiştir. Çalışma alanı içinde kalan yer ve yerleşme adlarında idari ve ekonomik fonksiyona ilişkin adlandırmaların mevcut olduğu görülmüştür. Tarım, hayvancılık, avcılık, sanayi ve ticari faaliyetlerin referans olduğu toponimler bulunmaktadır. Birinci grup haritalardan elde edilen yer adlarında 273 isim idari ve ekonomik fonksiyondan hareketle adlandırılmıştır. Bu sayı fonksiyonel yer adlarının %4'üne denk gelmektedir. Örneklem alanı içindeki üç bölgede de idari ve ekonomik fonksiyondan hareketle verilen yer adları mevcuttur. Söz konusu tasnif grubuna ait en fazla yer adı Orta Anadolu'da bulunmaktadır. Pazaralanı mevki, ballı burun, çallıtarla mevki, peynirlik tepe, panayır tepe, pazar çeşmesi, ildivan dağı, navçe sırtı (ilçe sırtı), şeker pınarı, harman tepe, çataltarla mevki gibi adlar idari ve ekonomik fonksiyon belirten yer adları olarak tasnif edilmiştir. İkinci grup haritalardan üretilen veriler arasından 34 yer adı idari ve ekonomik fonksiyon başlığı altında tasnif edilmiştir. En yaygın kullanıldığı bölge Batı Anadolu, en az ise 3 yer adıyla Doğu Anadolu'dur.

Tablo 4-23: İdari ekonomik fonksiyonla ilgili yer adları

Yer Adı	Türü	İli	Yer Adı	Türü	İli
Pazaryeri	Mevki	Manisa	Beylik Dğ	Değirmen	Edremit
Bal D.	Dere	Balıkesir	Beylik Kp.	Köprü	Keskin
Bal Pn.	Pınar	Simav	Beylikbayırı	Bayır	Balıkesir
Bal T.	Tepe	Amasya	Ezinepazar vadi	Vadi	Amasya
Ballı D.	Dere	Balıkesir	Ezinepazarözü	Akarsu	Amasya
Ballık	Mevki	Simav	Gen Dere	Dere	Karaköse
Ballık D.	Dere	Kayseri	Harmandalı T.	Tepe	Akhisar
Ballık D.	Dere	Simav	Harmankaya	Mevki	Akdağmadeni
Ballık D.	Dere	Simav	Harmankıran	Mevki	Simav
Ballık D.	Dere	Simav	Harmanyeri T.	Tepe	Akdağmadeni

³³¹ Ali Özçağlar, Coğrafya'ya Giriş, s. 149.

Ballık D.	Dere	Simav	Kanlıtarla	Mevki	Akdağmadeni
Ballık Sr.	Sırt	Alaşehir	Pazar D.	Dere	Rize
Ballık T.	Tepe	Akhisar	Pazar Gd.	Gedik	Alaşehir
Ballık T.	Tepe	Ayvalık	Pazarerik	Mevki	Edremit
Balocağı D.	Dere	Orhaneli	Pazarköy D.	Dere	Simav
Beylik D.	Dere	Ayvalık	Pazaroluk	Mevki	Simav
Şekerli	Mevki	Oltu	Şeker F.	Fabrika	Alaşehir

İdari ve ekonomik fonksiyondan etkilenmiş toponimler arasında yerleşme adları da vardır. Birinci grup haritalardan elde edilen yerleşme adlarından 69'u Doğu Anadolu'da, 35'i Orta Anadolu'da ve 28'i Batı Anadolu'da olmak üzere toplam 132 toponim bu başlık altında tasnif edilmiştir. Arpalık köy, beylik çiftliği, çeltikçi köyü, pekmezli köyü, şehir yaylası, şekerova mahallesi, tımar köyü, ürünlü köyü, pazarköy, harmanalanı, cumhuriyet mahallesi, bulgurlu köyü idari ve ekonomik fonksiyondan etkilenmiş yerleşme adlarına örnek olarak verilebilir. İkinci grup haritalardaki yerleşme adlarının 90'ı idari ve ekonomik fonksiyon başlığı altında sınıflandırılmıştır. Birinci grup haritalarda olduğu gibi en çok Doğu Anadolu'da bu adlara rastlanmıştır. Peynirli, harmanlı, tımar, yünlü, yenibalcı, beylikler, pazarköy, harmanyeri, şehirkuruçay kullanılan toponimler arasındadır.

Tablo 4-24: İdari ve ekonomik fonksiyonla ilgili toponimler

Fonksiyonel Toponimler	Birinci Grup			İkinci Grup			Genel	
Tasnif Türü	Yer Adı	Yerleşme Adı	Toplam	Yer Adı	Yerleşme Adı	Toplam	Genel Toplam	Oran
İdari-Ekonomik Fonk.	273	132	405	34	90	124	529	3,80%

4.1.2.9. Tarihi Adlarla İlgili Toponimler

Mekân, zaman içinde farklı politik, sosyal ve kültürel süreçlerin bir ürünü olarak gelişir. Her yerin kendi kişiliği, tarihi ve coğrafyası ile tarihi ve coğrafi anlamda farklı olduğu daha net anlaşılmıştır. Bir yer, mekân ve zaman yoluyla ya da bireyin mekânsal ve zamansal bilinci aracılığıyla gerçekleştiği için bir yer ya da yerleşme

adı, ilgili yerin mekânsallığını, zamansallığını ve sosyallığını tanımlar.³³² Yer ve yerleşme adları, bir ülkenin en önemli tarihi ve kültürel anıtları arasında bulunmaktadır. Geçmişin resimlerini koruyan toponimler, tarihi bilgileri hatırlatarak geriye dönük yeniden inşayı mümkün kılmaktadır.³³³

Yer ve yerleşmelere ne zaman ad verilmeye başlandığı tam olarak bilinmese de, insanlık tarihi kadar eski olduğu söylenebilir. İnsanlar çok eski zamanlardan itibaren çevrelerinde gördükleri unsurlara ad vermişlerdir. Toponimler yalnızca toprağa verilen bir isim değildir bunun yanı sıra bir milletin tarihini ve kültürünü de yansıtan öğelerdir.³³⁴ Tarihi toponimler, mekânsal parametreler olarak işlev gören unsurlardır. Adlandırma işlemi, geçmişle bugün arasında bağ kuran güçlü araçlar olarak tanımlanabilir. Bir yeri ya da yerleşmeyi adlandırmak, zaman içinde süreklilik duygusunu oluşturması açısından dikkate değer kültürel bir uygulamadır.³³⁵

Türkiye toponimisinde, çok sayıda tarihi adlardan oluşan yer ve yerleşme adları bulunmaktadır. Anadolu'nun Antik dönemlerden itibaren pek çok uygarlığa ev sahipliği yaptığı düşünüldüğünde tarihi toponimlerin varlığı anlamlı bir durumdur. Anadolu toprakları üzerinde egemenliklerini yıllarca sürdürdükten sonra tarihe karışmış kavimlerin kullandıkları toponimlerin izlerini ya da asıllarını halen kullanılan yer ve yerleşme adlarında bulabilmek mümkündür.³³⁶

Anadolu, Türklerin gelip yerleşmesinden önce pekçok kavimin devlet kurup yaşadığı bir bölgedir. Türklerin fethi ve yerleşmelerinden sonra, antik dönemlerden kalan isimler de Türk dil yapısına uydurularak kullanılmaya devam ettirilmiştir. Özellikle şehir adlarında bu duruma daha çok rastlanır. Smyrna İzmir'e; Hadrianapolis Edrenbolu, Edrene ve nihayetinde Edirne'ye; Ankyra, Engürü, Ankara'ya; Mobola, Mogola ve sonunda Muğla'ya; İkonion, İconium, Kuniya, Konieh ve Konya'ya, Lampsakos

³³² Dipesh Karmakar, "Understanding Place Names in Historical Geography: A Case of Vasai", *XXVII. Conference of Place Names Society of India*, 2007, s. 2.

³³³ David Sartania, Dali Nkolishvili, Avtandil Ujmajuridze, "Soviet Toponymy: The History and Present", *Earth Science*, cilt: 6, sayı:5-1, 2017, s. 49.

³³⁴ Aysun Gündüz Önal, " Batı Antalya'da Tarihi Yapılardan Kaynaklanan Yer Adları Üzerine", *Avrasya Uluslararası Araştırmaları Dergisi*, cilt: 6, sayı: 15, 2018, s. 140.

³³⁵ Derek H. Alderman, a.g.e., 2008, s. 195.

³³⁶ Habib Karaçetin, a.g.e., 1984, s. 219.

Lâpseki'ye; Neapolis İnebolu'ya dönüşmüş antik dönemden kalma şehir adlarına örneklerdir.³³⁷

Çalışma alanı içinde kalan bölgelerde birinci grup haritalarda bulunan yer adlarının 96 tanesinin tarihi adlardan oluştuğu tespit edilmiştir. Fonksiyonel toponimler içinde %1,43'lük bir orana sahiptir. Agonya köprüsü, Edremit çayı, Adrona çayı, Madra dağı, Gelenduros dağı, Bigadiç köprüsü, Nif çayı, Ilgaz tepesi, Penek deresi gibi yer adları tarihi adlardan oluşan toponimlere örnek olarak gösterilebilir. Tarihi yer adlarının en çok bulunduğu bölge Batı Anadolu olmuştur. Sonra sırasıyla Doğu Anadolu ve Orta Anadolu gelmektedir. İkinci grup haritalarda bulunan yer adlarında da benzer bir durum söz konusu olup tarihi yer adlarının en yaygın olduğu yer Batı Anadolu en az olduğu yer ise Orta Anadolu olmuştur. Bu grupta toplam fonksiyonel toponimler içindeki oranı birinci gruba göre daha yüksektir. Fonksiyonel yer adlarının yaklaşık %5'i tarihi adlardan oluşan toponimlerdir.

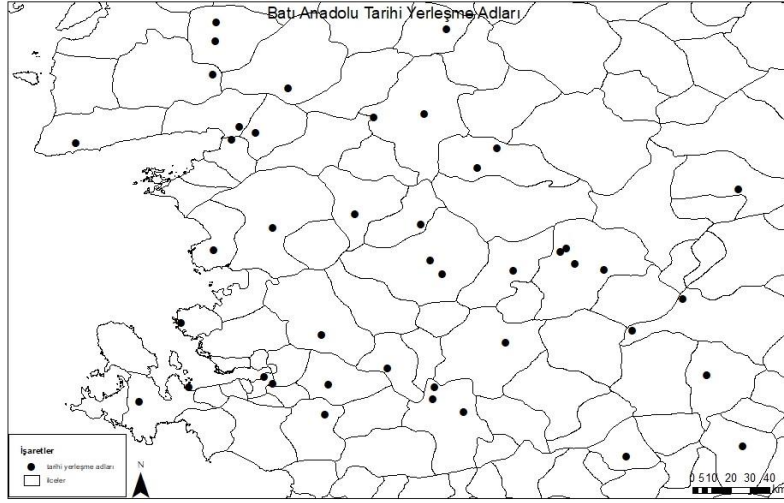
Yerleşme adlarında tarihi isimlerin kullanımına bakıldığında, birinci grup haritalarda 102 toponim bu sınıfa dâhil edilmiştir. Bu sayı, fonksiyonel adların %3,47'sine karşılık gelmektedir. Bölgesel açıdan dağılımında yer adlarına benzer bir durum olduğu görülür. Tarihi yerleşme adlarının en yoğun olduğu bölge Batı Anadolu olmuştur. En az bulunan yer ise Orta Anadolu'dur. İkinci grup haritalarda tespit edilen tarihi yerleşme adlarının sayısı 115 olup fonksiyonel toponimlerin %4'ünü oluşturmaktadır. Bölgesel dağılım açısından birinci gruba arasında bir fark bulunmamaktadır. Bergama, Birgi, Manisa, Teos, Tire, Narman, Tuht, Kemah, Foça, Çoruh, Arhavi, Ardeşen, Alpanus, Adaladamları tarihi yerleşme adlarına örnek gösterilebilir.

Tablo 4-25: Tarihi adlarla ilgili toponimler

Fonksiyonel Toponimler	Birinci Grup			İkinci Grup			Genel	
	Yer Adı	Yerleşme Adı	Toplam	Yer Adı	Yerleşme Adı	Toplam	Genel Toplam	Oran
Tarihi Adlar	96	102	198	74	115	189	387	2,78%

³³⁷ Mübahat S. Kütükoğlu, "Osmanlı'dan Günümüze Yer Adları", *Belleten*, cilt: 76, sayı: 275, 2012, s. 148.

Harita 4.18: Batı Anadolu tarihi yerleşme adları

Jeopolitik konumundan dolayı, Anadolu toprakları pek çok medeniyetin yaşadığı bir bölge olmuştur. Antik çağlardan itibaren görülen farklı medeniyetlerin varlığı elbette ki yer ve yerleşme adlarında kendini göstermiştir. Bu adlar, bazen aynen korunmuş olup bazen de kendi dilimize uyarlanarak kullanılmaya devam edilmiştir. Örneğin Bergama adı, Pelasglar ve Luvi döneminde Pargauma idi. Helenleşmenin başlamasıyla birlikte Pergamon'a dönüşmüş olup bugün Bergama³³⁸ şeklinde kullanılmaya devam edilmektedir. Bir başka örnek Narman adıdır. Narman yöresi sırasıyla M.Ö. 680-655 yıllarında Sakaların daha sonra Arapların ve Bizansların hâkimiyeti altında kalmıştır. Tarih boyunca Narman sırasıyla Namirvan, İd (Bayram) ve Narman adlarıyla anılmıştır.³³⁹ Günümüzde hala Narman adı kullanılmaya devam etmektedir.

4.1.3. Betimleyici Toponimler

İnsanlar, topluluklar halinde yaşadığı mekânı diğerlerinden ayırt etmek, tanımlamak ve işaretlemek amacıyla adlandırmışlardır. Bunu yaparken de etrafında bulunan hayvanlardan, yer şekillerinden, akarsulardan, bitki ve ağaç türlerinden, renklerden,

³³⁸ <https://izmir.ktb.gov.tr/TR77442/bergama.html#:~:text=O%20zaman%20Bergama'n%C4%B1n%20ad%C4%B1,Helenle%C5%9Fmenin%20ba%C5%9Flamas%C4%B1yla%20d%C3%B6n%C3%BC%C5%9Fen%20bir%20kelimedir.>

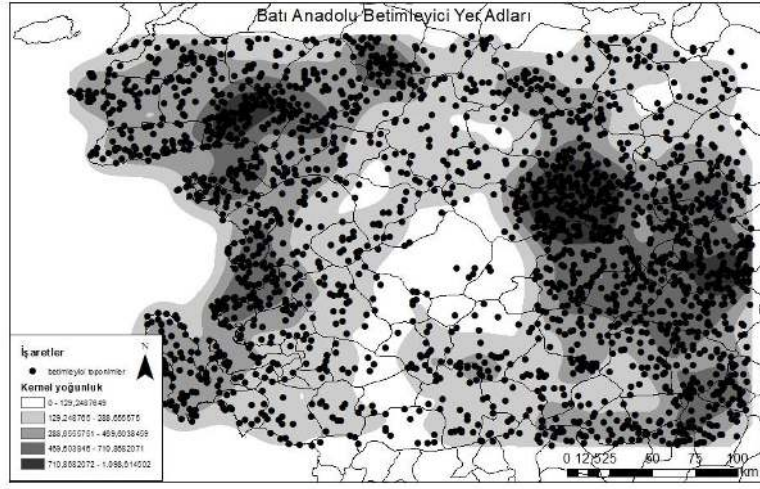
³³⁹ <http://www.narman.gov.tr/tarih#>

kullandığı araç-gereç adlarından etkilenmiştir. Bu anlamda Türkiye toponimisi için önermiş olduğumuz tasnif modelinin bir basamağını da bu unsurları içeren betimleyici toponimler başlığı oluşturmaktadır. Betimleyici toponimler demek verilen yer ve yerleşme adının çevresiyle ilgili tanımlayıcı ve açıklayıcı bir yapıya sahip olması anlamına gelmektedir. Yani bazen bir toponim, bir dağa, tepeye, akarsuya, ağaç türüne, o yörede sıkça kullanılan araç ve gereçlere ya da yaşanan bir olaya atıfta bulunabilmektedir.

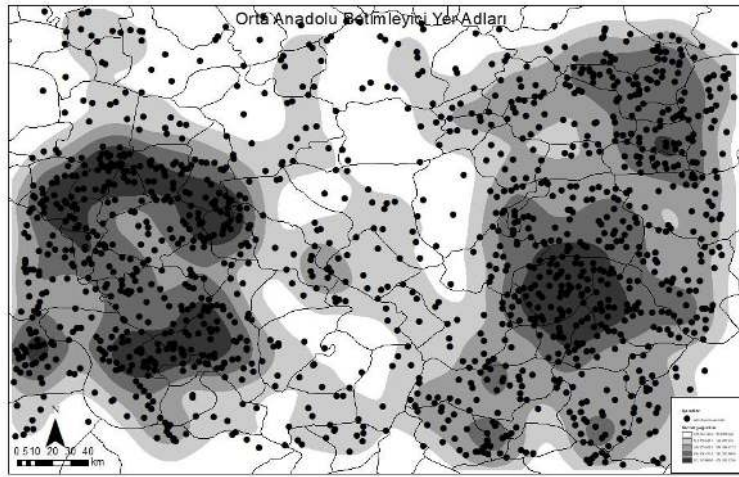
Çalışma alanında yer ve yerleşme adları tasnif edildiğinde adlandırmada en çok başvuru alan yöntemin betimleyici adlar olduğu görülmektedir. Birinci grup haritalardan elde edilen yer adlarının %57'si betimleyici adlardan oluşmaktadır. 38.180 yer adının 21.892'si betimleyici toponimler başlığı altında tasnif edilmiştir. Betimleyici yer adlarını kendi içinde alt başlıklarda tasnif edildiğinde en çok kullanılan adlar morfolojik birimlere atıfta bulunan toponimler olmuştur. İkinci en çok kullanılan yer adı ise çevrede bulunan bitki ve ağaç türlerinden hareketle verilmiş toponimlerdir. Daha sonra sırasıyla hayvanlarla ilgili, renk adlarından, su kaynaklarıyla ilgili adları, şekil-durum belirten adlardan, araç-gereç adlarından, yer-yön bildiren, ölçü-boyutla ilgili adlar, madenlerle ilgili adlardan, iklimle ilgili, sayı adlarından, olay anlatan adlardan, duygu belirten, eski-yeni adlardan, yoksunluk belirten adlardan ve son olarak da yiyecek ve içecek adlarından oluşan toponimler gelmektedir. Bölgesel açıdan ele alındığında en çok Orta Anadolu'da betimleyici yer adlarına rastlanmaktadır.

İkinci grup haritalardan üretilen yer adlarının %53'ü betimleyici toponimlerden oluşmaktadır. Toplam 7.871 yer adının 4.189'u bu grupta yer almaktadır. Betimleyici toponimler içinde en fazla kullanılan tasnif %18 ile bitki ve ağaç adlarından oluşan toponimlerdir. İkinci en çok başvuru alan ad verme eğilimi ise morfolojik birimlerden oluşan toponimler olmuştur. Tasnif grubu içinde en az kullanılan model yoksunluk belirten adlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu gruptaki betimleyici yer adlarının bölgesel dağılışı ele alındığında en çok Batı Anadolu'da bulunduğu görülmektedir.

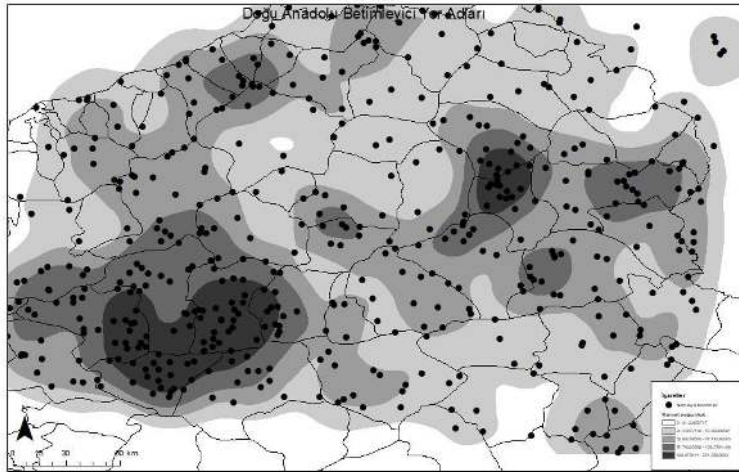
Harita 4.19: Batı Anadolu betimleyici yer adları

Harita 4.20: Orta Anadolu betimleyici yer adları

Harita 4.21: Doğu Anadolu betimleyici yer adları

Çalışma sahası içindeki birinci grup haritalardan elde edilen yerleşme adlarının %42'si betimleyici toponimlerden oluşmaktadır. Toplam yerleşme adı sayısı 17.954 olup bu sayının 7.430'u betimleyici yerleşme adları başlığı altında tasnif edilmiştir. Yerleşme adları sınıflandırıldığında ad verme eğilimleri arasında en çok kullanılan yöntem betimleyici toponimler olmuştur. Betimleyici toponimleri kendi içinde alt başlıklara ayırdığımızda en çok bitki ve ağaç adlarından hareketle verilen toponimlerin varlığı dikkati çekmektedir. Daha sonra morfolojik birimlere ve su kaynaklarına atıfta bulunan toponimlerin kullanıldığı ortaya çıkmıştır. Betimleyici yerleşme adlarının çalışma alanı içindeki dağılışı incelendiğinde en fazla Doğu Anadolu'da olduğu görülmektedir.

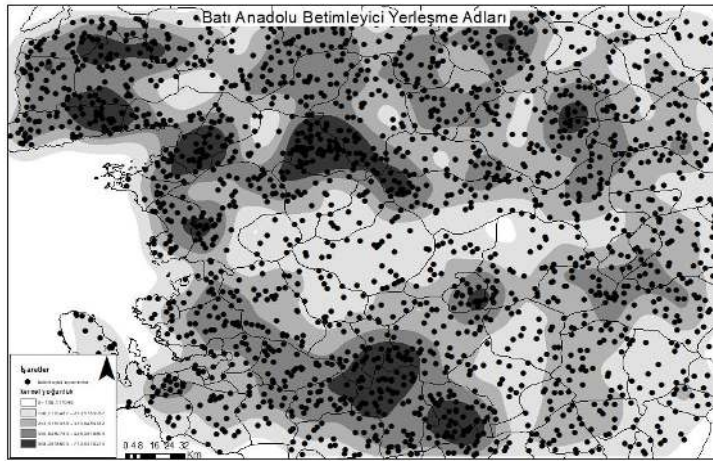
Yerleşme adlarının ikinci grup haritalardaki durumu incelendiğinde birinci gruptaki verilerle benzer sonuçlar çıktığı görülmektedir. Bu grupta da betimleyici toponimler en çok kullanılan yerleşme adları olmuştur. 13.625 yerleşme adının 4.898 tanesi betimleyici toponimler olarak sınıflandırılmıştır. Betimleyici yerleşme adları kendi içinde alt başlıklara ayrıldığında ortaya çıkan tablo da birinci grup haritalardaki verilerle benzerlik göstermektedir. En çok tercih edilen ad türü, bitki ve ağaç adlarını referans alan toponimlerdir. Daha sonra morfolojik birim adları, su kaynaklarına ilişkin adlar, yer-yön belirten adlar ve hayvan adları gelmekte olup en az kullanılan toponimik sınıf yiyecek ve içecek adları olmuştur. Betimleyici yerleşme adlarının bölgesel açıdan dağılışında ise Batı Anadolu öne çıkmaktadır.

Tablo 4-26: Betimleyici toponimler

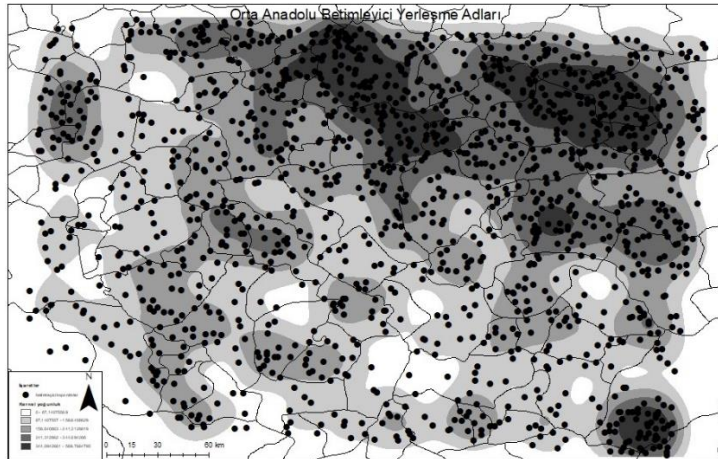
Betimleyici Toponimler	Birinci Grup			İkinci Grup			Genel	
	Yer Adı	Yerleşme Adı	Toplam	Yer Adı	Yerleşme Adı	Toplam	Genel Toplam	Oran
Morfolik Birim	4.665	1.340	6.005	704	929	1.633	7.638	19,89%
Bitki-Ağaç	4.114	1.371	5.485	760	995	1.755	7.240	18,85%
Hayvan Adı	2.562	537	3.099	488	378	866	3.965	10,32%
Renk Adı	2.504	451	2.955	515	279	794	3.749	9,76%
Su Kaynaklarıyla ilgili	2.262	1.285	3.547	421	817	1.238	4.785	12,46%
Şekil-Durum	1.281	144	1.425	252	130	382	1.807	4,70%
Araç-Gereç Adı	947	287	1.234	282	199	481	1.715	4,47%
Yer-Yön	932	790	1.722	92	411	503	2.225	5,79%

Ölçü-Boyut Bildiren	740	286	1.026	214	153	367	1.393	3,63%
Maden Adları	472	173	645	147	171	318	963	2,50%
İklimle İlgili	408	152	560	123	86	209	769	2,00%
Sayı Adları	318	85	403	53	52	105	508	1,32%
Olay Anlatan	231	58	289	42	59	101	390	1,02%
Duygu Belirten	192	102	294	42	58	100	394	1,03%
Eski-Yeni	146	332	478	32	159	191	669	1,74%
Yoksunluk Belirten	64	30	94	4	18	22	116	0,30%
Yiyecek-İçecek Adı	54	7	61	18	4	22	83	0,22%
Toplam	21.892	7.430	29.322	4.189	4.898	9.087	38.409	

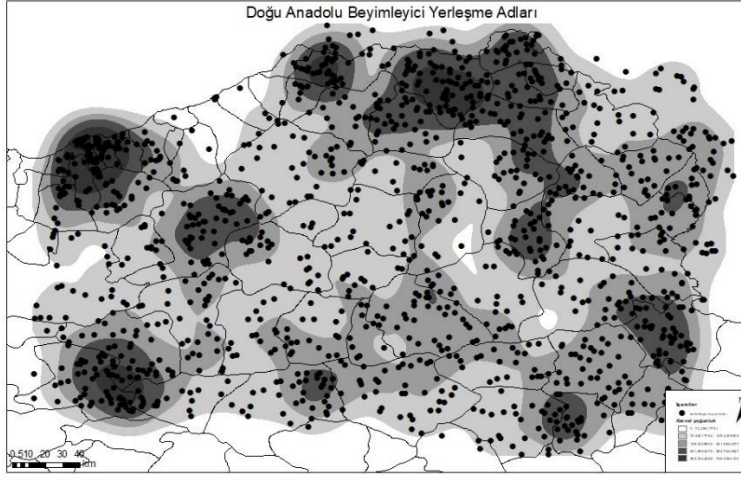
Şekil 4.10: Batı Anadolu betimleyici yerleşme adları

Şekil 4.11: Orta Anadolu betimleyici yerleşme adları

Şekil 4.12: Doğu Anadolu betimleyici yerleşme adları

Tablo 4-27: Betimleyici toponimlere örnek tablo

Adı	Türü	Tasnif Türü 2	Tasnif Türü 1
Acıelma Y.	Yayla	Bitki-Ağaç Adı	Betimleyici Toponimler
Ada Çif.	Çiftlik	Morfolojik Birim	Betimleyici Toponimler
Ağaçlı	Mahalle	Bitki-Ağaç Adı	Betimleyici Toponimler
Akarsu	Mahalle	Su Adları	Betimleyici Toponimler
Alıçlı	Köy	Bitki-Ağaç Adı	Betimleyici Toponimler
Altınlı	Köy	Maden Adları	Betimleyici Toponimler
Ardıçlı	Köy	Bitki-Ağaç Adı	Betimleyici Toponimler
Bakır Y.	Yayla	Maden Adları	Betimleyici Toponimler
Boğabaşı	Köy	Hayvan Adı	Betimleyici Toponimler
Bozbük	Köy	Morfolojik Birim	Betimleyici Toponimler
Çamlıyayla	Yayla	Bitki-Ağaç Adı	Betimleyici Toponimler
Çat	Mahalle	Su Adları	Betimleyici Toponimler
Çırçır Çif.	Çiftlik	Araç-Gereç Adı	Betimleyici Toponimler
Çiğdemli	Köy	Bitki-Ağaç Adı	Betimleyici Toponimler
Çukuralan	Köy	Morfolojik Birim	Betimleyici Toponimler
Dağardı	Nahiye	Morfolojik Birim	Betimleyici Toponimler
Deliklitaş	Köy	Morfolojik Birim	Betimleyici Toponimler
Derebaşı	Köy	Su Adları	Betimleyici Toponimler
Dipsizkuyu	Mahalle	Su Adları	Betimleyici Toponimler
Dombaylı	Köy	Hayvan Adı	Betimleyici Toponimler
Dutlu Y.	Yayla	Bitki-Ağaç Adı	Betimleyici Toponimler
Düzkom	Harap	Morfolojik Birim	Betimleyici Toponimler
Güllük	Mahalle	Bitki-Ağaç Adı	Betimleyici Toponimler
Gümüşlü	Köy	Maden Adları	Betimleyici Toponimler
Güneşgören	Köy	Yer-Yön	Betimleyici Toponimler
Güney Y.	Yayla	Yer-Yön	Betimleyici Toponimler
Iğırbiğir	Köy	Hayvan Adı	Betimleyici Toponimler
Ilıcalı	Köy	Su Adları	Betimleyici Toponimler

Kayalık	Köy	Morfolojik Birim	Betimleyici Toponimler
Kestanealan	Köy	Bitki-Ağaç Adı	Betimleyici Toponimler
Obruk	Mahalle	Morfolojik Birim	Betimleyici Toponimler
Sarı Y.	Yayla	Renk Adı	Betimleyici Toponimler
Sivrice	Köy	Morfolojik Birim	Betimleyici Toponimler
Teknecik	Mahalle	Araç-Gereç Adı	Betimleyici Toponimler
Tutmaç	Köy	Yiyecek-İçecek Adı	Betimleyici Toponimler
Umudum	Köy	Su Adları	Betimleyici Toponimler
Yağmur	Köy	İklimle İlgili	Betimleyici Toponimler
Yeni Yayla	Mahalle	Eski-Yeni	Betimleyici Toponimler
Yokuşdibi	Köy	Morfolojik Birim	Betimleyici Toponimler
Yoldere	Köy	Su Adları	Betimleyici Toponimler
Zeytinler	Köy	Bitki-Ağaç Adı	Betimleyici Toponimler
Acı Ç.	Çay	Su Adı	Betimleyici Toponimler
Ak T	Tepe	Renk Adı	Betimleyici Toponimler
Ardıçlı T.	Tepe	Bitki-Ağaç Adı	Betimleyici Toponimler
Armutalan D.	Dere	Bitki-Ağaç Adı	Betimleyici Toponimler
Ayvalı D.	Dere	Bitki-Ağaç Adı	Betimleyici Toponimler
Büklü D.	Akarsu	Bitki-Ağaç Adı	Betimleyici Toponimler
Büyük Pn.	Pınar	Ölçüt/Boyut Bildiren	Betimleyici Toponimler
Büyük Pn.	Pınar	Ölçüt/Boyut Bildiren	Betimleyici Toponimler
Cevizlik D.	Dere	Bitki-Ağaç Adı	Betimleyici Toponimler
Çal Da	Dağ	Morfolojik Birim	Betimleyici Toponimler
Danadüzü		Hayvan Adı	Betimleyici Toponimler
Dibek		Araç-Gereç Adı	Betimleyici Toponimler
Dikenli T.	Tepe	Bitki-Ağaç Adı	Betimleyici Toponimler
Gelinkayası	Kaya	Morfolojik Birim	Betimleyici Toponimler
Gelinuçu		Olay Anlatan	Betimleyici Toponimler
Ilıca	Akarsu	Su Adı	Betimleyici Toponimler
İnce D.	Dere	Şekil-Durum Belirten	Betimleyici Toponimler
Kamışlı		Bitki-Ağaç Adı	Betimleyici Toponimler
Kanisipi	Harap	Su Adı	Betimleyici Toponimler
Kavaklı D.	Dere	Bitki-Ağaç Adı	Betimleyici Toponimler
Kaynak	Akarsu	Su Adı	Betimleyici Toponimler
Sakızlı T	Tepe	Bitki-Ağaç Adı	Betimleyici Toponimler
Saltepe	Tepe	Morfolojik Birim	Betimleyici Toponimler
Saman Gd.	Gedik	Bitki-Ağaç Adı	Betimleyici Toponimler
Seki		Morfolojik Birim	Betimleyici Toponimler
Soğuk Pn	Pınar	İklimle İlgili	Betimleyici Toponimler
Tavşan D.	Dere	Hayvan Adı	Betimleyici Toponimler
Yassı T.	Tepe	Şekil-Durum Belirten	Betimleyici Toponimler
Yumru Da.	Dağ	Şekil-Durum Belirten	Betimleyici Toponimler
Zincirli Ku	Kuyu	Araç-Gereç Adı	Betimleyici Toponimler

Geçmişten günümüze insanlar, hangi dönemde ve nerede yaşarsa yaşasın içinde bulunduğu mekânı adlandırırken en çok etkilendiği şeylerden biri çevresinde bulunan coğrafi unsurlar olmuştur. Bitkiler, ağaçlar, morfolojik özellikler, hidrografiya, renkler, iklimle ilgili unsurlar, madenler yer ve yerleşmelere ad verilirken en çok kullanılan faktörlerdir. İnsanın hayatını doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyen doğal ve beşeri süreçler toponimlere de yansımıştır. Yer ve yerleşmeler adlandırılırken insan, ilk olarak içinde bulunduğu çevrenin fiziksel özelliklerini referans almıştır. Bu sebeple toponimler, verildiği bölgeyle ilgili fiziki koşullar hakkında çeşitli bilgiler barındırmakta olup çevrenin doğal koşullarının izlerini taşımaktadır. Örneğin bir toponimden hareketle, bir yerin bitki örtüsüne dair bilgi sahibi olabiliriz ya da yeryüzü şekillerine ilişkin özelliklerini tanıyabiliriz. Fiziki özelliklerin yanı sıra, yaşanmış bir olaydan hareketle de adlandırmalar yapılabilmektedir. İnsanların hafızasında yer etmiş bazı olaylar, yer ve yerleşmelere verilen adlara referans olabilmektedir. Toponimler, toplumların yaşadıkları mekânla kurdukları ilişkilerin vesikaları olarak nesilden nesile aktarılmaktadır. Kültürel miras olarak toponimler, insanın mekânla olan etkileşiminin kayıtları olarak toplumsal hafızayı da canlı tutmaya yardımcı olmaktadır.³⁴⁰

4.1.3.1. Morfolojiyle İlgili Toponimler

Yer ve yerleşmelerin adlandırılmasındaki en güçlü faktörlerden birisi doğadır. Arazinin engebeli ya da düz olması, toprağın yapısı, kayalık, taşlık bir yer olması toponimlere yansımıştır. Tepe, burun, dağ, sırt, sivri, düz, çukur, yamaç, ova, vadi, seki gibi morfolojik birimleri nitelendiren terimler yer ve yerleşme adı olarak kullanılmaktadır.

Türkiye’de yer ve yerleşme adı verme eğilimleri içinde morfolojiyle ilgili toponimler en çok kullanılanlar arasındadır. Örnekleme sahası içinde birinci grup haritalardaki yer adlarının tasnif edilmesi neticesinde 21.892 betimleyici yer adının 4.665’i morfolojiyle ilgili adlandırmalar olarak bulunmuştur. Betimleyici yer adlarının %21’i morfolojik özelliklerden hareketle adlandırılmıştır. Taşlıada, sivrice burun, boğaz tepe, kaya tepe, çukuralan mevki, ovacık mevki, deliktaş deresi, oyuk tepe, sarp sırt,

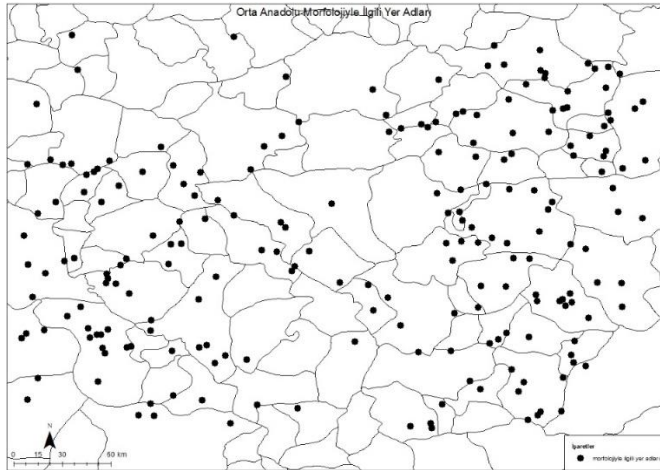
³⁴⁰ Murat Gülbetkin, a.g.e., 2017, s. 88.

boğaziçi deresi, taşlıgedik mevki, kayalı sırt, kumlu pınar, topraklık tepe, bel sırtı, yamaç mevki morfolojiyle ilgili verilmiş yer adlarından bazılarıdır. Söz konusu yer adlarının bölgesel dağılımına bakıldığından en yüksek oran 2.020 yer adıyla Orta Anadolu'dadır. İkinci grup haritalardaki yer adlarında 4.189 betimleyici adın 704 tanesi morfolojik özelliklere göre adlandırılmıştır. Betimleyici adlar içinde yaklaşık %17'lik oranla en çok kullanılan ikinci yer adı verme eğilimi olarak değerlendirilmektedir. Ada tepe, belen sırtı, boğazova, burunucu mevki, çatakkaya boğazı, dağbaşı bel, dikmen tepe, taşlı tepe, sivrikaya gibi isimler morfolojiyle ilgili yer adları arasında bulunmaktadır.

Tablo 4-28: Morfolojiyle ilgili toponimler

Betimleyici Toponimler	Birinci Grup			İkinci Grup			Genel	
Tasnif Türü	Yer Adı	Yerleşme Adı	Toplam	Yer Adı	Yerleşme Adı	Toplam	Genel Toplam	Oran
Morfolik Birim	4.665	1.340	6.005	704	929	1.633	7.638	19,89%

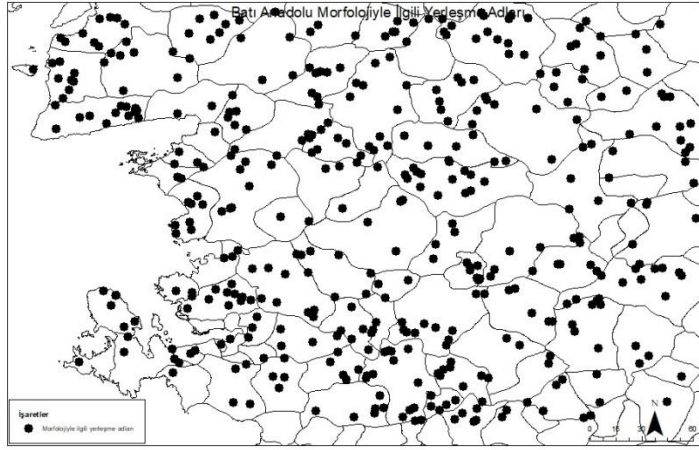
Harita 4.22: Orta Anadolu morfolojiyle ilgili yer adları

Yerleşme adlarında da önemli bir etken olan morfolojik özellikler, ad verme eylemlerine oldukça fazla yansımıştır. Birinci grup haritalardaki betimleyici yerleşme adlarının %18'i morfolojik özellikleri referans almış toponimlerdir. 7.430 betimleyici yerleşme adının 1.340 tanesi morfolojik birimlere atıfta bulunmaktadır. Belkaya, bellitepe, boğaz, boğazkaya, buruncuk, bükköy, çakıllı, çukurca, dağardı,

dağdibi, düztepe, kayabaşı, kayacık, kırantarla, killik, obruk, ovacık, sekikaşı, taşkesiği, yamaçüstü gibi isimler morfolojiyle ilgili yerleşme adları başlığı altında tasnif edilmiştir. Birinci grup verilerde morfolojiden hareketle verilmiş yerleşme adları en çok 508 toponim ile Doğu Anadolu’da yer almaktadır. 424’ü Batı Anadolu’da, 408’i Orta Anadolu’dadır. İkinci grup haritalardaki yerleşme adlarında ise 4.898 betimleyici yerleşme adının 929 tanesi yani yaklaşık %19’u morfolojiden hareketle adlandırılmıştır. Morfolojik özelliklerden etkilenen yerleşme adları en çok 430 toponim ile Batı Anadolu’da olduğu tespit edilmiştir. 280’i Orta Anadolu’da, 219’u ise Doğu Anadolu’dadır.

Harita 4.23: Batı Anadolu morfolojiyle ilgili yerleşme adları

4.1.3.2. Bitki ve Ağaç Türleriyle İlgili Toponimler

Yer ve yerleşmelere ad verilirken, yakın çevrede bulunan bitki ve ağaç türleri de etkili olmuştur. Betimleyici toponimler içinde en çok karşılaşılan tasnif modellerinden biri olan bitki ve ağaç adlarından oluşan toponimler, ilgili yerin bitki örtüsü hakkında bilgi vermesi açısından önemlidir. Bitki ve ağaç türleri, bulundukları alanları diğer alanlardan farklılaştırdığı ve o alanın temel özelliklerini belirginleştirdiği için toponim olarak kullanılmışlardır.³⁴¹

³⁴¹ Ayşe Çağlıyan, “Harput ve Çevresinde Yer İsimlerine Coğrafi Bakış”, *Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu*: 23-25 Mayıs 2013 – Elazığ, s. 1081.

Bitkiler, evrensel toponimik kaynaklardır. Amerika, İngiltere, Hırvatistan, Romanya, Güney Afrika, Hindistan, Çin, Singapur ve başka pek çok ülkedeki toponimler, bitki isimlerinden hareketle verilmiştir. Bitki adları, peyzaj ve yer ya da yerleşmeleri adlandırma uygulamaları iç içedir. Örneğin Güneydoğu Endonezya'daki Alor adasında, bitki adları önemli bir toponimik kaynaktır. Lim ve Perono Cacciaoco tarafından yapılan çalışmada, Alor adasında yer ve yerleşme adlarının bitkilerden türetildiği ve en çok kullanılan toponimlerin mea (mango), wata (hindistancevizi), kanaai (pili fındığı) olduğu görülmüştür.³⁴² Bitki ve ağaç türleriyle ilgili bir başka çalışma da Romanya toponimisi için yapılmıştır. Romanya'da bulunan orman ağaçları, çalı türleri ile bölgedeki toponimler arasındaki ilişkiyi ortaya koyan araştırmada toplam 456 toponim, ağaç ve çalı türlerinin adlarıyla ilişkilendirilmiştir. Bölgede en yaygın bulunan adlar arasında ak köknar, kızılçık ve meşe yer almaktadır. Ağaç ve çalı türlerinin doğal dağılımı ile yer ve yerleşmelerin adları arasında güçlü bir ilişki olduğu ortaya konmuştur.³⁴³

Anadolu toprakları da bitki ve ağaç türü açısından zengin bir yapıya sahip olduğu için örneklem alanında kalan yer ve yerleşmelerde çok çeşitli ve yöresel söylemde kullanılan bitki ve ağaç adları toponim olarak kullanılmıştır. İnsanlar yaşadıkları yerleri ayırt etmek ve tanımlamak için verdikleri toponimlerde genellikle yerin, bölgenin ayırt edici özelliklerden faydalanarak adlar vermişlerdir. Bu noktada bitki ve ağaç adları da çokça kullanılmıştır.

Birinci grup haritalarda çalışma sahasındaki yer adları içinde 4.114 adet bitki ve ağaç türlerine dayalı toponimler olduğu görülmektedir. Betimleyici adların %18'ini bitki ve ağaç türlerine ilişkin toponimlerdir. Birinci grup yer adlarında, morfolojik özelliklerden sonra en çok kullanılan adlandırma eğilimidir. Bu toponimlerin 1.668'i Orta Anadolu'da, 1.586'sı Batı Anadolu'da ve 860 tanesi Doğu Anadolu'da bulunmaktadır. Ahlat, alıç, aluç, alma, elma, ardıç, armut, asma, arpa, ayva, ceviz, koz, çalı, çam, çayır, çınar, erik, geven, gül, ıgde, incir, kabak, kamış, kavak, kestane,

³⁴² Shaun Tyan Gin Lım, Francesco Perono Cacciafoco, "Plants and Place Names: A Case Study of Abui Toponymy", *Review of Historical Geograhly and Toponomastics*, cilt: XV, sayı: 29-30, 2020, s. 121-122.

³⁴³ Andra Simon, Georgiana Arsene, Emilia Vechiu, Cristian Mihai Enescu, "Forest Trees in Romanian Toponymy", *Current Trends in Natural Sciences*, cilt: 7, sayı: 13, 2018, s. 151.

kiraz, lale, mantar, meşe, otluk, palamut, pamuk, badem, payam, söğüt, yonca, zeytin yer adlarına verilen bitki ve ağaç adları arasındadır.

İkinci grup haritalarda bulunan yer adlarındaki durum incelendiğinde betimleyici yer adlarının %18'i bitki ve ağaç türlerine ilişkin toponimlerden oluştuğu görülmektedir. 4.189 betimleyici yer adının 760 adedi bitki ve ağaç türleriyle ilgili verilmiş isimlerdir. İkinci grup haritalarda betimleyici toponimler içine en çok kullanılan ad türü bitki ve ağaç isimleri olmuştur. Ahlat, armut, ayva, elma, alıç, arpa, asma, çam, ardıç, meşe, zeytin, kiraz, söğüt, iğde vb. bitki adları kullanılmakta olup birinci grup haritalardaki bitki ve ağaç isimleriyle benzerlik göstermektedir. 760 toponimin, 493'ü Batı Anadolu'da, 209 adedi Orta Anadolu'da, 58 tanesi de Doğu Anadolu'da tespit edilmiştir.

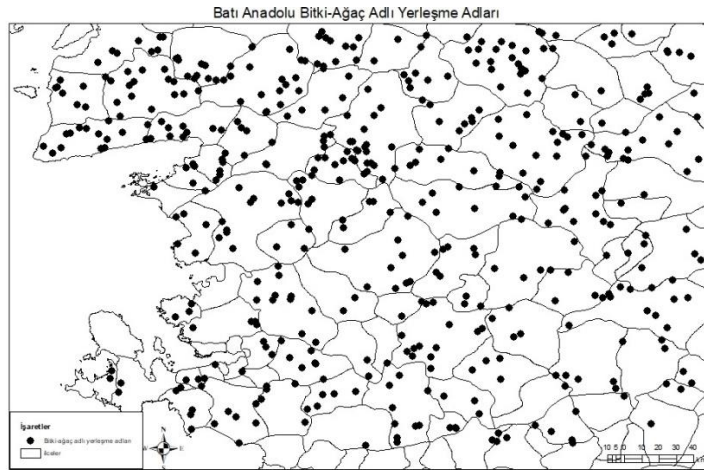
Yerleşme adları içinde bitki ve ağaç türlerinden hareketle verilen toponimler, hem birinci hem de ikinci grup haritalarda betimleyici toponimler içinde en çok tercih edilen adlar olmuşlardır. Birinci grup haritalardan elde edilen yerleşme adlarının 1.371 tanesi bitki ve ağaç türlerinden etkilenecek şekilde adlandırılmışlardır. Betimleyici toponimlerin %20'si söz konusu tasnif türünden meydana gelmektedir. 1.371 yerleşme adının 507 tanesi Doğu Anadolu'da, 463'ü Batı Anadolu'da ve son olarak 401 adedi Orta Anadolu'da yer almaktadır.

İkinci grup haritalarda bulunan yerleşme adları içinde 995 tanesi bitki ve ağaç türlerini referans alan toponimlerdir. Betimleyici yerleşme adlarının %20'sini bitki ve ağaç adlarından hareketle verilen toponimler oluşturmaktadır. Birinci grup yerleşme adlarından farklı olarak burada da en fazla Batı Anadolu'da bitki ve ağaç türlerinden faydalanarak adlar verilmiştir. Batı Anadolu'da 479, Orta Anadolu'da 260, Doğu Anadolu'da ise 256 yerleşme adı söz konusu tasnif modeline dâhil edilmiştir.

Tablo 4-29: Bitki ve ağaç türleriyle ilgili toponimler

Betitleyici Toponimler	Birinci Grup			İkinci Grup			Genel	
Tasnif Türü	Yer Adı	Yerleşme Adı	Toplam	Yer Adı	Yerleşme Adı	Toplam	Genel Toplam	Oran
Bitki-Ağaç	4.114	1.371	5.485	760	995	1.755	7.240	18,85%

Harita 4.24: Batı Anadolu bitki-ağaç türleriyle ilgili yerleşme adları

4.1.3.3. Su Kaynaklarıyla İlgili Toponimler

Geçmiş zamanlardan bu yana insan yaşamına olanak sağlayan Anadolu topraklarının en önemli özelliklerinden birisi sahip olduğu su kaynaklarıdır. İnsanlar kendilerine yerleşme yeri seçerken su kaynaklarının olduğu alanları tercih etmişlerdir. İnsan yaşamında bu kadar önemi olan suyun toponimlere de yansıdığını görmekteyiz. İnsanlar yaşadıkları yerlere ad verirken, etrafında bulunan su kaynaklarından etkilenmişlerdir. Bu bir nehir, göl, pınar, kaynak, dere vb. hidrografik unsurlar olabilmektedir. Bir su kaynağının adını kullanarak toponimin ortadan kalkmasını da engellemiş oluyor. Bir yerdeki su kolay kolay kaybolmaz kurusa bile izleri kalır. Bu anlamda su kaynaklarından verilen adlarda kalıcı olabilmektedir.

Peyzajın uzun ömürlü özellikleri olan nehirler, göller gibi su kaynakları yer ve yerleşme adlarının kaynağı olmuşlardır. Anadolu topraklarının yanı sıra yurtdışında

benzer şekilde su kaynaklarından hareketle adlandırılmış yer ve yerleşmeler bulunmaktadır. Örneğin İngilizce’de tatlı su kaynağı manasına gelen “well” ile biten Chigwell, Rothwell, Holywella gibi pek çok isim mevcuttur. Irmak, çay, dere anlamına gelen “burn” kelimesi de yine toponimlerde kullanılmıştır. Blackburn, Bournemouth ve Troutbeck (beck-dere) gibi toponimler mevcuttur.³⁴⁴ Su kaynaklarının referans olduğu toponimlerin görüldüğü bir başka örnek de Meksika’dır. Meksika’da kullanılan toponimlerde, su önemli bir temadır. En az 50.000 yerli toponimde, su kaynaklarına sayısız gönderme yapıldığı ileri sürülmektedir. Burada sadece su kaynağının adı değil, suyun bolluğu, kıtlığı, şekli, boyutu, rengi, tadı gibi özellikleri de toponimlere yansımaktadır. Örneğin, Amiquizcan (kuru, susuz yer), Chenalo (az su), Apizaco (ince akan su), Amanalco (su uzantısı) gibi toponimler Meksika’da su kaynaklarına ilişkin verilmiş adlardan bazılarıdır.³⁴⁵

Su kaynaklarıyla ilgili verilmiş yer ve yerleşme adları Türkiye toponimisinde yer edinmiştir. Örneklem alanı içinde yapılan taramalar sonucunda birinci grup haritalarda 2.262 yer adının su kaynaklarından hareketle adlandırıldığı görülmüştür. Yani betimleyici yer adlarının %10’u su kaynaklarıyla ilgili verilen toponimlerden oluşmaktadır. Pınarbaşı, gölyeri, çayçatı, akpınar, dereüstü, ılıca, azmakdüzü, kuyubaşı, bören, gözecik, deniz, gürlek, bulak, gölcük yer adı olarak kullanılan su kaynaklarına ilişkin adlardan bazılarıdır. Su kaynaklarıyla ilgili toponimlerin en çok kullanıldığı bölge 988 yer adıyla Orta Anadolu olmuştur. Daha sonra 666 toponim ile Doğu Anadolu, 608 toponim ile Batı Anadolu gelmektedir.

İkinci grup haritalardan elde edilen yer adlarında suyla ilgili toponimlerin sayısı 421’dir. 4.189 betimleyici adların %10’u su kaynaklarından hareketle isimlendirilmiştir. Çağlayan, çatak, acıgöl, çermik, dere, göl, göz, ılıca, kanal, kaynak, oluk, pınarbaşı, kuyu gibi su kaynakları toponim olarak kullanılmaktadır. İkinci grup haritalarda su kaynaklarından oluşan yer adlarının bölgesel dağılımında

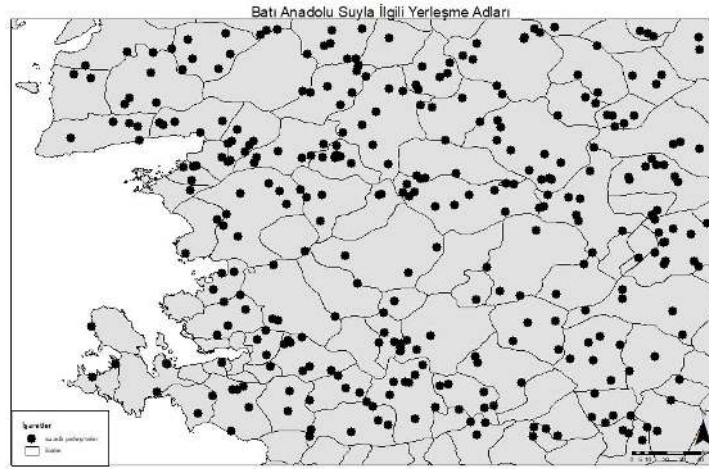
³⁴⁴ <https://www.lookandlearn.com/blog/26112/british-place-names-derived-from-rivers-and-streams/>

³⁴⁵ Joseph Raymond, “Water in Mexican Place Names”, *The Americas*, cilt: 9, sayı: 2, 1952, s. 201, 202.

Tablo 4-30: Su kaynaklarıyla ilgili toponimler

Betimleyici Toponimler		Birinci Grup		İkinci Grup			Genel	
Tasnif Türü	Yer Adı	Yerleşme Adı	Toplam	Yer Adı	Yerleşme Adı	Toplam	Genel Toplam	Oran
Su kaynaklarıyla ilgili toponimler	2.262	1.285	3.547	421	817	1.238	4.785	12,46%

Harita 4.26: Batı Anadolu su kaynaklarıyla ilgili yerleşme adları

4.1.3.4. Hayvanlarla İlgili Toponimler

Topluluklar, yaşadıkları yerleri adlandırırken kullandıkları yöntemlerden biri de hayvan adlarından faydalanmak olmuştur. Yetiştirdikleri ya da çevrede bulunan hayvan türlerinin adlarını yer ve yerleşmelere vermişlerdir. Anadolu topraklarında yaşayan insanların ekonomisi büyük ölçüde hayvancılık üzerine kurulmuştur. Hayvanların derisinden, yününden, etinden, sütünden faydalanmışlar ve hatta kemik ve boynuzlarını dahi kullanmışlardır. Bu sebeple de Anadolu toprakları için hayvanların önemli bir yeri vardır.³⁴⁶

Yurtdışında yapılan toponimi çalışmalarında da, hayvanların yer ve yerleşme adlarına kaynaklık ettiği görülmektedir. Örneğin Almanya’da Fuchsenstein, Fuchseggen, Fuchweid (Fuchs-tilki) gibi toponimler bulunmaktadır. Bir zamanlar

³⁴⁶ İdris Karakuş, “Türkçe Ad Bilim (Onomastik)’de Hayvan Adları”, *Erdem*, cilt:9, sayı:27, 1997, s. 1144.

ormanlarda ve nehir kıyılarında dolaşan hayvanların adları günümüzde yer ve yerleşme adı olarak kullanılmaktadır.³⁴⁷

Hayvanların Türk kültüründeki önemini, takvimlerini hayvan isimleri ile tespit etmelerinden, kurdukları bazı devletlerin sembollerini hayvanlardan seçmelerinden de anlaşılmaktadır. Geçmişten günümüze kadar dilimize girmiş, bir kısmı ortadan kaybolmuş, bir kısmı ise günümüzde hala kullanılmaya devam eden hayvan adları ve bu hayvanlarla ilgili olarak doğmuş kelimeler vardır. Hayvan adları, boy, oymak, cemaat adı, insan adı olarak kullanılmış olup aynı zamanda deyim ve atasözlerinde sıkça söz edilmektedir.³⁴⁸ Kültürel anlamda bu kadar önemli olan hayvan adlarının toponimlere de yansımış olması beklenen bir durumdur. İnsanlar bir yeri adlandırırken, geçim kaynaklarından, bitkilerden, ağaç türlerinden ve pek tabi hayvanlardan etkilenmişlerdir. Etinden, sütünden, derisinden, yününden faydalandığı hayvanlardan hareketle içinde yaşadıkları mekânı adlandırarak aslında kendileriyle ya da bulundukları mekânın özellikleriyle ilgili bilgiler vermektedir.

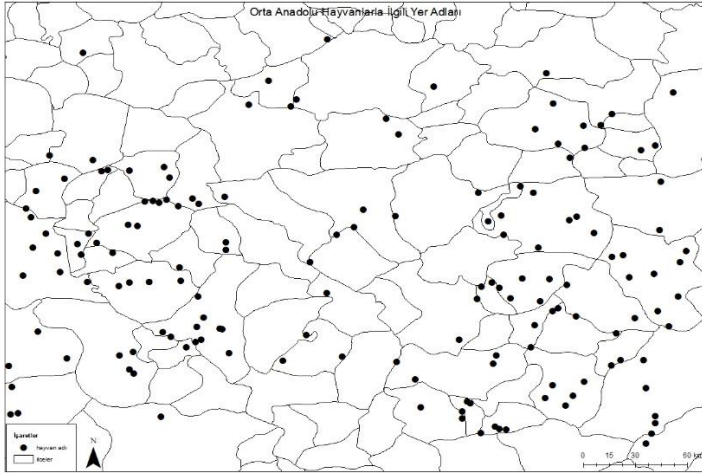
Çalışma sahası içinde hayvan adlarının toponim olarak kullanımı incelendiğinde hem yer hem de yerleşme adı olarak verildiği görülmektedir. Birinci grup haritalardan elde edilen verilerde, 2.562 toponim hayvan adlarından oluşan yer adları olarak tasnif edilmiştir. Betimleyici yer adlarının %11,70'i hayvan adlarından oluşmaktadır. Ayı tepesi, tavşan tepesi, sülüklü dere, kurt gediği, atçukuru, deveboynu mevki, kuzguncuk deresi, öküz yatağı tepesi, keçilibayır tepesi, buzağılık sırtı, yılanlı dere, kedi tepesi, sığıryatağı sırtı, kısırak çayırı, kuzu deresi, atmaca deresi, tilkikıran mevki, danaboğazı deresi, sayga (antilop) tepe, saksandüneği (saksağan) tepesi, katır deresi, kaplan tepesi, kartal tepesi, sineklidağ gibi ismini hayvanlardan almış yer adları bulunmaktadır. Hayvan adlarından oluşan yer adlarının bölgesel dağılışına bakıldığında en yoğun Orta Anadolu'da bulunduğu görülmektedir. Daha sonra sırasıyla Doğu Anadolu ve Batı Anadolu gelmektedir.

³⁴⁷ Mario F. Broggi, "Die Freilebende Fauna im Lichte Der Liechtensteinischen Flurnamen", *Jahrbuch des Historischen Vereins für das Fürstentum Liechtenstein*, cilt: 73, 1973, s. 265.

³⁴⁸ İdris Karakuş, a.g.e., 1997, s. 1148.

İkinci grup haritalardaki yer adlarında 488 adet hayvanlardan hareketle verilmiş toponim bulunmaktadır. Betimleyici yer adlarının %11,65'i bu başlık altında tasnif edilmiştir. Birinci ve ikinci haritalarda bulunan hayvan adlarından oluşan yer adlarının oranı birbiriyle aynıdır. Akbaba dağı, arslan burnu, domuz deresi, arı burnu, aygır gölü, balıklı çay, boğa tepesi, beygir kaya, danadüzü, deveboynu mevki, doğan deresi, eşekbayırları mevki, geyikli tepe, horozöttüğü mevki, karaleylek tepesi, karıncalı sırtları, keçi tepesi, kırlangıçbaşı mevki, oğlak kayası, yılanlı dere gibi ismini hayvan adlarından alan yerler söz konusudur. 488 yer adının 276'sı Batı Anadolu'da, 155'i Orta Anadolu'da, 57'si Doğu Anadolu'dadır.

Harita 4.27: Orta Anadolu hayvanlarla ilgili yer adları

Yerleşme adlarında da hayvanlarla ilgili çeşitli isimlendirmelerin mevcut olduğu görülmektedir. Birinci grup haritalarda örneklem sahası içinde 537 tane hayvan adının referans olduğu yerleşme adı tespit edilmiştir. 7.430 betimleyici yerleşme adının %7'si hayvanlarla ilgili olarak adlandırılmıştır. Bozkuş, balıklı, akbaba, danakıran, develi, domuzören, erkeç, güvercinlik, karatavuk, karıncalı, kelebek, koyungölü, maral, mozalan, porsuklu, serçeboğazı, tavşancık, turna, yılanlı gibi adlar yerleşme adı olarak karşımıza çıkmaktadır. Birinci grup haritalarda hayvan adlarında oluşan yerleşme adları, en çok Doğu Anadolu'da bulunmaktadır. Sonra sırasıyla Orta Anadolu ve Batı Anadolu gelmektedir. Yerleşme adlarının ikinci grup haritalardaki durumu incelendiğinde 378 yerleşmenin hayvan adlarından yola çıkarak isimlendirildiği görülür. Bu adların 155'i Batı Anadolu'da, 131'i Orta Anadolu'da, geri kalan 92 yerleşme adı Doğu Anadolu'dadır.

Tablo 4-31: Hayvanlarla ilgili toponimler

Betimleyici Toponimler	Birinci Grup			İkinci Grup			Genel	
Tasnif Türü	Yer Adı	Yerleşme Adı	Toplam	Yer Adı	Yerleşme Adı	Toplam	Genel Toplam	Oran
Hayvan Adı	2.562	537	3.099	488	378	866	3.965	10,32%

4.1.3.5. Yer – Yön Belirten Toponimler

Doğal yollarla ortaya çıkan yer ve yerleşme adları, esasen mekânı tanımlayan adlardır. Toponimler, ad verme anında dilde mevcut olan dilsel öğeleri içerir. Bu nedenle, tüm yer ve yerleşme isimlerinin bir miktar anlamsal içeriği vardır.³⁴⁹ Toponimler, toplumların iletişim ihtiyacının bir sonucu olarak ortaya çıkmışlardır. Bulundukları yeri tanımlamak için adlandırmaya ihtiyaç duymuşlardır. İnsanlar, yeri veya yerleşmeyi tanımlarken de, yerin bitki örtüsünden, hayvan varlığından, su kaynaklarından etkilendiği gibi yerin lokasyonuna dair bilgiler içeren adlar da vermişlerdir. Kuzeyde, güneyde, doğuda, batıda olduğuna dair, bir yerin bir başka yere göre konumunu anlatan, aşağı, yukarı, orta gibi sıfatlarla yerin konumuna, durumuna ilişkin bilgi veren kelimeler yer ve yerleşme adı olarak kullanılabilmektedir.

Çalışma sahası içindeki yer ve yerleşme adlarında da yer –yön belirten toponimler bulunmaktadır. Birinci grup haritalarda yer adlarında 932 adet yerin konumuyla ilgili toponim bulunmuştur. Betimleyici yer adlarının %4,26’sı yer-yön bildiren toponimler başlığı altında tasnif edilmiştir. Bu yer adları arasında direk yön adlarından ismini alanlar olduğu gibi bir yerin diğerine göre konumunu bildiren, gün ışığı alıp almadığına dair bilgiler içeren toponimler de mevcuttur. Akgüney tepesi, alagüney mevki, karanlık tepe, orta tepe, karakuz tepesi, ara tepe, bağgüney mevki, öteyaka sırtı, başpınar, yukarı köprü, doğu pınarları, kuzey tarla, sol dere, yukarı pınar, gündeğmez tepesi, güngörmez sırtı gibi yer- yön bildiren toponimler bulunmaktadır. Yerin lokasyonuna ilişkin 932 adın 356’sı Orta Anadolu’da, 351’i Doğu Anadolu’da, 225’i Batı Anadolu’da tespit edilmiştir.

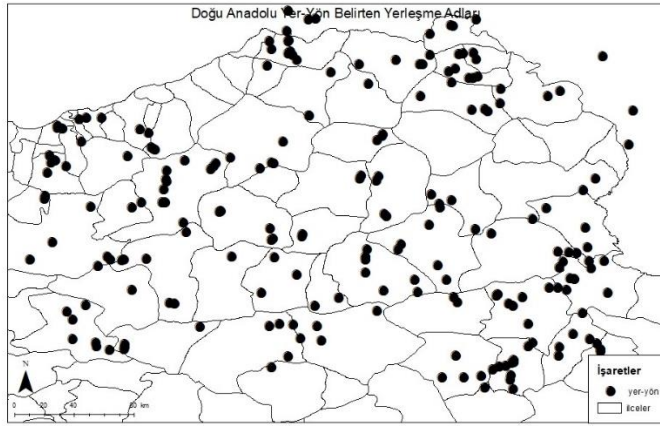
³⁴⁹ Terhi Ainiala, Minna Saarelma, Paula Sjöblom, a.g.e., 2016, s.65.

İkinci grup haritalardaki 4.189 betimleyici yer adlarının 92 tanesi yani %2,20'si yer-yön adlarından hareketle verilmiştir. Birinci grup haritalardakine göre burada oranı daha düşüktür. Bölgesel dağılım açısından da farklılıklar söz konusudur. İkinci grupta yer-yön bildiren toponimlerin çoğu Batı Anadolu'da bulunmakta olup diğerleri sırasıyla Orta Anadolu ve Doğu Anadolu'dadır. İkinci grup haritalarda yer-yön bildiren toponimler direk yön adlarından ve bir yerin diğerine göre konumundan hareketle verilmiş isimlerdir. Söz konusu gruba ait toponimlerden bir kısmı aşağıdaki tabloda örnek olması açısından verilmiştir.

Tablo 4-32: Yer-yön belirten toponimler

Betimleyici Toponimler	Birinci Grup			İkinci Grup			Genel	
Tasnif Türü	Yer Adı	Yerleşme Adı	Toplam	Yer Adı	Yerleşme Adı	Toplam	Genel Toplam	Oran
Yer-Yön	932	790	1.722	92	411	503	2.225	5,79%

Harita 4.28: Doğu Anadolu yer-yön belirten yerleşme adları

Tablo 4-33: Yer-yön belirten yer adları

Yer Adı	Türü	Yer Adı	Türü
Akgüney	Mevki	Güneybaşı T.	Tepe
Alagüney	Mevki	Güneyköy	Mevki
Ara T.	Tepe	Güngören T.	Tepe
Arakırı	Mevki	Güngörmez Da	Dağ
Aşağı Da.	Dağ	Karagüney	Mevki
Aşağı Deresi	Dere	Karagüney	Harabe
Ay D.	Dere	Karagüney T.	Tepe
Ay T.	Tepe	Karakuz	Mevki

Aydoğdu D.	Dere	Karanlık D.	Dere
Aygörmez Da.	Dağ	Kayalgüney	Mevki
Baş Pn.	Pınar	Orta Da.	Dağ
Batı Br.	Burun	Orta Hü	Höyük
Büyüküney T.	Tepe	Orta T.	Tepe
Dutha D.	Dere	Ortaburun T.	Tepe
Günalan T.	Tepe	Ortaca Ç.	Akarsu
Günaydın Kayası	Mevki	Ortaköy D.	Dere
Gündoğdu	Mevki	Ortayüz D.	Dere
Güneş Ad.	Ada	Şarklıçayırı D.	Dere
Güney T.	Tepe	Yan D.	Dere

Birinci grup haritalardaki betimleyici yerleşme adlarının %10,63'ü yer-yön bildiren adlandırmalardan oluşmaktadır. 7430 yerleşme adının 790 adedi bu grupta yer almaktadır. Bölgesel açıdan dağılımı incelendiğinde yer-yön belirten toponimler en çok Doğu Anadolu bölgesinde yer almaktadır.

4.1.3.6. Renk Belirten Toponimler

Renkler, Türkçe yer ve yerleşme adlarında geçmişten günümüze bulunan unsurlardır. Tarihi metinlerden itibaren renklerden hareketle yer ve yerleşme adı verme eğiliminin izlerini sürmek mümkündür. Türkçe'nin ilk yazılı belgeleri sayılan Orhun Yazıtlarında ak, kara, kök, yeşil gibi renk adlarından toponimler söz konusudur.³⁵⁰

Renk adlarının, toponim olarak kullanılmasında yer veya yerleşmenin fiziki özellikleri etkili olabilmektedir. Arazinin durumu, bitki örtüsü ve iklimiyle bağlantılı şekilde renk adları, yer ve yerleşme adı olarak kullanılmaktadır. Örneğin boz kelimesi, toprak rengine ilişkin bilgi vermekte olup ilgili yerin kıraç olduğu bilgisine ulaşılabilir.³⁵¹ Ya da yeşil kelimesi, bitki örtüsüne bağlı bir adlandırma olarak karşımıza çıkmakta ve orman örtüsünün yoğun olduğuna ya da yeşillik bir alanı işaret ettiği söylenebilir. Bazen de çevrede bulunan çiçeklerin, bitkilerin veya ağaçların renklerinden hareketle adlandırmalar da yapılabilmektedir.

³⁵⁰ Ali Akar, "Renge Bağlı Yer Adlarında Muğla Örneği", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı: 20, 2006, s. 51-52.

³⁵¹ Saliha Koday, Taner Aydın, "Elmalı'da (Antalya) Geçmişten Günümüze Yerleşme Adları Üzerine Bir İnceleme", *TÜCAUM Uluslararası Coğrafya Sempozyumu*, 13-14 Ekim 2016, Ankara, s. 458.

Renk adlarının toponim olarak kullanılması yurtdışında da yaygın olarak bulunmakadır. Khumar Yarammed Askerova tarafından yayınlanan “Color Toponyms in French and Azerbaijani Onomastics” isimli çalışmada Fransızca ve Azerbaycan adbilimindeki renk adlarından oluşan toponimler incelenmiştir. Renklerin, toponimlerin bir parçası olarak kullanılmasının Fransız ve Azerbaycan dillerinin onomastik söz varlığında yaygın bir fenomen olduğuna işaret edilmektedir. Fransız renk yer adlarında, ilk üç sıra beyaz, siyah, kırmızı bulunmakta olup Azerice yer adlarında kara/siyah, ak/beyaz, kızıl/kırmızı üçlüsü yer almaktadır. Fransız onomastiğinde kahverengi, yeşil, sarı, gri, mavi, Azeri onomastiğinde ise sarı mavi, gri, ala, al ve kahverengi takip eder. Fransızca Montrouge (kızıl dağ), Montdoré (altın/sarı dağ), Azericede Qaradaş (karakaya), Sarıyoxuş (sarı yükselti), Qızıltəpə (kızıl tepe) gibi renklerden hareketle verilmiş toponimler bulunmaktadır.³⁵²

Türkiye toponimisinde renk adlarının kaynaklık ettiği yer ve yerleşme adlarına her bölgede rastlanmaktadır. Çalışmada, örneklem sahası içindeki bölgelerde de renk adlarından oluşan toponimler mevcuttur. Birinci grup haritalardan elde edilen yer adlarında 2.504 adet renge bağlı verilmiş toponime rastlanmıştır. Renk adlarından oluşan yer adlarının betimleyici toponimler içindeki oranı %11,44’dür. Karakaya, aktaş, kızıltaş, ak çeşme, sarıot, sarısu, alatepe, kara burun, kızıltoprak, sarı dere, kırmızı tepe, gökdere, boztepe, kızılkaya, alakır gibi yer adları renge bağlı oluşan adlandırmalara örnektir.

İkinci grup haritalardaki yer adlarında 515 adet toponim, renk adından oluşmaktadır. 4.189 betimleyici yer adının %12’si renk adlarından meydana gelmektedir. Her iki grup yer adında benzer bir oran olduğu söylenebilir. İkinci grup haritalarda ak, kara, kızıl, kırmızı, boz, gök, sarı ve yeşil renk adlarının toponim olarak kullanıldığı görülmüştür. Bölgesel dağılışıda öne çıkan yer 228 toponim ile Orta Anadolu olmuş, hemen ardından 225 yer adıyla Batı Anadolu gelmektedir. Doğu Anadolu’da ise 62 toponim renk adlarından oluşmaktadır.

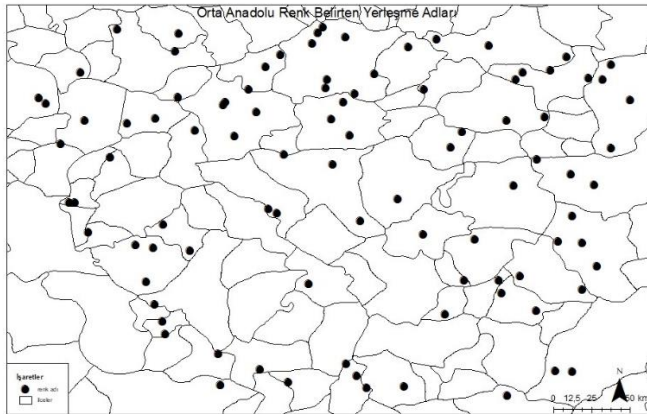
³⁵² Khumar Yarammed Askerova, “Color Toponyms in French and Azerbaijani Onomastics”, *Traektorîâ Nauki, Path of Science*, cilt: 8, sayı: 5, 2022, s. 3006.

Birinci grup haritalarda bulunan yerleşme adlarında 451 tane renk ismiyle adlandırılmış toponim tespit edilmiştir. Betimleyici adlar içinde en çok tercih edilen altıncı ad verme eğilimi renk adlarıdır. Betimleyici yerleşme adlarının %6'sı renk adlarıyla ilişkili olarak isimlendirilmiş olup en yaygın kullanılan renkler ak, kara, kırmızı, sarı ve yeşildir. 451 renk adından oluşan toponimin 163'ü batıda, 161'i ortada, 123'ü doğuda yer almaktadır. İkinci grup haritalardaki yerleşme adlarındaki duruma bakıldığında 279'unun renk adlarından hareketle verildiği tespit edilmiştir. Ak, ala, boz, kara, kırmızı, sarı, yeşil yerleşme adı olarak en çok tercih edilen renk adlarıdır. Birinci grup haritalarla benzer şekilde burada en çok tercih edilen altıncı ad verme eğilimi renk adlarından oluşan toponimlerdir. Betimleyici yerleşme adlarının %5,70'i söz konusu başlık altında sınıflandırılmıştır.

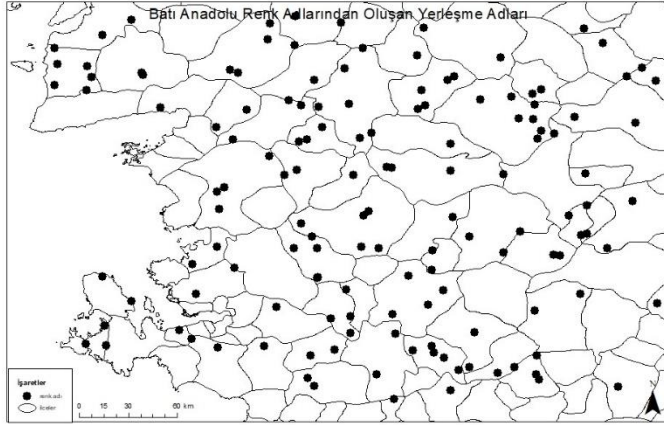
Tablo 4-34: Renk belirten toponimler

Betimleyici Toponimler	Birinci Grup			İkinci Grup			Genel	
	Yer Adı	Yerleşme Adı	Toplam	Yer Adı	Yerleşme Adı	Toplam	Genel Toplam	Oran
Renk Adı	2.504	451	2.955	515	279	794	3.749	9,76%

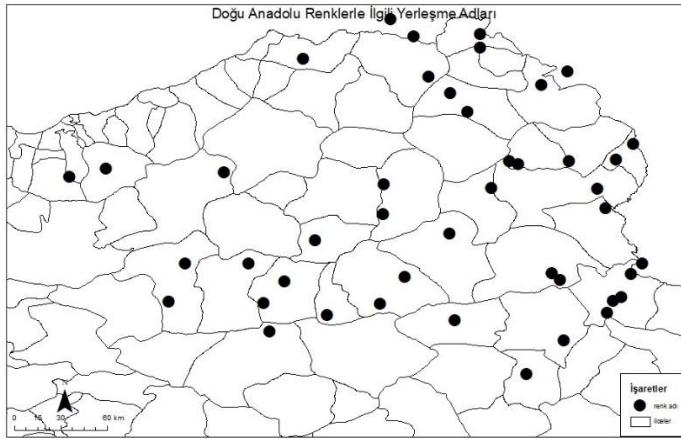
Harita 4.29: Orta Anadolu renk belirten yerleşme adları

Harita 4.30: Batı Anadolu renk belirten yerleşme adları

Harita 4.31: Doğu Anadolu renk belirten yerleşme adları

4.1.3.7. Eski-Yeni Adlı Toponimler

Türkiye toponimisinde bulunan bir diğer ad verme eğilimi ise eski ve yeni kelimelerinin kullanımıyla oluşan toponimlerdir. Bir yerleşme başka bir lokasyona taşındığında isminin başına genellikle yeni kelimesi getirilerek bir toponim oluşturulur. Ya da önceki lokasyonda kalan bölüme de eski ifadesi eklenerek kullanılmaya devam edilir. Eski-yeni sıfatları, yer veya yerleşmeyi betimleyerek herhangi bir yer değişikliği hakkında da bilgi verir.

Çalışma kapsamında incelenen birinci grup haritalardaki yer adlarında 146 tane eski-yeni adlı toponim bulunmuştur. Yenidere, Eskiköy deresi, yeni köprü, yeni çeşme,

eskifener burnu, eski pınar, yeniyer mevki, yenice pınar, yenibölge sırtı gibi adlar toponim olarak kullanılmaktadır. Eski-yeni adlı yer adlarının en çok kullanıldığı bölge 70 toponim ile Orta Anadolu olmuştur. İkinci grup haritalardaki yer adlarında ise 92 yer eski-yeni sıfatlarından hareketle isimlendirilmiştir. İkinci grup betimleyici yer adlarının %2'si bu grupta bulunmaktadır. Eski çay, eski iskele, yeni değirmen, eskikum, yeni yol gibi yer adları olduğu görülmektedir. Bölgesel dağılışı 17'si Batı Anadolu, 9'u Orta Anadolu ve son olarak 6'sı Doğu Anadolu'da bulunmaktadır.

Tablo 4-35: Eski- yeni adlı yer adları

Yer Adı	Türü	Bulunduğu Yer	Yer Adı	Türü	Bulunduğu Yer
Eski Ç.	Akarsu	Edremit	Yeni Dğ	Değirmen	Kırşehir
Eskifener Br.	Burun	İzmir	Yeni Dğ.	Değirmen	Simav
Eskiiskele	İskele	İzmir	Yenice D.	Dere	Yozgat
Eskikaz Hr.	Harabe	Kars	Yenice D.	Akarsu	Amasya
Eskiköy Mvk	Mevki	Amasya	Yenicekebir D.	Dağ	Balıkesir
Eskiköy Mvk.	Mevkii	Amasya	Yeniceköy D.	Dere	Orhaneli
Eskiköy T.	Tepe	Keskin	Yenifoça Li.	Liman	Ayvalık
Eskikum	Dere	Erzurum	Yeniköy	Gedik	Erzurum
Eskiünürhr.	Harabe	Çankırı	Yeniköy Hr.	Harap	Edremit
Yeniköy İst	İstasyon	Oltu	Yeniköy T.	Tepe	Amasya
Yenipazar	Dere	Manisa	Yenikuyu D.	Dere	Alaşehir
Yenipazar D	Dere	Manisa	Yenipazar	Dere	Manisa
Yeniyol	Yol	Alaşehir			

Yerleşme adlarında eski ve yeni sıfatlarının kaynaklık ettiği toponimler, yer adlarında olduğundan daha fazladır. Birinci grup haritalardan elde edilen yerleşme adlarının 332'si eski-yeni adlı toponimler olarak sınıflandırılmıştır. Bölgeler arası dağılışı büyük farklılıklar olmadığı gözlenmektedir. 118'i batıda, 114'ü ortada, 100 tanesi de doğuda yer almaktadır. İkinci grup haritalar da 159 yerleşme, eski ve yeni adlı toponimler başlığı altında tasnif edilmiştir. Betimleyici yerleşme adlarının %3'ünü oluşturmaktadır. Yeniköy, Yeni Oba, Yeni Mahalle, Eski Yayla, Eskiköy gibi yerleşme adları bulunmaktadır. İkinci gruptaki eski-yeni adlı yerleşme adlarının bölgeler arası dağılışı Batı Anadolu ilk sırada, Doğu Anadolu ikinci sırada, Orta Anadolu'da üçüncü sıradadır.

Tablo 4-36: Eski-yeni adlı toponimler

Betitleyici Toponimler	Birinci Grup			İkinci Grup			Genel	
Tasnif Türü	Yer Adı	Yerleşme Adı	Toplam	Yer Adı	Yerleşme Adı	Toplam	Genel Toplam	Oran
Eski-Yeni	146	332	478	32	159	191	669	1,74%

4.1.3.8. Ölçü-Boyut Belirten Toponimler

İnsanlar yer ve yerleşmeleri açıklamak, tanımlamak ve tasvir etmek gibi gereksinimlerinden dolayı adlandırmışlardır. Bu noktada bir yer ya da yerleşmenin rengi, şekli, bulunduğu konumu gibi ayırt edici özellikleri devreye girmiştir. Söz konusu ayırt edici özellikler arasında yer veya yerleşmenin büyüklüğü, küçüklüğü, uzunluğu ve kısalığı da bulunmaktadır.

Türkiye toponimisinde de kullanılan bir ad verme eğilimi, ölçü-boyut belirten sıfatlardan faydalanarak adlandırmadır. İnsanların, bir yeri diğerinden ayırt etmek için küçük, büyük, uzun, kısa, koca, bodur vb. sıfatları ad verirken kullanmışlardır. Çalışma alanı içinde hem yer hem de yerleşme adları içinde söz konusu tasnif modeline ait toponimler bulunmaktadır. Birinci grup haritalardan elde edilen yer adlarının 740'ı ölçü-boyut belirten toponimler olarak tasnif edilmiştir. Bu adlar içinde uzun burun, koca dere, küçük göl, büyük tarla, koca çeşme, uzun sırt, büyük tepe, küçük dere, kısa dağ gibi toponimler yer almaktadır. Ölçü-boyut bildiren yer adlarının en çok kullanıldığı bölge Batı Anadolu olmuştur. Daha sonra Orta Anadolu ve en az kullanılan bölge de Doğu Anadolu'dur. İkinci grup haritalarda 4.189 betitleyici adın 214 tanesi yani yaklaşık %5'i ölçü-boyut belirten toponimler başlığı altında sınıflandırılmıştır. Bölgesel dağılımı tıpkı birinci grup haritalardaki verilerle aynıdır. Yani en çok Batı Anadolu'da, sonra Orta Anadolu'da ve en az Doğu Anadolu'da söz konusu ad verme eğilimi görülmektedir.

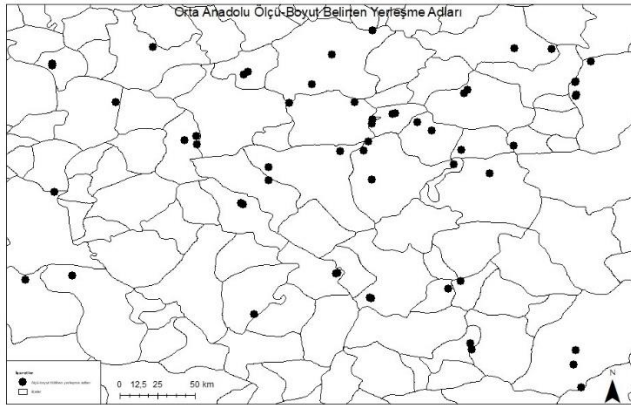
Yerleşme adlarında birinci grup haritalarda 286 toponim ölçü-boyut belirten sıfatlardan oluşmuştur. Büyük köy, büyük yayla, büyük kışla, koca köy, küçük yayla, küçükalan mahallesi, uzun yayla, uzunalan mahallesi, uzun köy gibi yerleşme adları

bulunmaktadır. Yer adlarından farklı olarak yerleşme adlarında ölçü-boyut bildiren toponimler en çok Orta Anadolu’da en az Batı Anadolu’da görülmüştür. İkinci grup haritalardaki yerleşme adlarının 153 tanesi ölçü-boyut belirten adlardan oluşmuştur. Bu gruptaki yerleşme adlarının bölgesel dağılışı da birinci gruptaki verilerle aynıdır. Ölçü-boyut belirten yerleşme adlarının en çok tercih edildiği bölge Orta Anadolu olmuştur.

Tablo 4-37: Ölçü-boyut belirten toponimler

Betimleyici Toponimler	Birinci Grup			İkinci Grup			Genel	
Tasnif Türü	Yer Adı	Yerleşme Adı	Toplam	Yer Adı	Yerleşme Adı	Toplam	Genel Toplam	Oran
Ölçü-Boyut Belirten	740	286	1.026	214	153	367	1.393	3,63%

Harita 4.32: Orta Anadolu ölçü-boyut belirten yerleşme adları

4.1.3.9. Sayılarla İlgili Toponimler

Toponimlerin şaşırtıcı bir çeşitliliği ve aralığı vardır ki bu çeşitlilikten birisi de sayıları içermesidir.³⁵³ İnsan algısı, gezegenimizde bizi çevreleyen alanlara bakmamızı ve bunlardan, bir ismin ayırt edici etiketine ihtiyaç duyduğumuz yerleri ve özellikleri belirlememizi sağlar. Sayılar hayatımızın ayrılmaz bir parçası olduğu için, bu isimlerde zaman zaman sayıların da yer alması şaşırtıcı değildir. Çoğu zaman, sayılar, bir yeri veya özelliği, ilgili özellikle doğrudan ilişkilendirmeyi veya

³⁵³ Frank, R. Hamlin, “Numbers in Placenames”, *Names*, cilt: 47, sayı: 3, 1999, s. 233.

adı verenler için özel öneme sahip bazı olayların anılmasını içeren bir adla etiketlemeyi ortaya çıkarmaktadır. Bu yöntemlerden ilki, çağrışım yoluyla adlandırma, tüm kültürlerde ortaktır. Sıfırdan başlayarak yukarı doğru sayılardan başlayarak uygun olanı yer adı olarak kullanmaktır. İkinci yöntem ise çağrışım yoluyla sayılarla toponimlerin oluşturulmasıdır. Neredeyse tüm kültürlerde yaygın olan bu yöntemde hatırlatıcı sayılar genellikle siyasi veya dini özelliktedir. Bu sebeple de toponim olarak verilen sayılar, her ulus ya da kültür için özel olup küresel bir anlam yüklemek mümkün olmayabilir.³⁵⁴ Sayıların, toponim olarak kullanıldığını gösteren tüm dünyada bilinen örnek adlandırmalar mevcuttur. Örneğin, New York'teki Fifth Avenue, Fransa'da Bordeaux'daki Place du 14 juillet [Bastille'in fırtınası, 1789], Aix-en-Provence'daki Rue du 4 septembre, Washington eyaletinde bulunan Ten O'Clock Creek sayılarla ilgili toponimlerdir.³⁵⁵

Türkiye toponimisinde, sayı adları zaman zaman yer veya yerleşme adı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bazen tamamen Dört Yol, dört pınar gibi tamamen tasvir etmeye yönelik olabileceği gibi bazen de kültürel unsurlar barındırabilmektedir. Çalışma alanı içinde kalan birinci grup haritalardaki yer adlarında 318 tane sayı adlarından oluşmuş toponim bulunmaktadır. Sayılardan oluşan yer adlarının en fazla kullanıldığı bölge Orta Anadolu olarak tespit edilmiş olup 318 adın 162'si burada yer almaktadır. Sonra sırasıyla Doğu Anadolu ve Batı Anadolu gelmektedir. Birinci grup haritalarda bulunan yer adlarından bazıları şu şekildedir; dokuzdal çeşmesi, çifte tepe, ikidüzler sırtı, kırk tepe, kırkgeçit, üçtaş tepesi, beşpınar, dörtoluk mevki, dokuz tepe, iki dere, kırkgöz deresi, dördüz dere, kırk pınar, üçtepeler, çifte pınar.

İkinci grup haritalardaki yer adlarının ise 53 tanesi sayı adlarından oluşmaktadır. Bu yer adlarının en çok kullanıldığı bölge Batı Anadolu olarak bulunmuştur. 53 yer adının 28'i bu bölgede olup 21'i Orta Anadolu'da, 4'ü Doğu Anadolu'da bulunmaktadır.

³⁵⁴ Paul Woodman, "Numbers in Toponymy", *Review of Historical Geography and Toponomastics*, cilt: XIV, sayı: 27-28, 2019, s. 10-11.

³⁵⁵ Frank R. Hamlin, a.g.e., 1999, s. 235.

Tablo 4-38: Sayılarla ilgili yer adları

Yer Adı	Türü	Yer Adı	Türü
Beş T	Tepe	İkizadalar	Ada
Beşkız T.	Tepe	İkizgen	Mevki
Beştepe	Tepe	İkizin	Mevki
Beştepeler	Tepe	İkizoluk	Mevki
Beştepeler	Tepe	Kırkgeçit	Dere
Beştepeler	Tepe	Kırkgeçit	Dere
Beştepeler	Tepe	Kırkgöz	Mevki
Bintepeler	Tepe	Kırkgöz	Köprü
Birler	Dağ	Kırkoluk	Dere
Çifte	Ada	Kırkoluk	Tepe
Çiftein	Tepe	Sekizağırlık	Mevki
Çifttepeler	Tepe	Üç	Akarsu
Dokuz	Höyük	Üçadalar	Ada
Dokuzdal	Mevki	Üçbaş	Dere
Dokuzoluk	Dere	Üçba	Dere
Dört	Değirmen	Üçbaş	Dere
İkiz	Dere	Üççat	Akarsu
İkiz	Geçit	Üçgözlüklü	Dağ
İkiz	Hüyük	Üçkuyular	Mevki
İkiz	Tepe	Üçpınar	Pınar
İkiz	Tepe	Üçsu	Dere
Üçtepeler	Tepe	Üçtepeler	Tepe
Üçtepeler	Tepe	Üçtepeler	Tepe
Yedigöller	Göl	Üçtepeler	Tepe
Yedikardaş	Dağ	Üçtepeler	Tepe
Yedikardeş	Mevki	Yedikırlar	Sırt

Yerleşmelerdeki sayı adlarının varlığı incelendiğinde birinci grup haritalarda 85 adet yerleşme adına rastlanmıştır. Bu adların 33'ü Orta Anadolu'da, 32'si Doğu Anadolu'da, 20'si ise Batı Anadolu'da yer almaktadır. Sayı adlarından oluşan yerleşme adlarından bazıları şunlardır; Altılı köy, beşler köy, beşkaya mahallesi, ikiz yayla, seksen mahalle, üçköy, çift ev köyü, yedigöz köyü. İkinci grup haritalardaki yerleşme adlarının ise 52 tanesi sayı isimlerinden oluşmaktadır. Bu adların 23'ü Batı Anadolu'da, 20'si Orta Anadolu'da, 9'u ise Doğu Anadolu'da yer almaktadır. Yedişehir köyü, otuzbirler köyü, üçköy, tek ağıl, üçpınar çiftliği ikinci grup haritalarda tespit edilen yerleşme adlarından bazılarıdır.

Tablo 4-39: Sayılarla ilgili toponimler

Betimleyici Toponimler	Birinci Grup			İkinci Grup			Genel	
Tasnif Türü	Yer Adı	Yerleşme Adı	Toplam	Yer Adı	Yerleşme Adı	Toplam	Genel Toplam	Oran
Sayılarla ilgili toponimler	318	85	403	53	52	105	508	1,32%

4.1.3.10. İklimle İlgili Toponimler

Bir toponimin olağan işlevlerinden biri, iletişimi sağlamanın yanı sıra, bir yerin doğasını karakterize etmektir. Bir yerin veya yerleşmenin morfolojisine, hidrografyasına, vejetasyonuna dair bilgiler içeren toponimlerin yanında bir de iklimle ilgili bazı özelliklerden hareketle adlandırılmış toponimler bulunmaktadır. İlgili yerin sıcaklığı, soğukluğu, yağış türü, rüzgârları ile ilgili bilgiler barındıran kelimeler yer ve yerleşmelere ad olarak verilebilmektedir.

Türkiye toponimisinde de iklimle ilgili adlandırmalar mevcuttur. Örneklem alanı içinde birinci grup haritalardaki yer adlarının 408'i iklimle ilgilidir. Bu adlandırmalar yerin rüzgârlı olmasından, rüzgârın türünden, yağış almasından, yağışın türünden, soğukluğundan, sıcaklığından hareketle verilmiş toponimlerdir. Poyraz tepe, lodos tepe, yelgirmez tepesi, kışburnu, karlı dere, yağmur tepesi, karlıboğaz, don dere, karayel deresi, karyağan tepe, yellice tepe, boran tepe, ılıman bağları, donan göl, çığdıyarı mevki, hazan tepe, çığ tepesi, rüzgâr tepe birinci grup haritalarda bulunan iklimle ilgili toponimlerden bazılarıdır. Söz konusu gruptaki toponimlerin bölgelerdeki kullanımına bakıldığında 165'inin Batı Anadolu'da olduğu görülmektedir. 149'u Orta Anadolu'da, 94'ü ise Doğu Anadolu'da yer almaktadır.

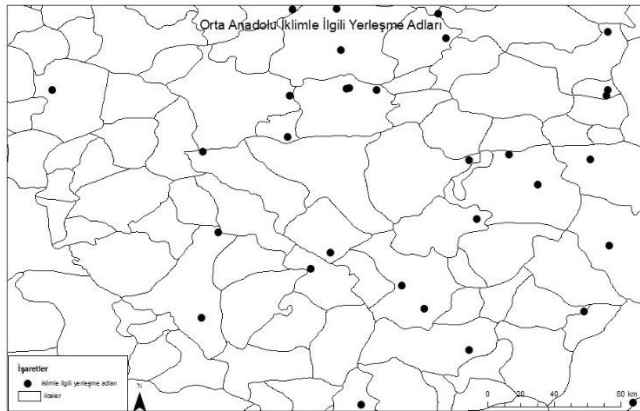
İklimle ilgili yer adlarının ikinci grup haritalarda tespit edilen sayısı 123'tür. Ayazlı mevki, dolu tepe, buzburun, esenli tepe, karlık mevki, poyrazlı liman, soğucak tepe, yellibelen, baharkaya haritalara yansımış yer adlarından bazılarıdır. Birinci grup haritalarda olduğu gibi burada da en çok Batı Anadolu'da bulunmaktadır. Sonra Orta Anadolu'da, en az Doğu Anadolu'da iklimle ilgili yer adları mevcuttur.

Birinci grup haritalardan elde edilen yerleşme adlarının 152 tanesi iklimle ilgili adlandırmalar olarak tespit edilmiştir. Yer adlarından farklı olarak yerleşmelerde en çok kullanılan bölge Doğu Anadolu olmuştur. En az ise Batı Anadolu’da kullanılmıştır. Ayaz köy, Bahar yaylası, Esen köy, Hüneşli köy, Karyağdı köyü, Karyağmaz köyü, Poyrazlı köy, Yağmuralan mahallesi, Yelkiran köyü birinci grup haritalarda bulunan iklimle ilgili yerleşme adlarından birkaçıdır. İkinci grup haritalardaki yerleşme adlarının 86 tanesinin iklimle ilgili olarak adlandırıldığı görülmektedir. Karbastı köyü, Çoğuşlı (güneşli, sıcak anlamında) köyü, Yağmurlar köyü, Soğucak köyü, Poyraz köyü, Yaz damları, Poyraz damları iklimle ilgili yerleşme adlarına örnek gösterilebilir. İklimle ilgili unsurlardan hareketle yerleşmelerin adlandırılması en yaygın Orta Anadolu ve Batı Anadolu’da görülmektedir.

Tablo 4-40: İklimle ilgili toponimler

Betimleyici Toponimler	Birinci Grup			İkinci Grup			Genel	
Tasnif Türü	Yer Adı	Yerleşme Adı	Toplam	Yer Adı	Yerleşme Adı	Toplam	Genel Toplam	Oran
İklimle İlgili	408	152	560	123	86	209	769	2,00%

Harita 4.33: Orta Anadolu iklimle ilgili yerleşme adları

4.1.3.11. Madenlerle İlgili Toponimler

İnsanlar yer ve yerleşmelere ad verirken pek çok unsurdan etkilenmiş ve bu durumu toponimlere yansıtmıştır. Beşeri faaliyetlerden, fiziki özelliklere, yaşanmış

olaylardan, önemli kişilere kadar adlandırmada kullanılan faktörlerin skalası oldukça geniştir. Bu faktörlerden biri de madenler olmuştur.

Türkiye toprakları, yerüstü zenginlikleri kadar yer altı varlıkları açısından önemli bir konumdadır. Eski çağlardan günümüze değin madencilik faaliyetleri insan yaşamında çok önemli bir yere sahip olmuştur. İnsanların madenleri işlemeyi ve kullanmayı öğrenmesiyle işlevsellik kazanmış ve yeni keşfedilen her bir maden ile bir çağ kapanmış yeni bir çağa geçilmiştir. Yapılan jeolojik ve arkeolojik araştırmalar, madenciliğin Anadolu'dan başlayıp diğer bölgelere yayıldığını ve Anadolu coğrafyasında antik dönemlerde işletilmiş bakır, altın, gümüş ve kurşun gibi binlerce maden yatağının varlığına işaret etmektedir.³⁵⁶ Bunların yanı sıra Türkiye toprakları tuz kaynakları yönünden de zengindir. Bu topraklarda Eosen, Oligosen ve Miosen devirlerinde oluşmuş tuz yatakları mevcuttur. Bu yataklar İç Anadolu'da Çankırı'dan başlayarak Çorum, Yozgat, Sivas, Erzincan, Erzurum ve Kars üzerinden İran'a bağlanmaktadır. Türkiye'de büyük çoğunluğu Sivas, Çorum, Erzurum ve Erzincan'da olmak üzere 78 adet tuzla tespit edilmiştir.³⁵⁷

Anadolu topraklarının yer altı kaynakları bakımından zengin olması toponimlere de yansımış olup yer ve yerleşmelere ad verilirken maden isimlerinden etkilenilmiştir. Birinci grup haritalardan elde edilen yer adlarının 472 tanesi madenlerden hareketle isimlendirilmiştir. Örnekleme alanı içindeki üç bölgede de maden adlı yerler bulunmaktadır. Maden çayı, tuzluk tepe, kurşunlu tepe, gümüşlü dere, bakırlık tepe, kömürocağ deresi, kireç deresi, tuz gölü, akmermer mevki, altın çeşme, şorak tepe, şorik tepe, altın tepe maden adlarından oluşan yer adlarının birkaçıdır. İkinci grup haritalardaki yer adlarında ise 4.189 yer adının 147'si maden adlarından oluşan toponimler olarak tasnif edilmiştir. Aktuzla deresi, borluk dağı, demirli istasyon, gümüş deresi, kaolin, kireç ocağı, kömür burnu, kükürt deresi, tuzla deresi söz konusu tasnif modeline ait yer adlarından bazılarıdır.

³⁵⁶ Mustafa Haydar Terzi, "Mustafa Kemal Atatürk Dönemi Türkiye Madenciliği" *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, cilt: Xxxvii, 2021, s. 118.

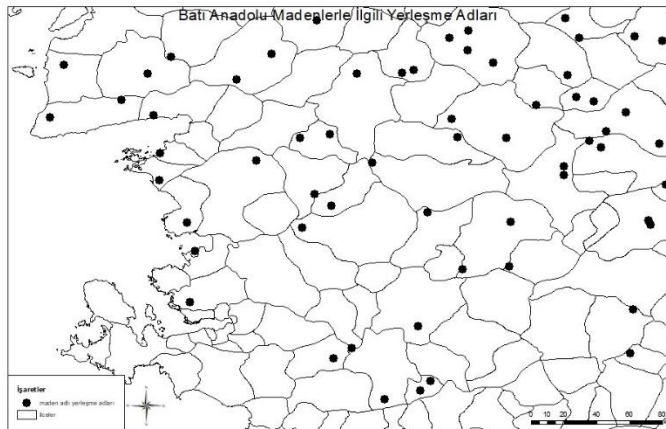
³⁵⁷ Cemalettin Şahin, "Türkiye'de Tuza Atfedilen Yer Adları", Emine Gürsoy Naskali, Mesut Şen (Ed.), *Tuz Kitabı*, Kitabevi Yayınları, 2004, s. 29.

Maden adlarından oluşan yerleşme adlarının birinci grup haritalardaki sayısı 173 olarak bulunmuştur. Maden adlarının en çok tercih edildiği bölge Doğu Anadolu olmuştur. Batı Anadolu ve Orta Anadolu'daki maden adlı yerleşmelerin sayısı neredeyse aynıdır. Altındağ köyü, Kurşunlu köy, Bakırboğazı köyü, Madenmezarı köyü, Büknüş (gümüş) köyü, Tuzla köyü, Demirli köyü, Mangenez köyü, Altınbulak köyü maden adlarından oluşan yerleşme adlarına örnek gösterilebilir. İkinci grup haritalardaki yerleşme adlarına 171 adet maden isminin kaynaklık ettiği yerleşme bulunmaktadır. 62'si Batı Anadolu'da, 61'i Orta Anadolu'da 448'i Doğu Anadolu'da tespit edilmiştir. Kayatuzu köyü, Demirli köyü, Kükürtlü köyü, Kaolin köyü, Borluk köyü, Şorlu yayla bu yerleşmelerden bazılarıdır.

Tablo 4-41: Madenlerle ilgili toponimler

Betimleyici Toponimler	Birinci Grup			İkinci Grup			Genel	
Tasnif Türü	Yer Adı	Yerleşme Adı	Toplam	Yer Adı	Yerleşme Adı	Toplam	Genel Toplam	Oran
Maden Adları	472	173	645	147	171	318	963	2,50%

Harita 4.34: Batı Anadolu madenlerle ilgili yerleşme adları

4.1.3.12. Araç-Gereçlerle İlgili Toponimler

İnsanlar yaşadıkları yerlere ad verirken, çevresinde gördüğü fiziksel özelliklerin yanı sıra günlük hayatta kullandıkları eşyalardan da etkilenmişlerdir. Yemek yapımında kullanıla kap kacaklardan kıyafetlere, ev yapımında kullandıkları alet edevattan mobilyaya kadar pek çok araç gereç toponim olarak kullanılmıştır. İnsanlar bazen bulundukları yeri, araç gereçlere benzettikleri için onların adlarını vermektedirler.

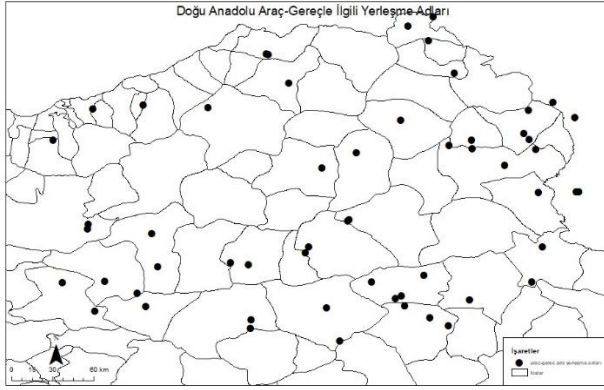
Çalışma alanında birinci grup haritalardaki yer adlarının 947'si araç-gereçten etkilenerek adlandırılmıştır. Kuşaklı dere, nalkaya tepe, halı çeşmesi, beşik tepe, kovanlık dere, kocakandil tepe, muslukdüzü tepe, paspas tepe, tekerlek tepe, süngü deresi, deynekalan sırtı, koltuk pınarı, kaşık dere araç gereç adlarından oluşan yer adlarından sadece birkaçıdır. Pek çok farklı eşyanın adından hareketle yer adlandırmaları görülmektedir. İkinci grup haritalardaki yer adlarının 282 tanesi araç-gereç adlarından oluşmaktadır. Bu adların en çok kullanıldığı bölge Batı Anadolu olmuştur. Sonra sırasıyla Orta Anadolu ve Doğu Anadolu gelmektedir. Hırkalı kaya, kandil tepe, kayıkgeçidi, kazan deresi, makara tepe, zincirli kuyu gibi araç-gereç adlarından oluşan yer adları bulunmaktadır.

Tıpkı yer adlarında olduğu gibi yerleşme adlarında da eşyalardan hareketle verilmiş toponimlerin olduğu görülmektedir. Birinci grup haritalardaki yerleşme adlarının 287 adedi araç ve gereçlerden hareketle adlandırılmıştır. Söz konusu toponimlerin 124'ü Doğu Anadolu'da, 86'sı Orta Anadolu'da, 77'si Batı Anadolu'da bulunmaktadır. Saatli köy, Kiremit köyü, Çırçır mahallesi, Güveçli köyü, İbrikli yayla, Dibekli köyü, Tekneli yayla, Libi (sırık) mahallesi, kürekli mahalle araç-gereç adlarından oluşan yerleşme adlarıdır. İkinci grup haritalardan elde edilen 4.898 yerleşme adının 199'u araç-gereç adlarından oluşmaktadır. Betimleyici yerleşme adlarının %4'ünü oluşturan araç-gereç adlarının en çok kullanıldığı bölge Batı Anadolu olmuştur. Daha sonra sırasıyla Orta ve Doğu Anadolu gelmektedir. İkinci grup haritalarda bulunan yerleşme adlarından bazıları şunlardır; Çivi köy, Çıkırık köy, Bişek köyü, Çarıkköy, Çan köyü, Saçayak köyü, İbrikli köy, Kürekdere köyü, Mızrak köyü, Saatli köy, Şemsiyeli mahalle, Safalı (toprak su kabı) mahalle, Kılıçlı köy vb.

Tablo 4-42: Araç-gereçlerle ilgili toponimler

Betimleyici Toponimler	Birinci Grup			İkinci Grup			Genel	
Tasnif Türü	Yer Adı	Yerleşme Adı	Toplam	Yer Adı	Yerleşme Adı	Toplam	Genel Toplam	Oran
Araç-Gereç Adı	947	287	1.234	282	199	481	1.715	4,47%

Harita 4.35: Doğu Anadolu araç-gereçle ilgili yerleşme adları

4.1.3.13. Şekil-Durum Belirten Toponimler

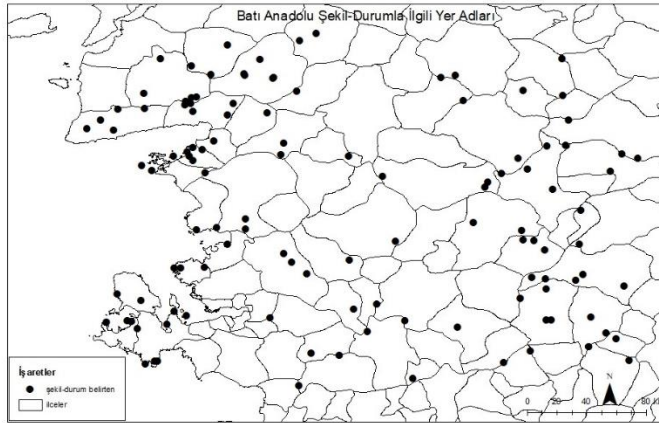
Yer ve yerleşme adları bir yerin şeklini, yapısını, mevcut durumunu tasvir etmeye yönelik verilebilmektedir. Eğer o mekânın ayırt edici özelliği şeklinden ya da mevcut durumundan gelmekteyse adlandırmada onunla ilgili olarak yapılabilmektedir. Bir yerin yamukluğu, eğriliği, düzgünlüğü, yanmış olması adlandırmada etkili olmaktadır.

Türkiye toponimisinde, şekil ve durum belirten adlandırmalar hem yer hem de yerleşme isimlerinde karşılaşılan bir ad verme eğilimidir. Birinci grup haritalarda tespit edilen betimleyici yer adlarının %5,85'i şekil ve durum bildiren toponimlerdir. Betimleyici adlar içinde en çok kullanılan yedinci ad verme eğilimi olduğu görülmektedir. Birinci grup yer adları içinde 1.281 adet şekil ve durumla ilgili bilgi veren toponim bulunmaktadır. Eğri dere, kuru dere, yanık tepe, yumruçal mevki, ağı

dere, basık tepe, sırçalı tepe, yuvarlak ada, yassı tepe, deringöz yeri, oval dere, öbek tepe, körpınar, doğru dere, kurualan sırtı, kirliöz, kelburun şekil-durum belirten yer adlarından bazılarıdır. Bu yer adlarının en çok kullanıldığı bölge Orta Anadolu olmuştur. Doğu Anadolu ve Batı Anadolu’da ise neredeyse aynı oranda söz konusu toponim sınıfı bulunmaktadır.

İkinci grup haritalardan elde edilen yer adlarında şekil-durum belirten adlandırmaların oranı birinci grup haritalarla benzerlik göstermekte olup betimleyici adların %6’sı şekil ve durumla ilgili toponimlerden oluşmaktadır. Bu gruptaki 252 şekil-durum belirten yer adının 117’si batıda, 103’ü Orta Anadolu’da, geri kalan 32 tanesi doğuda bulunmaktadır. Bölgesel dağılışı açısından birinci ve ikinci grup haritalar birbirinden farklıdır. Ağı dere, ayrı dağ, biçilmedik tepe, derin çay, eğrigedik, kel tepe, kuru dere, tombul dağ, toparlak yayla, yanık sırt, yuvarlak harabe şekil-durum bildiren yer adları arasında sayılabilir.

Harita 4.36: Batı Anadolu şekil-durum belirten yer adları

Birinci grup haritalardan elde edilen yerleşme adlarında, şekil ve duruma ilişkin isimlerin bulunduğu görülmektedir. Yer adlarına göre sayıları daha az olsa da söz konusu tasnif modeli yerleşme adlarına da yansımıştır. 144 adet yerleşme, şekil ve durum belirten özelliklerden hareketle adlandırılmıştır. Betimleyici yerleşme adlarının %1,95’ine denk gelmektedir. Açık yayla, Batmış köy, Çöpköy, Çürük köy, Top yayla, Topalak köy, Yassıca köy gibi yerleşme adları bu grup içinde değerlendirilmiştir. Bu isimlerin bölgeler arası dağılışı en çok kullanılan yer 54

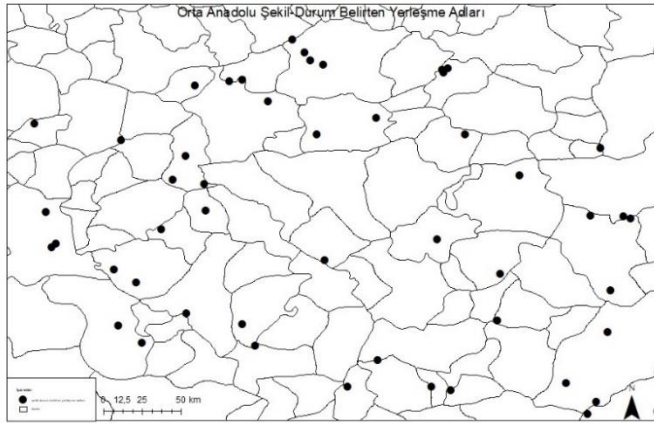
toponim ile Orta Anadolu'dur. Daha sonra 49 yerleşme adıyla Doğu Anadolu gelmektedir. Geri kalan 41 yerleşme adı da Batı Anadolu'dadır.

İkinci grup haritalardaki yerleşme adlarının 130 adedi şekil ve durum bildiren toponimler olarak sınıflandırılmıştır. 130 şekil-durum belirten yerleşme adı, betimleyici toponimlerin %2,65'ini oluşturmaktadır. Düzköy Mahallesi, Toparlak köy, Göbekli köy, Düzyurt yaylası, Düzenli köy, Kamarvan (kubbeli, kemerli anlamında) köy, Düzkent köyü şekil ve duruma dair verilen yerleşme adlarından bazılarıdır. Şekil-durum belirten yerleşme adlarının bölgesel kullanımına bakıldığında, birinci grup haritalarla aynı olduğu görülmektedir. Sırasıyla Orta Anadolu (52), Doğu Anadolu (42) ve Batı Anadolu (36) şeklindedir.

Tablo 4-43: Şekil-durum belirten toponimler

Betimleyici Toponimler	Birinci Grup			İkinci Grup			Genel	
Tasnif Türü	Yer Adı	Yerleşme Adı	Toplam	Yer Adı	Yerleşme Adı	Toplam	Genel Toplam	Oran
Şekil-Durum	1.281	144	1.425	252	130	382	1.807	4,70%

Harita 4.37: Orta Anadolu şekil-durum belirten yerleşme adları

4.1.3.14. Duygu Belirten Toponimler

İnsanlar, yer ve yerleşmeleri adlandırırken çok farklı faktörlerden etkilenmişlerdir. Gördükleri, duydukları, dokundukları unsurların yanı sıra hissettikleri duyguları da

toponimilere aktarmışlardır. Güzel, çirkin, iyi, kötü, ulu, yüce, güven, umut gibi hislere ilişkin kelimeler toponim olarak kullanılmıştır.

Çalışma alanı içinde birinci grup haritalardan elde edilen yer adları içinde 192 adet duygularla ilgili toponim bulunmuştur. Her ne kadar bütün yer adları içinde çok küçük bir oran olsa da varlıkları yok sayılamaz. Söz konusu yer adlarının en çok kullanıldığı bölge Orta Anadolu (97) olmuştur. Ulu dere, nazik dere, umarca tepe, ulucak tepe, çirkin dere, umutyeri mevki, çetin dere, güven pınarı gibi yer adları bulunmaktadır.

İkinci grup haritalardaki duygu belirten yer adlarının sayısı 42 olarak bulunmuştur. Betimleyici yer adları içinde %1'lik bir oranı kapsamaktadır. Birinci grup haritalarda olduğu gibi burada da en çok tercih edilen bölge Orta Anadolu olmuştur. En az kullanılan bölge ise sadece 5 yer adıyla Doğu Anadolu'dur. Duygularla ilgili ikinci grup haritalarda karşılaşılan yer adlarından bazıları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 4-44: Duygu belirten yer adları

Yer Adı	Türü	Yer Adı	Türü
Asi D.	Dere	Kötü Da.	Dağ
Asi T.	Tepe	Kötü Da.	Dağ
Çilesiz T.	Tepe	Sabır D.	Dere
Çirkince T.	Tepe	Safalar D.	Dağ
Elem Da.	Dağ	Ulu D.	Dere
Elem Pn.	Pınar	Ulu D.	Dere
Gülüt D.	Akarsu	Ulu D.	Dere
Gülüt Vadisi	Vadi	Ulu D.	Dere
Güzel D.	Dere	Ulu D.	Akarsu
Güzelbey T.	Tepe	Ulu Da.	Dağ
Güzeller Pn	Pınar	Ulu Gd.	Gedik
Hacet T.	Tepe	Ulu T.	Tepe
Hodulca T.	Tepe	Uluca T.	Tepe
Hoşgeldi	Dere	Ulucak Düzü	Mevki
İyi	Dere	Ulucak Y.	Yayla
Kibar T.	Tepe	Uludağ	Dağ
Korku Tepe	Tepe	Uluyazı	Mevki

Duygu belirten isimlendirmeler, yerleşme adlarında da görülmektedir. Birinci grup haritalarda 102 adet yerleşmenin duygulara ilişkin isimler aldığı tespit edilmiştir. Betimleyici yerleşme adlarının %1,37'si duygulardan hareketle isimlendirilmiştir. Yer adlarından farklı olarak yerleşmelerde duygu adlarının en çok tercih edildiği bölge Doğu Anadolu olmuştur. Arzu mezarası, Beğendik yaylası, Dertli köy, Güven mahallesi, İyikomşu köyü, Kötüköy, Şenköy, Şenyurt, Ümidim yaylası, Yüce yayla gibi duygu, dilek, istek belirten yerleşme adları bulunmaktadır.

İkinci grup haritalardaki yerleşmelerin ise 58 tanesi duygu bildiren isimlerden hareketle adlandırılmıştır. Birinci grup haritalarda olduğu gibi bura da duygu adlarının en çok kullanıldığı bölge 25 yerleşme adıyla Doğu Anadolu olmuştur. Betimleyici yerleşme adlarının %1,18'i duygulardan hareketle isimlendirilmiştir. Uluköy, Güzelli köyü, Sinirli köy, Arzupınar köyü, Kıskaç köy, Şen mahalle, Dertli köyü gibi yerleşmeler duygu belirten toponimlere örnek gösterilebilir.

Tablo 4-45: Duygu belirten toponimler

Betimleyici Toponimler	Birinci Grup			İkinci Grup			Genel	
Tasnif Türü	Yer Adı	Yerleşme Adı	Toplam	Yer Adı	Yerleşme Adı	Toplam	Genel Toplam	Oran
Duygu Belirten	192	102	294	42	58	100	394	1,03%

4.1.3.15. Olay Anlatan Toponimler

Yer ve yerleşme adları çoğunlukla yaşanmışlıkların ürünleridir. Toponimler; ortak zaferlerin ve mutlulukların, acıların ve yenilgilerin, unutulmaz olayların izlerini barındırırlar. Türk toponimlerinde bazen toplum için unutulmaz bir kişiyi, bazen hafızalara kazınmış bir olayı bazen de Türk kültüründe kutsal sayılan bir varlığın izini sürmek mümkün olabilmektedir.³⁵⁸

³⁵⁸ Feridun Tekin, Samet Cantürk, "Giresun İli Merkez Yer Adları Üzerine Bir İnceleme", *The Journal of Academic Social Science Studies*, sayı: 60, 2017, s. 118.

Türkiye toponimisinde olduğu gibi yurtdışındaki toponimi araştırmalarında da olay adlarında meydana gelmiş yer ve yerleşme adlarına rastlanılmaktadır. Bu adlar bir yeri, orada veya yakınında vuku bulmuş bir olayla tanımlar. Olay isimleri, bir yerin geçici bir durumunu kaydedip sonraki yıllara aktarmış olur. Mad River (del nehir), Murder Creek (cinayet deresi), Earthquake Creek (deprem deresi), Lightning Peak (şimşek tepesi) gibi isimler olaylardan türetilmişlerdir. Mad River, nispeten sakin akan bir nehirdir ancak deli nehir adını almasının arkasında bir zamanlar orada bir kişinin öfkesini kaybetmesinden dolayıdır.³⁵⁹

İnsanların hatıralarında yer etmiş olaylar toponimlere de yansımaktadır. İnsan ve mekân arasındaki etkileşimin sonucu olarak insanlar, deneyimlerini mekânla ilişkilendirip yer ve yerleşmelere ad olarak vermiştir. Birinci grup haritalarda bulunan yer adlarının 231'i olaylarla ilgili olarak verilmiştir. Betimleyici yer adları içinde %1,05 gibi küçük bir orana sahip olsa da ad verme eğilimleri arasında olduğu görmezden gelinemez. Kavgalı mevki, gelinuçtu deresi, açöldüren deresi, çuvalyırtan tepe, gelinöldüren tepe, kaçakdüzü mevki, dışkıran tepe, nizalı (kavgalı, çekişmeli) tepe gibi adını bir olaydan alan yerler bulunmaktadır. 231 olay anlatan yer adının 89'u Orta Anadolu'da, 84'ü Doğu Anadolu'da ve 58'i Batı Anadolu'da bulunmaktadır.

İkinci grup haritalardaki yer adlarının 42 tanesi bir olaydan yola çıkılarak verilmiş toponimdir. Betimleyici yer adlarının %1'lik kısmını olay anlatan yer adları oluşturmaktadır. Bölgesel dağılışı Batı Anadolu öne çıkmakta olup onu Orta Anadolu takip etmektedir. Söz konusu yer adlarının sadece bir tanesi Doğu Anadolu'da yer almaktadır. Yufkayapılan harabe, kızbozan deresi, öldüren dağ, döğüş tepe olay anlatan yer adlarından birkaçıdır.

Yerleşme adlarında olaylardan etkilenen toponimlerin sayısı da yer adlarında olduğu gibi azdır. 17.950 yerleşme adının 58 tanesi, olay anlatan toponimler başlığı altında tasnif edilmiştir. Kızıyandı ağılı, İlkurşun köyü, Günahkâr yayla, Selamverdi mahallesi bu adlardan bazılarıdır. 58 yerleşme adının 23'ü Orta Anadolu'da, 22'si Batı Anadolu'da, 13 tanesi de Doğu Anadolu'da bulunmaktadır.

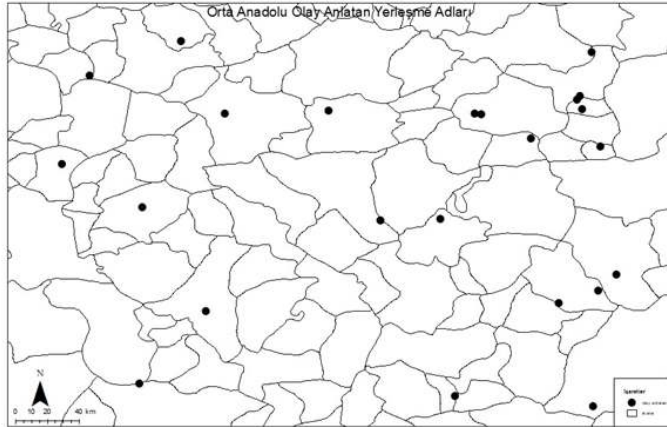
³⁵⁹ George Stewart, a.g.e., 1954, s. 5.

İkinci grup haritalardan elde edilen yerleşme adlarının 59 tanesi olay anlatan toponimler başlığı altında tasnif edilmiştir. Söz konusu adların bölgesel dağılışı birinci grup haritalarla aynıdır. Kalankaldı mahallesi, Cankurtaran köyü, Karantina köyü, Küştiyan (cinayetli) köyü, Sütdonduran köyü olay anlatan yerleşme adlarından bazılarıdır.

Tablo 4-46:Olay anlatan toponimler

Betitleyici Toponimler	Birinci Grup			İkinci Grup			Genel	
Tasnif Türü	Yer Adı	Yerleşme Adı	Toplam	Yer Adı	Yerleşme Adı	Toplam	Genel Toplam	Oran
Olay Anlatan	231	58	289	42	59	101	390	1,02%

Şekil 4.13: Orta Anadolu olay anlatan yerleşme adları

4.1.3.16. Yoksunluk bildiren Toponimler

Yokluk, varlığın zıttı olarak bilinir. Yine de bariz bir paradoks olarak yokluğun kendi mevcudiyeti vardır. Gerçekten de "yokluk, varlık kadar gerçek hayatta bir olaydır ve yokluklar her yerdedir". Yokluk gerçektir; güçlü bir şekilde ve çeşitli şekillerde kendini hissettirir.³⁶⁰ Toponimlerde de yokluk, yoksunluk zaman zaman karşılaşılan bir durumdur. Sayıları diğer betitleyici toponimler içinde daha düşük kalmaktadır.

³⁶⁰ Paul Woodman, "The Toponymy of Absence", *Review of Historical Geography and Toponomastics*, cilt: X, sayı: 19-20, 2015, s. 7-8.

Ancak yine de toponimi literatürü için önemli olduğu düşünüldüğünden ayrı bir başlık altında ele alınmıştır.

Çalışma sahası içinde birinci grup haritalardaki yer adlarında 64 adet yoksunluk ifade eden toponim bulunmuştur. Betimleyici yer adları içindeki oranı oldukça düşüktür. Yoksunluk belirten 64 yer adının 32'si Doğu Anadolu'da, 20'si Orta Anadolu'da, geri kalan 12 tanesi Batı Anadolu'da bulunmaktadır. Suzuzkırı, dipsiz dere, susuzeyrek tepesi, cansız tepe, kolsuz dere, susuz mevki, köksüz dere gibi toponimler yoksunluk belirten yer adlarına örnek olarak gösterilebilir. İkinci grup haritalardan elde yer adlarında yoksunlukla ilgili toponimlerin sayısı bir hayli düşüktür. Sadece 4 tane yoksunluğa işaret eden yer adı bulunmuştur. Birinci grup haritalara göre ikinci grup haritalardan elde edilen genel yer adları sayısı da düşük olduğu için, yoksunluk belirten toponimlerin de daha az olması kabul edilebilir bir durumdur. Hayırsız ada, susuz dağ (2), suvermez dağı bulunan yer adlarıdır. Bu adların üçü Batı Anadolu biri Orta Anadolu'dadır.

Yerleşme adlarındaki duruma bakıldığında birinci grup haritalarda 30, ikinci grup haritalarda ise 8 yerleşme adı yoksunluk belirten toponimler başlığı altında tasnif edilmiştir. Birinci gruptaki 30 yerleşme adının 13'ü Doğu, 9'u Batı ve son olarak 8'i Orta Anadolu'da yer almaktadır. İkinci grupta da sırlama aynen devam etmekte olup 9'u Doğu, 5'i Batı, 4'ü Orta Anadolu'dadır. Yerleşme adlarında da özellikle susuz kelimesinin öne çıktığı görülmektedir. Susuz köy, Susuz yayla, Avtunne (susuz) köyü gibi yerleşme adlarının varlığı görülmektedir.

Tablo 4-47: Yoksunluk belirten toponimler

Betimleyici Toponimler	Birinci Grup			İkinci Grup			Genel	
Tasnif Türü	Yer Adı	Yerleşme Adı	Toplam	Yer Adı	Yerleşme Adı	Toplam	Genel Toplam	Oran
Yoksunluk Belirten	64	30	94	4	18	22	116	0,30%

4.1.3.17. Yiyecek-İçecek İlgili Toponimler

Günlük yaşamın, toponimler üzerindeki etkisi yadsınamaz bir gerçektir. İnsanlar, neredeyse günlük her türlü aktivitesinden yola çıkarak adlandırmalar yapmış olup yaşam şeklini, yer ve yerleşme adlarıyla aktarmaktadır. Türkiye toponimisinde az da olsa yiyecek ve içeceklerden hareketle verilmiş yer ve yerleşme adları bulunmaktadır.

Örneklem sahası içinde kalan birinci grup haritalardaki yer adlarında 54 adet yiyecek ve içecek adlarından oluşmuş toponimlere rastlanmıştır. Bu toponimler, betimleyici yer adlarının %0,25 gibi çok düşük bir oranına tekabül etmektedir. Katıklı tepe, pilav tepe, sütlüalan, sütlük dere, yağ deresi, yağlama tepesi, pekmez toprağı tepesi, pestilce dere, kişli tepe, söğüş dere, kavurma pınarı, şerbet tepe yiyecek ve içecek adlarından oluşan yer adlarından bazılarıdır. Birinci grup haritalarda süt, pekmez, pilav en çok kullanılan adlardır. İkinci grup haritalardan elde edilen yer adlarının ise 18 tanesi yiyecek ve içecek ile ilgilidir. Bu gruptaki betimleyici yer adlarının %0,43'ü yiyecek ve içeceklerden adlarını almışlardır. Kıştepe, peyniryalrı, pilav çukuru, pekmezliçeşme deresi, yağ deresi, unkayası mevki yiyecek ve içecek adlarının yer adı olarak kullanımına örnektir.

Yerleşme adlarında, yiyecek ve içeceklere dair isimlendirmeler yer adlarına göre çok daha azdır. Birinci grup haritalardaki yerleşme adlarının sadece 7 tanesi söz konusu tasnif modeline dâhil edilmiştir. Bu adlar, Börekli köy, Büryan yaylası, Tutmaç köyü, Tutmaç yaylası, Umaç köyü, Yağlama yaylası, Zerdeş (zerde) mahallesi olarak sıralanmaktadır. Bu yerleşme adlarının Orta Anadolu ve Doğu Anadolu'da yer aldığı görülmektedir. İkinci grup haritalarda da benzer bir durum söz konusudur. Sadece 4 yerleşme, ismini yiyecek ve içeceklerden almıştır. Bu yerleşme adları, Bebük (nohut, leblebi) köyü, Helva köyü, Tutmaç köyü ve Hedik köyü olarak sıralanır. Yerleşmelerin üçü Doğu, biri Orta Anadolu'dadır.

Tablo 4-48: Yiyecek-içeceklerle ilgili toponimler

Betimleyici Toponimler	Birinci Grup			İkinci Grup			Genel	
Tasnif Türü	Yer Adı	Yerleşme Adı	Toplam	Yer Adı	Yerleşme Adı	Toplam	Genel Toplam	Oran
Yiyecek-İçecek Adı	54	7	61	18	4	22	83	0,22%

4.1.4. Diğer Toponimler

Türkiye toponimisi için ad verme eğilimleri kişisel ve toplumsal toponimler, fonksiyonel toponimler, betimleyici toponimler ve diğer toponimler olarak belirlenmiştir. Dördüncü sırada yer alan diğer toponimler başlığı aslında bir ad verme eğilimi değildir. Sadece söz konusu tasnif modeli içinde herhangi bir gruba dâhil edilemeyen veya adın anlamına ilişkin bir bilgi bulunmayan yer ve yerleşme adlarını kapsamaktadır.

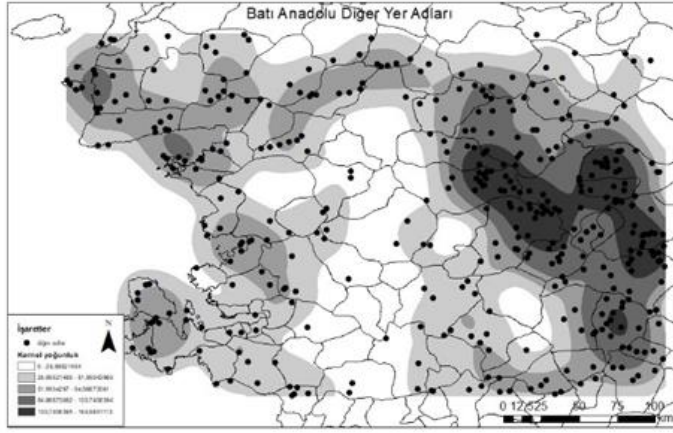
Türkiye toprakları tarihi ve kültürel anlamda zengin bir birikime sahiptir. Bu zenginlik toponimlerde de kendini göstermiş olup farklı dillere, gruplara ait yer ve yerleşme adlarına rastlamak ihtimal dâhilindedir. Bu anlamda anlamı bulunamayan veya anlamı bilinse de herhangi bir gruba girmeyen yer ve yerleşme adları diğer başlığı altında birleştirilmiştir. Birinci grup haritalardan elde edilen 38.184 yer adının 4.377 tanesi diğer toponimler başlığı altında bulunmaktadır. Söz konusu toponimlerin bölgesel dağılışı incelendiğinde en çok Doğu Anadolu’da yer aldığı tespit edilmiştir. Daha sonra sırayla Orta Anadolu ve Batı Anadolu gelmektedir. İkinci grup haritalardaki toplam 7.869 yer adının 1.105 tanesi diğer başlığı içinde değerlendirilmiştir. Bu grupta diğer kategorisinde en çok yer adının bulunduğu bölge Batı Anadolu ve Doğu Anadolu olmuştur.

Diğer adlar grubundaki yerleşme adlarından bazıları, Abcirens, Acnavat, Banakra, Barada, Demyan, Tapi, Gebolan, Ceycelar, Corova, Macaris, Kökür, Memanlı mihiği, Simserkiz, Lolonaynan, Grakom, Haşut, Hinoy, Kanimara, Kanidurbo, Kanisar, Everik, Kırpans, Kirtiyet, Marmuz, Lekoban, Lüsünk, Macenli, Melenpapuzen, Narvu, Orsor, Ozotoko, Pahnis, Rindali, Revas, Selekan, Şakumar,

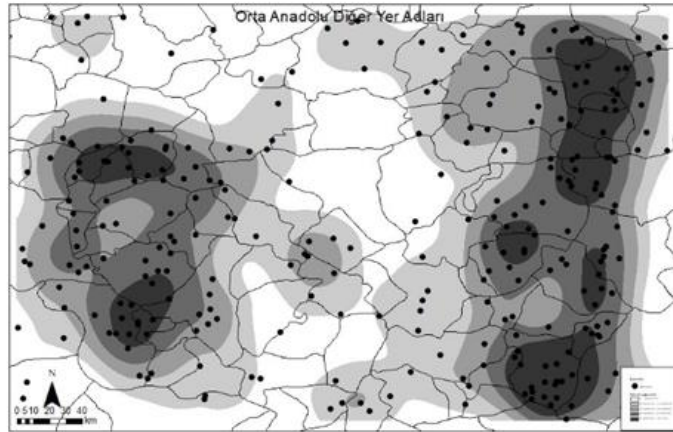
Tavget, Vanaza, Yorami, Zamskkari, Zayna, Zangivet, Zurgana şeklinde sıralanabilir.

Yer adlarında ise, Sotucak, Kukuş, Huğla, Zordalaç, Gerruç, Kaşkons, Garmukar, Kuçans, Savkoz, Mikelis, Mosurut, Nakirav, Havusker, Goragıv, Ekuter, Manahu, Arcivan, Hars, Sabaziro, Lükeset, Viçine, Girket, Katne, Gotoz, Darnuç, Mişnek, Sasanborut, Lokort, Eskel, Diznos, Seblah, Şetnatarucu, Dahtirik, Vanir, gibi adlar diğer toponimlere örnek olarak gösterilebilir.

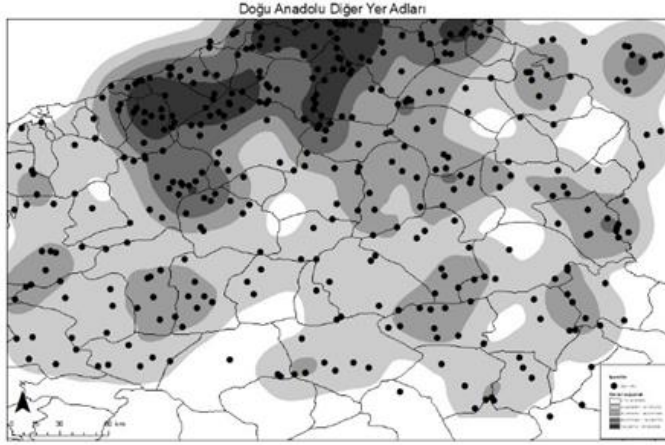
Harita 4.38: Batı Anadolu diğer yer adları

Harita 4.39: Orta Anadolu diğer yer adları

Harita 4.40: Doğu Anadolu diğer yer adları

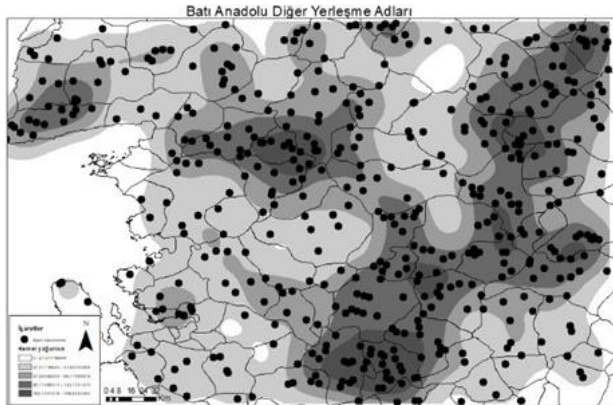

Birinci grup haritalardaki 17.954 yerleşme adının 2.216'sı diğer toponimler başlığı altında yer almaktadır. Diğer toponimlerin bölgesel dağılışında öne çıkan yer 1.704 yerleşme adıyla Doğu Anadolu olmuştur. Geri kalanları ise Batı Anadolu (261) ve Orta Anadolu (251) arasında neredeyse eşit dağılmıştır. İkinci grup haritalarda bulunan 13.625 yerleşme adının, 2.132'si diğer kategorisinde yer almaktadır. İkinci gruptaki diğer yerleşme adlarının çoğunluğu Doğu Anadolu'da (1346) olup sırasıyla Batı Anadolu (416) ve Orta Anadolu (370) gelmektedir.

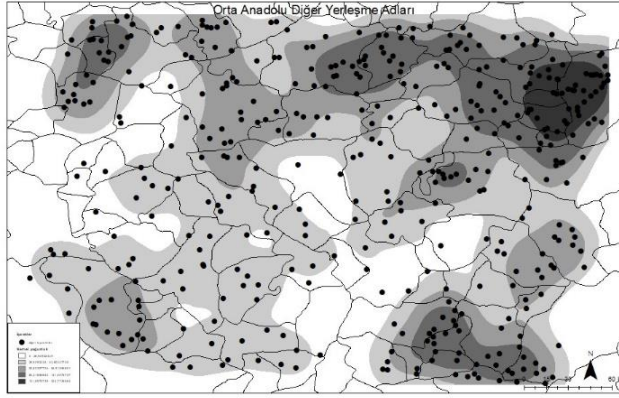
Tablo 4-49: Diğer toponimler

Diğer Adlar	Birinci Grup			İkinci Grup			Genel	
Tasnif Türü	Yer Adı	Yerleşme Adı	Toplam	Yer Adı	Yerleşme Adı	Toplam	Genel Toplam	Oran
Diğer Adlar	4.377	2.216	6.593	1.105	2.132	3.237	9.830	100,00 %

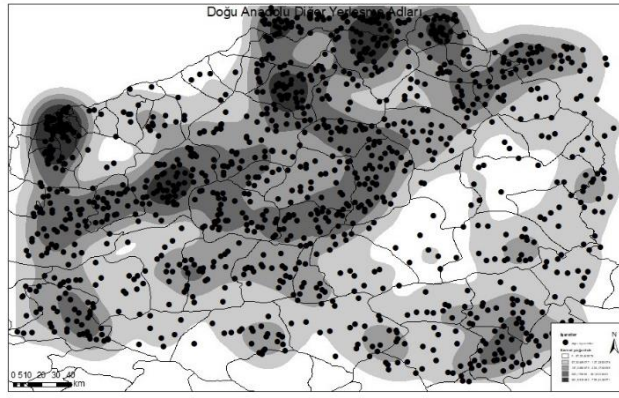
Harita 4.41: Batı Anadolu diğer yerleşme adları

Harita 4.42: Orta Anadolu diğer yerleşme adları

Harita 4.43: Doğu Anadolu diğer yerleşme adları

5. SONUÇ

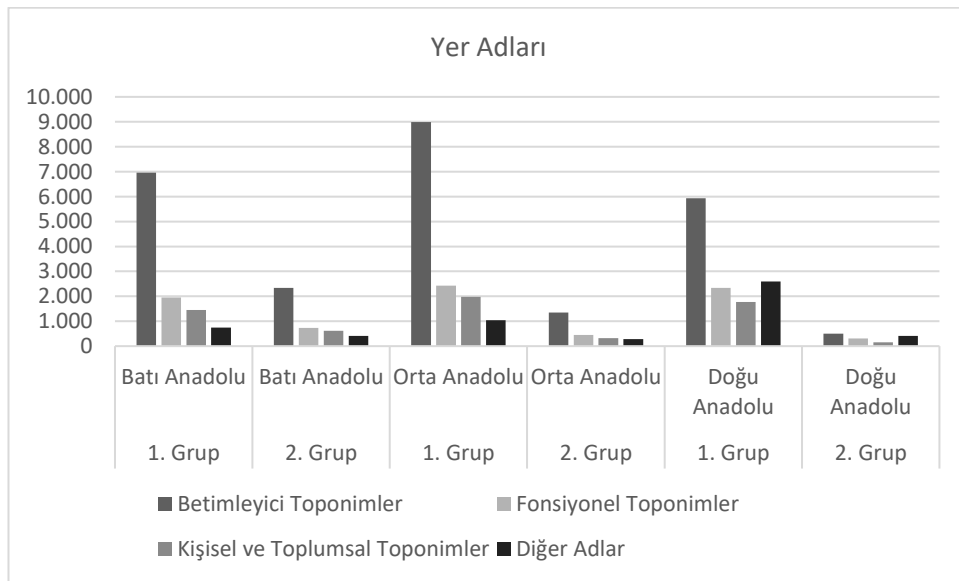
Adlar, tüm dillerde ve kültürlerde kullanılan tanımlayıcı unsurlardır. İnsanların iletişimini kolaylaştıran isimler, hem etkili dil kullanımı için hem de birçok duygunun ilişkilendirildiği kelimeler olduğu için önemlidir. Adlandırma, insanın çevresi ile olan ilişkilerine bağlı olarak ortaya çıkan bir durumdur. İnsanlar, kendisini ve çevresini tanıırken ya da betimlerken adları kullanırlar. Toponimler de, bir yeri diğerinden ayırt etmek ve tanımlamak için kullanılan kelimelerdir. Bir yeri adlandırarak, orayı diğerlerinden farklı kılmış oluruz. Toponimlerin dört temel fonksiyonu vardır. Bunlarda birincisi yer ve yerleşmenin tanımlayıcı bir unvanı olması, ikincisi ilgili yer hakkında bilgi vermesi, üçüncüsü birçok bilim dalı için kaynak görevi görmesi ve son olarak dördüncüsü ideolojik bir yapıya sahip olmasıdır.

Birçok konuda bilgi içeren yer ve yerleşme adları, coğrafya, tarih, dilbilim ve başka birçok bilim dalı için önemli kaynaklardır. Bu noktadan “Türkiye Toponimisi: Topografya Haritaları Üzerinden Bir Değerlendirme” başlıklı doktora tez çalışmasında 1/100.000 ve 1/200.000 ölçekli topografya haritalarından elde edilen yer ve yerleşme adları, ad verme eğilimleri açısından incelenmiştir. Öncelikle Türkiye toponimisi için bir tasnif modeli belirlenmiştir. Bu tasnif modeli dört ana başlık ve alt başlıklardan oluşmaktadır. Buna göre elde edilen yer ve yerleşme adları kişisel ve toplumsal toponimler, fonksiyonel toponimler, betimleyici toponimler ve diğer toponimler başlıkları altında sınıflandırılmıştır. Söz konusu tasnif modelinin her bir başlığının kendi alt başlıkları mevcuttur. Kişisel ve toplumsal toponimler, kişi adları, boy-oymak, aşiret adları, etnik grupların adları ve vücut kısımları ile ilgili adlardan oluşmaktadır. İkinci başlık fonksiyonel toponimlere ayrılmış olup bu grup, yerleşim birimlerinden, yapı-mekân adlarından, meslek adlarından, dini adlardan, tarihi adlardan, eski yerleşme izlerinden, göçle ilgili isimlerden, idari ve ekonomik fonksiyondan, mülkiyet ve ulaşım ile ilgili adlardan etkilenecek verilmiş temelinde bir fonksiyonu barındıran toponimlerdir. Betimleyici toponimler ise daha çok renk, yer-yön, morfoloji, çevrede bulunan hayvan ve bitki varlığı, su kaynakları, konum, iklim, günlük hayatta kullanılan araç ve gereç, duygu ifade eden kelimeler, olaylar

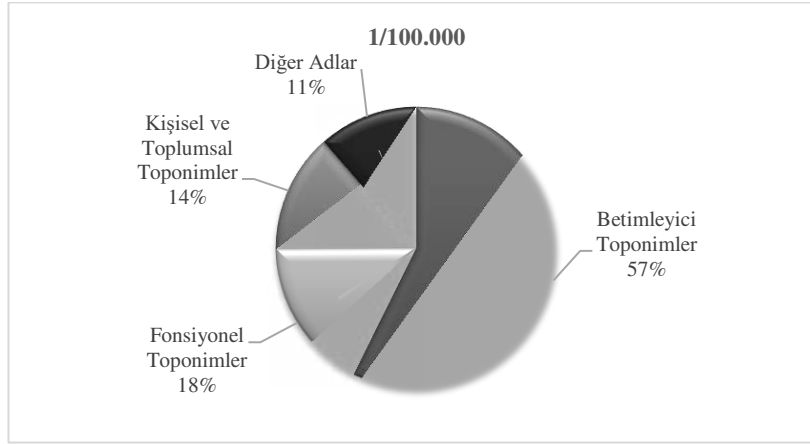
açısından çevreyi tasvir eden isimlerin toponim olarak verilmesiyle oluşmuştur. Son başlık diğer toponimler ise herhangi bir sınıfa dâhil edilemeyen ya da toplam sayı içinde yekûnu az olan yer ve yerleşme adlarından oluşmaktadır. Belirlenen ad verme eğilimleri çerçevesinde, çalışmada toplam 77.632 toponim tasnif edilmiştir.

Yukarıda belirlenen ad verme eğilimleri ışığında 1/100.000 ölçekli topografya haritalarından elde edilen 38.184 yer adının 21.892'si betimleyici toponimler, 6.713'ü fonksiyonel toponimler, 5.202'si kişisel ve toplumsal toponimler başlığı altında tasnif edilmiştir. Geri kalan 4.377 yer adı ise diğer toponimlere dâhil edilmiştir. En çok tercih edilen ad verme şekli betimleyici toponimler olmuştur. Çalışma alanındaki yer adlarının yarısından fazlası yani %57'si, bitkilerden, hayvanlardan, morfolojik unsurlardan, su kaynaklarından, iklimden, konumdan, araç ve gereçlerden hareketle adlandırılmıştır. İkinci en çok kullanılan ad verme şekli fonksiyonel unsurlar olmuştur. Yer adlarının %18'i fonksiyonel toponimler olarak tasnif edilmiş olup bunlar tarihi adlardan, eski yerleşme izlerinden, yapı mekân adlarından, dini adlardan ve diğer fonksiyonel faktörlerden oluşmaktadır. Kişisel ve toplumsal toponimler ise yer adlarının %14'ünü oluşturmaktadır. Kişi adları, etnik köken, topluluk adları, hastalık adları ve vücut kısımları bu grup içinde yer almaktadır.

Şekil 5.1: Yer adlarının bölgesel dağılışı

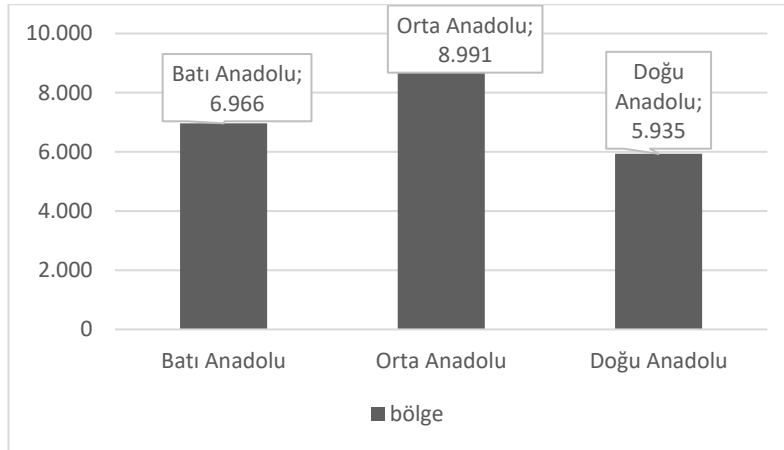

Şekil 5.2: Yer adlarının tasnifi

1/100.000 ölçekli haritalardan üretilen betimleyici yer adlarının bölgesel dağılımında ise Orta Anadolu öne çıkmaktadır. Betimleyici yer adlarının %41'i Orta Anadolu'da %32'si Batı Anadolu'da, %27'si ise Doğu Anadolu'da yer almaktadır. Betimleyici yer adlarının kendi içindeki tasnifinde ilk sırada morfolojik birimler, ikinci sırada ise bitki-ağaç türlerinin yer aldığı görülmektedir. Yer adlarında en az karşılaşılan tasnif grubu yiyecek ve içecek adlarından hareketle verilmiş toponimler olmuştur.

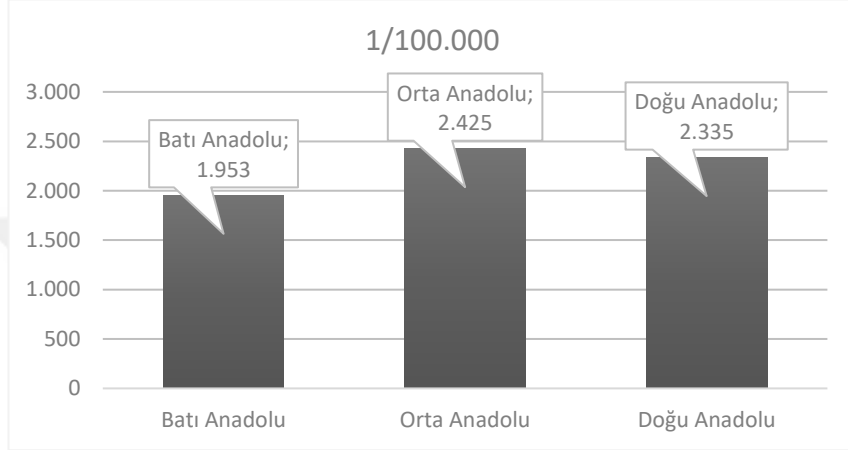
Şekil 5.3: Betimleyici yer adlarının bölgesel dağılımı

Birinci grup haritalardaki yer adlarında en çok görülen ikinci yer adı verme eğilimi fonksiyonel toponimler olarak bulunmuştur. Fonksiyonel yer adlarında en çok karşılaşılan ad grubu %27,54 ile dini adlardan oluşan toponimler olarak karşımıza çıkmaktadır. Onu %18,22 ile yapı-mekân adları, %17,89 ile yerleşme türünden

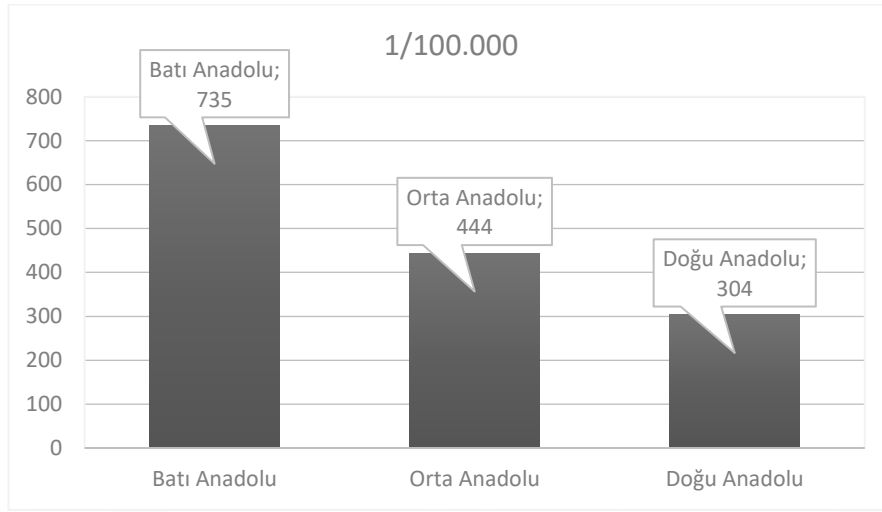
hareketle verilmiş toponimler takip etmektedir. Fonksiyonel yer adları içinde en az kullanılan ad verme eğiliminin göçle ilgili toponimler olduğu tespit edilmiştir. Fonksiyonel toponimlerin bölgesel dağılışı incelendiğinde en çok Orta Anadolu’da, sonra Batı Anadolu’da ve en az da Doğu Anadolu’da kullanıldığı görülmektedir.

Şekil 5.4: Fonksiyonel yer adları bölgesel dağılımı

Birinci grup haritalardaki yer adlarında, kişisel ve toplumsal toponimlerin oranı %14 olarak bulunmuştur. Kişisel ve toplumsal yer adlarının %47’si kişi adı, lakap ve unvandan adlandırılmış olup %46’sı topluluk adlarından oluşmaktadır. Kişisel ve toplumsal toponimlerin %4’ü etnik kökenle, %2’si vücut kısımlarıyla ilgili yer adları olarak belirlenmiştir. %1’lik oranla en az görülen tasnif modeli ise hastalık adlarından oluşan toponimlerdir. Kişisel ve toplumsal toponimlerin bölgesel dağılışı incelendiğinde homojen diyebileceğimiz bir dağılışın olduğu görülmektedir. En yaygın kullanım Orta Anadolu’da olup ikinci sırada Doğu Anadolu, üçüncü sırada ise Batı Anadolu gelmektedir.

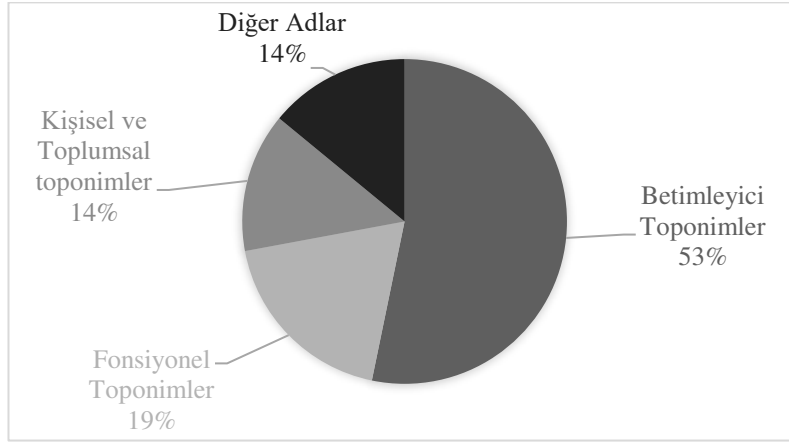
Şekil 5.5: Kişisel ve toplumsal yer adlarının bölgesel dağılışı

Birinci grup haritalarda anlamı tespit edilemeyen ya da anlamı bilinse de herhangi bir gruba dâhil edilemeyen yer adlarının oluşturduğu diğer toponimler başlığı altında 4.377 yer ismi bulunmaktadır.

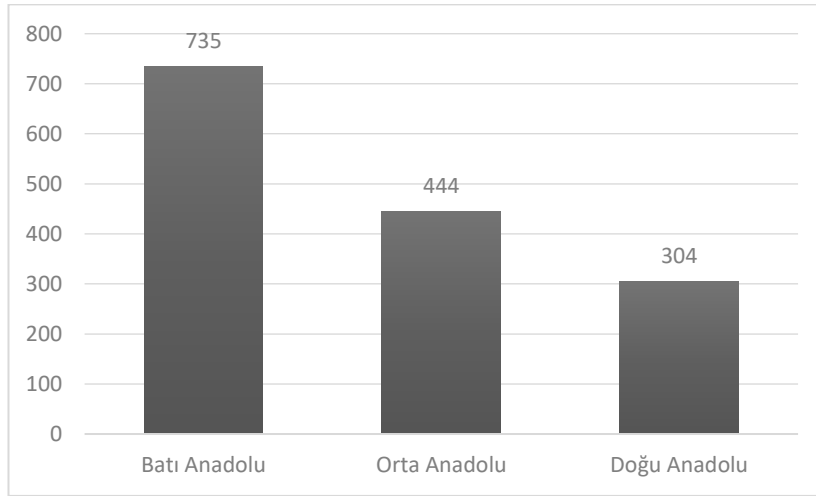
İkinci grup haritalardaki 7.869 yer adının belirlenen ad verme eğilimlerine göre tasnif edilmesi neticesinde en çok kullanılan tasnif modeli betimleyici toponimler olmuştur. Yer adlarının 4.189'unu betimleyici toponimler, 1.483'ünü fonksiyonel toponimler, 1.092'sini kişisel ve toplumsal toponimler, 1.105'ini de diğer toponimler oluşturmaktadır. Ad verme eğilimleri arasında öne çıkan grup birinci grup haritalarda olduğu gibi betimleyici toponimler olmuştur. Sıralamanın geri kalanı da birinci grup haritalarla benzer devam etmekte olup birinci ve ikinci grup haritalar arasında ad verme eğilimlerin sıralanışı konusunda farklılık bulunmamaktadır.

Şekil 5.6: İkinci grup yer adlarının tasnifi

Yer adlarının yarısından fazlasının dâhil olduğu betimleyici toponimlerin bölgeler arası dağılışıda Batı Anadolu ilk sırada gelmektedir. Betimleyici yer adlarının %56'sı Batı Anadolu'da, %32'si Orta Anadolu'da ve son olarak %12'si Doğu Anadolu'dadır. Betimleyici toponimler içinde en çok kullanılan tasnif modeli bitki ve ağaç adlarından oluşan isimler olup hemen arkasından morfolojiyle ilgili toponimler gelmektedir. En az kullanılan sınıf ise %0.10 ile yoksunluk belirten toponimlerdir. Yer adlarının %19'u fonksiyonel toponimler başlığı altında sınıflandırılmıştır. Tarihi adların, göçün, eski yerleşme izlerinin, yapı ve mekânın, yerleşme türünün, mesleklerin, dinin adlandırmada etkili olduğu kabul edilen fonksiyonel toponimler başlığı altında 1.483 yer adı tasnif edilmiştir. Fonksiyonel toponimler içinde %25,89 ile en yaygın görülen eğilim dini unsurlar olarak belirlenmiştir. İkinci sırada ise %20,23 ile eski yerleşme izleriyle ilgili toponimler bulunmaktadır. En az görülen tasnif grubu ise %0,67 ile göçle ilgili yer adları olmuştur.

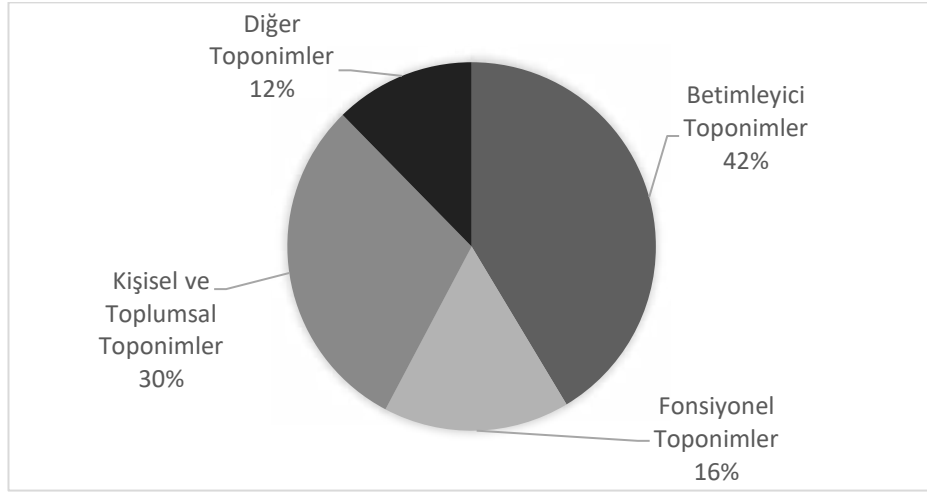
Şekil 5.7: İkinci grup fonksiyonel yer adlarının bölgesel dağılışı

İkinci grup yer adları içinde %14'lük bir orana sahip olan kişisel ve toplumsal toponimler en çok Batı Anadolu'da en az Doğu Anadolu'da tespit edilmiştir. Kişisel ve toplumsal toponimler için en çok topluluk adlarında oluşan yer adları bulunmaktadır. En az görülen toponim türü ise hastalık adlarından oluşan yer adlarıdır. İkinci grup haritalardaki yer adlarının 1.105 tanesi ise diğer toponimler olarak belirlenmiştir. İkinci grup haritalarda genel olarak bütün tasnif gruplarında en az sayıya sahip bölge Doğu Anadolu olarak tespit edilmiştir. Bunun sebebi sahip olduğu yer adlarının sayısının az olmasıdır. Yani Batı Anadolu'da 4.100, Orta Anadolu'da 2.405 yer adı varken Doğu Anadolu'da sadece 1.364 toponim bulunmaktadır. Bu sebeple bölgelerarası dağılışıta sahip olduğu oran düşük olmaktadır.

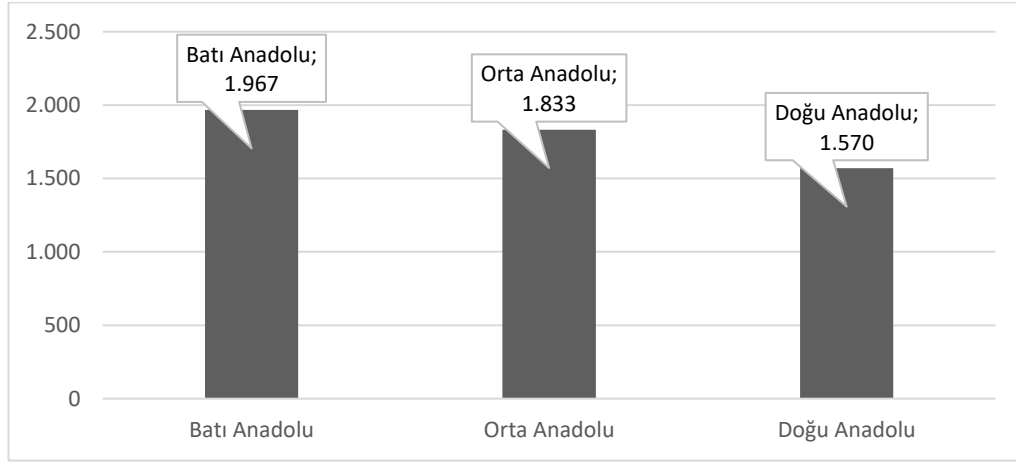
Yerleşme adlarının, ad verme eğilimlerine göre tasnifi incelendiğinde birinci grup haritalardaki 17.954 yerleşme adının 7.430 betimleyici, 5.370 kişisel ve toplumsal, 2.938'i ise fonksiyonel toponimler olarak sınıflandırılmıştır. Geri kalan 2.216'sı diğer toponimler içinde yer almaktadır. Yer adlarında olduğu gibi burada da betimleyici toponimler, ad verme eğilimi noktasında birinci sırada gelmektedir. İkinci sırada ise yer adlarından farklı olarak kişisel ve toplumsal toponimlerin bulunduğu görülmektedir.

Şekil 5.8: Birinci grup yerleşme adlarının tasnifi

Betimleyici yerleşme adları, bölgelere homojen bir dağılım göstermiştir. Aşağı yukarı her bölgenin sahip olduğu betimleyici yerleşme adı sayısı birbirine yakındır. Betimleyici toponimler içinde %18,45 ile en yüksek oran bitki ve ağaç türlerinden hareketle verilmiş adlardır. Hemen onu takip eden %18,03 oranla morfolojiyle ilgili yerleşme adları olmuştur. Söz konusu alt grupların da bölgeler arasındaki dağılışının homojen bir yapıda olduğu aralarında büyük farklılıkların olmadığı görülmektedir. Yerleşme adları içinde en az bulunan toponim türü ise yiyecek ve içecek adlarından verilen toponimler olmuştur. Birinci grup haritalarda ikinci sıradaki ad verme eğilimi olan kişisel ve toplumsal yerleşme adlarında ise en çok karşılaşılan toponim türü %57,37 ile topluluk adları olmuştur. En az bulunan ise hastalık adlarından verilen yerleşme adları olarak bulunmuştur. Kişisel ve toplumsal toponimlerin bölgelere dağılışı da homojen bir yapıda olup en çok Batı Anadolu'da en az Doğu Anadolu'da tespit edilmiştir.

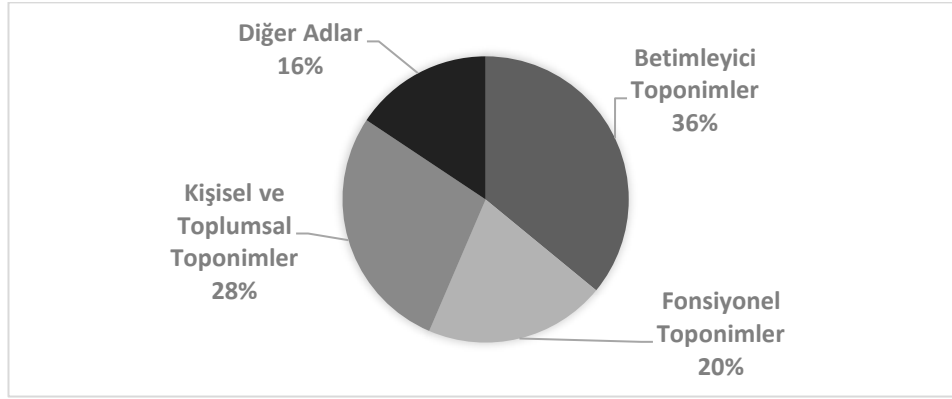
Şekil 5.9: Kişisel ve toplumsal yerleşme adlarının bölgesel dağılışı

Birinci grup haritalardan elde edilen yerleşme adlarının %16'sını oluşturan fonksiyonel yerleşme adları içinde en çok bulunan toponim türü dinle ilgili isimlendirmeler olmuştur. En az rastlanan ise tarihi adlardan oluşan yerleşme isimleri olarak tespit edilmiştir. Fonksiyonel yerleşme adları da önceki iki temel ad verme eğilimi gibi bölgeler arasında homojen dağılmıştır. Aralarında oran olarak büyük farklılıklar bulunmamakla birlikte en az Orta Anadolu'da en çok Batı Anadolu'da görülmüştür.

İkinci grup haritalarda bulunan 13.625 yerleşme adının 4.898'i betimleyici, 3.801'i kişisel ve toplumsal, 2.794'ü fonksiyonel toponimler olarak tasnif edilmiştir. Geri kalan 2.132 adet yerleşme diğer toponimlere dâhil edilmiştir. Birinci ve ikinci grup haritalar arasında yerleşme adlarının yer adı verme eğilimleri bağlamında benzerlik olduğu görülmektedir.

Şekil 5.10: Yerleşme adlarının tasnifi

Yerleşme adlarında en çok görülen tasnif modeli betimleyici toponimler olarak bulunmuştur. Betimleyici toponimler, kendi içinde 17 alt başlığa ayrılmakta olup bunlar içinde %20,31’lik bir oranla en yaygın kullanılanı, bitki ve ağaç türleriyle ilgili yapılan adlandırmalardır. İkinci sırada ise betimleyici yerleşme adlarının %18,97’sini oluşturan morfolojiyle ilgili toponimler gelmektedir. En az görülen toponim sınıfı ise %0,08 ile yiyecek ve içeceklerle ilgili olarak yapılmış adlandırmalardır. Birinci ve ikinci grup haritalar en çok ve en az bulunan betimleyici adların aynı olduğu görülmektedir. Tıpkı birinci grupta olduğu gibi burada da ikinci en çok görülen ad verme eğilimi kişisel ve toplumsal toponimler olmuştur. Kendi içinde 5 alt başlığa ayrılan kişisel ve toplumsal toponimlerde öne çıkan tasnif grubu topluluk adlarından oluşan yerleşme adları olmuştur. Kişisel ve toplumsal yerleşme adlarının yarısından fazlası %58’i topluluk adlarından oluşmaktadır. İkinci sırada ise %38,20’lik oranla kişi adı, lakap ve unvandan oluşan yerleşme adları gelmektedir. En az görülen toponim türü ise %0,13 ile hastalık adlarından oluşan yerleşme adları olmuştur. Kişisel ve toplumsal yerleşme adlarının bölgeye dağılışı, birinci grup haritalarla aynı olup en fazla Batı Anadolu’da, sonra Orta Anadolu, en az da Doğu Anadolu’da bulunmaktadır. Yerleşme adlarının %20’si fonksiyonel toponimler olarak sınıflandırılmıştır. Fonksiyonel toponimler, 9 alt sınıfa ayrılmış olup en fazla karşılaşılan tasnif modeli yapı-mekânla ilgili toponimler ve dinle ilgili toponimler olmuştur. Her ikisinin de fonksiyonel adlar içindeki oranı %20 olarak tespit edilmiştir. Fonksiyonel yerleşme adları içinde en düşük oranı, %3,22 ile idari ve ekonomik fonksiyondan hareketle yapılan adlandırmalar oluşturmaktadır. Bölgesel dağılışı açısından değerlendirildiğinde fonksiyonel yerleşme adları üç bölgeye de

neredeyse eşit bir dağılım göstermiş olup aralarında çok küçük farklılıklar bulunmaktadır.

Genel bir değerlendirme yapılırsa, yer adlarında en çok tercih edilen ad verme usulü morfolojiyle ilgili unsurlardan ve çevredeki bitki ve ağaç türlerinden hareketle yapılan adlandırmalar olmuştur. En az kullanılan tasnif grubu ise hastalık adları ve yoksunluk bildiren toponimler olarak tespit edilmiştir. Yerleşme adlarında ise, en çok kullanılan toponim türü topluluk adlarından hareketle verilmiş isimler olmuştur. Hemen onu takip eden bir diğer tür ise kişi adı, lakap ve unvanlardan yola çıkarak yapılan adlandırmalardır. Yerleşme adlarında en az görülen toponimi modeli yiyecek-içecek adları ile hastalık adları olarak bulunmuştur.

İnsanlar yaşadıkları mahalle, köy, oba, çiftlik, kasaba gibi yerleşmelere ad verirken daha çok kendileriyle ilgili, onları tanımlayan, kim olduklarına ya da geçmişlerine yönelik bilgiler sunan isimleri kullanmayı tercih etmişlerdir. Bazen önemli bir kişinin adı, lakabı ya da unvanı bir yerleşmeye isim olarak verilmiş bazen de orada kendilerinden önce yaşamış olan veya hala yaşamaya devam eden bir aşiretin, cemaatin, topluluğun adı verilmiştir. İnsanlar, dağ, tepe, mevki, göl, nehir, ova, vadi gibi fiziki özellikleri adlandırırken daha çok onu tasvir etmeye yönelik isimler seçmişlerdir. Bu sebeple yer adlarından betimleyici toponimler öne çıkmakta olup çevrede bulunan morfolojik birimler, ağaçlar, bitkiler, renkler, su kaynakları gibi faktörler üzerinden betimleme yaparak adlandırılmıştır.

Birinci grup ve ikinci grup haritalardan elde edilen toplam 77.632 yer ve yerleşme adlarının hepsi, belirlenen ad verme eğilimlerine göre tasnif edildiğinde toponimlerin %49,47'si betimleyici toponimler; %19,92'si kişisel ve toplumsal toponimler; %17,94'ü fonksiyonel toponimler olarak tasnif edilmiştir. Geri kalan %12'si ise herhangi bir kategoriye dâhil edemediğimiz adlardan oluşmakta olup diğer toponimler başlığı altında değerlendirilmiştir. Diğer toponimlerin çoğunluğu Doğu Karadeniz'inde bir kısmını içine alan Doğu Anadolu olarak adlandırdığımız saha dâhilinde kalmaktadır. Burada, bölgenin geçmişten günümüze sahip olduğu nüfusun etnik, kültürel ve sosyal yapısı önemli bir unsurdur. Türk, Kürt, Gürcü, Ermeni, Laz, Zaza gibi birçok etnik yapının bir arada olması ve sahip olduğu kültürel çeşitlilik

adlandırmada da kendini göstermiştir. Bazı toponimlerin ait olduğu dil bilinse de anlamı bilinmediği için herhangi bir tasnif modeline dâhil edilemiyor. Bazen de kelime Türkçe ve anlamı bilinse de tek başına herhangi bir kategoriye koyulamadığından diğer adlar olarak ele alınmıştır.

Tablo 5-1: Toponimlerin tasnifi

Tasnif Türü	Birinci Grup			İkinci Grup			Genel	
	Yer Adı	Yerleşme Adı	Toplam	Yer Adı	Yerleşme Adı	Toplam	Genel Toplam	Oran
Betimleyici Toponimler	21.892	7.430	29.322	4.189	4.898	9.087	38.409	49,48%
Fonksiyonel Toponimler	6.713	2.938	9.651	1.483	2.794	4.277	13.928	17,94%
Kişisel ve Toplumsal Toponimler	5.202	5.370	10.572	1.092	3.801	4.893	15.465	19,92%
Diğer Adlar	4.377	2.216	6.593	1.105	2.132	3.237	9.830	12,66%
Toplam	38.184	17.954	56.138	7.869	13.625	21.494	77.632	

Anadolu topraklarının geçmişten günümüze pek çok kültüre ev sahipliği yapmış olması toponimlere de yansımıştır. Bu anlamda Türkiye'nin tamamını yansıttığını düşündüğümüz üç bölge seçilmiş olup yer ve yerleşme adları incelenmiştir. Toponimler, tarafımızdan hazırlanan semantik tasnif modeli bağlamında incelenerek sınıflandırılmıştır. Yapılan bu tez çalışmasının, Türkiye toponimisi hakkında bilgi vermesi ve ad verme eğilimlerini ortaya koyması açısından alana katkı sağlayacağını ümit etmekteyiz.

KAYNAKÇA

- AINAIALA Terhi - SAARELMA Minna - SJÖBLOM Paula, *Names in Focus-An Introduction to Finnish Onomastics*, Finish Literature Society, Helsinki 2016, 287s.
- AKAR Ali, “Renge Bağlı Yer Adlarında Muğla Örneği”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı: 20, 2006, s. 51-52.
- AKSAN Doğan, “Anadolu Yer Adları Üzerine En Yeni Araştırmalar” ,*Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 1974, ss.185-193.
- AKSAN Doğan, *Her Yönüyle Dil II*, Türk Dil Kurumu, Ankara 1980.
- AKSAN Doğan, *Türkçenin Söz Varlığı Üzerine*, Bilgi Yayınevi, 2015.
- AKTAY Sonnur, *Sovyet Döneminde Yeradbilim: Kuramlar ve Alan Örneklemeleri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2018, 290s.
- ALASLI Malak, “Toponyms’ Contribution to Identity: The Case Study of Rabat (Morocco)”, *Proceedings of the International Cartographic Association*, 2, 2019, ss. 1-7.
- ALDERMAN Derek H., “Place, Naming and the Interpretation of Cultural Landscapes”, *The Ashgate Research Companion to Heritage and Identity*, 2008, ss. 195-213
- ALDRIN Emilia, “Choosing a Name = Choosing Identity? Towards a Theoretical Framework”, *Names In Daily Life: Proceedings of the XXIV ICOS International Congress Of Onomastic Sciences*, 2014, ss. 392-401.
- ALERU Jonahtan Olı - ALABİ Raphael Ajayi “Towards A Reconstruction Of Yoruba Culture History: A Toponymic Perspective”, *African Study Monographs*, cilt: 31, sayı:4, 2010, ss.149-162.
- ALGEO John - ALGEO Katie, “Onomastics as an Interdisciplinary Study”, *Names*, cilt:48, sayı:3/4, 2000, ss. 265-274.

- ALİAĞAOĞLU Alpaslan - UZUN Alper, “Şehirsel Toponimi (Hodonimi): Türkiye için Bir Tipoloji Denemesi”, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, cilt:9, sayı:2, 2011, ss. 123-133.
- ALPASLAN Erhan - AYDIN Tülay, “Bir Cumhuriyet Aydını Olarak Dil ve Kültür Politikaları Işığında Hasan Reşit Tankut”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, sayı 60, 2017, ss.23-53.
- ALTUNIŞIK İbrahim, *Coğrafi Bakımdan Batman İli Yer Adları*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009. 154s.
- AMİR AHMADİAN Bahram, “Historical Geographical Names: Their Role in the History and Identification of the Nations”, *United Nations Group of Experts on Geographical Names Working Paper*, cilt: 68, 2009, ss. 1-4.
- ARİFOĞLU Yunus, “Adlandırma, Toponimi ve Anadolu’nun Türkleşmesindeki Adlandırma Geleneği”, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergisi*, cilt: 46, 2020, ss. 123-134.
- ASKEROVA Khumar Yarammed, “Color Toponyms in French and Azerbaijani Onomastics”, *Traektoriâ Nauki, Path of Science*, cilt: 8, sayı: 5, 2022, ss. 3001-3008.
- ASSADORIAN A, “On the Systematic Classification of Iranian Toponyms” *American Journal of Linguistic*, cilt:5, sayı:3, 2017, ss. 51-56.
- ASSENZA Elvira, “Official Toponymy and Popular Toponymy: The Contribution of Dialect Forms and Ethnotexts in the Etymological and Motivational Reconstruction of (micro)Toponymys”, *Actes del XXIV Congr s Internacional d’ICOSobre Ciències Onom stiques*, 2014, ss. 972-982.
- AYANOVNA Nakhanova Lyazzat, “The Role of Old Turkic Place Names in Teaching History”, *Procedia Social and Behavioral Sciences*, cilt:141, 2014, ss. 1054-1061.
- BAŞKAN Özcan, “Türkiye Köy Adları Üzerine Bir Deneme”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 1970, ss. 237-251.

- BICKEL Hans, "Ortsnamen als Quellen für die Siedlungsgeschichte am Beispiel der Nordwestschweiz", *Proceedings of the XIXth International Congress of Onomastic Sciences*, Aberdeen, 1998, ss. 31-39.
- BILY Inge, "Geographische Namen zwischen Saale und Neiße in der Landeskundlichen Bearbeitung", Denkströme, *Journal der Sächsischen Akademie der Wissenschaften*, cilt:7, 2011, ss.151-175.
- BINGGELI Valentin, "Beiträge der Toponomastik zur Landschaftsgeschichte (Waldentwicklung) un Lagenthal", *Geographica Helvetica*, cilt: 19, 1964, s.1-11.
- BLACKIE Christina - BLACKIE John Stuart, *Dictionary of Place-Names, Giving Their Derivations*, John Murray, United Kingdom, 1887.
- BLAIR David, TENT Jan, "A Revised Typology of Place-Naming", *Names-A Journal of Onomastics*, cilt: 69, sayı:4, 2021, ss. 31-47.
- BOZDOĞAN Selim, BENEK Sedat, "Kamusal Alanların İdeolojik Kurgusu: Bir Eleştiri Toponimi Denemesi", *Coğrafi Bilimler Dergisi*, cilt:20, sayı:2, 2022, ss. 550-579.
- BRIGHT William, "What is a Name? Reflections on Onomastics", *Language and Linguistics*, cilt:4, 2003, ss.669-681.
- BROGGI Mario F., "Die Freilebende Fauna im Lichte Der Liechtensteinischen Flurnamen", *Jahrbuch des Historischen Vereins für das Fürstentum Liechtenstein*, cilt: 73, 1973, ss. 259-279.
- CALDWELL Norman W., "Place Names and Place Name Study", *The Arkansas Historical Quarterly*, cilt:3, sayı:1, 1944, ss. 28-36.
- CANTILE Andrea, KERFOOT Helen, *Toponymy and Cartography Between History and Geography*, Italian Military Geographic Institute (IGMI), Firenze, 2019.
- CAPRA Gion Franco – GANGA Antonio– FILZMOSER Peter – GAVIANO Carla-VACCA Sergio, "Combining Place Names and Scientific Knowledge on Soil Resources Through an Integrated Ethopedological Approach", *Catena*, sayı:142, 2016, ss.89-101.

- CAPRA Gian Franco - GANGA Antonio, “The Intangible Heritage of the Anthropocene: The Toponymic Revolution in the Human Age”, *Names A Journal of Onomastics*, 2018, ss. 1-10.
- CASSI Laura, “Geography and Place-Names. Echoes of the Traditional Agricultural World in The Placen Name of Tuscany”, *Geoprogess Journal*, cilt:1, sayı:1, 2014, ss. 9-12.
- CASTRO Ayar Rodriguez- HOEHNE Antonio Vazquez, “Decoding of Place Names as Geographical Information Tools”, *Mitteilungen der Österreichischen Geographischen Gesellschaft*, cilt: 158, 2016, ss. 263-288.
- COŞAR Asiye Mevhibe, “Bir Adlandırma Ögesi Olarak Organ Adları”, *Turkish Studies*, cilt:3/4, 2008, ss. 1049-1079.
- ÇAĞLIYAN Ayşe, “Harput ve Çevresinde Yer İsimlerine Coğrafi Bakış”, *Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu: 23-25 Mayıs 2013 – Elazığ: Bildiriler* (ss. 1073-1092), Elazığ 2013.
- DAREDJAN Kirtadze, “Author’s Interpretation of Toponyms of the Historical Sources and the Hagiographic Literary Works”, *Earth Sciences*, cilt:4, sayı: 5-1, 2015, ss.19-23.
- DEMİRCİ Ali, *Araştırma Konusunun Belirlenmesi ve Planlanması*, Yılmaz Arı-İlhan Kaya (Ed.), *Coğrafya Araştırma Yöntemleri*, Coğrafyacılar Derneği, Balıkesir 2014.
- DEMİRCİ Kerim, *Toplumsal Dilbilim Referans Kitabı*, Paradigma Akademi, İstanbul, 2020.
- DEMİRKAYA Hilmi, ARIBAŞ Kenan, “Göhlisar, Çavdır Ve Altınyayla (Burdur) İlçelerindeki Kırsal Yerleşme Adlarının Kaynakları”, *Türk Coğrafya Dergisi*, sayı: 46, 2006, ss. 77-88.
- DONADO Joan Tort, “Some reflections on the Relation Between Toponymy and Geography”, *Onoma*, sayı:45, 2010, ss. 253-276.
- DONADA Joan Tort - REINOSO Alexis Sancho, “Toponyms as ‘landscape indicators’” *Onomastica*, 2014, ss. 1987-2016.

- DONADO Joan Tort, “Toponymy as Tool for the Geographical Interpretation of the Region: Some Methodological Foundations”, *European Cartographic Conference*, Viyana, 19-21 Eylül 2022.
- EGLI Johann Jakob, *Nomina Geographica- Sprach und Sacherklærung von 42000 Geographischen Namen aller Erdræume*, Friedrich Brandstetter, Leipzig, 1872, 645s.
- EL FAS  Mohammed, “Toponymy and Ethnonymy as Scientific Aids to History”, *Reports and Papers of the Meeting of Experts Organized by Unesco in Paris*, 1978, ss. 18-22.
- EREN Hasan, “Yer Adlarımızın Dili”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, cilt:13, 1965, ss. 155-165.
- ER Z Mehmet, “Sosyolojik Y nden Türk Yer Adları”, *Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri, Başbakanlık Basımevi*, 1984, ss.43-53.
- FIELD Thomas, “Religious Place-Names in Kentucky”, *Robert M. Rennick Manuscript Collection*, 1972, s. 26-46.
- FREEMAN Randolph, *Geographical Naming in Western British North America: 1780-1820*, Alberta Culture, 1985, 97s.
- FUCHS Stephan, “History and Heritage of two Midwestern Towns: A Toponymic-Material Approach”, *Journal of Historical Geography*, 48, 2015, ss. 11-25.
- GAMMELTOFT Peter, “In Search of Motives Behind Naming: A Discussion of a Name-Semantic Model of Categorisation”, *Proceedings of the 21st International Congress of Onomastic Sciences*, cilt: 1., 2002, ss.151-160.
- GIRAUT Frederic, HOLZSCHUCH Myriam Houssay , “Place Naming as Dispositif: Toward a Theoretical Framework”, *Geopolitics*, cilt:21, sayı:1, 2016, ss.1-21.
- GR HLER Hermann, * ber Ursprung und Bedeutung der Franz sischen Ortsnamen*, Carl Winter’s Universit tsbuchhandlung, Heidelberg, 1913.
- G LBETEK N Murat, *Mekânın Hafızası Yer Adları*, Hitabevi Yayınları, Ankara 2017.

- GÜLENSOY Tuncer, “Anadolu Yer Adlarına Genel Bir Bakış”, *Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı*, Ankara, 1998, ss. 41-48.
- GÜNEŞ Bahadır, “Kutadgu Bilig’deki Meslek ve Unvan Adlarının Derleme Sözlüğüne Yansımaları”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, cilt:5/4, 2016, ss. 1532-1543.
- GÜMÜŞÇÜ Osman, “XVI. Yüzyıl Anadolu’sunda Oğuz Boy Adlı Yerleşmeler”, *Türkler, Yeni Türkiye Yayınları*, Cilt: 1, 2002, ss. 358-364.
- GÜMÜŞÇÜ Osman, *Tarihi Coğrafya*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2010.
- GÜMÜŞÇÜ Osman, YİĞİT İlker, “XI-XVI. Yüzyıllarda Cizre ve Çevresinde Ulaşım Ağı”, *Uluslararası Bilim, Düşünce ve Sanatta Cizre Sempozyumu*, 2012, ss. 91-98.
- GÜMÜŞÇÜ Osman, *Kaynaklarıyla Tarihi Coğrafya*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2018, 309 s.
- GÜMÜŞÇÜ Osman, “Tarihi Coğrafya ve Kültürel Miras”, *Erdem*, sayı:75, 2018, ss.99-120.
- GÜMÜŞÇÜ Osman - YİĞİT İlker, “Toponimiye Mührünü Vuran Selçuklular: 1/200.000 Ölçekli Türkiye Topografya Haritalarındaki Han ve Kervansaray Adlı/Ekli Yer ve Yerleşme İsimleri Üzerinden Bir Değerlendirme”, *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, yıl: 5, sayı:5, 2020, ss. 97-109.
- GÜNDÜZ Ahmet, “1526 Tarihli Tahrir Defterlerine Göre Antakya ve Çevresindeki Türkçe Yer Adları Hakkında Bir Değerlendirme”, *Mustafa Kemal Üni. Sosyal Bilimler Enst. Dergisi*, cilt:5, sayı:9, 2008, ss.141-160.
- HAMLIN R. Frank, “Numbers in Placenames”, *Names*, cilt: 47, sayı: 3, 1999, ss. 233-242.
- HANDCOCK W. Gordon, “An Introduction to Geographical Names and the Newfoundland and Labrador Geographical Names Board”, *NLGBN Reports*, 2010. Erişim Adresi: <https://www.gov.nl.ca/landuseatlas/documents/1%20%20An%20Introduction%20to%20Geographical%20Names%20and%20the%20NL%20GNB.pdf>.

- HELLELAND Botolv, "Placenames as Identity Markers", (edt. Botolv Helleland-Christian Emil Ore-Solveig Wikstrom), *Proceedings of the 23rd International Congress of Onomastic Sciences*, 2009, s. 501-510.
- HELLELAND Botolv, "Place Names and Identities", *Oslo Studies in Language*, 4/2, 2012, ss.95-116.
- HELLELAND Botolv, "The Great Onomastic Divide in Norway: The Standardizing Problem of Settlement (Farm) Names After 400 Years of Danish Influence", *Proceedings of the 25th International Congress of Onomastic Science*, Glasgow, 2014, ss. 51-59.
- HERRICK Robert L, "Cultural Aspects of Place Names : New Mexico", *Names*, 31, 4, 1983, ss. 271-287.
- HOFFMANN Istvan, TOTH Valeria, "Theoretical Issue in Toponym Typology", *Mitteilungen der Österreichischen Geographischen Gesellschaft*, sayı:160, 2018, ss. 281-302.
- İNALCIK Halil, "V. Beynelmilel Onomastik İlimler Konresi", *Belleten*, cilt: XX, sayı:78, 1956, s. 223-228.
- JORDAN Peter, "The Role of Geographical Names in Space and Space-Related Identity Building", *Folia Geographica*, sayı:16, 2010, ss. 47-52.
- JORDAN Peter, "Geographische Namen als Ausdruck Menschlicher Raumbindung", *Mitteilung der Österreichischen Geographischen Gesellschaft*, sayı:154, 2012, ss. 67-88.
- JORDAN Peter, "Place Names as Ingredients of Space-Related Identity", *Oslo Studies in Language*, sayı:4, cilt:2, 2012, ss. 117-131.
- KADMON Naftali, *Toponymy*, Vantage Press, Newyork, 2000.
- KADMON Naftali, *Toponymy- The Lore, Laws and Language of Geographical Names*, Vantage Press, Newyork, 2001.
- KAGODA Alice Merab, MUHINDO Eliab, OBALE Martin, "Place Names in Geography Education in Uganda: An Exploretion of Teacher Trainees' Knowledge and Research Skills", *American Based Research Journal*, sayı:2, cilt:5, 2013, ss.19-26.

- KARABULUT Murat, *Coğrafi Bilgi Teknolojilerinin Coğrafi Araştırmalarda Kullanımı*, Yılmaz Arı-İlhan Kaya (Ed.), *Coğrafya Araştırma Yöntemleri*, Coğrafyacılar Derneği, Balıkesir 2014.
- KARAÇETİN Habip, “Antik Çağda Anadolu’da Tarihi Yer Adları”, *Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri*, KBY, Ankara, 1984, s. 219.
- KARAKUŞ İdris, “Türkçe Ad Bilim (Onomastik)’de Hayvan Adları”, *Erdem*, cilt:9, sayı:27, s. 1143-1152.
- KARMAKAR Dipesh, “Understanding Place Names in Historical Geography: A Case of Vasai”, *XXVII. Conference of Place Names Society of India*, 2007, ss. 1-16.
- KATZ Yossi, “Identity, Nationalism, and Placenames: Zionist Efforts to Preserve the Original Local Hebrew Names in Official Publications of the Mandate Government of Palestine”, *Names- A Journal of Onomastics*, cilt:43, sayı:2, 1995, ss.103-118.
- KAYA İlhan, *Nitel Araştırma Yöntemleri*, Yılmaz Arı- İlhan Kaya (Ed.), *Coğrafya Araştırma Yöntemleri*, Coğrafyacılar Derneği, Balıkesir 2014.
- KHVESKO Tamara, “Interdisciplinary Approach to British Place-Names Studies”, *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, sayı:154, 2014, ss.402 – 406.
- KODAMAN Bayram, İPEK Nedim, “Balkanlar, Girit ve Kafkaslarda Anadolu’ya Yönelik Göçler ve Göçmen İskan Birimlerinin Kuruluşu”, *Erdem*, cilt: 12, sayı: 35, 2000, ss. 377-417.
- KODAY Saliha, AYDIN Taner, “Elmalı’da (Antalya) Geçmişten Günümüze Yerleşme Adları Üzerine Bir İnceleme”, *TÜCAUM Uluslararası Coğrafya Sempozyumu*, 13-14 Ekim 2016, Ankara, s. 448-468.
- KOSTANSKI Laura - PUZEY Guy, “A Tale of Two Cities of Literature: Toponymic Identity and the Promotion of Edinburgh and Melbourne in the UNESCO Creative Cities Network”, *Onomastica*, sayı:6, 2014, ss. 1215-1224.
- KOVACS Eva, “On The Historical Source Value of Toponyms-Toponyms as a Source for the Reconstruction of Ethnic Relations”, *Namenkundliche Informationen*, cilt:103/104, 2014, ss. 479-489

- KOVACS Eva, *A Survey of Historical Toponomastics*, Debrecen University Press, Debrecen, 2017.
- KÖSEOĞLU Mehmet, “Canik Sancağı Kavak Kazasına Toponimik Açından Bir Bakış”, *Samsun Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Cilt 3, 2012, s. 803-817.
- KREISER Klaus, *Die Ortsnamen der Europäischen Türkei nach Amtlichen Verzeichnissen und Kartenwerke*, Klaus Schwarz Verlag, Freiburg, 1975.
- KURGUN Levent, “Denizli İli Yer Adları”, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Denizli 2002, 840 s.
- KURT Yılmaz, *Diyarbakır Sancağı Yer Adları (XVI. Yüzyıl)*, B. Yediyıldız, K. Tomenendal (Ed.), *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Diyarbakır* (405-418), Diyarbakır Valiliği ve Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 2008.
- KÜTÜKOĞLU Mübahat S., “Osmanlı’dan Günümüze Yer Adları”, *Belleten*, cilt: 76, sayı: 275, 2012, ss. 147-165.
- LANGFORD Gemma, “Examine the Value of Place-Names as Evidence for History, Landscape and Especially Language(s) of your Chosen Area”, *Leading Undergraduate Work in English Studies*, cilt: 5, 2012-2013, ss. 24-38.
- LAUDER RMT Multamia, “The Role of Place Names in Preserving Cultural Heritage in Indonesia”, UNGEGN Asia, South-East Division, Place Names Preserving Cultural Heritage, Brunei, 13-14 Mayıs 2013, ss. 1-19.
- LEITCH Ellery, PREMKUMAR Subitha, WATT Kathleen, *Historical Place Names: A Case Study of Three Township on the County of Peterborough*, Final Report, Trent University, 2008.
- LIM Shaun Tyan Gin, PERONO CACCIAFOCO Francesco, “Plants and Place Names: A Case Study of Abui Toponymy”, *Review of Historical Geography and Toponomastics*, cilt: XV, sayı: 29-30, 2020, s. 121-142.
- LIM Shaun Tyan Gin, PERONO CACCIAFOCO Francesco, “Discovering Unwritten Stories- A Modular Case Study in Promoting Landscape Education”, *Education Science*, cilt:11, sayı: 68, 2021, ss. 1-16.

LOY William G., "Geographic Names in Geography", *Yearbook of the Association of Pacific Coast Geographers*, cilt: 51, 1989, ss.7-24.

LÖFSTRÖM Jonas, PANSINI Valeria, "Toponyms and Cartography: Historical Perspective and Linguistic Challenges", *Toponyms in Cartography: Proceedings of the toponymic Sessions at the 25th International Cartographic Conference*, Paris, 2011, ss. 3-8.

MCCLURE Edmund, *British Place-Names in Their Historical Setting*, Society for Promoting Christian Knowledge, London, 1910.

MEDWAY Dominic, WARNABY Gary, "What's in a Name? Place Branding and Toponymic Commodification", *Environment and Planning A*, cilt:46, 2014, ss.153-167.

MEMBRADO-TENA Joan Carles, "El Papel de la Geografia en el Analisis del Contenido Semantico de los Toponimos. El Caso de Alicante", *Annales de Feografia de la Universidad Complutense*, cilt: 38, sayı: 1, 2018, ss. 35-60.

MENCKEN Henry Louis, *The American Language: An Inquiry into the Development of English in the United States*, Alfred A. Knopf, New York, 1921.

MOYO Myhokozisi, "The Role of Place-Names in Preserving Living Heritage in Matabeleland", *International Journal of Research and Scientific Innovation*, cilt: VIII, sayı: II, 2021, ss. 257-261.

NAMIK Hüseyin, "Coğrafi İsimlerin Ehemmiyeti", *Haritacılar Mecmuası*, sayı 4, 1934, s. 104-107.

NASCIMENTO Rodrigo Vieira do, ANDRADE Karylleila dos Santos, PEREIRA Carolina Machado Rocha Busch, "Toponymy and Cultural Geography: Weaving Threads of Investigation Within the Scope of Interdisciplinarity", *Revista de Estudos da Linguagem*, cilt: 26, sayı: 3, 2018, ss. 1003-1029.

NEWEKLOWSKY Gerhard, *Franz Mikloschich-Begründer der Österreichischen Slawistik*, Austrian Academy of Sciences Press, Wien, 2015.

NİŞANYAN Sevan, *Türkiye Yer Adları Sözlüğü-Index Analyticus*, Liberus Yayınları, 2021.

- ÖNAL Aysun Gündüz, “ Batı Antalya’da Tarihi Yapılardan Kaynaklanan Yer Adları Üzerine”, *Avrasya Uluslararası Araştırmaları Dergisi*, cilt: 6, sayı: 15, 2018, ss. 140-150.
- ÖRNEK Sedat Veyis, *Türk Halk Bilimi*, Ankara, 1977.
- ÖZGEN Nurettin, SARI Volkan İdris, “Siyasal İdeolojiler Bağlamında Mekân İsimlendirmeleri: Ankara’daki Kültür Merkezleri Örneği”, *Ankara Araştırmaları Dergisi*, cilt: 9, sayı: 1, 2021, ss. 35-54
- RADDING Lisa, WESTERN John, “What’s in a Name? Linguistics, Geography and Toponyms”, *The Geographical Review*, cilt:100, sayı: 3, 2010, ss. 394-412.
- RAYMOND Joseph, “Water in Mexican Place Names”, *The Americas*, cilt: 9, sayı: 2, 1952, ss. 201-205.
- REDWOOD Reuben Rose, ALDERMAN Derek, AZARYAHU Maoz, “Geographies of Toponymic Inscription: New Directions in Critical Place-Name Studies”, *Progress in Human Geography*, cilt:34, sayı:4, 2010, s. 453-470.
- REEVES Daniel, OTTERSTROM Samual M., “Christian Toponyms in Czechia, Poland abd Slovakia”, *AUC Geographica*, cilt:53/1, 2018, ss. 83- 94.
- RENNICK Robert, “How to Study Placenames”, *Names*, cilt:53, sayı: 4, 2005, ss. 291–308.
- RYU Je-Hun, “A Cultural History of Korean Toponymy”, *Korea Journal*, Spring 2012, ss. 5-10.
- SAKAOĞLU Saim, *Türk Ad Bilimi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2001.
- SAPAROV Arseny, “The Alteration of Place Names and Construction of National Identity in Soviet Armenia”, *Cahiers du Monde Russe*, 2003, ss. 179-198.
- SARSENBAVEYNA Abdirova Gulzada, “Toponymy at the Intersection of the Three Sciences”, *International Scientific Research Journal*, cilt:3, sayı:1, 2022, ss.228-232.
- SARTANIA Davit, NIKOLAISHVILI Dali, UJMAJURIDZE Avtandil, “Soviet Toponymy: History and The Present”, *Earth Science*, cilt:6, sayı: 5-1, 2017, ss. 49-55.

- SCHEINHARDT Hartwig, *Typen Türkischer Ortsnames: Einführung, Phologie, Morphologie, Bibliographie*, Carl Winter Universitaetsverlag, Heidelberg, 1979.
- SHCHERBININA Taisiya Sergeevna, KURBANOVA Saniya Gasimovna, PROKHORENKO Nina Borisovna, “The Role of Toponymic Objects in the system of settlements and reconstruction of Landscape in the Pre-Volga Region of the Republic of Tatarstan”, *Journal of Pharmacy Research*, sayı:11, 2017, ss. 1265-1269.
- SIMON Andra, ARSENE Georgiana, VECHIU Emilia, Enescu Cristian Mihai, “Forest Trees in Romanian Toponymy”, *Current Trends in Natural Sciences*, cilt: 7, sayı: 13, 2018, ss. 151-156.
- SINGH Vinod, KUMARI Leela, “Toponymy or the Geography of Place-Names in the Aravalli Hills and Semi-Arid Plains of Rajasthan”, *Periodic Research*, cilt: V, sayı: II, 2016, ss.44-48.
- SJÖBLOM Paula - HAKALA Ulla - KANTOLA Satu Paivi, “Municipality Names in Consolidations: What Happens to Place Branding?”, *Proceedings of the 25th International Congress of Onomastic Science*, Glasgow, 2014, s. 294-301.
- STEWART George R., “A Classification of Place Names”, *Journal of the American Name Society*, cilt:2, sayı:1, 1957, ss. 1–13.
- ŞAHİN Cemalettin, “Türkiye’de Tuza Atfedilen Yer Adları”, Emine Gürsoy Naskali, Mesut Şen (Ed.), *Tuz Kitabı* (s. 28-58), Kitabevi Yayınları, İstanbul 2004.
- ŞAHİN İbrahim, “Türkçe Yer Adlarının Yapısı Üzerine”, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, sayı: 32, 2007, s. 1-14.
- ŞAHİN İbrahim, *Adbilim (Çerçeve, Terim, Yöntem ve Sınıflandırmalarıyla)*, Pegem Akademi, Ankara, 2015.
- ŞAHİN İbrahim, “Türkiye Yer Ad Biliminde Leksik-Semantik Sınıflandırma Meselesi”, *Avrasya Terim Dergisi*, cilt: 3, sayı: 1, 2015, ss. 10-21.
- TANKUT Hasan Reşit, *Güneş Dil Teorisine Göre Toponimik Tetkikler*, Devlet Basımevi, İstanbul, 1936.

- TEKİN Feridun, CANTÜRK Samet, “Giresun İli Merkez Yer Adları Üzerine Bir İnceleme”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, sayı: 60, 2017, ss. 97-120.
- TELLİ Burak, “Yer Adları Üzerine Bir Değerlendirme: Adıyaman İli Gölbaşı İlçesi Örneği”, *Turkish Studies*, cilt: 13, sayı: 12, 2018, ss. 507-526.
- TENT Jan, BLAIR David, “Motivations for Naming: The Development of a Toponymic Typology for Australian Placenames”, *Names*, cilt: 59, sayı: 2, 2011, ss. 67-89.
- TENT Jan, “Approaches to Research in Toponymy”, *Names, A Journal of Onomastics*, cilt: 63, sayı: 2, 2015, ss. 65-74.
- TENT Jan, SLATYER Helen, “Naming Places on the ‘Southland’: European Place-Naming Practices from 1606 to 1803”, *Australian Historical Studies*, cilt:40, sayı:1, 2009, ss. 5-31.
- TEPEKAYA Muzaffer, “19. Yüzyılın İkinci Yarısında Kırım Ve Kafkasya’dan Göç Hareketleri Ve Saruhan (Manisa) Sancağı’na Göçler”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies*, cilt: VI, sayı: 2, 2006, ss. 463-480.
- TERZİ Mustafa Haydar, "Mustafa Kemal Atatürk Dönemi Türkiye Madenciliği" *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, cilt: XXXVII, 2021, ss.115-172.
- TICHELAAR Tjeerd, “Toponymy and Language”, *Toponymy Course Enschede*, Frankfurt am Main, 2002, s. 1-17.
- TOP YILMAZ Sevil, “Türkiye toponimi Çalışmalarında Semantik Tasnif Sorunu Üzerine Bir Değerlendirme”, *DTCF Dergisi*, cilt:62, sayı:2, 2021, ss. 1123-1161.
- TOSUN İbrahim - KOÇ Ali, “Tunceli İli Adlarının Köken, Yapı ve Anlamları”, *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, cilt:12, sayı:34, 2017, ss.411-421.
- TSINKOBUROVA Maria, “Geological and Geographical Features of the Region as Factor Forming the Place Names (On The Example of Ingermanland)”, *14th*

- SGEM Geo Conference on Science and Technologies in Geology, Exploration and Mining*, 2014, cilt: 1, sayı: 1, ss. 161-168.
- TUAN Yi-Fu, “Language and the MAKing of Place: A Narrative- Descriptive Approach”, *Annals of the Association of American Geographers*, cilt:81, sayı:4, 1991, ss. 684-696.
- TUCCI Michele- RONZA Rocco W. - GIORDANO Alberto, “Fragments from Many PAsts: Layering the Toponymic Tapestry of Milan”, *Journal of Historical Geography*, 37, 2011, ss. 370-384.
- TÜMERTEKİN Erol-ÖZGÜÇ Nazmiye, *Beşeri Coğrafya: İnsan, Kültür, Mekan*, Çantay Kitabevi, İstanbul 2010, 592 s.
- TUNÇEL Harun, “Türkiye’de İsmi Değiştirilen Köyler”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt:10/2, 2000, ss. 23-34.
- UMAR Bilge, *Türkiye’deki Tarihsel Adlar*, İnkılab Kitabevi, İstanbul, 1993
- URAZMETOVA Aleksandra V., SHAMSUTDINOVA Julia Kh., “Principles of Place Names Classifications”, *XLinguae*, cilt: 10, sayı: 4, 2017, ss. 26-33.
- VANNERUS Jules, “Vincent (Auguste), Toponymie de la France”, *Revue belge de philologie et d'histoire*, cilt: 19, 1940, ss.222-225.
- WITTEK Paul, “Von Der Byzantinischen Zur Türkischen Toponymie”, *Byzantion*, cilt: 10, sayı: 1, 1935, ss.11-64.
- WOODMAN Paul, “The Interconnections Between Toponymy and Identity”, *Review of Historical Geography and Toponomastics*, cilt: IX, sayı:17-18, 2014, ss. 7-20.
- WOODMAN Paul, “The Toponymy of Absence”, *Review of Historical Geography and Toponomastics*, cilt: X, sayı: 19-20, 2015, ss. 7-16.
- WOODMAN Paul, “Numbers in Toponymy”, *Review of Historical Geography and Toponomastics*, cilt: XIV, sayı: 27-28, 2019, ss. 9-20.
- YEDİYILDIZ Bahaeddin, “Türkiye’de Yer-Adı Verme Usulleri”, *Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri, Başbakanlık Basımevi*, Ankara, 1984, ss.25-41.

YEH Yun Tsui, “Erased Place Names and Nation-building: A Case Study of Singaporean Toponyms”, *Asia-Pacific Research Forum*, sayı: 59, 2013, ss. 119-155.

YILDIRIM Mehmet, *Uşak İli ve İlçeleri Yerleşim Yeri Adları (Orun)’nın Yapı ve Köken Bakımından İncelenmesi*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006, 156s.

YİĞİT İlker, SALAN Musa, “XVI. Yüzyıl Çerkeş Kazası Köylerinin Lokalizasyonu Ve Toponimik Analizi”, *Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, cilt:8, sayı:6, 2013, ss. 825-852.

YİĞİT İlker, “Ahiliğe Farklı bir Bakış: XVI. Yüzyıl Türkiye’sinde Ahi Adlı Yerleşmeler ve Zaviyeler”, *Zeitschrift für die Welt der Türken*, cilt: 9, sayı: 3, 2017, ss. 251-267.

YİNANÇ Refet, “XVI. Yüzyılda Doğu Anadolu Şehirlerinin Mahalle Adları”, *Türk Yer Adları Sempozyumu*, 1984, Ankara, ss. 225-232.

YUNOS Rozan, “An Introduction to the History of Geographical Place Names in Brunei”, *Seminar United Nationsgroup Of Experts On Geographical Names Asia, Southeast Division, Place Names Preserving Cultural Heritage*, 13 - 14 May 2013, ss. 1-27.

YUSİFOV Yusuf, KERİMOV Serraf, *Toponiminin Esasları Üzerine Bir İnceleme*, Çev. Serdar Yavuz, Asos Yayınları, Elazığ 2017, 249s.

ZAMORSHCHIKOVA Luidmila S., KHOKHOLOVA Irena S., IKONNIKOVA Anna N., SAMSONOVA Mariana V., LEBEDEVA Viktoria V., “Toponymic Landscape of Central Yakutia: Etymological Analysis of Geographical Names”, *Journal of Siberian Federal University, Humanities and Social Sciences*, cilt:15, sayı: 3, 2022, ss. 359-370.

ZAVORAL Ondrej, *Geographische Namen und Ihre Stelle In Der Deutschen Grammatik- Einwohnernamen- Geographische Adjektive*, Diplomarbeit, 2008, Brunn, 82s..

<https://www.microsoft.com/tr-tr/microsoft-365/excel> (Son Erişim: 25.06.2023).

<https://izmir.ktb.gov.tr/TR77442/bergama.html#:~:text=O%20zaman%20Bergama'n%C4%B1n%20ad%C4%B1,Helenle%C5%9Fmenin%20ba%C5%9Flamas%C4%B1yla%20d%C3%B6n%C3%BC%C5%9Fen%20bir%20kelimedir> (Son Erişim: 10.06.2023).

<http://www.narman.gov.tr/tarih#> (Son Erişim: 09.06.2023)

<https://sozluk.gov.tr/>

http://opac.regestaimperii.de/lang_de/anzeige.php?zeitschrift=Zeitschrift+f%C3%BCr+Ortsnamenforschung (Son erişim:12.12.2022).

<https://www.lookandlearn.com/blog/26112/british-place-names-derived-from-rivers-and-streams/> (Son Erişim: 20.06.2023).

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı	Sevil TOP YILMAZ
Doğum Yeri	
Doğum Tarihi	

LİSANS EĞİTİM BİLGİLERİ

Üniversite	Ankara Üniversitesi
Fakülte	Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
Bölüm	Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü

YÜKSEK LİSANS EĞİTİM BİLGİLERİ

Üniversite	Ankara Üniversitesi
Fakülte	Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
Bölüm	Coğrafya Bölümü

YABANCI DİL BİLGİSİ

İngilizce	

İŞ DENEYİMİ

Çalıştığı Kurum	
Görevi/Pozisyonu	Araştırma Görevlisi
Tecrübe Süresi	12 Yıl

KATILDIĞI

Kurslar	
Projeler	

İLETİŞİM

Adres	
E-mail	